

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марко Д. Милошевић

**ПРИВАТИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ У
ПОСТКОНФЛИКТНИМ ДРЖАВАМА: СЛУЧАЈ
СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ У ПЕРИОДУ 2000 –
2016. ГОДИНЕ**

докторска дисертација

Београд, 2018.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Marko D. Milošević

**PRIVATIZATION OF SECURITY IN POST-
CONFLICT COUNTRIES:
THE CASE OF SERBIA AND CROATIA IN THE
PERIOD 2000 - 2016**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2018

Ментор:

доцент др Немања Џуверовић,
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

редовни професор др Драган Р. Симић,
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

редовни професор др Синиша Таталовић,
Свеучилиште у Загребу, Факултет политичких знаности

Датум одбране: _____

Резиме

Приватизација безбедности у постконфликтним државама: случај Србије и Хрватске у периоду 2000– 2016. године

Приватизација безбедности у Србији и Хрватској спроведена је у специфичном контексту који је утицао на смер и динамику развоја сектора приватне безбедности. За разлику од циљно спроведене приватизације безбедности у западној Европи и САД, у ове две државе одвијао се процес стихијске приватизације овог сектора. Процес либералне изградње мира на западном Балкану, у друштвима Србије и Хрватске дефинисао је контекст у коме се одвија приватизација безбедности. Специфичне предуслове за развој овог сектора имамо и у форми „друштвене самозаштите“, својеврсног социјалистичког концепта који се својинском трансформацијом нашао на тржишту нудећи услуге обезбеђења и такмичећи се са новонасталим фирмама. За разумевање овог феномена важно је нагласити да су процеси политичких и економских реформи спровођени током и по окончању грађанског рата, а у условима изолованости међународним санкцијама. Тако су тржишно отварање и политички либерализам у затвореним и недемократским заједницама погодвали стварању одређених клијентелистичких односа између фирми за обезбеђење и партија на власти. С друге стране, Србија и Хрватска, иако деле већину предуслова, разликују се у чињеници да је у Хрватској увек постојала одређена законска уређеност овог сектора, док у Србији, у периоду од 1993.-2013. године, овај сектор није био законски уређен. У том кључу се може интерпретирати већи степен интегрисаности сектора приватне безбедности у Хрватској од чињеничног стања у Србији. У раду је посебан део посвећен објашњењу механизма клијентелистичких односа и тржишних малверзација, те је указано на сличности у овим праксама у обе земље. С друге стране анализирани су и контролни механизми којима располаже држава, са закључком да су ти механизми ретко и селективно употребљавани, у циљу очувања постојећих клијентелистичких односа.

Кључне речи: приватизација безбедности, либерална изградња мира, клијентелизам, транзиција, постконфликтна друштва

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

УДК: 351.746.5(497.11+497.5)(043.3)

Abstract

Privatization of security in post-conflict countries: The case of Serbia and Croatia in the period 2000 – 2016

Privatization of security in Serbia and Croatia was carried out in a specific context that influenced the direction and dynamics of the development of the private security sector. Unlike the targeted privatization of security in Western Europe and the United States, the process of uncontrolled privatization of the sector was implemented in these two countries. The process of liberal peace-building in the Western Balkans has defined the context in which the privatization of security takes place in Serbian and Croatian societies. Specific preconditions for the development of this sector can be found in the form of "social self-protection", a kind of socialist concept that has emerged on the market due to ownership transformation, offering security services and competing with newly emerging companies. In order to understand this phenomenon, it is important to emphasize that the processes of political and economic reforms have been conducted during and after the end of the civil war, and in the conditions of isolation imposed by international sanctions. Thus, market opening and political liberalism in isolated and undemocratic communities favored the creation of certain clientelist relations between security firms and political parties in power. On the other hand, Serbia and Croatia, despite having the majority of preconditions in common, differ in the fact that a certain legal framework has always existed in Croatia, whereas in Serbia, in the period 1993-2013, this sector was not legally regulated. A higher degree of integration of the private security industry in Croatia can be interpreted accordingly, compared to the factual situation in Serbia. A special part of this study is dedicated to the explanation of the mechanism of clientelist relations and market malversations, and similarities in these practices are emphasized. On the other hand, the control mechanisms at the disposal of the state were analyzed, with the conclusion that these mechanisms were rarely and selectively used in order to preserve existing clientelist relations.

Key words: privatization of security, liberal peace-building, clientelism, transition, post-conflict societies

Scientific field: political sciences

Scientific subfield: international relations studies

UDK: 351.746.5(497.11+497.5)(043.3)

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. Историјски контекст развоја приватизације безбедности.....	7
1.1. Приватизација безбедности до Вестфалског мира.....	7
1.2. Приватизација безбедности до краја Хладног рата.....	10
1.3. Обнова образаца приватизације безбедности после Хладног рата.....	14
2. Дефинисање кључних појмова.....	32
2.1. Преглед дефиниција приватне безбедности.....	32
2.2. Типологија фирми и услуга приватне безбедности.....	46
2.3. Типови приватизације безбедности.....	56
2.3.1. Одозго на доле - процес циљане приватизације у земљама либералног капитализма.....	57
2.3.2. Одоздо на горе– процес стихијске приватизације у слабим државама.....	58
2.3.3. Тип приватизације безбедности у Србији и Хрватској.....	59
3. Либерална изградња мира.....	61
3.1. Основне претпоставке изградње либералног мира.....	61
3.1.1. Претече либерализма.....	61
3.1.2. Савремени либерали: изградња мира и изградња државе.....	65
3.2. Критике теорије либералне изградње мира.....	73
3.3. Србија и Хрватска као објекти политике либералног мира.....	83
4. Слабе државе и развој клијентелизма.....	97
4.1. Појам слабих држава.....	97
4.2. Појам клијентелизма и неформалних институција.....	104
5. Контекст појаве приватне безбедности у Србији и Хрватској.....	109
5.1. Промене у политичкој и у економској сфери до 2000. године.....	110
5.1.1. Полазне претпоставке приватизације безбедности у Србији и Хрватској.....	117
5.1.2. Утицај тржишта на политику приватизације безбедности.....	122
5.1.3. Политичке детерминанте политике приватизације безбедности.....	125
5.1.4. Криминализација приватног сектора безбедности.....	129
5.1.5. МПРИ.....	132
5.2. Увид у стање приватног сектора безбедности у транзиционим земљама.....	142

6. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА	145
6.1. СРБИЈА	147
6.1.1. Развој приватног обезбеђења од 2000. године	147
6.1.2. Анализа законског оквира.....	154
6.1.3. Анализа тржишта	163
6.1.4. Профил фирми	173
6.1.5. Однос са државом – уређеност, контрола и сарадња.....	211
6.1.6. Препуштање послова – заштита критичне инфраструктуре	222
6.1.7. Клијентелизам.....	232
6.2. ХРВАТСКА	238
6.2.1. Развој приватног обезбеђења од 2000. године	238
6.2.2. Анализа законског оквира.....	238
6.2.3. Анализа тржишта	249
6.2.4. Профил фирми	261
6.2.5. Однос са државом	288
6.2.6. Препуштање послова- заштита критичне инфраструктуре	297
6.2.7. Клијентелизам.....	305
7. Анализа чиниоца који утичу на политику приватизације безбедности	312
Закључна разматрања	320
Анекс 1. Методолошке напомене	330
ЛИТЕРАТУРА	334
Публикације.....	334
Закони и други прописи.....	350
Медијски извори	355
Извори са интернета.....	371
Странице државних органа	371
Странице фирми	375
Базе података.....	377
Друге објаве са интернета	378

Списак табела и графикана

Графикон 1: Кинсијева расподела фирми према врсти заштите и објекту заштите.....	47
Графикон 2: Сингерова поставка „врха копља у борбеном простору“.....	52
Графикон 3: Уговори у борбеном простору	54
Табела 1: хронологија санкција 1991-1995.....	87
Табела 2: Санкције СРЈ 1995-2000.....	91
Табела 3: Број и обухват извршених надзора Инспекције рада од 2013.-2016....	216
Табела 4: Приказ пет водећих фирми за обезбеђење у периоду 2014.-2016.....	264
Табела 5: Преглед исхода жалбених поступака вођених пред Државном комисијом за контролу јавних набавки.....	294
Табела 6: број пријављених крађа и разбојништава у Србији и Хрватској 2009-2016	319

Скраћенице

ASIS – eng. American Society for Industrial Security

ССАА - Хрватска агенција за цивилно зракопловство

CEFTA - Централноевропски споразум о слободној трговини (Central European Free Trade Agreement)

CoESS - Конфедерација европских безбедносних компанија

DCAF - Женевски центар за контролу оружаних снага

ЕО - Егзекутив Ауткамс (eng. Executive Outcomes)

EUFOR – EU force

IFOR - International Force

OECD - eng. Organisation for Economic Co-operation and Development

PSTF – eng. Private Security Task Force

SEESAC - South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons

SFOR - Stabilisation force

AЗТН - Агенција за тржишно натјечање

АКД – Агенција за комерцијалну дјелатност

АПР – Агенција за провредне регистре

БДП – Бруто домаћи приход

БиХ – Босна и Херцеговина

БНП – брутно национални производ

БЦБП- Београдски центар за безбедносну политику

Г4С - G4S Group 4 Securicor

ДДОР – деоничарско друштво за осигурање и реосигурање

ДОС – Демократска опозиција Србије

ДС - Демократска странка

ДСЗ – друштвена самозаштита

ДСС – Демократска странка Србије

ЕПС - Електро-привреда Србије

ЕУ – Европска унија

ЗНГ – Збор Националне Гарде

ИПУ - Израђивач Просудби Угрожености

ЈКП – јавно комунално предузеће

ЈНА – Југословенска народна армија

ЈП – јавно предузеће

ЈПП – јавно-приватно партнерство

ЈСО - Јединица за специјалне операције

ЈУЛ - Југословенска удружена левица

КГБ - Комитет државне безбедности (рус. Комитёт госудáрственной безопа́сности)

ККУ - Кућни колективни уговор

КУ - Колективни уговор

ЛСВ - Лига социјалдемократа Војводине

ММФ- Међународни монетарни фонд

МПРИ (MPRI) – eng. Military Professional Resources Inc.

МУП – Министарство унутрашњих послова

НАТО (NATO) – eng. North Atlantic Treaty Organisation

НИС – Нафтна индустрија Србије

НСА (NSA) – eng. National Security Agency

ОАУ – Организација Афричког јединства

ПБК - приватна безбедносна компанија

ПДВ – порез на додату вредност

ПИО Фонд – Фонд Пензијско инвалидског осигурања

РВР - Редарство, ватрогасство, расадник

РСК – Република Српска Крајина

РСРХ - Републички синдикат радника Хрватске

РХ – Република Хрватска

САД – Сједињене Америчке Државе

САО Крајина – Српска аутономна област Крајина

САС (SAS) – eng. Special Air Service

CATC (SATS) -Securitas Aviation Transportation Security

СДП - Социјалдемократска партија

СКПЈ - Савез комуниста – покрет за Југославију

СКС - Савез комуниста Србије

СНС - Српска напредна странка

СПО – Српски покрет обнове

СПС – Социјалистичка партија Србије

СРЈ – Савезна Република Југославија

СРС – Српска радикална странка

ССРНС - Социјалистички савез радног народа Србије

СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република

СУП – Секретаријат унутрашњих послова

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

ТЕ – термо електрана

ТЕНТ – Термо електрана Никола Тесла

УЈДИ – Удружење за југословенску демократску иницијативу

УН – Уједињене нације

ФТО – физичко-техничко обезбеђење

ХВ – Хрватска војска

ХВО – Хрватско вијеће обране

ХДЗ – Хрватска демократска заједница

ХЕ – Хидро електрана

ЦИНС - Центар за истраживачко новинарство

ЦК - Централни комитет

ЦЦВО – Центар за цивилно-војне односе

УВОД

„Доласком приватизације све је кренуло низбрдо“

Радник обезбеђења

Најамне војне снаге, кроз историју познате као „плаћеници“, уз углавном pejоративне асоцијације, које су последица поретка који траје нешто више од 300 година, по коме држава има монопопол над употребом силе, а било каква приватна иницијатива тог типа је сматрана нелегалном. И поред појаве корпорација које пружају услуге безбедности, које су преуређивале пост-хладноратовске односе по Африци, све до 2007. године су ове фирме у јавности означаване као „плаћеници“ или „пси рата“. Те 2007. године, на пословима обезбеђења конвоја америчке амбасале у Ираку, на тргу Нисур, припадници фирме Блеквотер (енг. Blackwater) су припуцали на цивилна возила усмртивши 17 недужних цивила и ранивши још 20, без да је на њих испаљен иједан метак.¹ Након овог инцидента, односи САД и Ирака су уздрмани, фирма је изгубила лиценцу за пословање у Ираку, а свет је почео да прича о „приватним безбедносним компанијама“ и то у, очекивано, лошем контексту.

Приватизација безбедности доживљава свој поновни² процват повратком на глобалну сцену окончањем Хладног рата. Крајем 80-их година XX века, под утицајем неолибералне идеологије, долази до приватизације безбедносних функција државе и појаве приватних безбедносних и војних компанија. Овај тренд зачет је првенствено у САД и Великој Британији и карактерише га „маркетизација“ јавне управе. – поверавање јавних послова приватном сектору. У земљама Источне Европе, које су деведесетих почеле процес транзиције, као једна од последица демократизације и слободног тржишта, долази до развоја приватног сектора безбедности. Корисници ове специфичне врсте услуга су махом поседници приватног капитала, међународне

¹ The Independent, 25.10. 2014. The Blackwater trial: A shameful case exposes a murky world, dostupno na: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-blackwater-trial-a-shameful-case-exposes-a-murky-world-9818252.html>

² До Вестфалског мира 1648. године најамне војске и плаћеници су били доминантни војни чиниоци у Европи. Овај мир представља зачетак суверености држава, чију једну компоненту чине и националне армије. Најамни војници су и даље били присутни у Европи, али у мањој мери, док су главна „тржишта“ ових најамника били колоније.

и невладине организације, али и државе и њихова јавна управа. Приватне безбедносне компаније су, по једној дефиницији, легалне, хијерархијски организоване и структурисане регистроване корпорације које пружају услуге безбедносног карактера и такмиче се за добијање послова са другим таквим фирмама на тржишту.³

Обиље литературе је посвећено приватним војним фирмама у Ираку и Авганистану, те проблемима њихове одговорности и легитимности, али велики део јавности, укључујући ту и стручну јавност, не обраћа пажњу на недржавне актере у сектору безбедности у „својој кући“. Припадници фирми за физичко и техничко обезбеђење чувају највећи број јавних институција широм Европе, а када погледамо каква је ситуација у нашем окружењу, број припадника ових служби је готово истоветан броју полицајаца или броју војника тих земаља, док је Бугарска отишла најдаље, те у овој земљи на једног полицајца ради чак пет радника приватног обезбеђења.

Према подацима Конфедерације европских безбедносних компанија (CoESS), у 25 земаља чланица CoESS послује чак 34.489 приватних безбедносних компанија (ПБК), које запошљавају преко 1.500.000 људи. У свету се процењује да има око 25 милиона припадника приватног обезбеђења, што је око 300 процената више него пре двадесет година, а то је добар показатељ процвата овог сектора на глобалном нивоу. Процена је да у Србији тренутно ради око 40.000 људи, да је до процеса лиценцирања постојало око 600 приватних фирми које пружају безбедносне услуге, да је регистровано око 12.000 комада оружја које је у власништву ових фирми, те да се даљи раст тржишта безбедносних услуга може очекивати у наредном периоду. Поређења ради, војска располаже са 30.000 војника, док је бројно стање МУП 45.000 људи. У Хрватској је процена да има око 20.000 полицајаца и још 17.000 припадника приватног обезбеђења који раде у око 160 фирми. Приватних војних фирми, које регрутују у овим земљама персонал за ратишта по Африци и Азији нема, већ су такве фирме карактеристичне, пре свега, за САД и Велику Британију.

³ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, str. 45

Србија и Хрватска представљају постконфликтна и транзиционе земље у којима преовлађују управо приватне фирме за обезбеђење које послују у тим земљама. Србија и Хрватска су у процесу либералне изградње мира пролазиле кроз радикалну трансформацију свог уређења, сусрећући се са „проблемом истовремености“ политичке транзиције у демократију и економске транзиције у тржишну привреду.⁴ Осим транзиционог контекста, оно што је заједничка карактеристика ове две земље је и њихов постконфликтни карактер, који представља значајан предуслов, по Сингеру, за развој приватног сектора безбедности.⁵

На приватизацију безбедности у Србији и Хрватској утицало је неколико фактора, спољних и унутрашњих. Када је реч о спољним факторима, они су карактеристични за конфликтна и постконфликтна друштва, где су по теоретичарима либералне изградње мира, кључни развој демократије, развој тржишта и међународна сарадња.⁶ По иницијалним реформама које су у овим друштвима спроведене у циљу политичког плурализма и трансформације својинских односа, избија грађански рат. Интервенционизам међународне заједнице, изражен кроз економске санкције и изолацију, али и кроз селективну војну помоћ и интервенције, подрива и развој демократије јачајући ауторитарне власти, и развој тржишта утичући на блокирање транзиције, а економским санкцијама онемогућава легалну међународну сарадњу. Међународна заједница (САД преваходно) се упушта у интервенцију са циљем јачања постојећих институција (хрватске војске) тежећи да оконча конфликт и стабилизује регион.⁷ У таквим первертираним условима се у ове две балканске земље развија сектор приватне безбедности.

Србија и Хрватска, од почетка 90-их, биле су пример слабих држава са slabим институцијама. Карактеристика слабих држава је да њихове структуре и институције

⁴ Линц Х., Степан А., (1998), Демократска транзиција и консолидација, Филип Вишњић, Београд, стр. 291.

⁵ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, str.53

⁶ Ejđus F. Dometi i ograničenja liberalnih teorija međunarodne bezbednosti, p. 271 u Jović D. (ur.) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti sveučilišta u Zagrebu,

⁷ Neil Cooper, Mandy Turner And Michael Pugh (2011)The end of history and the last liberal peacebuilder: a reply to Roland Paris, Review of International Studies / Volume 37 / Issue 04 / October 2011, стр 1999

имају потешкоће са управљањем, контролом и легитимношћу власти.⁸ Оне су базиране на деспотској владавини, где држава централизује процес доношења одлука, уместо да тај процес буде плод инклузивне друштвене расправе.⁹ Додатно, процес транзиције ослабио је и институције у сектору безбедности: у Хрватској се војска тек стварала, а полиција „етнички чистила“ и милитаризовала, док су у Србији ова два апарата силе била подређена новим условима – ЈНА се смањивала, идеолошки крњила и наново изграђивала, стварајући ћерке војске и паравојске, док је полиција прерасла у политички репресивни апарат. Овим условима треба додати још један отежавајући фактор – грађански рат. Креирање нових држава по моделу либералних демократија био је отежан.

Ако желимо да разумемо процес приватизације безбедности у Србији и у Хрватској, неопходно је предочити постојање улоге „друштвене самозаштите“ која је карактерисала бившу Југославију, била дефинисана Уставом а надлежности и улоге ове службе преписане законима. Условљавање међународне заједнице, Међународног монетарног фонда (ММФ) понајпре, било је усмерено у либерализацију тржишта зарад добијања кредита аранжмана, смањење јавне потрошње и генерално, повлачење државе из привреде. Ови захтеви бивају све бројнији и све гласнији, те постају својеврсна крилатица транзиције. На сектор безбедности се то одразило на начин да је улога друштвене самозаштите била да чува друштвену имовину у време када се та имовина приватизовала, а када јој је једнако требала заштита. Србија и Хрватска су различито одговориле на тај транзициони изазов, те су у једној земљи потпуно укинули тај закон, као реликт социјализма, док су у другој земљи препознали функционалне аспекте таквог законског решења, и задржали га до његове замене адекватним законом којим је уређено приватно обезбеђење. На неки начин, у ове две земље имамо приватизацију државног дела сектора безбедности, уз самоникло фирми на тржишту које пружају те исте услуге. Четврт века од почетка транзиције, и даље на тржишту егзистирају приватне фирме, те државне фирме које послују по бенефицираним условима.

⁸ Schneckener U., *Fragile statehood, armed non-state actors and security governance* p.31 u Bryden A., Caparini M. (2006) *Private actors and security governance*, DCAF

⁹ Robinson N., *State building and international politics* p. 4 u Heiher A., Robinson N. (2007) *State building theory and practice*, Routledge

Приватизација безбедности представља релативно неистражен феномен у друштвеним наукама. Превасходно је проучаван феномен приватних војних компанија, а приватне безбедносне компаније су проучаване колатерално, уз војне. Научна сазнања о овом феномену нису обимна, у Србији и Хрватској је писало свега неколицина аутора, док ниједан страни рад из ове области није преведен. Објављени радови се највећим делом баве проблемима законске регулативе овог сектора, а мање узроцима и условима настанка и функционисања овог сектора. Осим четири истраживачке студије које је израдио БЦБП,¹⁰ прва сазнања о овом сектору у Србији, али и у Хрватској, могла су се наћи у публикацији у издању SEESAC из 2005. године „*SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity?*“. Ова прегледна студија нуди први летимични увид у сектор приватног обезбеђења у земљама Југоисточне Европе. Када је реч о Хрватској, ту је евидентан мањак научних радова из ове области, а једина публикација која се бави овим феноменом (уз напомену да је део о Хрватској заступљен на мање од двадесет страница) је „*Приватна заштита у норми и пракси*“ из 2008. године.

Стога је вредно пажње утврдити и описати генезу приватног сектора безбедности у Србији и у Хрватској. Значај ове компаративне анализе огледа се у томешто ће бити испитана два временска периода развоја ових земаља. У првом периоду, од краја СФРЈ почетком 90-их, до краја 2000-их, на власти су били ауторитарни режими, а процес транзиције је био успорен, односно блокиран. У периоду од 2000. године, долази до смене ауторитарних режима у овим земљама, где на власт долазе представници изабрани на демократским изборима. Овај тренд праћен је наставком процеса економске трансформације, где долази до приватизације великог дела државне и друштвене својине. Управо се ова трансформација прелама и преко сектора приватне безбедности, јер су иницијалне службе које су у социјализму чувале те објекте угашене или избачене на тржиште, а услуге обезбеђења је требало тражити на тржишту или прилагођавати остатке тих служби потребама новог система. Оваква стихијска приватизација, без усмеравајуће улоге државе,

¹⁰ „Приватна безбедност-пријатељ или претња“ (2008), „Нови-стари изазови приватног сектора безбедности у Србији“ (2014), „A Force for Good – Mapping Private Security Landscape in South East Europe“ DCAF (2015) и *Privatno obezbeđenje u praksi: Studije slučaja u Jugoistočnoj Evropi*, DCAF (2016)

карактерише слабе државе. У случају приватног обезбеђења, у ове послове улазе и криминалне групе, а држава треба да располаже адекватним контролним механизмима да ту појаву онемогући. Одсуство смислене политике према сектору приватне безбедности можемо тумачити и развојем клијентелистичких односа схваћених као „дистрибуцију селективних користи појединцима или јасно дефинисаним скупинама у замену за политичку подршку“.¹¹ Непостојање регулативе утицало је, у Србији на одсуство професије радника обезбеђења, што је директно утицало и на ниску цену рада. Ниска цена рада заступљена је и у Хрватској, те је заједнички именован ниско плаћен рад, уз велике профите. Остваривање оваквих диспропорционих зарада омогућено је развојем неформалних¹² институција, као облика клијентелизма, где се ојачавају формални институционални исходи. То је уочљиво на примерима законске уређености јавних набавки услуга обезбеђења које резултују политичку протекцију и одсуство јавног интереса.¹³ Ово за последицу има велики одлив радне снаге у исплативије области или у иностранство, појаву криминалних обезбеђења, рад полицајаца на црно, малверзације у пословању, уз низак квалитет пружене услуге.

Посматрајући Србију и Хрватску у том контексту, можемо посматрати како исти предуслови неопходни за развој сектора приватне безбедности имају два различита исхода када држава регулише или не регулише законски овај сектор.

¹¹ Stubbs P., Zrnišćak S. Klijentelizam i socijalna politika u Zakošek N. (ur.)(2011)Drugi Zagrebački ekonomski forum, Zaklada Friedrich Ebert

¹² Hemke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda, Perspectives on Politics Volume 2 Issue 04 December 2004, p 725-740

¹³ Милошевић М., Петровић П. (2015) Нови стари изазови сектора приватне безбедности у Србији, ОЕБС,БЦБП, стр. 29-38

1. Историјски контекст развоја приватизације безбедности

1.1. Приватизација безбедности до Вестфалског мира

Свет који данас гледамо обликован је одредбама Вестфалског мира којим је окончан Тридесетогодишњи рат 1648. сматра се почетком модерне ере и суверености држава. У том погледу, државе ће прећи на ангажовање сопствених војски, било професионалних, било регрутних. Од тог момента, употреба најамних формација познатих кроз историју постаће изузетак у Европи. Појава најамних војника које су своје вештине нудили у замену за новац или плен било је свеприсутно у историји. Феномен најамне војске има своје правилности које утичу на раст и опадање значаја ових формација. Кроз историјски преглед развоја овог феномена указаћемо на те правилности.

У првој великој битки, о којој постоји запис, битки код Кадеша 1294 п.н.е. Египатска војска која је победила Хите, имала је у својим редовима унајмљене Нумидијце. У време Грчких полиса, свака од ових територијалних јединица ангажовала је специјалисте различитих вештина на тржишту: познати су били крићански праћкаши, сиракужански холити и тесалијска коњица. Изузетак од овог правила је једино Спарта која се ослањала на своје становнике.¹⁴ У наредним вековима ова правилност важила је за Картагину чију већину војске су чинили плаћеници. Неки наводе да је разлог пропасти картагињанског похода на Рим у томе што је Рим освојио руднике сребра у Шпанији, те Ханибал није имао од чега да плаћа своју војску. Рим је познат по својој стајаћој војски, али су специјалисти свих врста били најмљени попут стрелаца и коњаника. Проблеми у регрутацији Римљана довели су до све веће регрутације странаца, те је у редовима Римске војске пред крај царства било више Германа него Римљана.¹⁵

¹⁴ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 20-21

¹⁵ *Ibid.*, str. 21

Процват ове професије везује се за средњи век и време феудализма. Велике државе слабе, феуди добијају на значају, развија се трговина, а поготово север Италије са трговачким градовима. Дошло је и до развоја оружја које захтева посебна знања и вештине. У теорији, краљ је могао да позове своју војску: она се састојала од витезова феудалаца који су морали да краљу доведу одређен број војника са свог поседа. Кампање нису могле да трају преко 40 дана. Кампање су могле да трају и дуже, али требало је плаћати додатно за то, а већина није желела да се одваја од својих сезонских послова. Сељаци и кметови нису били дужни да служе ван своје земље/феуда, а сматра се да је већина витезова одбијала краљев позив и уместо тога плаћала казне или веће порезе. Ова средства служила су краљу да унајми на тржишту недостајућу војску. Други фактор који је утицао на избор најамника јесте њихов професионализам (тренирани да ратују) и мотив (новац). Насупрот њима били су слабо опремљени сељаци, без икаквог мотива да подрже краљевоу кампању.¹⁶

Развој појединих оружја и оруђа имао је свог утицаја и на тржишту. Требало је поседовати неко оружје и бити вешт са њиме што захтева професионалност. Сељаци на феудалчевим поседима нису могли да поседују аркебузе и топове. Употреба дугог лука је захтевала доста вежбе и у то се улагало. С друге стране, то оружје није сматрано достојно центлмена, те се потреба за овом специјалношћу задовољавала на тржишту.¹⁷

У 11. веку на северу Италије долази до потражње за приватним војним формацијама. Развој транспорта и мреже путева по Европи олакшао је и унапредио трговину. Ово је утицало на развој градова који су стицали сопствени капитал. Вишак вредности омогућавао је становницима ових градова да унајме војску: зашто би неко проводио време на зидинама града када може да заради унутар тих зидина, а да плати неког трећег да му чува град. Такође и најамне снаге ће тај зарађени новац трошити у том граду те се тако обртао капитал.¹⁸ Једна од новина био је механизам цивилне контроле. Градске власти су постављале официра у најмљеним јединицама,

¹⁶ Wise T., Embelton G., (1975) *Medieval European Armies*, Osprey, Men at Arms str. 4-7

¹⁷ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 24

¹⁸ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge str. 34-35

те је њихово напредовање и даље уговарање посла зависило од њихове ефикасности и професионалности. Насупрот њима, официре регуларних војски унапређивали су виши официри а ту су личне везе играле велику улогу. Улога ових контролора било је да се контролише уговорна обавеза према граду, али и према унајмљеним војницима: колико је људи ангажовано, која опрема, да ли су плаћени итд. У случају откриваних неправилности, били су овлашћени и да прописују казне.¹⁹

Познатије организоване скупине тог доба чине „компаније“ (итал. *Con pane* – са хлебом) организације које их снабдевају храном и налазе им посао. Стогодишњи рат између Енглеске и Француске (1337 – 1453) водили су махом најамни војници. Када нису били у рату, становништво је од ових војски зазирало јер су били склони пљачкама. Пред крај Стогодишњег рата Француски краљ Карло VII уз подршку трговаца уводи порез за војску, како би финансирао стајаћу војску да чува поредак и осигура трговину.²⁰ Крај тог рата доводи и до великих демобилизација војника који себи траже посао у разним компанијама. Међу најпознатијим војним организацијама истичу се швајцарски копљаници и немачки Ландснехти. Швајцарци су били познати по својим јединицама копљаника, јер су имали специфичну обуку и јако дугачка копља и били су јако ефикасни у супротстављању коњици. Уговор су склапали као јединица и насељавали су своје породице тамо где су ратовали. Услов који су постављали је био да не ратују против својих земљака, а она група која је прва склопила уговор са својим феудалцем остаје на бојишту, док се јединица која је касније склопила уговор повлачила. За разлику од Швајцараца, Ландснехти нису били друштвено организовани – нису водили породице нити су бринули против кога ратују. Са друге стране, они су се лакше прилагодили новим условима ратовања, користили су аркебузе и примитивне топове, па су у бици код Бикоке 1522. године, бројчано слабији, победили војску од 3000 Швајцараца.²¹

¹⁹ Murphy D., Turner G., (2007) *Condottiere 1300–1500: Infamous Medieval Mercenaries*, Osprey Publishing str. 11

²⁰ Mikac R. (2013) *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice* Jesenski i Turk str. 99-100

²¹ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 26-28

Прекретницу, у Европи, чини Тридесетогодишњи рат (1618-1648) вођен између католика и протестаната, а укључивао је војске владара Шведске, Данске, Француске, Шкотске, Шпаније, Аустрије, Баварске, Светог Римског Царства те бројних малих немачких држава. За овај рат се тврди да су га водиле најамне снаге, које су чиниле и до 90% састава војски неких држава. Проблем са тим јединицама је што су се наплаћивале тако што су харале по терену који су покривале. Разумна тактика била је послати их у офанзиву на непријатељску територију и тако смањити трошкове и незадовољство домицилног становништва. Најважније постигнуће тог рата је успон концепта суверенитета уместо царства.²²

1.2. Приватизација безбедности до краја Хладног рата

Тридесетогодишњи рат окончан је Вестфалским миром који се сматра почетком ере међународног система суверених држава. Споразум о миру садржи четири принципа:²³

- принцип суверенитета нација-држава и фундаментално право самоопредељења;
- принцип правне једнакости међу нацијама-државама;
- принцип обавезујућих међународних уговора међу државама;
- принцип немешања једне државе у унутрашња питања друге државе.

Од ових принципа значајне новине огледају се у принципима суверенитета и једнакости нација. На практичном нивоу промена у постојећим друштвеним односима рефлектована је одвојеношћу цркве од световне власти, слабљењем царске моћи и јачањем суверених држава као актера међународних односа.²⁴ Као последица таквог устројства, организација војних снага постала је надлежност државе, а не односа између монарха и војних најамника који су креирали јединице. Разлози за повлачење приватних војски са тржишта Европе треба тражити у напорима

²² Ibid., str. 29

²³ Текст мировног споразуме доступан на: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3778

²⁴ Mikac R. (2013) Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice Jesenski i Turk str. 106

европских држава да ојачају своју безбедност јер, показало се, најамне снаге могу представљати опасног политичког противника. Друго, прикупљањем пореза (како је то у Француској почело да се примењује), држава креира и посао и остварује зараду, те се понаша као предузетник.

Развојем технологије, једноставније оружје, лакше за употребу постаје доступно, што смањује трошкове набавке и период тренинга. Комплексне аркебузе замењују се мускетама. Држава је та која организује армију и сукобљава се са другим државама, те су порасле и размере конфликта. Уместо најмљења радне снаге, државе, уз помоћ средстава прикупљених од пореза, регрутују своје становништво и обучавају га за велике ратове. Места за најамнике није било - док су живели од плена, угрожавали су сељаке који су држави плаћали порез, па држави такав изазов није требао. Велики сукоб који је утицао на крај ере најамника у Европи био је започет Француском револуцијом и Наполеоновим ратовима. Новина је била ослањање на грађанство, мобилисано у велике армије и мотивисано идејама републике и патриотизма. У бици код Јене 1806. године Француска револуционарна армија победила је најамне снаге Пруске. Ово је натерало Прусију да направи радикалан заокрет у организовању својих снага и пређе на регрутни модел.²⁵ Дебора Авант у својој аргументацији о промени врста војске уводи и појам „великог шока“ преузетог из економије. Анализирајући примере Француске, Пруске и Британске војске пре, током и после Наполеонових ратова закључује да велики пораз (Француске у седмогодишњем рату, Прусије код Јене и Британије на Криму и током Индијске побуне), заједно са новим вредностима просветитељства доводе до промена у војној организацији. Велики шок – пораз и револуција – ставља под знак питања ефикасност институција које нису адекватно одговориле на те изазове. Тражење нове опције условљено је и прихватањем нових идеја и вредности, што у овом случају значи формирање регрутних војски које бране државу.²⁶

Док је Европа мењала поглед на то какве војске су добродошле на њеном тлу, ефективне и у интересу грађана који их плаћају порезима, дотле је за периферију

²⁵ Avant, D. (2000) From Mercenary to Citizen Armies: Explaining Change in the Practice of War, *International Organization* 54, 1, pp. 43

²⁶ *Ibid.*, str. 48-50

важио други сет правила. Свој материјални успон Европа дугује експлоатацији у колонијама широм света. У потреби да одржавају ред у колонијама и сламају евентуалне побуне, европске земље се нису либиле да користе најамне војске и најамне флоте. За заштиту трговачких бродова (и ометање ривалних земаља у истим подухватима), ангажовани су *гусари* (енг. *corsaires, privateeres*)²⁷ који су радили за државу, добијали уговоре и поседовали тзв. „гусарска писма“. То им је гарантовало да их у случају заробљавања третирају као ратне заробљенике, а не као пирате.²⁸ За успостављање контроле над колонијама државе су организовале, или пак препуштале послове великим трговачким компанијама. У Француској су оне била продужена рука државе, Холандске су биле најближе приватним институцијама, док су Британске биле између ове две категорије.²⁹ Кинси наводи да су државе овим компанијама давале економске привилегије и монополе на одређену трговину, те да су имале своје војске, градиле тврђаве, одржавале флоте, одлучивале о рату и миру као да су државе. Он користи пример Холандске Источно индијске компаније да илуструје развој ове појаве: држава организује ову компанију са мисијом ометања шпанске трговине у том делу света. Заузврат им нуди економске бенефиције у трговини и дозвољава им поседовање војне силе како би штитили трговину и своје интересе. У циљу максимизирања профита компаније од државе захтевају монополе на одређене производе. За потребе својих војски, које плаћају профитима од експлоатације, користе разне најамнике који су посао потражили ван Европе. Случај Британске Источно индијске компаније је интересантан јер је моћ ове компаније расла до те мере да је владала целом Индијом јужно и западно од Панџаба.³⁰ Због побуне *сепоја*³¹ Велика Британија је постепено смањивала овлашћења компанији и преузимала одговорност у Индији. До 1858. године, Британске власти су преузеле пословање компаније и угасиле је због дугова.

Осим ових политичких догађаја, и други фактори су утицали на смањење потражње за приватним актерима безбедности. Развој трговине и комуникација –

²⁷ Треба правити разлику са *пиратима* (pirates, buccaneers) који су радили за сопствене интересе

²⁸ Konstam A., (2007) *Scourge of the Seas: Buccaneers, Pirates and Privateers*, Osprey Publishing

²⁹ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge str. 38

³⁰ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str.35

³¹ Сепоји су били локално регрутовани војници.

нови пловни путеви, железница, саобраћајнице, интензивирали су трговину. Аграрна и индустријска револуција унапредили су технологију производње, повећао се принос што је утицало на већу расположивост хране. Између осталог, то је утицало и на пораст броја становника у Европи. Речена револуција у војној технологији учинила је приступачним и лако савладивим нова ватрена оружја. Идеје просветитељства заједно са идејом националних, суверених држава, утицале су на могућност регрутовања и одржавања великих армија.³²

До краја Другог светског рата најамника углавном није било. Ера великих сукоба Првог и Другог светског рата фаворизовала је масовне армије а не обучене појединце. По окончању Другог светског рата долази до развоја револуционарних покрета у некадашњим колонијама. Мањак војски бивших колонизатора (Француска, Холандија, Белгија, Португал, донекле и Велика Британија) утицао је на растућу потребу за овом снагом. Опет, велике послератне демобилизације погодовале су регрутацији незапосленог а стручног особља, од припадника немачких формација, ратних заробљеника који нису хтели у своје, сада комунистичке земље, те разних авантуриста. Плаћеништво је имало легитимитет само у једном кратком периоду након Другога светског рата када је обимно коришћено у Африци, након чега су резолуцијама Уједињених нација (УН) и Организације афричког јединства (ОАУ) учесници означени као криминалци у међународном казненом праву.³³ Велика Британија је била пример веза политичких елита, жељних да одрже колонијалне привилегије, и бивших припадника САС који су били раније ангажовани у тим (колонијалним) поседима.³⁴ Најбољи пример такве активности је Јемен, где је коришћењем приватне јединице бивших САС-оваца Британска влада била у стању да утиче на исход рата.

Да држава није једини корисник приватне силе, указују и догађаји из 70-их и 80-их година 20. века. Опасност од међународног тероризма се повећала, а пословни сектор нашао се на мети Црвених бригада када је отет и убијен немачки

³² Quigley C., (1966) *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*. The Macmillan Company. p. 36

³³ Duraković A. (2011), *Plaćenici, privatne vojne kompanije i njihov tretman u međunarodnom pravu*, *Polemos* 14, 2, стр. 32

³⁴ Kinsey C.,(2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge стр. 44

индустријалац Ханс Мартин Шлејер.³⁵ У то време индустрија безбедности је препознала прилику и основано је неколико фирми, међу којима Вочгард (Watchguard).³⁶ Ова фирма се дистанцирала од тајних операција за владу и усмерила се ка комерцијалним операцијама пружајући сигурносна решења и савете за пословни сектор. Овај правац ће бити доминантан у предстојећем периоду.

Кроз историјску призму могу се уочити неке правилности ангажовања најамних војника.³⁷ Прва правилност је да је потражња за најамном војском везана доминантни облик рата: када је квалитет снага битнији од квантитета, значај најамника је већи. Вешти и искусни професионални војници су супериорнији од лоше обучених регрутованих грађана. Када је квантитет важнији фактор, тада су мобилизационе трупе сасвим довољне и опада потражња за најамном професионалном војском, што је карактеристика великих међудржавних сукоба. Друга правилност је да постоји комплементарни однос између масовних демобилизација у једном делу света са новим ратовима у другом делу света, обично у слабијим државама или колонијама. Трећа правилност, која прати претходну, је право бујање најамних војника у областима слабијих влада и држава због слабости њихових институција и пре свега, апарата силе. Последња правилност је повезаност најамних војски са пословним подухватима. Може се тврдити да су војни успеси често били повезани са повећаним профитима одређених компанија, све до првих година XX века.³⁸

1.3. Обнова образаца приватизације безбедности после Хладног рата

Крај Хладног рата довео је до другачије понуде и потражње и направио је један расцеп у који су се сместиле приватне безбедносне компаније. За разумевање

³⁵ Ibid., str.50

³⁶ Mikac R. (2013) *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice* Jesenski i Turk str. 114

³⁷ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str.38

³⁸ „Трговина мора да траје и да буде одржавана под заштитом и у корист нашег оружја... Трговина се не може одржати без рата, нити рат без трговине.“ Јан Коен, Гувернер Холандске источно Индијске компаније, према Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 19

обнове приватизације безбедности неопходно је анализирати више прожимајућих фактора. Важан фактор који је утицао на формирање понуде и потражње био је безбедносни вакуум који је настао крајем Хладног рата и крајем Апартхејда у Јужноафричкој Републици.³⁹ Најдетаљнију анализу ових узрочника описао је Сингер, а на наредним страницама његове налазе ћемо допунити и укрстити и са аргументима других аутора. Након његове анализе, приказаћемо и размишљање Катери Кармоле, која има нешто другачије виђење развоја приватне безбедности. Сингер уочава, поред контекста краја Хладног рата и два дугорочна тренда која су утицала приватизацију безбедности. Први тренд је револуција приватизације, односно логике, легитимације и модела уласка приватних компанија на тржиште у раније формално државне области, а други тренд је велика трансформација природе оружаних сукоба.

Крај Хладног рата и крај Апартхејда је направио безбедносни дисбаланс широм света. Глобалне претње су се диверзификовале, а традиционални одговори на те претње били су неефикасни и недорасли. Порастао је број сукоба у свету, а највише сукоба било је унутар земаља. Три су обрасца експанзије насиља присутна:

Први образац јесте имплозија државе, урушавање клијентских или пост колонијалних држава које је карактерисала финансијска крхкост, патријархалност, које су биле веома зависне од спољне помоћи. Без јаким институција и инфраструктуре, најслабије државе су се урушиле због унутрашњег притиска. Део објашњења лежи у етничким тензијама, које су претходно биле замрзнуте, те су довеле до конфликта, као на пример на Балкану. За ове конфликте је карактеристичан економски уплив транснационалних криминалних група, појава локалних и регионалних господара рата, (у неким конфликтима и) деце војника, пораст удела цивилних жртава у односу на војне, преузимање ширег дијапазона улога локалног државног апарата од стране иностраних и међународних организација (попут УН, Афричке Уније, ЕУ итд.). Спољни свет је забринут због претњи које долазе из овог подручја, што доводи до ангажовања мировних мисија и/или приватних безбедносних компанија у циљу либералне изградње мира.

³⁹ Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press str. 30

Други образац везан је за обнову пограничних сукобе, у земљама као што су Конго, Етиопија и Еритреја. Тадашње лидере не обуздава биполарни систем, већ осећају да имају довољно моћи да узму закон у своје руке. Са slabим војскама и без савезника, они се окрећу тржишту где унајмљују приватне безбедносне компаније да попуне своје редове.

Трећи образац огледа се у изузетном расту утицаја међународног тржишта, помогнутом отварањем економија по окончању Хладног рата. Отварање тржишта, као део економских реформи у правцу изградње либералне демократије није имало исте последице за све. У slabим државама довело је до већег раслојавања. По Сингеровим подацима, од 1,3 милијарде људи који живе у сиромаштву, 800 милиона гладује, а димензије људске несигурности су запањујуће. Главни терет социјалних проблема погодио је најслабије – маргинализоване, незапослене, децу. Они чине велики резервоар снаге за илегалну економију, организовани криминал и оружане сукобе. Ово пак, чини амбијент у коме је несигурност већа, па самим тим и потреба за неком врстом заштите, коју држава, углавном не може да пружи. Отуд и импулс за развојем приватних фирми за обезбеђење.

Отварање светске економије, формирање нових не-државних и бездржавних зона (Сомалиленд, Трансистрија итд...) и брза промена безбедносне парадигме отворила је пут формирању нових оружаних група, невезаних ни за једну државу. Разлике између цивила, војника, герилца, терористе и припадника криминалног клана је све мања. Тржиште приватних безбедносних компанија стимулисано је не-државним конфликтима и неуспехом светске заједнице да те конфликте регулише.⁴⁰ Напади на државе од стране недржавних актера попримили су облике криминалних ратова попут сукоба у Колумбији, Либерiji, Сијера Леонеу. Приватне безбедносне компаније (ПБК) нуде услуге у овим сукобима и државама и криминалним групама.⁴¹

⁴⁰ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press str.49-51

⁴¹ Забележен је случај погибије 3 радника српске ПБК који су чували боливијског нарко дилера. Фирма је уредно регистрована у Србији. Више у: Vreme, 18.5.2010. Krvavi zanat – pogibija trojice srpskih telohranitelja u Boliviji, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=931816>

Прилив квалификоване радне снаге утицао је на развој приватне безбедносне индустрије. Хладни рат је био хипер милитаризован, а његовим окончањем дошло је до демобилизација тих армија. Процене су да се на тржишту нашло 7 милиона незапослених војника. Војска САД је са 2,1 милиона војника из 1989. године спала на 1,4 милиона војника, а слични су и трендови земаља НАТО. Највећи број демобилисаних војника се јавио у некадашњим чланицама Варшавског уговора, чије економије нису биле довољно способне да интегришу те људе. Процена је да је СССР имао 1989. године око 5,2 милиона војника, а да савремена Руска армија броји око милион војника.⁴² Поред смањења броја регрутних војника, ова смањења су погодила и официрски кадар: престала је потреба за толиким бројем официра а и могућност напредовања у служби је била отежана. Престала је потреба за дотадашњим обимом обавештајног рада, па је 70% КГБ особља прешло у приватне фирме. Рестрикције војске су највише погодиле сектор логистике: америчка војска распустила је око 60% своје логистике, те је у Ираку и Авганистану морала да унајмљује приватне фирме да обављају ову делатност.⁴³ Такође, било је појава демобилизација читавих јединица. Најкарактеристичнији пример је бивши 32. Извиђачки батаљон Јужноафричке војске. Од припадника ове јединице њен бивши командант оформио је једну од најпознатијих приватних војних фирми која је током 90-их учествовала у бројним конфликтима у Африци: *Егзекутив Ауткамс* (енг. Executive Outcomes).⁴⁴

Доступност оружја Сингер, као и други аутори, описује као значајан фактор који утиче на претпоставке процвата сектора приватне безбедности. И у овом случају окидач чини крај Хладног рата, престанак потребе за великим војскама који је утицао на демобилизације, имао је и споредан ефекат да је оружје постало вишак. С друге стране, земље Источне Европе су своју сигурност перципирале у оквиру НАТО, као заштитника од совјетског, односно руског утицаја. Потреба за стандардизацијом наоружања наметнута је као згодна флоскула која је правдана интероперабилношћу, односно логистичком потпором, те су ове земље у својим прегнућима ка НАТО

⁴² Schreier F., Caparini M., (2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF, str. 4.

⁴³ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 53

⁴⁴ Spicer T.O. (1999) *An Unorthodox Soldier: peace, war and Sandline Affair* Mainstream Publishing str. 44-47

чланству биле обавезне да се преоруђају западним оруђем. Вишкови са запада су се прелили на исток, а вишкови са истока су се продавали јефтино тамо где је требало. Најеклатантнија је продаја Источно-немачког арсенала оруђа по уједињењу, где је део оруђа завршио и на Балкану, преко различитих посредника.⁴⁵ Великој и јефтиној понуди оруђа и муниције допринело је и то што је „робусна међународна мрежа војне индустрије, која је доживела процват током осамдесетих, одбила да се смањи током деведесетих година“.⁴⁶ Традиционалне безбедносне анализе су се фокусирале на нуклеарно наоруђање и оно је држано под контролом и по завршетку Хладног рата, али оруђе за масовну употребу – лако наоруђање – било је одговорно за 90% жртава у сукобима деведесетих година XX века. Парадокс ове доступности се огледао у томе да су некад и слабе државе биле у стању да контролишу јавни ред и мир захваљујући монополу на физичку силу (оружје). Сада приватне, или друге недржавне снаге, имају у свом поседу оруђе, софистицираније и чак бројније од државног апарата. То руши монопол над употребом силе, али креира и простор за пословање приватног сектора безбедности.⁴⁷

Сингер међу погодујуће услове (приватизацији безбедности) убраја опадање моћи интервенције. Међу главне факторе убраја опадање моћи држава и војски као актера који треба да обуздају конфликт на самом почетку, “у свом дворишту“. Наиме, лака доступност оруђа довела је до слабљења држава широм света. Губитак суверенитета карактерисан је слабом безбедношћу граница и национална тржишта постају мање битна. Централна бирократска тела не могу да одрже контролу изнутра а да буду компетитивна на међународном нивоу. У земљама у развоју чест катализатор опадања моћи је био престанак спољне подршке бивших хладноратовских мецена (САД, СССР...). Држава више није могла да обавља основне функције због малог бруто националног производа (БНП), а чест је случај да у њима послују мултинационалне корпорације које имају веће приходе. Ово стање се одражава и на војске ових слабих држава. Оне су често лоше обучене, лоше

⁴⁵ Видети више у публикацији Nassauer O. (1995) *An Army Surplus-The NVA's Heritage*, Bonn International Center for Conversion Research (BICC), Brief 3

⁴⁶ Mandel R., (2002) *Armies without States: The Privatization of Security*, Lynne Rienner Publishing, str. 8.

⁴⁷ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 54

опремљене, недовољно попуњене и лоше мотивисане. Продор политиканства и корупције, заједно са лошим управљањем и недостатком цивилног надзора довео је ове војске у очајно стање. Оне нису функционалне јер не могу гарантовати безбедност својим грађанима нити одговорити на постојеће претње.⁴⁸ У тим ситуацијама се стране компаније, а каткад и саме државе, обраћају приватном сектору безбедности. Први да би обезбедили своје пословање, а потоњи да би осигурали власт у замену за концесије над експлоатацијом неког рудног богатства

Следствено, Сингер разматра читав колоплет актера који би вршили спољну интервенцију (у слабој држави) и анализира разлоге њихове немоћи. За опадање моћи интервенције великих сила Сингер наводи три разлога. Први је дискретна природа тих интервенција, спојена са мањком симпатија због „историје колонизације“ у тим земљама. Овде се отвара тржиште које је Кинси описао на примеру Велике Британије где један број приватних војних компанија предузима послове које погодују спољној политици те земље: „Када Влада оцени да су ти послови политички сензитивни за Британску војску, препустиће их тим компанијама“.⁴⁹ Други фактор је неадекватност војски креираних за масовне сукобе развијених армија, да се упуштају у интервенције и мировне мисије са ограниченим мандатима, нејасним противницима и невојним изазовима. Трећи фактор је нетолерантност западног јавног мњења на жртве, који је дошао до изражаја након интервенције у Сомалији. Један амерички дипломата⁵⁰ је то објаснио речима: “Критика коју би смо добили изгубивши људе у афричком грађанском рату била би много оштрија од оне коју би добили за неупућивање војске у тај регион“. Због политичке осетљивости, владе често у ове сврхе унајмљују приватне компаније (некад током интервенције, попут МПРИ у Хрватској, некад након иницијалних фаза, попут интервенција у Ираку и Авганистану). Такође, губици у људству ових компанија, или штете и злочини које би оне починиле, нису у (директној) вези са државом која их је ангажовала.

⁴⁸ Ibid., str.55-57

⁴⁹ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge str. 64

⁵⁰ Hohn Diamond, “Wary US Offers Little Help in Sierra Leone Crisis” *Chicago Tribune*, 18.5.2000. наведено у Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 54

И међународне организације су почеле да показују знаке слабљења интервенционизма. УН је почео да се повлачи из мировних мисија, препуштајући их регионалним организацијама или НАТО-у. Са 89 000 војника ангажованих широм света 1993. године, дошло се до 1000 војника 1999. године.⁵¹ Доминација западних држава на челу УН означила је да одређене регије имају приоритет у односу на државе које су ван интересне сфере западних држава – случај неједнаке алокације ресурса УН у Босни и у Либерiji. Неколико чиниоца Сингер наводи као релевантне. Мањак финансијских средстава УН свакако утиче на пројекцију моћи и реалних могућности ове организације. Друго, УН није креиран као конвенционална војска која би се ефикасно упуштала у операције наметања мира, већ се чланице добровољно пријављују за учешће у мисијама. То за последицу има неједнаке и неоперативне контингенте сачињене од војника и технике земаља Трећег света које пуне национални буџет пуким присуством у мисији, без значајнијег доприноса. Последње, процес одлучивања, прикупљања снага и распоређивања на терену је спор и неефикасан. Некад је ефикасније и исплативије унајмити приватну компанију и окончати рат него трошити огромна средства на мировну мисију која има временски а не функционални мандат.⁵²

Регионалне организације су релативно нов актер у решавању конфликта, а на случајевима Источног Тимора, Либерiji и Косова је приметан тренд да УН делегира делове својих мисија регионалним организацијама. Свака регионална држава има своје интересе у конфликтној зони, а заступљеност одређених држава у врху организације (као и у УН) може утицати на одлуке о решавању конфликта у неким зонама, односно може рефлектовати интересе појединих држава. То је видљиво на примеру Косова где је распоређено 50 000 НАТО војника по окончању конфликта. С друге стране, у Сијера Леонеу, који има седам пута већу територију, распоређено је тек 9 000 војника.⁵³

⁵¹ Jett D., (1999) *Why Peacekeeping Fails*, Palgrave, str. 18

⁵² Случај Сијера Леоне и фирме *Егзекутив Ауткамс* (Executive Outcomes) која је коштала месечно 1,2 милиона долара, док је мировна мисија УН коштала месечно 47 милиона долара. Mandel R. (2002), *Armies without states*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, str.18

⁵³ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 60

Сингер сматра да побројани разлози који утичу на понуду и тражњу не би изазвали приватизацију безбедносних функција у овом обиму да није још два кључна тренда – револуције приватизације и трансформације природе оружаних сукоба.

Револуцију приватизације поистовећујемо са периодима владавине Маргарет Тачер у Великој Британији и Роналда Регана у САД. Конзервативна партија у Британији почела је још од 1979. са политиком приватизације. Њихов аргумент је био да држава благостања много кошта, да су социјални програми неефикасни, да оптерећују буџет и да се пореска средства несврсно троше. „Конзервативци су видели смањење (давања за социјалне програме) не као нужно зло, него као нужно добро.“⁵⁴ Денационализација и приватизација државне индустрије, социјалних служби и рудних басена наишла је на бројне отпоре у Британији. Ипак, на дуги рок посматрана је као успешна иницијатива која је помогла британској економији да стане на ноге.⁵⁵ Успешност британског модела утицала је и на друге земље да заузму сличан курс. Међународне финансијске институције, попут Светске банке и Међународног монетарног фонда, препознале су значај приватизације и ту идеологију преточили у нормативну реалност условљавајући своје кредите сличним реформским захватима.⁵⁶ Десетак година доцније, падом Берлинског зида и распадом социјализма у Европи, пост-социјалистичке земље среле су се са сличним изазовом. Њихова трансформација захтевала је приватизацију великих државних индустријских комплекса, као први корак ка изградњи либералних демократија. Међународне финансијске институције су подржавале ова прегнућа.⁵⁷ Идеја демократије тесно је повезана са појмом приватизације у Источној Европи. Широм света, 80-их и 90-их шириће се талас приватизације и поверавања државних послова. Ово неће заобићи ни државне „забране“ попут војне индустрије. Пораст броја приватних фирми утицао је

⁵⁴ Pierson P. (1994) *Dismantling the Welfare State? Regan, Thatcher and the Politics of Retrenchment*, Cambridge University Press str. 1

⁵⁵ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str.67

⁵⁶ Као једна од последица ове политике јесу и услови које је Међународни монетарни фонд постављао СФРЈ, што је утицало на кризу, инфлацију, раст незапослености и даље крњење земље. Опширније у наредним поглављима

⁵⁷ Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press str. 35

на пораст потражње заштите коју држава није имала да пружи – и ту је закорачио приватни сектор.

Дебра Авант под појмом приватизације подразумева како продају државне индустрије приватном сектору, тако и поверавање јавних послова приватном сектору.⁵⁸ Зарад повећања ефикасности и бољег управљања, у корпоративном сектору је дошло да развоја „поверавања послова“ (eng. *outsourcing*). Продором јапанских фирми на западна тржишта 80-их година, када је држава помогла компаније у њиховом пословању, схваћено је да се (западна) привреда мора прилагодити јапанском моделу како би била конкуритивна азијским фирмама. Суштина управљања је у фокусу на основну делатност фирме ради максимизирања учинка. Све остале, помоћне делатности требају да се изопште из пословања предузећа и да се повере другим фирмама чију примарну функцију представља обављање баш тих делатности.⁵⁹ Поверавање послова постала је доминантна пословна стратегија и индустрија по себи. Успешност ове пословне стратегије илуструје и податак да 93% од триста највећих транснационалних компанија користи овај приступ те поверава неке од својих функција.⁶⁰ Војска је користила овај приступ као што су и друге фирме и институције радиле, те су први поверени послови били у области здравства и обраде података.⁶¹ Потом је спектар поверених послова почео да се шири.

У својој анализи приватизације безбедности са аспекта контроле, Авантова⁶² се фокусирала на финансирање и на испоруку услуга приватног сектора безбедности. Наиме, када приватизујемо финансирање, приватни капитал има контролу над коришћењем снага (нпр. Фирма *Шел* (енг. Shell) која финансира Нигеријску војску за потребе заштите нафтних поља). Када се, пак, приватизује испорука услуге, држава губи контролу над институционалном поставком снага (када држава ангажује МПРИ

⁵⁸ Ibid str. 24

⁵⁹ Heywood B. J., (2001) *Outsourcing Dilemma: The Search for Competitiveness*, Prentice Hall p. 29

⁶⁰ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 68

⁶¹ Taibl P. (1997) *Outsourcing & Privatization of Defense Infrastructure*, BENS Special Report, доступно на: www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a530702.pdf

⁶² Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press str. 26

да обучава војску). Када држава повери и испоруку и финансирање, губи било какву контролу над приватним сектором (случај када ПБК штити особље и имовину Црвеног крста у свету).

Трансформација природе оружаних сукоба је једнако важан тренд који је утицао на приватизацију безбедности. Трансформација се огледа у четири засебне области: диверсификацији сукоба, напретку технологија, повећању учешћа цивила у конфликтима и порасту криминализације сукоба.

Диверсификација сукоба огледа се у промени актера сукоба у пост хладноратовској ери. Наглашен је пораст утицаја не-државних актера у конфликтима, у мери да изазивају државни апарат силе – било својом бројчаном и техничком надмоћи, било технолошком супериорношћу. Традиционалне војске обликоване су да се суочавају са хладноратовским претњама, као што је већ било речи. Њихов пројектовани непријатељ била је друга конвенционална војна сила која делује са територије неке друге државе, дејствујући примарно против живе силе и материјалних ресурса, држећи се ратног права, у циљу физичке победе над непријатељем. У модерно време недржавни актери се не уклапају у ту парадигму. Отварањем тржишта и техничко-технолошким развојем, омогућено је приватном капиталу, корпорацијама или криминалцима, да развију војне снаге и супротставе се државним снагама. Примера је много, а најеклатантнији је случај фирме *Егзекутив Ауткамс* чије су снаге ангажоване у сукобу у Сијера Леонеу и победиле противничку фракцију.⁶³ Када говоримо о диверсификацији актера који учествују у сукобима, или који оперишу у ранијим „безбедносним забранима“, можемо констатовати да је тржиште експертизу изместило из посуда државног апарата силе. Научни проналасци у области софтверских решења, биотехнологије, микроелектронике које је развио цивилни сектор надмашили су дотадашња постигнућа војног сектора. Војске сада на тржишту набављају ове услуге и производе: конвенционално оружје, опрему, сателитске снимке, комуникациона средства итд.⁶⁴

⁶³ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge str. 61-63

⁶⁴ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 62

Речени научни проналасци у области технике утицали су на потрагу за овим производима на тржишту, али и за стручњацима који њима управљају. На неки начин, понавља се историјски образац када је квалитет опреме утицао на потражњу за приватним сектором, само што се тада радило о аркебузама, а данас је реч о управљању дроновима и одржавању комплексне опреме. Такође, децентрализација је омогућила већу ефективност па је управљање крстарећим ракетама могуће са било ког континента, а том ракетом не мора чак ни да управља војник већ стручно лице обавезано уговором. Примера ради, један од најпознатијих „узбуњивача“, Едвард Сноуден, радио је за НСА⁶⁵ као уговорац разних приватних фирми, међу којима је и *Буз Ален* (енг. Booz Allen).⁶⁶ Тренд овисности развијених војски од технологије упућује на даљу овисност о експертизи која је на тржишту.

Како се војске све више ослањају на цивиле у конфликтима зарад њихове стручности, тако се и противничка страна диверсификована. Тешко је јасно повући границу између цивила и војника, било да се ради о деци војницима, наоружаним цивилима побуњене фракције⁶⁷ или пак уговорцима који раде за поједине војске. Дилема данашњице је дали је цивил који управља сложеним борбеним системом или одржава софистицирану технику попут стелт бомбардера Б2 или Ф117 легитимна мета или цивил.

Криминализација конфликта представља један значајан сегмент разлога за пораст приватне безбедности. Урушавањем блоковске поделе света, долази и до отварања граница, промета робе и радне снаге. Ову прилику нису пропустиле да искористе ни кримогене групације, па је дошло до „извоза и преливања криминала у

⁶⁵ NSA – National Security Agency, америчка безбедносна агенција

⁶⁶ BBC, 16.12.2013. , Profile: Edward Snowden, dostupno na: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-22837100>

⁶⁷ Овде је илустративан случај погинулих у Рачку 1999. године. МУП је тврдио да се ради о припадницима ОВК, док је Вилијем Вокер из посматрачке мисије ОЕБС тврдио да се ради о цивилима, јер су побијени били у цивилној гардероби. Неколико је верзија овог догађаја, али чињеница да су припадници МУП напустили Рачак, да би у њега потом ушла посматрачка мисија која није нашла оружје поред лешева. Два тима патолога су имала другачије налазе, српски су тврдили да одећа не одговара прострелним ранама, док су фински патолози тврдили супротно. Накнадно, шефица финског тима Хелен Ранта тврдила је да је Вилијем Вокер селективно користио информације из извештаја, а да је финско МСП вршило притиске да се извештај измени. Као последица тог догађаја, НАТО је почео бомбардовање СРЈ са изговором заштите цивила. Више о спорном извештају у интервјуу: Б92 22.10.2008. Хелен Ранта под притиском о Рачку, доступно на http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=22&nav_id=324678

земље које претходно нису имале проблема са њим.⁶⁸ Одливом кадра из војних снага, професионализовао се и организовани криминал који је знао да уновчи њихово знање. Са престанком подршке политичких патрона из доба Хладног рата, постојеће герилске групе и покрети отпора широм света окренули су се финансирању на тржишту. Да би опстале, окренуле су се пљачкању, контроли и шверцу лукративних средстава (гориво, наркотици...)⁶⁹.

С друге стране, Катери Кармола другачије структурише настанак приватних војних фирми, па ћемо на наредним страницама представити укратко и њену аргументацију.⁷⁰ Из прегледа дотадашњих радова на тему приватизације безбедности, Кармола издваја два доминантна правца објашњења. Првом правцу припадају аутори попут Сингера, Авантове и Мандела који овај феномен описују „спонтаним развојем под деловањем различитих утицаја тржишта у последње две деценије“⁷¹, које се унеколико поклапа и са претпоставкама либералне изградње мира. Другом правцу припадају аутори Скахил и Зарате који приватизацију безбедности виде као конспиративно прегнуће различитих властодржаца и пословних елита у циљу изврдавања постојећих закона и креирања тајновитих (оружаних) формација одговорних само овој групи. Између ова два правца могу се наћи бројна мишљења о приватизацији безбедности као „логичној последици промена у војсци и промена у карактеру рата“.⁷² Кармола потом наводи пет чиниоца који су, по њеном мишљењу, утицали на развој приватизације безбедности, унеколико се преклапајући са већ цитираним ауторима.

Развој тржишта безбедности ауторка види у факторима које је Сингер описивао, а своде се на понуду и тражњу: велика понуда бивших војника и наоружања, већи број слабих држава које креирају потражњу и економска теорија (неолиберализма) која фаворизује приватизацију јавних функција. Запослење бивших војника у дестабилизаним областима није без упоришта у историји. У савремено

⁶⁸ van Duyne P. C., von Lampe K., Passas N., (2002) *Uperworld and Underworld in Cross-Border Crime*, Wolf Legal Publishers

⁶⁹ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 65

⁷⁰ Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics*. Routledge p. 40-63

⁷¹ Ibid., str. 40

⁷² Ibid., str. 40

доба, у славим земљама где мултинационалне корпорације експлоатишу рудна богатства, повећан је број киднаповања, што је резултовало већом потражњом обезбеђења на тржишту. У неким случајевима, велике компаније унајмљују и државне снаге за своју безбедност (попут фирме Shell која плаћа Нигеријску војску да јој чува постројења у овој земљи).⁷³ Смањење понуде и потражње у циљу редукције ризика од конфликта није могуће када је терет те активности пребачен на „безобално“ тржиште, ван домашаја контроле националних држава. Штавише, чињеница да је тешко утицати на тржиште, утиче на мањак одговорности. То може бити и ствар политичког избора да се креирају одређени тржишни забрани који нису регулисани, те су и мање транспарентни.⁷⁴

То нас доводи до другог, *политичког наратива* о приватизацији безбедности. У поменутом наративу постоје три варијанте: лепа, угодна и гадна. Лепа верзија подразумева разумне политичке изборе који су осујећени ирационалним политичким захтевима па стога захтевају поверавање послова приватном сектору. Илустрована је примером уговора Хрватске са МПРИ 1995. године о обуци њених војника (када је на снази била забрана државама, па и САД-у, да војно помажу земље бивше Југославије). МПРИ чине пензионисани официри америчке војске, а сама фирма је у јако блиским односима са америчком владом. По неким ауторима, влада САД је упутила хрватске представнике на МПРИ.⁷⁵ Ако је и упитна претходна тврдња, да би МПРИ могла уопште да делује, морала је да добије лиценце Војно политичког бироа Стејт Департамента и да се усклади са одредбама појединих закона. На овај начин држава је дала сагласност за тај посао – који САД није ни спроводила (већ приватна фирма) ни плаћала (плаћала је Хрватска). Када је дошло до ратних злочина и етничког чишћења током операције „Олуја“ (за коју се тврди да је ова фирма креирала сценарио), МПРИ се оградио правдајући се да су имали уговор за обуку о демократској транзицији а не за извођење и учешће у операцији. Такође, тешко је даље било приписати ове злочине САД-у. Мајкл Волцер погодност употребе МПРИ

⁷³ Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press str. 25

⁷⁴ Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics*. Routledge p. 45

⁷⁵ Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) *Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies*, Institute for Security Studies стр. 114

описао следећим речима: „*На дуге стазе то је била боља опција – боља за одвраћање српских напада, боља него припрема америчког јавног мњења за праведну интервенцију – шта би било да је председник Клинтон од Конгреса тражио подршку за помоћ Хрватима? Коришћењем приватне војске смањује видљивост интервенције и смањује или потпуно уклања политичке штете. Али је за функционисање демократског система неопходно да политичари сnose последице за одлуке које донесу. Такође треба да буду награђени за добре ствари које учине. А на бирачима је да им дају коначну оцену.*“⁷⁶

Угодна верзија је када приватне безбедносне фирме раде заједно са владама. Ово је илустровано уговором фирме Винел са Саудијском Арабијом. Винел је процветао 70-их година и градио је базе по Вијетнаму. Окончање Вијетнамског рата довело је у питање пословање ове фирме, која је потом добила уговор да обучава Националну гарду Саудијске Арабије. Иако војска САД обучава саудијску војску, Национална гарда се регрутује из племена лојалног краљевској фамилији, те је овај уговор важан и за стабилност режима и даље сарадње јер одражава директну америчку везу са краљевском фамилијом.

Гадна верзија политичког наратива је прикривена употреба приватних војски у завереничким подухватима смена власти и концентрисања моћи на нетранспарентан начин. Кармола објашњава ову варијанту на примеру неуспелог пуча у Екваторијалној Гвинеји 2004. године (тзв. „Вонга пуч“).⁷⁷ Идеја водилца била је да се ангажовањем плаћеника из неколико приватних војних фирми смени председник ове државе и на власт доведе опозициони лидер из егзила, зарад добијања преференцијалних уговора за експлоатацију нафте. Администрације САД и Велике Британије су упозораване на ову могућност, али су само окренуле главу на другу страну. Учесници пуча су осујећени у намери јер их је похапсила полиција на аеродрому у Харареу (Зимбабве). Ово је чист пример најгорег односа власти и приватних безбедносних компанија: финансирање и организовање приватне војске за

⁷⁶ Carmola K. (2010) Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics. Routledge p. 47, prema Walzer M. (2008) Mercenary impulse, The New Republic, March 12

⁷⁷ The Guardian, 14.4.2013. Margaret Thatcher 'gave her approval' to her son Mark's failed coup attempt in Equatorial Guinea, доступно на <http://www.theguardian.com/politics/2013/apr/14/thatcher-knew-of-equatorial-guinea-coup-attempt>

„помоћ у смени власти“ за потребе добијања ексклузивних уговора за експлоатацију нафте.

Сводећи закључак о политичком наративу, Кармола наводи да је у једном случају политички мотив транспарентан (посао са Саудијском Националном Гардом), док су друга два примера остваривање политичких циљева на прикривен начин када је политичка цена висока: унајмљивањем приватне фирме (МПРИ), или дискретним мигом датим за пуч у Екваторијалној Гвинеји уместо директног државног ангажмана.⁷⁸

Успешност *приватизације* и јавно-приватног партнерства у управљању и креирању политика представља трећи наратив. Он је базиран на неколико капиталистичких претпоставки. Међу њима издваја се дискурс о поспешивању конкуренције која заузврат креира бољи квалитет производа и услуга за мање пара. Приватне фирме јесу аутономније, али брже испуњавају своје уговорне обавезе, а једна од одлика приватник фирми је и ефикасност у координисању више актера.⁷⁹ Такође, приватне фирме поседују тржишни приступ решавању проблема, што их чини ефикаснијим, мање су оптерећене законским обавезама од јавног сектора, нуде својим запосленим веће плате, већу флексибилност и напредовање у каријери, па самим тим привлаче и бољи кадар од државе. Ово је изразио и Роналд Реган: „Најбољи услови нису у влади. Ако их и има понегде, пословни сектор ће их већ преузети“.⁸⁰ Када домаће приватне фирме за обезбеђење раде под уговором за владу, тада се перципирају као део националне безбедносне политике, а ризици којима се излажу, као и акције у којима учествују, бивају подржане од стране државног апарата силе.

Дакле, они приватно профитирају од пословања са државом, али су део јавне политике, те самим тим и било који проблем који настане јесте јавни проблем који се решава буџетским средствима. Нема бољег примера за илустрацију реченог од обезбеђивања Олимпијских игара у Лондону 2012. године када је фирма Г4С добила

⁷⁸ Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics*. Routledge p. 49

⁷⁹ *Ibid.*, str. 50

⁸⁰ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 49

тај лукративни уговор. У почетку се баратало са цифром од 2 000 службеника обезбеђења, мада је накнадним проценама та бројка нарасла на 10 400 људи, а уједно је и вредност уговора порасла.⁸¹ Фирма не успева да регрутује и обучи довољан број људи: говори се да је прикупљено око 6 000 припадника обезбеђења, а фирма се изјашњава, два дана пред почетак игара, да „не може да обезбеди довољан број људи“.⁸² Накнадна реакција државе огледа се у преузимању управљања ризиком и мобилише делове јединица британске војске, око 3 500 падобранаца и маринаца, међу којима има и скорашњих повратника из Авганистана.⁸³ Фирма Г4С је изгубила део профита и платила казну, а изгубила је још један уговор са државом. Нико из државе, нити ико из организације Олимпијских игара није сносио последице.

Успон ауторитета приватног капитала Кармола везује за идеологију (либерализма) по којој тржиште представља ефикаснији систем, приватни капитал обавља државне функције, а држава само регулише такво стање.⁸⁴

Четврти обликујући фактор Кармола види у *новим ратовима*, односно измењеној природи модерних конфликта. Старе ратове (пост-Вестфалске, прим. аут.) карактерисали су сукоби између држава, где су мобилисани њихови грађани у огромне војске, са пуно оружја и захтевном логистичком потпором. Такви ратови су представљали могућност државе да консолидује своју моћ, политички и економски, те да прошири или одбрани своју територију. У новим ратовима⁸⁵ мобилисани грађанин-војник уступа место професионалном војнику, који пак устукне даље пред приватним војником који ратује за неку државу. Те ратове карактерише мањак идеологије, низак ниво конфликта, асиметричне сукобљене снаге, одсуство јасног фронта. Овакви ратови се ослањају на не-владине, не-државне актере за

⁸¹ The Telegraph, 21.5.2013. Timeline: how G4S's bungled Olympics security contract unfolded, dostupno na <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/supportservices/10070425/Timeline-how-G4Ss-bungled-Olympics-security-contract-unfolded.html>

⁸² The Guardian, 24.7.2012. London 2012 Olympics: G4S failures prompt further military deployment, dostupno na <https://www.theguardian.com/uk/2012/jul/24/london-2012-olympics-g4s-military>

⁸³ The Telegraph, 12.7.2012. Olympic security firm G4S to have payments docked as soldiers drafted in to fill gaps, dostupno na <http://www.telegraph.co.uk/sport/olympics/news/9394323/Olympic-security-firm-G4S-to-have-payments-docked-as-soldiers-drafted-in-to-fill-gaps.html>

⁸⁴ Carmola K. (2010) Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics. Routledge p. 53

⁸⁵ Ibid., str.57

финансирање, регрутацију особља и логистичку потпору.⁸⁶ Једна од главних карактеристика нових ратова јесу и приватне војске. Рат је све више почео да представља глобалну нестабилност у којој цветају приватне фирме за обезбеђење нудећи заштиту у одсуству (ефикасне) полиције.

Најпосле, пети фактор чине *нови војници*. Кармола излаже аргументе по којима трансформација војничке професије утиче на трансфер ка и потреби за приватним обезбеђењем. Традиционална војска XX века обликована је око официрске класе и регрутне базе, са циљем одбране државне територије. На прелазу векова, мења се и класично поимање војника, те се од савремених војника, махом професионалних, очекује савладавање не-војних дисциплина које им помажу у данашњим мировним мисијама: изградња државе, медијација, свест о различитим културама... „Војник-учењак“ (енг. *Soldier scholar*) је термин којим се описује транзицијски војник. Оваквог војника очекују и каријерни изазови, јер је тренд смањења војски присутан с једне стране, односно, с друге стране, уговори које професионални војници имају са војском имају рок трајања насупротив некадашњој извесној пензији. Неке земље, попут САД и Велике Британије чак дозвољавају својеврсно „замрзавање“ војне каријере зарад посла у цивилству, а таква „рото врата“ између војске, истраживачких центара и приватних фирми постају жељена реалност војно-индустријског комплекса. Даље, измена ратовања утицала је и на промену става војника у „пост херојском ратовању“. Док је класичан двадесетовековни сукоб подразумевао жртвовање за заједницу, дотле је модерно „не-метафизичко ратовање“ концентрисано на живот војника. Растући притисци етике глобалног друштва утичу да војска све теже обавља свој посао, јер је све теже балансирати захтеве за заштиту индивидуалности и (војну) субординацију групним потребама. Последња одлика савременог војника је „жртвофобија“ данашњице: велики број жртава захтева одговорност и објашњења како унутар војних структура, тако и према широј јавности. Зато је пожељније поседовати војну силу коју плаћате за уговорну обавезу и чије жртве не занимају јавност. Нови војници су све мање способни за војне задатке данашњице те их замењује приватна иницијатива. Такође, у одсуству

⁸⁶ Калдор М., (2001), Нови и стари ратови, организовано насиље у глобализованој ери, Београдски круг, стр. 22

пословних прилика у матичној војсци, они своја знања често нуде приватном капиталу.⁸⁷

Сингерова и Кармолина аргументација о редукцијама војног особља и потоњег ангажмана у конфликтима за рачун приватних фирми објашњава функционисање приватних војних компанија. Нажалост, готово и да нема емпиријских података, нити теоријских објашњења шта заправо утиче на развој приватних фирми за обезбеђење које послују унутар земаља, ко чини регрутну базу особља, а ко су њихови клијенти. У развијеним земљама, а Кинси је то натукнуо,⁸⁸ неке од фирми, осим пословања за британску владу, почињу да раде и за интересе приватних фирми. Један од главних подстицаја била је изражена активност левичарских терористичких група које су циљале на крупне индустријалце. Током 1970-их, почиње тренд преоријентације фирми ка комерцијалном сектору и пружању безбедносних услуга уз спорадично сервисирање британске владе.

Друга важна замерка у до сада наведеним становиштима о приватизацији безбедности је фокус на Западну Европу и САД. Други крајеви света су занемарени, а то се примећује и у недостатку (или у минималној обухваћености) објашњења приватизације безбедности у транзиционим земљама Источне Европе. Сингер примећује да постоји вишак оружја у овим земљама, да се делови обавештајног сектора преливају у комерцијалне воде, али без озбиљнијег тумачења тог феномена. Недовољно је указано да обрасци либералне изградње мира утичу на формирање приватног сектора безбедности у овим земљама, а где тих запажања и има, углавном су на маргинама промишљања приватизације безбедности у Западној Европи.

⁸⁷ Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and New Wars – Risk, Law, Ethics*. Routledge p. 60-62

⁸⁸ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge str.46-8, 51,

2. Дефинисање кључних појмова

2.1. Преглед дефиниција приватне безбедности

У претходном делу било је речи о развоју приватне безбедности у свету, о узроцима који су утицали на креирање понуде и потражње, те најзад и на заступљеност пословања ових фирми. Намера је да у овом поглављу представимо неке од дефиниција феномена приватизације безбедности. Уопштено говорећи, разложићемо значајније дефиниције већ цитираних аутора, а представимо и другачија виђења и других аутора. Са становишта врста дефиниција, настојаћемо да прикажемо како приватизацију безбедности поима академска јавност, постоји ли разлика у односу на то како виђење о том феномену имају представници тих фирми. На крају, за разумевање политика држава, односно међународних организација, даћемо и критички преглед значајнијих нормативних дефиниција.

Под појмом приватизације безбедности подразумевамо увећање броја, али и значаја актера безбедности, чији власник није држава већ неки недржавни ентитет. Ови актери могу бити легални али и нелегални. Међу легалне недржавне актере убрајамо приватне безбедносне компаније – приватне војне компаније, приватне фирме за обезбеђење и детективе. Нелегални актери махом измичу анализи, а међу њима су криминалне групе, нарко кланови, побуњеничке групације, терористи, где постоје бројна преклапања у односу на ова идеалнотипска обележја. Тако су се побуњеничке групе из Латинске Америке преоријентисале на трговину опијатима зарад финансирања борбе и опстанка, док су нарко кланови формирали своје војске за заштиту од супарничких кланова и државног апарата силе. Опет, међу нелегалним (законом неподвиженим) облицима безбедносног окупљања издвајају се одређене „леgitимне групације“ које у обављају и парадржавне функције, односно пружају одређена добра и услуге делу популације које држава није у стању да испуни услед своје неефикасности и неделотворности. У ту категорију убрајамо различите племенске организације и сеоске страже.⁸⁹ Такође, аналитички и нормативно треба

⁸⁹ Wulf H., *Reconstructing the Public Monopoly of Legitimate Force*, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006), *Private Actors and Security Governance*, LIT & DCAF

разликовати добровољце и стране држављане у другим војскама. У тумачењу приватизације безбедности, а у светлу Женевске конвенције о плаћеницима (о којој ће касније бити речи), овим припадницима нема места међу плаћеницима: они потпадају под захват ратног права као и припадници оружаних снага за које се боре. Треба поменути да су неке војске организоване тако да прихватају поједине иностране јединице,⁹⁰ а неке земље ангажују специјалне војне јединице других земаља.⁹¹

Један од главних изазова данашњице је како обезбедити контролу над актерима сектора безбедности, учинити их ефикасним и сврсисходним. У време велике приватизације, безбедност је постала услуга која се нуди на тржишту где је цена често вреднована више него квалитет. Потреба за контролом приватних безбедносних фирми и њихова одговорност, наглашенија је у активностима и пословима које ове фирме обављају у неким другим земљама. Стога највећу пажњу академске јавности привлаче управо такве фирме: ратови у Авганистану и Ираку утицали су на пораст броја приватних безбедносних компанија (превасходно приватних војних фирми), а то је потом утицало и на велики број публикација које су се бавиле феноменом ових компанија. У прегледу дефиниција који следи биће видљив тај образац.

Почећемо од разлике појма *плаћеник* и *приватна безбедносна компанија*⁹². Плаћеници су у новије време били карактеристични за период деколонизације, када су ратовали махом по Африци 60-их година прошлог века. Они су били плаћени за свој ангажман, али њих (најчешће) нису слале њихове матичне земље. У популарној култури неколико ликова попут Мајк Хоареа и Боба Денара екранизовани су у филмовима *The Wild Geese*⁹³ и *The Dogs of War*⁹⁴. Ово је само допринело даљој

⁹⁰ Међу иностраним јединицама познате су шпанска и француска легија странаца које примају странце у своје професионалне редове. С друге стране, Гурке, пореклом из Непала, служе у својим етничким јединицама ранга бригаде у војскама Велике Британије, Индије, Сингапура и Брунеја

⁹¹ За ово је Ватикан најеклатантнији пример: стотинама година ову државу обезбеђују припадници Швајцарске гарде

⁹² Осим појма приватна безбедносна компаније (превод са енглеског – private security company), у употреби је једнако заступљен и појам приватна безбедност када се говори начелно о овом феномену. Уже говорећи, под приватне безбедносне компаније сврставамо приватне војне компаније, фирме за приватно обезбеђење (или за физичко-техничко обезбеђење, ФТО) те детективе/детективске агенције

⁹³ Videti: *The Wild Geese* (1978) <http://www.imdb.com/title/tt0078492/>

стигматизацији њиховог иначе морално упитног ангажмана: ратујући по Африци најчешће су одржавали конзервативне снаге, интересе крупног капитала, расну дискриминацију.

У међународној регулативи одређен је појам плаћеника, али не и приватне безбедносне компаније, односно организоване корпоративне форме плаћеништва. Једна од дефиниција плаћеника је да је то „војник којег је унајмила страна влада или побуњенички покрет да учествује у оружаном конфликту – било директно непосредним ангажовањем у непријатељствима, било индиректно пружањем обука, логистичке подршке, обавештајне и консалтинг услуге – а његов ангажман је ван владиних структура и одбрамбених⁹⁵ снага државе из које долази.“⁹⁶ Нормативно је овај феномен дефинисан у Женевској конвенцији⁹⁷, у Конвенцији Афричке Уније о елиминацији плаћеништва у Африци и у Конвенцији УН о забрани регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника⁹⁸. Не улазећи у специфичне детаље ове три конвенције, указаћемо на оне елементе који су препознати као одлике плаћеника које треба санкционисати:

- а) је регрутована локално или у иностранству да би се борила у оружаном сукобу,
- б) директно учествује у непријатељствима,
- ц) је мотивисана да учествује у непријатељствима са жељом за приватном добити и страна у сукобу јој је, у ствари, обећала или платила материјалну компензацију која знатно превазилази ону коју примају локални војници истог ранга и чина,

⁹⁴ Videti: The Dogs of War (1980) <http://www.imdb.com/title/tt0080641/>

⁹⁵ OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa. Libreville, 3rd July 1977., Dostupno na <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=A8AB2D0B83BD8AA5C12563CD0051EB19>

⁹⁶ Nathan L., (1997). Lethal Weapons: Why Africa Needs Alternatives to Hired Guns, Track Two: Constructive Approaches to Community and Political Conflict : States and Conflict, 6, no. 2

⁹⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Dostupno na <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=9EDC5096D2C036E9C12563CD0051DC30>

⁹⁸ United Nations A/RES/44/34 International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, Dostupno na <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>

д) није држављанин стране у сукобу, нити је становник територије коју контролише страна у сукобу,

е) није припадник оружаних снага стране у сукобу и

ф) коју у званичну мисију није послала држава која не учествује у сукобу.

Осим конвенција међународних организација које су усмерене на појам плаћеника, своје тумачење појма приватне безбедности дали су и припадници овог сектора. Компанија *Сендлајн* (енг. *Sandline*) једна је од значајнијих фирми из 90-их година, а њихов оснивач Тим Спајсер⁹⁹ описује делатност своје приватне војне компаније као „организације која пружа више него пасивну помоћ у конфликтним областима. Приватне војне компаније нуде практичну војну помоћ у прихватљивој форми легитимним владама.“ Потом наводи карактеристике приватних војних компанија попут сталне структуре, корпоративних ентитета, који послују по правилима, постојање хијерархије, функционисање по систему субординације попут војних организација, постојање високих дисциплинских стандарда уз поштовање правила оружаног конфликта и поштовање људских права.¹⁰⁰

Ебен Барлоу¹⁰¹, оснивач фирме *Егзекутив Ауткамс (ЕО)* познате по учешћу у ратовима у Африци, понајвише у Анголи и Сијера Леонеу, дефинише услуге које је његова компанија пружала. Тако је ЕО регистрован да пружа професионалне и поверљиве војно-саветодавне услуге легитимним владама; да пружа војне и стратешке савете; да пружа професионалне пакете војних тренинга који обухватају ваздушно, поморско и копнено ратовање; да саветује оружане снаге о оружјима и о избору адекватних система наоружања; да пружи потпуну, неполитичку, услугу базирану на поверљивости, професионализму и посвећености.¹⁰²

Из наведеног се види да се представници војних компанија не либе да учествују у војним сукобима и да, заправо, ратују уместо званичних војних снага.

⁹⁹ Spicer T.O. (1999) *An Unorthodox Soldier: peace, war and Sandline Affair* Mainstream Publishing, str. 41-42

¹⁰⁰ Ibid, str. 41

¹⁰¹ Више података на личном блогу Ебена Барлоуа на

<http://eebenbarlowsmilitaryandsecurityblog.blogspot.rs/>

¹⁰² типологија преузета са сајта <http://www.mercenary-wars.net/e-o/>

Циљно су представљена гледишта две приватне војне компаније из 90-их година како би се јасније видео колоплет нуђених услуга. Савремене фирме се либе да јавно оглашавају директно мешање и учешће у конфликтима, већ радије оптирају за саветодавне услуге, тренинг, обуке о људским правима итд.¹⁰³

Из угла струковних удружења и других организација издвајамо неколико виђења улога приватног обезбеђења. RAND корпорација¹⁰⁴ у једној од својих првих студија из 1971. године дефинише приватну безбедност као „све врсте приватних организација и индивидуа који пружају све врсте безбедносних услуга које укључују истраге, стражарску службу, патроле, детекторе лажи и оклопни транспорт“.¹⁰⁵ Накнадно, 1983. године, поимање приватне безбедности допуњено је и услугама заштите од отпада, несрећа, грешака и неетичке праксе“.¹⁰⁶ Ову дефиницију је, пак, критиковало друго струковно удружење *Прајват Секјурити Таск Форс* (енг. Private Security Task Force - PSTF). Основица њихове критике је да искључује квази-јавне службе и да нису реферисали на клијентски однос и профитну природу индустрије. Стога њихова дефиниција гласи: “самозапослене индивидуе, организације и послови финансирани приватним капиталом који пружају безбедносне услуге специфичној клијентели за новчану надокнаду, за појединца или фирму која их упошљава, или за њих саме, у циљу заштите лица, приватног власништва или интереса од различитих непогода.“¹⁰⁷

Америчко удружење индустријске безбедности (енг. American Society for Industrial Security – ASIS)¹⁰⁸ дефинише приватну безбедност као “независне или комерцијалне организације, чија делатност обухвата очување имовине послодавца - у распону од људских живота до физичке имовине, који одговарају на узбуне и инциденте, обављају проверу запослених, обављају функције откривања и истраге

¹⁰³ Видети више у делу о МПРИ и уговорима са Хрватском у делу о либералној изградњи мира

¹⁰⁴ <http://www.rand.org/>, RAND је непрофитна корпорација која на основу истраживања и анализа помаже формулисању политика и доношењу одлука

¹⁰⁵ Kakalik, J. S., & Wildhorn, S. (1971b). Private police in the United States: Findings and recommendations (R-869-DOJ). Rand. str.3 <http://www.rand.org/pubs/reports/2006/R869.pdf>

¹⁰⁶ Bottom, N. K., & Kostanoski, J. (1983). Security and loss control. Macmillan

¹⁰⁷ Cunningham, W. C., Strauchs, J. J., Van Meter, C. W., & Hallcrest Systems, Inc. (1990). Private security trends 1970–2000: The Hallcrest report II. Butterworth-Heinemann

¹⁰⁸ <https://www.asisonline.org/About-ASIS/Pages/default.aspx>

криминала и криминалаца, а обављају и хапшење преступника (до доласка полиције).¹⁰⁹

Приватизација безбедности заинтересовала је и академску јавност, а највећи број радова објављује се од интервенција у Авганистану и Ираку, јер су ове две мисије представљале процват пословања за ове фирме. Гледишта одабраних аутора представићемо хронолошким редоследом не бисмо ли тако представили развој гледања на приватизацију безбедности, да би на крају дали осврт на ту генезу и на заједничке именитеље различитих дефиниција.

Међу ауторима који су се међу првима бавили феноменом приватизације безбедности, Хуан Карлос Зарате један је од оних који у релативно негативном светлу приказују приватизацију безбедности као, како га тумаче, „конспиративни покушај владара и пословних елита да заобилазе законе и креирају тајне снаге одговорне само њима“¹¹⁰ Сам Зарате¹¹¹ је услов за приватизацију безбедности препознао у безбедносном вакуму после краја Хладног рата, опадањем моћи и броја војних снага. Тај вакум су, по његовом мишљењу, попуниле међународне безбедносне компаније. Те компаније, како он описује, „пружају широк спектар војних и безбедносних услуга који је раније био резервисан за званичне војне снаге. Те услуге се крећу од креирања приручника за обуку и израде војних доктрина, па све до директног учешћа у борбама. Ове фирме су настале у војно најразвијенијим земљама, и ослањају се на вишкове војних снага (насталих редукцијом одбране). Такође, карактеришу их и јаке личне и професионалне везе са властима и војскама њихових држава. Често раде за своје владе, а уговарају послове са страним владама ради обуке њихових војски. Неке од ових фирми део су већих мултинационалних корпорација.“¹¹²

¹⁰⁹ Речник појмова ASIS доступно на: <https://www.asisonline.org/Membership/Library/Security-Glossary/Pages/Security-Glossary-P.aspx>

¹¹⁰ Carmola K. (2010) Private Security Contractors and new Wars: Risk, law and Ethics, Routledge str. 40

¹¹¹ Zarate J. C., (1998) Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder, Stanford Journal of International Law; Vol. 34 Issue 1,

¹¹² Ibid, str.2

Роберт Мандел¹¹³ ове фирме описује као корпоративне организације, којима управљају менаџери који не иду у конфликтна подручја. Као и друге корпорације придају важност односима са јавношћу и угледу у медијима. Иако су често комерцијално видљиви, труде се да прикрију власничку структуру различитим мрежама сувласништва и холдинг компанијама. О својим клијентима пружају ограничене информације, али користе интернет да рекламирају своје услуге. Међу услугама рекламирају тренирање војске, чување виталних инсталација, па све до учешћа у борбама. Наглашавају да су легални ентитети који склапају уговоре само са легитимним владама и међународним организацијама, како би се дистанцирали од плаћеника.¹¹⁴ За Мандела су два обележја битна код дефинисања приватних војних и безбедносних компанија. Прво, да компанија није у државном власништву, нити да је држава контролише, а друго да је пружају услуге „принудне безбедности“ (енг. *Coercive security*), уз које често нуде и консалтинг, логистичку подршку, обавештајни рад итд.¹¹⁵ С тим у вези, Мандел поставља четири питања¹¹⁶ чијим одговорима се сазнаје више о самим фирмама. Прво питање је географског захвата приватизације безбедности: да ли је то иностранство, где се безбедносне услуге пружају влади или невладиним групама, а фирма послује ван своје земље, или се пак ради о држави у којој је фирма и регистрована и послује да надомести недостатке јавних органа безбедности и одржи јавни ред и мир. Друго питање је ко иницира уговор? Да ли долази одозго, од владе која тражи замену за домаће или стране ентитете, или пак иницијатива долази одоздо, од разних милиција, герилаца, побуњеника, сеоских стража и других недржавних актера. Треће питање је о форми и садржају услуга – да ли се ради о директном учешћу у борбама, или се ради о обуци и консалтингу. Последње питање је сврха пружене безбедности: ради ли се о одржању *status quo*, одржању реда и поретка ствари, или се пак ради о свргавању постојеће (легитимне или нелегитимне) власти. Одговор на ово питање омогућује разликовање офанзивних и дефанзивних компанија.

¹¹³ Mandel R., (2002) *Armies without States: The Privatization of Security*, Lynne Rienner Publishers

¹¹⁴ Ibid, str. 10

¹¹⁵ Ibid, str. 94

¹¹⁶ Ibid, str. 100-105

Питер Сингер објашњава приватизацију безбедности следећим карактеристикама. За разлику од плаћеника, ове фирме унајмљује држава. Но Сингер прави отклон од овог изговора тумачећи да је држава у историји унајмљивала плаћенике, а да приватне војне компаније сервисирају различиту клијентелу. Стога он аргументацију проширује да се ове фирме усложњавају упоредо са развојем пословања и да *differentia specifica* представља њихова корпоративна структура. Оне су хијерархијски организовани регистровани пословни ентитети који тргују и отворено се такмиче на тржишту, и интегрисане су на глобалном тржишту. Организоване су као корпоративни ентитети, са јасном извршном хијерархијом, бордом директора и скупштином акционара. Њих превасходно мотивише пословни, а не индивидуални профит. Регистроване су као легални тржишни ентитети који плаћају порез и користе комплексно корпоративно финансирање (продаја акција, трговина која се одвија унутар компаније). Оне јавно оглашавају своју делатност, нуде шири дијапазон услуга и пледирају на знатно већу циљну групу (од плаћеника и чартер компанија из прошлости). Ове компаније су диверсификоване своју делатност, па су у стању да раде истовремено за више клијената и на више тржишта одједном, што претходне форме приватне безбедности нису могле.¹¹⁷

Дебра Авант даје штур преглед приватне безбедности. Ове фирме нуде широк дијапазон безбедносних услуга, од саветодавних, преко тренинга, оперативне подршке, заштите, логистичке подршке, обавештајних и полицијских послова, забрана трговине дрогом и бројне друге услуге. Ове фирме су крајем прошлог и почетком овог века значајно прошириле своју делатност и покушавају да направе отклон од „плаћеника“. Оне поседују интернет презентације, дају интервјуе и себе представљају као „флексибилно оруђе за достизање безбедносних циљева њихових клијената широм света“.¹¹⁸ У нешто каснијем раду, ослањајући се на и унапређујући Сингерове закључке о „бојном простору“ и „врху копља“¹¹⁹, Авантова гради своју типологију не према фирмама већ према уговорима. Њен главни аргумент је да једна

¹¹⁷ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 44-48

¹¹⁸ Avant D.,(2002) *Privatizing military training*, *Foreign Policy In Focus* Vol. 7, No. 6

¹¹⁹ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 93

фирма може реализовати различите уговоре – у једној земљи може пружати консултантске услуге, за другог клијента логистичку подршку, а на трећем месту може учествовати у ратној операцији. Стога она у анализи фирми анализира конкретне уговоре као студије случаја.¹²⁰

Каролин Холмквист у својој студији¹²¹ о потреби регулације овог сектора примећује да „недостатак усаглашене дефиниције омета анализу ширег контекста приватизације безбедности и развој међународних законских норми и регулаторних структура“¹²². Она приватне безбедносне фирме пореди са другим приватним фирмама наводећи да имају корпоративне структуре, да послују као регистровани ентитети, да поседују презентације на интернету. Неке од успешнијих фирми се често налазе у врху листа попут *Fortune 500*¹²³. Одлика ових фирми је да послују са државом и са приватним клијентима, али да послују у међународној арени те да имају стални прилив средстава. Ослањајући се на Сингера, Холмквист сматра провизорном поделу на приватне војне компаније и приватне фирме за обезбеђење. Таква дистинкција, по њеном мишљењу, је погрешна и површна. Она спори и Сингеров аргумент да се фирме категоризују по њиховој близини линији фронта јер „њихов утицај на безбедност може бити од значаја чак и када га пружају далеко од линије фронта (...) већи утицај може да оствари војна обука и консалтинг (у учионицама) од директног ангажмана на бојном пољу“¹²⁴. Стога, у анализи овог феномена Холмквистова је ближа Авантовој, па се аргументи приписују конкретним фирмама или чак појединачним уговорима којима се регулише делатност фирме на неком послу.

Шрајер и Капарини¹²⁵ држе се термина приватних војних компанија којима приписују структуру корпоративних организација. То су по њима пословни ентитети

¹²⁰ Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press str. 17

¹²¹ Holmqvist C. (2005) *Private Security Companies, The Case for Regulation*, SIPRI Policy Paper No. 9

¹²² Ibid, str. 4

¹²³ Листа доступна на: <http://beta.fortune.com/fortune500/list/>; нпр. фирма Halliburton се у моменту прегледа налазила на 117. месту

¹²⁴ Holmqvist C. (2005) *Private Security Companies, The Case for Regulation*, SIPRI Policy Paper No. 9 str. 5

¹²⁵ Schreier F., Caparini M. (2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF

који пружају професионалне услуге у вези са ратовањем: корпоративна тела која су специјализована за војне услуге. Њиховом успону погодовала је глобализација и дерегулација међународног тржишта. Они прихватају Сингеров опис о хијерархијски организованим пословним ентитетима који пружају безбедносне услуге на међународном тржишту.¹²⁶ Будући да су пословни ентитети, они су увезани комплексним финансијским аранжманима са другим фирмама како унутар своје бранше, тако и ван ње. Неретко су ове компаније подружнице већих корпорација и мултинационалних компанија и продају своје акције на берзи. Како се надмећу на отвореном међународном тржишту, сматрају их легалним ентитетима који су уговорима обавезани према својим клијентима.¹²⁷ Овај двојац истиче корпоративне одлике ових фирми повлачећи јасну демаркациону линију са плаћеницима који су, у новије време, оперисали по земљама Трећег света. Нагласак је на легалним ентитетима, корпоративној структури, уговорним обавезама и надметању на тржишту.

Шрајер и Капаринијева су „започели“ унутар Женевског центра за контролу оружаних снага (DCAF) истраживање приватизације безбедности, а годину дана по објављивању њихове књиге, ова организација издала је и један зборник радова¹²⁸ где се феномену приватизације безбедности пришло из различитих углова (из различитих пера). Овде ћемо скренути пажњу на Урлиха Шнекенера који са бавио односом приватизације безбедности и слабих држава. У истоименом чланку¹²⁹ он анализира различите не-државне актере који примењују силу: побуњенике, паравојне формације, терористе, шефове кланова, господаре рата, криминалце, мародере и најзад плаћенике/приватне војне компаније. Свим овим групама заједничко је да су спремни да употребе насиље да би постигли свој циљ и да нису интегрисани у формалне безбедносне структуре. Они дакако могу бити отцепљени део тих структура, део над којим је контрола „лабава“, могу такође уживати прећутну

¹²⁶ Ibid, str. 7, prema: Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 45

¹²⁷ Schreier F., Caparini M. (2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF str. 8-9

¹²⁸ Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) *Private actors and security governance*, DCAF

¹²⁹ Schneekener U. *Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance*, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) *Private actors and security governance*, DCAF str. 23-40

подршку званичног сектора безбедности, но они су и даље не-државни актери. Овде ћемо се концентрисати на виђење плаћеника односно приватних војних компанија из угла слабих држава где ови актери оперишу. Шнекенер их дефинише као „добровољце регрутоване у трећим државама којима су плаћене надокнаде за учешће у борбеним јединицама или спровођење специфичних задатака“.¹³⁰ Да би направио разлику од плаћеника, он за приватне војне и безбедносне фирме тврди да послују по закону и са одређеним лиценцама. Оне воде професионалан, тржишно оријентисан посао нудећи услуге учешћа у борбама, тренинга, саветовања и логистичке подршке, а главни клијенти су им владе, корпорације или други не-државни актери.¹³¹

Вреди, зарад бољег разумевања феномена, поменути перспективу тржишта силе коју детаљно разматрају Даниген и Петерсон.¹³² Они изврћу перспективу и не анализирају актере (приватне војне и безбедносне компаније), већ анализирају врсту тржишта на коме се те услуге пружају. За разлику од осталих аутора, који су тржиште подразумевали као непроменљиву варијаблу, овај двојац, на темељу анализа неколико земаља, издваја три типа тржишта приватне безбедности. Тако они препознају неолиберално тржиште, хибридно тржиште и рекеташко тржиште. Неолиберално тржиште је најзаступљеније и њега карактерише доминација приватних фирми. У погледу пружања услуга безбедности важе иста неолиберална правила као и у другим секторима: понуђачи услуга су у уговорном односу где на добровољној бази размењују добра и услуге.¹³³ Овај однос подразумева својеврсну уређеност која гарантује пренос власништва, а функционална држава врши надзор над остварењем тих права. Разменски однос почива понајпре на цени, око које се понуђачи могу такмичити како би се дошло до најповољније понуде. С друге стране, хибридно тржиште представља супротност неолибералном тржишту, јер је оно базирано на државном, а не приватном власништву, те нема ни конкуренције која утиче на најбољи избор јер држава контролише све фирме. Нема ни спонтаног

¹³⁰ Ibid, str. 27

¹³¹ Ibid, str. 27

¹³² Dunigan M., Petersohn U. (2015) The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions, University of Pennsylvania press

¹³³ Ibid, str. 163

развоја фирми, већ све почива на државној одлуци. Карактеристике овог тржишта су највидљивије на примеру Кине, мада аутори изводе и подваријанту „војне заштите“ где се војска налази у улози понуђача услуге безбедности на тржишту (Нигеријска војска коју плаћа British Petrol). Последња варијанта јесте рекеташко тржиште. Код овог типа тржишта улога државе и регулативе је скрајнута и обесмишљена. Овакав тип тржишта је чест у slabим државама. Једна од главних одлика је одсуство добровољне размене. Корисници, односно потражиоци безбедности, не могу бирати понуђаче и утицати на квалитет услуге, већ под принудом силе бирају криминалну организацију или локалног моћника¹³⁴ који има монопол на силу на одређеној територији. Ови актери којима се плаћа услуга безбедности/рекет, утичу и на повећање несигурности на датој територији, делом и кроз застрашивање оних који тај рекет не плаћају.¹³⁵

Покушај сумирања главних карактеристике приватних безбедносних фирми пружио је Предраг Петровић у својој књизи „Приватизација безбедности у slabим државама – случај Србија“¹³⁶ који препознаје шест заједничких карактеристика приватних војних и безбедносних компанија које их разликују од плаћеника. Прва карактеристика јесте да се ради о легалним ентитетима, чије је пословање уређено законима, а држава им издаје дозволе за рад. Плаћеници су забрањени међународним конвенцијама и не могу се регистровати као легални пословни ентитети. Другу карактеристику препознаје у надокнади за њихов посао. У случају ових фирми, ради се о стицању добити зарад увећања профита и обезбеђења сталног финансирања, док се у случају плаћеника најчешће ради о стицању једнократне добити. Трећа особеност приватних безбедносних фирми у односу на плаћенике проистиче из њихове корпоративне структуре. Као легални пословни ентитети, оне могу трговати акцијама и могу се задуживати код комерцијалних банака, те обављати финансијске трансакције својствене фирмама. За разлику од њих, плаћеници се најчешће

¹³⁴ Видети типологију недржавних актера код Schneckener U. *Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance*, у Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) *Private actors and security governance*, DCAF str. 23-40

¹³⁵ Dunigan M., Petersohn U. (2015) *The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions*, University of Pennsylvania press, str. 165

¹³⁶ Петровић П. (2011) *Приватизација безбедности у slabим државама – случај Србија*, Чигоја штампа стр. 46

исплаћују у готовом новцу, што отежава праћење финансирања ових нелегалних активности. Четврта одлика проистиче из претходних: корпоративна структура ових фирми, са јасном, хијерархијском поделом надлежности која функционише у циљу стицања и увећања профита. На овај начин фирме постижу стабилност у раду, већу ефикасност а то им заузврат помаже у стицању профита на међународном тржишту. Код плаћеника не постоји комплексна организациона структура нити трајност пословања, а то утиче на стабилност и ефикасност, односно да дугорочну одрживост. Пету одлику, у Петровићевој визури, представља такмичење на отвореном тржишту. За ово је неопходно да фирме буду регистроване, чиме се већ дистанцирају од етикете „плаћеника“. Такође, јавно рекламирање има двоструки утицај. С једне стране фирме привлаче клијенте, а с друге утичу на селекцију кадра. Јавним оглашавањем бивају препознате као послодавац, те им се за посао пријављује различито особље па фирма може да селекцијом регрутује бољи кадар. На таквим конкурсима се проверавају вештине, поседовање лиценци, а одбијају се (или постоји начин да се одбију) кандидати који имају криминалну прошлост. Плаћеници се регрутују „одозго на доле“, преко познанстава, у ограниченим скупинама, те послодавац често располаже кадром који му је при руци, а не најбољим кадром. Петровић у овоме препознаје слабост по којој су скупине плаћеника састављене и од професионалаца и од криминалаца, „те организатор посла никада није сигуран кога ће све на крају ангажовати. Због тога су плаћеничке групе веома некохерентне, састављене од криминалаца и професионалаца, што за резултат има њихову слабу делотворност“.¹³⁷ Последњу одлику представља синергија различитих услуга које ове фирме нуде. Наиме, велике корпорације склапају комплексне пословне аранжмане са другим корпорацијама у области безбедности, али и широм привреде. Дакле услуга безбедности је само једна из лепезе услуга које ове корпорације могу пружати, а што обезбеђује опстанак на тржишту. Фирма *Винел* (енг. *Vinnell*) је свој ангажман почела као грађевинска фирма, која је потом имала лукративне послове у Вијетнаму током овог конфликта. Окончањем истог, фирма се нашла у кризи, али су своје услуге понудили Саудијској Арабији, чију Националну гарду обучавају. Ова корпорација део је *Нортрон Груман* (енг. *Northrop Gruman*) концерна који се бави, између осталог,

¹³⁷ Ibid, str. 49

производњом наоружања и авиона. У Србији је уочен тренд спајања активности, додуше прилагођен потребама домаћег тржишта.¹³⁸ Последица Закона о приватизацији из 2001. године било је издвајање свих не матичних делатности из система великих фирми. Тако је већи број услужних делатности издвојен у „услужне“ ћерке фирме, а најзаступљенија комбинација била је између услуга обезбеђења и услуга чишћења и одржавања. Ове услуге су нудиле „услужне фирме“ на тендерима за јавне набавке, а неке приватне фирме су препознале ову комбинацију и почеле су да се прилагођавају у нади да ће се боље позиционирати на тржишту.¹³⁹ У условима транзиционих земаља, као и уосталом, у већини развијених земаља, постоји знатан број мањих компанија које немају интернационалне ангажмане. И Петровић прави својеврстан отклон од ових амбициозних дефиниција тврдећи да *„нису све компаније које се баве безбедносним пословима велике, те да не морају нужно имати све наведене особености. Мање компаније не морају нужно имати претходно описану сложену корпоративну организациону структуру, као ни комплексне власничке односе.“*¹⁴⁰

Представници ових фирми наглашавају корпоративност, приватно власништво, различите услуге, али и пословање са државом и легитимним властима. С друге стране, међународне организације санкционишу индивидуалне ангажмане ратника у другим земљама, материјалну добит, те да су странци у конфликту. У академској јавности полемиче се о корпорацијама, хијерархијској организацији, врстама услуга, те се уводи и ангажмана тржишту и пословање по основу више уговора одједном, наглашавајући различитост ових компанија од плаћеника. Приметно је да, и поред сличних карактеристика фирми, доминира виђење приватних безбедносних компанија као интернационалних актера које послују на тржиштима ван својих земаља. Такође, ове фирме су, како их већина наведених аутора види, ангажоване у конфликтним и пост конфликтним срединама. Мало је осврта на фирме које послују у својим земљама и које се баве превенцијом криминала. Ове фирме су тек споменуте код Кинсија, као комерцијалне безбедносне компаније, али се аутор овим појмом не бави детаљније, нити

¹³⁸ Видети више и студији Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП стр. 35-36

¹³⁹ Осим државних услужних фирми, омакве аранжмане нудиле су, између осталих, и фирме Pro Tech team, VIP Security, VIP Systems и друге фирме

¹⁴⁰ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слаби државама – случај Србија, Чигоја штампа стр. 51

се овај израз „запримио“ у академском дискурсу о приватизацији безбедности. Стога, смислено је растумачити узроке настанка и особености оваквих компанија.

У светлости наведених дефиниција, сумираних особености и сумњи у експланаторну вредност дефиниција, нужно је одредити радну дефиницију фирми за приватно обезбеђење које послују у Србији и у Хрватској, а она гласи:

Фирме за приватно обезбеђење су легални, регистровани, лиценцирани, хијерархијски организовани пословни субјекти који пружају услуге физичког и техничког обезбеђења на отвореном тржишту.

2.2. Типологија фирми и услуга приватне безбедности

Кристофер Кинси¹⁴¹ уводи своју типологију, али прави и отклон од исте, називајући је идеалнотипском. Он, попут неких аутора, сматра да се не могу одређивати врсте компанија, јер оне могу преузимати различите послове. Следећи ту аргументацију, залаже се за тумачење конкретних уговора. Такође, уз помоћ графикана¹⁴² на коме је вертикална оса “начин обезбеђења објекта“ са крајевима „са применом силе“ и „без примене силе“, а хоризонтална оса „објекти који се обезбеђују“ са крајевима „приватни“ и „државни“, настоји да аналитички позиционира конкретне фирме/уговоре, уз оgradu да је овакво позиционирање згодно за мале фирме, док веће фирме имају диверсификовано пословање и тешко је о њима причати *en general* (Графикон 1).

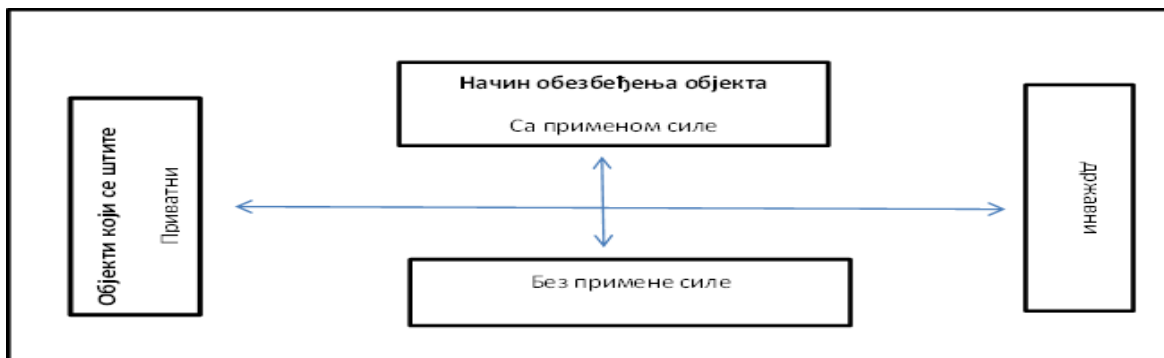
У оваквој поставци, фирме које су у доњем левом углу штите приватне објекте попут тржних центара, паркинга итд. Безбедност је добро које се може приуштити. У доњем десном углу налазе се фирме које пружају услуге обезбеђења државним објектима, попут различитих портирских служби. У горњем десном углу налази се углавном војска. Могу се наћи и приватне војне фирме, али то је до сада био случај само у Анголи и Сијера Леонеу. Последњи, леви горњи квадрант је за фирме које

¹⁴¹ Kinsey C., (2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge

¹⁴² *Ibid*, str. 10

оперишу у славим државама и где је безбедност окрњена, а надомештају је приватне фирме.

Графикон 1: Кинсијева расподела фирми према врсти заштите и објекту заштите

С друге стране, он ипак уводи типологију фирми. Тако он препознаје приватне борбене компаније, приватне војне компаније, параван војне компаније, приватне безбедносне компаније, комерцијалне безбедносне компаније и појединце/плаћенике. Приватне борбене компаније (енг. *Private combat companies*) су на крајњем врху осе, представљају најрадикалније приватне војне компаније и нису у реалности присутне, већ су само аналитичка категорија. Најближе фирме које би се могле повести под ову категорију су Егзекјутив Ауткамс и Сендлајн. То су фирме које се баве искључиво борбеним операцијама, док блиску подршку и логистику препуштају приватним војним компанијама. Оне су у стању да за кратко време прикупе довољну оружану силу и да се разместе по потреби, те да одврате напад. Оне би биле идеалне за операције наметања мира насилним средствима.¹⁴³

Приватне војне компаније су реална категорија, те се Егзекјутив Ауткамс чешће налази у овој категорији – њихова мисија у Анголи против побуњеника, заправо је и инспирисала интензивнија (академска) промишљања о приватизацији безбедности и о приватним војним компанијама. Кинси их дефинише као фирме „које нуде војно знање, тренинг и опрему владама нестабилних држава којима прети насилно рушење с власти. Оне имају стратешки утицај на безбедносно и политичко окружење слабих држава које су војно угрожене.“¹⁴⁴ Оне узимају активну улогу

¹⁴³ Ibid, str. 13

¹⁴⁴ Ibid, str. 14

заједно са својим клијентом (тренинг јединица), а неретко се и ангажују у борбама под заповедништвом и правним оквиром клијента. Даље се Кинси бави њиховом корпоративном страном описујући их као регистрована корпоративна тела, са одговорним лицем, уређена законима, која своје услуге пружају владама у области јавне безбедности. Попут других тржишних актера, развијају пословне праксе, имају систем унапређења, рекламирају се, израђују промотивну литературу итд.

Параван војне компаније (енг. *Proxymilitary companies*) објашњава на примеру фирме МПРИ. Тумачи их продуженом руком владе, јер су у тесној вези са владом и спроводе/усклађене су са владином спољном политиком. МПРИ, кога чине бивши генерали, официри и војници САД, нуди јамачно исте услуге као и америчка војска, али наводно по нижој цени. Та нижа цена огледа се у мањем политичком ризику за владу САД. Начин функционисања ове фирме показује како се може постићи амерички спољно-политички циљ без одобрења Конгреса.¹⁴⁵

Приватне безбедносне компаније организационо су јако сличне приватним војним компанијама. Корпоративно су организоване, а најчешће их оснивају бивши војници. Разлика је, међутим, у услугама које пружају. Оне су фокусиране махом на превенцију и одвраћање криминала и на одржање јавног мира и реда. Нешто сложенији су задаци попут процене ризика у нестабилном окружењу, превенција превара, обезбеђење постројења итд. По својим услугама наликују и комерцијалним безбедносним компанијама које послују унутар држава порекла.

Комерцијалне безбедносне компаније (енг. *commercial security companies*) он описује као велике безбедносне компаније, са јавно доступним подацима о власницима, које пружају униформисано и најчешће ненаоружано обезбеђење привредним субјектима, владама и међународним организацијама широм света.¹⁴⁶ Захваљујући својој величини и разгранатости пословања, неке од ових компанија су постали светски лидери попут G4S и Securitasa. Њихова корпоративна структура, финансије и позиција на тржишту утицала је на ширење дијапазона услуга у портфолију ових фирми попут чувања затвора и азила за мигранте. Значајну разлику

¹⁴⁵ Видети више у делу о либералној изградњи мира у Србији и Хрватској

¹⁴⁶ Kinsey C.,(2007) Corporate Soldiers and International Security, Routledge, str. 18

представља и управљање људским ресурсима у овим фирмама – уместо да упошљавају бивше војнике, ове фирме се клоне тога и своју радну снагу прилагођавају потребама тржишта. Нажалост, овај концепт Кинси даље не разрађује а управо овај тип компанија доминира унутрашњим тржиштима развијених и транзиционих земаља, па тако и тржиштима Србије и Хрватске.¹⁴⁷

Последњи појам који Кинси тумачи су појединци/плаћеници који представљају и најконтроверзнијег актера. Наликују на традиционалне хладноратовске плаћенике. Унајмљују се владама или странама у сукобу. Контроверзност оваквог приступа је што неретко потпадају „под лупу“ међународних конвенција против плаћеништва. Нажалост, и Женевска конвенција, о којој је било речи, наводи шест критеријума за плаћенике, али да би се примениле казнене одредбе, свих шест критеријума морају да буду задовољени, што спутава применљивост ове конвенције.

Дотадашњу слабост дефинисања приватизације безбедности, односно несклад идеалнотипских категорија са фирмама и врстама услуга које оне пружају уочили су и други аутори. Међу њима, Микац и Сајко¹⁴⁸ уводе појам *приватне војне индустрије*. По њима, ту индустрију представљају „приватне организације и корпорације које су специјализоване за извршење задатака у одбрамбеном и безбедносном подручју који је донедавно био резервисан за институције државе.“¹⁴⁹ У том контексту говори се о две групе актера: приватне војне и безбедносне компаније с једне, те корпоративне организације у потпори војном сектору с друге стране. У том смислу, и ови аутори сматрају незахвалним и хеуристички неплодним категоризацију појединачних компанија у различите подврсте, те они бирају дефинисање и категоризацију њихових услуга. Тако првој групи одговарају услуге директног учешћа у борби, логистичке подршке, саветодавне услуге, обавештајне услуге и стратешке и административне експертизе. Појмовно је лакше одредити

¹⁴⁷ У интернет претрази појма „commercial security companies“ претраживачи не нуде ниједан директан резултат, већ упућују на опрему за заштиту, аларме, те огласе за обезбеђење фирми. То указује да се овај појам није „запримио“ ни у академској, ни у професионалној јавности.

¹⁴⁸ Sajko J., Mikac, R., (2009) Privatizacija sigurnosti kao trend novog doba: privatna industrija sigurnosnog sektora kao integralni dio nacionalne sigurnosti SAD, Polemos, vol 12, br 1 (23), Zagreb

¹⁴⁹ Ibid, str. 52

другу групу као „мултидисциплинарне, претежно интернационалне фирме са широким спектром пословних усмерења које се уз своје примарне делатности одлучују на пружање услуга војном сектору из разлога проширења пословања и великих зарада.“¹⁵⁰ Сумирајући свој аргумент аутори истичу да је тешко везати фирме за појединачне делатности због њихове мултидисциплинарности и преплетености услуга. Стога се о овом појму говори као о приватној индустрији безбедности. Микац накнадно примећује још неке правилности: амерички аутори најчешће говоре о приватним војним компанијама, док их европски аутори реферишу као приватне безбедносне компаније.¹⁵¹ Америчке компаније претежно настају из корпоративног света, док британске вуку порекло од плаћеничких компанија из афричких постколонијалних ратова.

Кармола у својој књизи посвећеној вези приватизације безбедности и нових ратова¹⁵² ослања се на Мандела и његова четири аналитичка питања. У циљу бољег разумевања феномена приватизације безбедности, она додаје још једно питање, односно аналитичку раван: однос приватних безбедносних компанија према скандалима. Наиме, активности ових фирми су прожете скандалима, а то представља „неисцрпан узрок фрустрација тих фирми које желе да имају беспрекорну репутацију“.¹⁵³ По њеним речима, оно што ове фирме виде као преувеличане скандале, заправо су случајеви или околности које би се десиле и редовним војним снагама. Разлика је, међутим, што у случају приватних војних компанија изостаје било каква последица по њих.¹⁵⁴ Одговарајући на Манделова и њена питања, долази се до закључка да је немогуће етикетирати фирме према категоријама, а да таква класификација има неку сазнајну вредност. Приватне војне и безбедносне компаније су неформалне организације, по њеном виђењу. Оне се лако прилагођавају у нејасним ситуацијама и функционишу по принципу неформалних веза и поверења. Како послују између јавног и приватног сектора, називане су и „хибридним“

¹⁵⁰ Ibid, str. 54

¹⁵¹ Mikac R. (2013) *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice* Jesenski i Turk str. 22

¹⁵² Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and new Wars: Risk, law and Ethics*, Routledge

¹⁵³ Ibid, str. 26

¹⁵⁴ До сада је у Ираку детектовано три врсте скандала: прво су преваре, лоше управљање и превисоке цене уговора; други тип су нмештање уговора и лош опремљеност особља ПБК на тим задацима; коначно, трећи тип чини пуцњава и убиства ирачких цивила.

организацијама, мада Кармола одбацује тај појам. Она се опредељује за појам „протејанске организације“¹⁵⁵ јер упућује на флексибилне, променљиве организације. Она у ПБК види комбинацију војне, пословне и хуманитарне организационе културе, које често противрече једна другој.¹⁵⁶ Елементе пословне организационе културе види у корпоративном духу, чињеници да су у приватном власништву и да се њиховим акцијама отворено тргује. О корисницима својих услуга изражавају се као о клијентима, а о својим услугама као о „безбедносним пакетима“. Елементе војне културе препознаје у пословању са владама, где се представљају као „помоћне снаге“ редовне војске. Идентификују се са владом, те сваку критику о њима описују као критику владе која је такве услуге наручила. Такође, црпе легитимитет из бивших војних лица које упошљавају, јер они „нису оставили своју војну етику када су напустили војску“, јер то је „начин живота који превазилази активну службу“.¹⁵⁷ Хуманитарну културу препознаје у транснационалним циљевима и аспирацијама. Радећи за различите међународне и невладине организације, ове фирме су прошириле своју понуду услуга на „вештине које могу бити од помоћи у катастрофичним зонама широм света. Они пружају услуге унапређења људске безбедности, људских права и основних потрепштина за смештај. Заправо, сумарна Кармолина дефиниција је комбинација ова три обележја: профитно орјентисан посао, који појачава војну моћ у испуњењу хуманитарне мисије.¹⁵⁸

Елке Краман се у неколико радова бавила проблемом прихватљиве дефиниције приватизације безбедности.¹⁵⁹ И она прави отклон од дефинисања фирми по категоријама, сумирајући претходна достигнућа цитираних аутора. Иако полази од претпоставке да постоји подела на приватне војне и приватне безбедносне

¹⁵⁵ Протеј је био старогрчки бог мора, који има пророчке способности и мења свој облик да би избегао да неке открије судбину; одговориће само ономе ко успе да га ухвати.

¹⁵⁶ Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and new Wars: Risk, law and Ethics*, Routledge str. 27-37

¹⁵⁷ Ibid, str. 31

¹⁵⁸ Ibid, str. 37

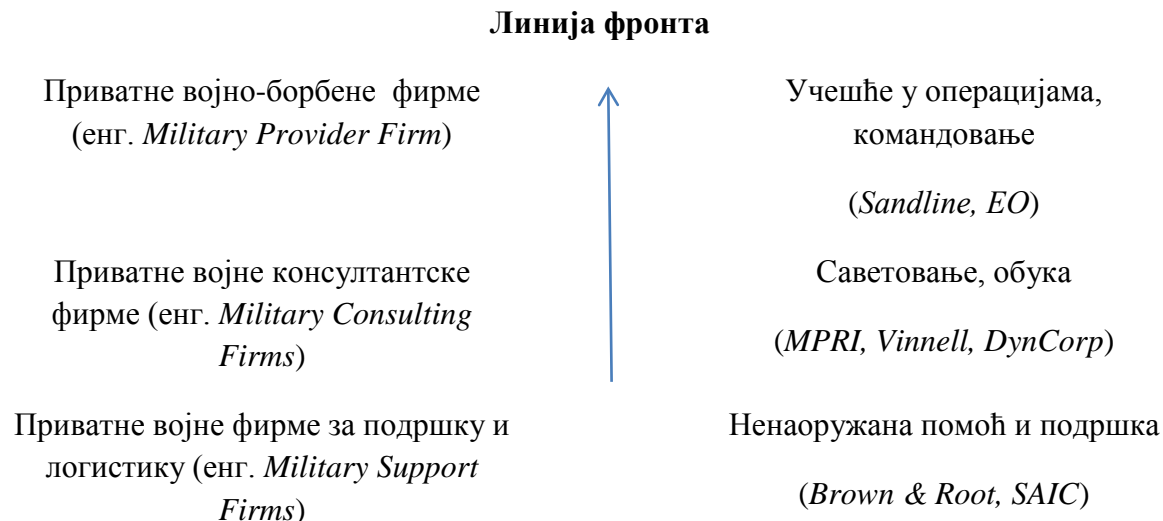
¹⁵⁹ Krahnemann E.,(2008) *Security: Collective Good or Commodity?*, *European Journal of International Relations*, Volume 14, Number 3, pp.379-404; Krahnemann E. (2010) *States, Citizens and the Privatization of Security*, Cambridge University Press; Krahnemann E., Abzhaparova A., (2010) *The Regulation of Private Military and Security Services in the European Union: Current Policies and Future Options*, EUI Working Paper AEL 2010/8; Krahnemann E., (2011). *Beck and beyond: selling security in the world risk society*. *Review of International Studies*, 37, pp 349-372; Krahnemann E., Friesendorf C.,(2011) *The Role of Private Security Companies (PSCs) in CSDP Missions and Operations*, European Parliament, Policy Department DG External Policies

компаније, она (и њени коаутори у појединим студијама) оптира за класификацију услуга – војних и безбедносних. На основу листе услуга¹⁶⁰ могуће је тумачити деловања конкретних фирми.

Како је већ у прегледу дефиниција указано, за боље разумевање специфичних појава у оквиру приватизације безбедности, треба тумачити уговоре, односно уговорене/пружене услуге. Стога ћемо дати преглед услуга, односно типова компанија спрам пружаних услуга.

У тумачење типологија фирми, Сингер уводи концепт „врха копља у борбеном простору“.¹⁶¹ У његовом раду доминирају војне фирме, док су фирме за обезбеђење, стиче се утисак, подведене под појам војних као мање битне или споредне. Према степену силе и близини ратишта, он дели фирме на неколико врста: приватне војно-борбене фирме, приватне војне консултантске фирме и приватне војне фирме за подршку и логистику (Графикон 2).

Графикон 2: Сингерова поставка „врха копља у борбеном простору“

Извор: Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 93

¹⁶⁰ Провизорну листу услуга објавила је у Krahnann E., Abzhaparova A., (2010) *The Regulation of Private Military and Security Services in the European Union: Current Policies and Future Options*, EUI Working Paper AEL 2010/8

¹⁶¹ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 91

Услуге војно-борбених фирми подразумевају „допуну клијентових главних активности“¹⁶² односно појачање његових оружаных снага и учешће у борбама. Потреба за овим услугама јавља се онда када је интегритет државе угрожен, те јој недостаје довољно оружане силе да се одбрани.¹⁶³ Услуге консалтинга и обуке представљају активности у којима се оружане снаге унапређују другачијом и савременијом обуком. Такође, у овај тип услуга спада креирање стратешких и доктринарних докумената, али и планирање војних операција. Логистичке и потпорне услуге представљају можда и најзаступљенији вид услуга. То су услуге планирања и изградње објеката, одржавање база, одржавање возила и опреме, транспорта, поправке путева, противпожарне заштите, кетеринга, допреме горива, пречишћавања и допремања воде, те пружање поштанских услуга.¹⁶⁴ Препуштање ових услуга приватним актерима омогућава војсци да се ангажује на својим примарним активностима. Дебра Авант је модификовала Сингерову поставку „врха копља у борбеном простору“ заменом у „уговоре у борбеном простору“ како би прецизније описала специфичне фирме и специфичним земљама (Графикон 3).¹⁶⁵

Ова ауторка препознаје неколико врста услуга, опредељених уговорима. Три су главне врсте војних услуга које ове фирме пружају: подршка операцијама (оружана или ненаоружана), војни консалтинг и логистичка подршка. Такође, она сматра да постоји и сет безбедносних услуга које надомештају унутрашњу безбедност: то су обезбеђење локација, превенција криминала и различите обавештајне делатности. У овом потоњем случају, услуге унутрашње безбедности су неретко чување амбасада, превенција криминала за потребе УН, међународних невладиних организација и корпорација.

¹⁶² Ibid, str. 92

¹⁶³ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабиим државама – случај Србија, Чигоја штампа стр. 57

¹⁶⁴ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press str. 95-99

¹⁶⁵ Avant D. (2005) The Market for Force: the consequences of privatizing security, Cambridge University Press str. 17

Графикон 3: Уговори у борбеном простору

Војни задаци	Близина линије фронта	Полицијски задаци
Оружана подршка операцијама: - ЕО у Анголи - Sandline у Сијера Леонеу	↑	Наоружано обезбеђење локација - SDS у Мексику - Saracen у Анголи - Blackwater у Ираку
Ненаоружана подршка операцијама на бојишту - SAIC у Првом Заливском рату		Ненаоружано обезбеђење локација - DSL у Конгу
Ненаоружани војни консалтинг и тренинг - MPRI у Хрватској - Vinnell у Саудијској Арабији		Полицијски консалтинг и тренинг - DynCorp у Ираку
Логистичка подршка - Brown & Root у Авганистану		Превенција криминала - DSL у Конгу Обавештајни рад - Open Source Solutions & Kroll у Ираку - CACI у Ираку

У случају постконфликтних земаља, применљивија је типологија компанија¹⁶⁶ које су, истражујући овај сектор у Србији, употребили истраживачи Београдског центра за безбедносну политику (БЦБП).¹⁶⁷ По овој групи аутора, смислено је говорити о приватним војним компанијама, приватним безбедносним компанијама/фирмама за физичко техничко обезбеђење и о детективима.¹⁶⁸ Ове три врсте услуга су заступљене у Србији и у Хрватској.

Ограду морамо да повучемо према приватним војним компанијама: нема регистрованих војних компанија у Србији ни у Хрватској, мада се неке фирме рекламирају да нуде ту врсту обуке. Такође, умесно је приметити да део људства одлази да ради за стране војне компаније (неке од њих имају представништва у суседној БиХ), било као чувари било као, што је случај у Хрватској, као деминери.¹⁶⁹ Такође, у посматраном периоду, средином 90-их у Хрватској је пословала, на основу

¹⁶⁶ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња? ЦЦВО

¹⁶⁷ Београдски центар за безбедносну политику наследник је Центра за цивилно-војне односе (ЦЦВО), променом имена и обухвата истраживања 2010. године

¹⁶⁸ Милошевић М. Методолошки оквир истраживања приватног сектора безбедности у Србији; у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, ЦЦВО, стр. 18

¹⁶⁹ Исказ испитаника, безбедносни аналитичар из Хрватске, јул 2016. године

уговора са Владом РХ, америчка војна компанија МПРИ. Такође, у овој земљи пословима чишћења минско-експлозивних средстава бавила се израелска фирма MAAVERIM. У Србији је Руска фирма Емерком¹⁷⁰ чисти mine после експлозије складишта муниције у Параћину на основу уговора потписаног 2008. године о оперативној сарадњи закључно са 2022. годином.¹⁷¹

У Србији и Хрватској најзаступљеније су приватне фирме за обезбеђење. Ове фирме пружају услуге физичког и техничког обезбеђења лица, објеката и имовине у (превасходно) неконфликтним подручјима. Њихова опрема и обука су прилагођени њиховом пословању и разликују се од опреме и обуке приватних војних фирми. Особље мора, по законом прописаним условима, да поседује лиценце за рад, што подразумева претходно похађање унифициране обуке и накнадног полагања испита. Посао овог обезбеђења је мање ризичан, што утиче, између осталих фактора, и на нижу цену рада. Ове фирме пружају услуге физичког и техничког обезбеђења државним и приватним (комерцијалним и некомерцијалним) ентитетима. Ове услуге су најчешће стационарна заштита, техничка заштита (противпровална, противпожарна итд.) уз мобилне патроле, трансфер новца, обезбеђење догађаја (јавни скупови, утакмице, концерти).

За разлику од претходно наведених фирми, детективске агенције упошљавају знатно мањи број људи – појединачне агенције, по слову закона, могу имати и само једног запосленог, а у већини случајева ради се о свега неколицини запослених. У свету су познате фирме попут Пинкертона¹⁷² које су радиле за велике осигуравајуће куће и комерцијалне фирме. У земљама Западног Балкана, услуге детективских агенција су скромне, а држава и осигуравајуће куће су ретко, готово никад, клијенти, што утиче и на развој ове делатности. Главни клијенти су грађани, а некад и фирме. Међу детективске услуге које се оглашавају спадају потрага за несталим лицима, провера пословних и брачних партнера, помоћ у борби против секти и дрога,

¹⁷⁰ Видети званичну презентацију фирме на http://www.emercom-d.com/en_about.htm

¹⁷¹ Спутник, 27.7.2016. „Руски деминери на Карађорђевој брду“, <https://rs-lat.sputniknews.com/drustvo/20160727/1107566949/demineri-paracin.html>

¹⁷² О историјату ове компаније видети више на њиховој страници: <https://www.pinkerton.com/about-us/history/>

дигитална форензика, потрага дужника, полиграфска тестирања итд.¹⁷³ Најчешће их воде бивши полицајци или бивши припадници безбедносних служби.¹⁷⁴

Да би разумели настанак и трансформације сектора приватне безбедности у Србији и Хрватској, неопходно је указати на неке од утврђених правилности развоја овог сектора. Разматрања се свODE углавном на два обрасце, према којима се ради или о циљаном државном пројекту, или о стихијском развоју сектора, али се тиме, свакако, не исцрпљују објашњења. Стога ћемо у наредном поглављу објаснити различита виђења настанка овог сектора и одредити се за валидно објашњење у случају ове две земље.

2.3. Типови приватизације безбедности

Када говоримо о приватизацији безбедности, морамо имати на уму да се не ради о једном истоветном процесу, који се појављује у истом облику у сваком друштву. Разлике су присутне у процесу приватизације безбедности у јаким и слабиим државама, те у конфликтним и неконфликтним државама. Роберт Мандел уочава¹⁷⁵ да се највећа дебата води око приватних безбедносних фирми које долазе из иностранства, да раде било за државу, било за недржавне актере земље домаћина. Превиђа се, примећује он, ситуација у којој су и понуђач услуге (безбедности) и тражилац из исте земље. Овоме су подложне и развијене земље, али и земље у развоју, које надомештају/заменеју „националне полицијске снаге задужене за унутрашњу безбедност приватним снагама“.¹⁷⁶ Он сматра да је успон пословања приватних безбедносних фирми на међународном тржишту само последица/продужетак њихове експанзије у својој земљи. Важну разлику Мандел види у типу приватизације, па тако препознаје два типа: „одозго на доле“ (енг. *top down*) и „одоздо на горе“ (енг. *bottom up*).

¹⁷³ Преглед услуга остварен увидом у неколико интернет страница фирми које оглашавају детективску делатност; видети: <http://www.topsecret.detektivskaagencija.co.rs/usluge>; <http://www.protecta.co.rs/>; <http://www.detektivskaagencija.rs/>;

¹⁷⁴ Више о детективима у Милошевић М. (2017) Детективи у Србији – (не)омеђеност законом, БЦБП

¹⁷⁵ Mandel R. (2001) The Privatization of Security, Armed Forces & Society, Vol. 28, No. 1, str. 129-151

¹⁷⁶ Ibid, str. 138

2.3.1. Одозго на доле - процес циљане приватизације у земљама либералног капитализма

Неколико је тумачења ове врсте приватизације безбедности. Мандел сматра да врста актера која иницира приватизацију безбедности обликује тип приватизације безбедности. Тако он препознаје три врсте актера: државе, корпорације и друштвене групе. Када је држава иницијатор, дакле када унајмљује услуге унутрашње или спољне безбедности приватних домаћих или страних безбедносних фирми, тада говоримо о приватизацији одозго на доле.¹⁷⁷ Херберт Вулф иницијално сматра да се овај приступ рефлектује у потреби војски, смањених бројних стања, а повећаних задатака, да унајмљују приватне фирме као испомоћ у логистици, обуци па и у обавештајним делатностима.¹⁷⁸ У каснијим радовима он за приватизацију „одозго на доле“ користи појам комерцијализације: описује је као „намерну, планирану, заговарану и примењену активност државе да повери полицијске и војне функције приватним фирмама“.¹⁷⁹ Ова циљана политика приватизације јавног сектора се проширила и на војне и полицијске функције, а главна карактеристика делегирања монопола силе на овај начин је недостатак контролних механизма.¹⁸⁰ Даниген и Петерсон такође виде да „јаке државе могу да остваре зараду/уштеде средства ангажовањем приватног сектора да би повећали своје капацитете“.¹⁸¹ Петровић је склон тумачењу да је оваква приватизација „особена за развијене западне државе (консолидоване демократије), односно јаке државе у којима су владе намерно отпочеле процес приватизације безбедности ради смањења трошкова и повећања ефикасности и делотворности институција државе(...) те да се ради о

¹⁷⁷ Ibid, str. 136-138

¹⁷⁸ Wulf, H., *Reconstructing the Public Monopoly of Legitimate Force*, u: Schreier F., Caparini M.(2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF, str. 90-91

¹⁷⁹ Kurtenbach S., Wulf H., (2012): *Violence and Security Concerns in Post-Conflict Situations*. Duisburg: Institute for Development and Peace (Research and Advisory Project „Instruments and Procedures of German Development Cooperation in Post-Conflict Situations “- Project Working Paper No. 3) str.37-38

¹⁸⁰ Ibid, str. 38

¹⁸¹ Dunigan M., Petersohn U. (2015) *The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions*, University of Pennsylvania press, str.11

контролисаном процесу, чије су токове су усмеравале државе.“¹⁸² Овај тип назива се често и западни модел приватизације.

2.3.2. Одоздо на горе– процес стихијске приватизације у славим државама

Други тип приватизације безбедности, „одоздо на горе“, Мандел везује за друштвене групе. Када се различите групације (банде, комшијске страже, криминални кланови, осветничке руље, милиције, самоодбрамбене снаге...) удруже како би осигурали безбедност, или пак, понудили ту безбедност на тржишту, тада можемо говорити о овом типу приватизације безбедносних услуга.¹⁸³ Вулф констатује сличан колоплет актера као и Мандел, те објашњава ову врсту приватизације као последицу слабих или пропалих држава, где многе владе не могу да гарантују одржање реда и закона због слабости свог војно-полицијског апарата.¹⁸⁴ Оваква ситуација је неретко заоставштина недавних ратова, где се власти тих држава не могу изборити ефикасно са овим приватним актерима, што опет отежава транзицију из рата у мир. Други облик приватизације безбедности у славим државама препознају Даниген и Петерсен, где они позиционирају приватне фирме као клијенте режима, који у немоћи да ојачају власт регуларним војним снагама, унајмљују ове фирме на тржишту.¹⁸⁵ За овај други тип приватизације, користи се и термин „спонтана“ или „стихијска“ приватизација. По Петровићу, она је илустрација немоћи државе да грађанима обезбеди основна добра и услуге, међу којима и безбедност. У већини држава владе немају велики утицај на ову приватизацију, у неким државама је по среди „дивља“ приватизација, на коју владе тих држава немају никакав утицај и која, с друге стране, слаби државу и кочи спровођење реформе државних институција.¹⁸⁶

¹⁸² Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у славим државама – случај Србија, Чигоја штампа стр. 64

¹⁸³ Mandel R. (2001) The Privatization of Security, Armed Forces & Society, Vol. 28, No. 1, str. 136-138

¹⁸⁴ Kurtenbach S., Wulf H., (2012): Violence and Security Concerns in Post-Conflict Situations. Duisburg: Institute for Development and Peace (Research and Advisory Project „Instruments and Procedures of German Development Cooperation in Post-Conflict Situations“ - Project Working Paper No. 3) str.37-38

¹⁸⁵ Dunigan M., Petersohn U. (2015) The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions, University of Pennsylvania press, str.11

¹⁸⁶ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у славим државама – случај Србија, Чигоја штампа стр. 64

2.3.3. Тип приватизације безбедности у Србији и Хрватској

Ваља обратити пажњу и на (усамљено) Манделово становиште о трећем актеру – корпорацијама и, следствено, мешовитом типу приватизације безбедности. По његовим речима, „када мултинационална компанија почне да организује своју службу обезбеђења, или унајми такву приватну службу на тржишту, може се говорити о мешовитом типу (приватизације).“ Чињеница да једна фирма унајмљује другу зарад безбедности у ситуацијама када држава то не може (у довољној мери) да пружи је доминантан облик приватизације безбедности.¹⁸⁷ И овде се примећује одсуство заинтересованости за проучавање „комерцијалне безбедности“. Наиме, развој фирми за приватно обезбеђење које своје услуге пружају провредним, доходовним субјектима, а не државним органима у земљи, односно када ове фирме нису ангажоване у сукобима ван граница своје земље, до сада је увелико био „испод радара“ истраживача. Зато је нужно разумети на који начин тржиште утиче на приватизацију безбедности.¹⁸⁸ Да ли се овим типом приватизације може валидно објаснити ситуација у Србији и Хрватској?

У ове две земље, функција обезбеђења привредних субјеката је била уређена законом о друштвеној самозаштити¹⁸⁹, а сам концепт друштвене самозаштите је био препознат у уставима република у СФРЈ. Од 90-их, током транзиције државе испуњавају захтеве Међународног монетарног фонда (ММФ), те из састава својих фирми на тржиште избацују све не-матичне делатности. Ово се одразило и на фирме за обезбеђење јер се у обе земље појављују привредни субјекти – фирме за обезбеђење у државном власништву, које склапају уговоре са „мајкама фирмама“. У том смислу се може говорити о циљаној приватизацији зарад постизања веће ефикасности. С друге стране, стихијски и без усмеравајуће улоге државе, настају самоникле домаће, приватне фирме за обезбеђење нудећи своје услуге приватним актерима, јер држава у то време није пословала са приватним обезбеђењем. Ово,

¹⁸⁷ Mandel R. (2001) *The Privatization of Security, Armed Forces & Society*, Vol. 28, No. 1, str. 138

¹⁸⁸ Видети у: Милошевић М. Утицај тржишта на приватни сектор безбедности; у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) *Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?*, ЦЦВО, стр. 51-72

¹⁸⁹ У Србији нпр. Закон о систему друштвене самозаштите, „Сл. Гласник РС 14/86“

заједно са слабошћу тадашњих држава, даје повода за размишљање о стихијском типу приватизације.

У даљем тексту, за објашњење типа приватизације, користићемо „стихијску приватизацију“. Наиме, и поред Манделовог описа (који једини уводи комерцијалне актере), сматрања смо да приватизација безбедности у Србији и Хрватској одговара овом типу. Да се не ради о циљаној активности државе, аргуменујемо одсуствовањем адекватне регулативе у Србији и Хрватској. Штавише, стиче се утисак да су службе обезбеђења избачене на тржиште „у пакету“ са другим службама, без промишљања државе о ефикасности и уштедама. Јер, нити су овим фирмама наметнули неки облик контроле кроз лиценцирање, нити су им доделили неке улоге од друштвеног значаја, које су у претходним, мајкама фирмама, имале (против пожарна заштита, улога цивилне заштите у ванредним и ратним стањима итд.). Стога говоримо о стихијском карактеру приватизације, без јасније изражене улоге државе.

3. Либерална изградња мира

3.1. Основне претпоставке изградње либералног мира

Да би боље разумели концепт либералне изградње мира и примену тог концепта на тумачење феномена приватизације безбедности, умесно је вратити се корак у назад и представити развој ове теоријске мисли. Намера је представити основне поставке либералне изградње мира и које вредности она промовише. Развој ове мисли везује се за Канта који је своје ставове изражавао век после Вестфалског мира којим су утемељене државе-нације са својим војскама, а професионалне/плаћене/најамне војске су у највећој мери нестале са подручја Европе и, донекле, Северне Америке. С тим у вези интересантан је развој либералне мисли и укоренење ставова данашње либералне изградње мира. Како либерална изградња мира нема кохерентну алтернативу¹⁹⁰, сматрамо оправданим да представимо најважније критике овог концепта релевантне за проучавање приватизације безбедности.

3.1.1. Претече либерализма

Корени демократског мира могу се наћи у делима претеча либерализма. Како би боље разумели либералну изградњу мира, представићемо укратко најзначајније аргументе аутора на чијим традицијама је изграђен овај концепт. Крајем 18. века Кант полемише о миру у делу „Према вечном миру“.¹⁹¹ За потоње либералне теоретичаре¹⁹² овај текст спада у класике који заговарају идеје мира, међународних организација, устава, међузависности народа али и републиканског устава (Кант је живео у време Фридриха II Великог). Кант је био поборник тзв. „републиканског мира“, а његово објашњење лежи у чињеници да је предуслов мирољубивих

¹⁹⁰ Donais T., (2012) *Peacebuilding and Local Ownership: Post-conflict Consensus Building*, Routledge стр. 23

¹⁹¹ Kant I. (2000) *Prema vječnom miru*. U: *Pravno-politički spisi*. Zagreb:Politička kultura

¹⁹² Роланда Париса, Мајкл Дојла, Бруса Расета, лари Дајмонда идр.

међудржавних односа постојање држава устројених као републике. Такве републике потом склапају савезе где међусобне односе регулишу међународним правом, а странцима се признаје космополитско право на гостопримство. Кант се залагао да грађански устав у свакој држави буде републикански, те да такав устав нуди наду да ће довести до вечног мира. Он је то објаснио на следећи начин: *„Ако се тражи пристанак држављана да би се закључило „треба ли да буде рата или не“, ништа није природније од тога да они добро промисле пре него се упусте у тако опасну игру (...) Супротно томе, у устројству које није републиканско и у којем поданик није грађанин, рат је нешто најједноставније на свету, јер државни поглавар (...) може да отпочне рат и због најмањих ситница, као какав весели излет, а из пристojности ће равнодушно препустити његово оправдање дипломатском телу које је у свако доба на то спремно.“*¹⁹³

Кант се, дакле, залагао за републику, а не за демократију, која је у његово време није подразумевала опште право гласа. За разлику од данашњих либерала, Кант се противио интервенционизму јер је сматрао да је то повреда самосталних народа и критиковао је колонијалну праксу свога доба.¹⁹⁴ Иако је републикански устав предуслов мирољубивог међународног поретка, сила није начин за имплементацију у другим земљама. Кант је сматрао да „ако један народ живи у законској слободи, грађанско друштво би постало привлачно свим осталим народима који би напосто гравитирали ка извору републиканске слободе“.¹⁹⁵

Џон Стјуарт Мил дао је свој допринос потоњем развоју либералне изградње мира ослањајући се на нека Кантова промишљања, али правећи и одређена одступања. Овај мислилац сматра да је трговина важан фактор који одвраћа од рата јер повезује људе, „јачањем и умножавањем личних интереса који су у супротности са ратом,(...) те да степен и повећање међународне трговине, као гаранта мира у

¹⁹³ Новичић Ж. (2014) Либералне теорије о рату и миру, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, стр 161, а према: Kant, Immanuel, Zum ewigen Frieden, o. s., S. 349. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт“, о. ц., стр. 143].

¹⁹⁴ Новичић Ж. (2014) Либералне теорије о рату и миру, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, стр 161, а према: Kant, Immanuel, Zum ewigen Frieden, o. s., S. 349. [Кант, Имануел, „Вечни мир: Филозофски нацрт“, о. ц., стр. 139-140]

¹⁹⁵ Petar Popović (2014) Sporni Kant: Dvojbene interpretacije Kanta u teorijama međunarodnih odnosa. U: Jović D. (ur) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, str. 67

свету, представља трајну безбедност за несметани напредак идеја, институција и карактера људске расе.¹⁹⁶ У разматрању Миловог значаја, размотрићемо једну, за ову студију, релевантну димензију његове мисли, а то је либерални интервенционизам. Како је наведено, Кант је био изричит противник интервенционизма, а Мил разрађује одступања од забране интервенционизма.¹⁹⁷ Наиме, он препознаје да интервенција у другој земљи подрива самосталност тог народа, те додаје и да она негира самоопредељење и да „не доноси ништа трајно“¹⁹⁸. Објашњавајући одступања од неинтервенционизма, он наводи неколико разлога. Први је „леgitимна самоодбрана“ када „неинтервенција може да угрози виталне транснационалне изворе националне безбедности“¹⁹⁹ те је императив либералне солидарности да се помогне тој земљи. Друго одступање је када победник (либералног тabora) након успешне одбране своје земље пређе у напад на земљу агресора како би сменио деспотску власт која би представљала претњу по безбедност и слободу либералне земље. Треће одступање односи се на интервенцију у грађанском рату где су снаге изједначене, или где евентуални победник не би имао снаге да контролише побеђеног осим применом „строгих мера које су човечанству одурне“²⁰⁰. Овде постоји још једна димензија, када се интервенише у другој земљи да би се спречила интервенција треће земље у грађанском рату. Мил, на крају, оправдава интервенционизам према нелибералним државама сматрајући их нецивилизованим те да „народи који су још увек варварски нису превазишли период током којег је, по свему судећи, у њихову корист да буду покорени и подвргнути управи странаца“.²⁰¹

Да либерали нису били сагласни у својим ставовима, те да је било унутрашњих критика, види се у ставовима Адама Смита. Он је сматрао да је

¹⁹⁶ Наведено у: Van de Haar, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory*, o. c., p. 144. [Цитира се: Mill, John Stuart, —*The Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy*], Part 2, in *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John M. Robson, Vol. III, Toronto and London: University of Toronto Press and Routledge and Kegan Paul, 1965; reprinted Indianapolis, IN: Liberty Fund, 2006, p. 594.]

¹⁹⁷ Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији“, у Хуманитарне војне интервенције, Ј. Бабић и П. Бојанић (прир.), Службени гласник, 2008, стр. 15-22.

¹⁹⁸ Ibid., str. 19

¹⁹⁹ Ibid., str. 19-20

²⁰⁰ Ibid., str. 20

²⁰¹ Ibid., str. 21

меркантилизам израз интереса трговаца који гаје „дух монопола“, а не народа „који купује шта год јој треба од оних који то најјефтиније продају (...) и у том погледу интерес трговаца и мануфактуриста непосредно је супротан интересу велике масе народа.“²⁰² Своју сумњу у пацификујуће дејство трговине образлагао је тумачећи да трговина и привредна размена користе већини становништва, али да је постала извор раздора и нетрпељивости. Разлоге за то види у (тадашњем) интересу владара за осиромашење суседа, те монополском духу трговаца. Такође, није био ни поборник слободне трговине у пуном смислу залажући се за увођење рестрикција и реципроцитета у међународној трговини. Заправо, Смит закључује „да су управо трговина и рат повезани јер је трговина омогућила државама да воде иностране ратове и шаљу војске у удаљена места.“²⁰³

Ако су класични либерали тврдили да је изградња светског мира могућа променом унутрашње организације друштава и слободном трговином, међународно организовање није било у њиховом фокусу, чак је сматрано и опасним. Модерни либерализам заговара јачање међународних организација, а један од најистакнутијих представника је Вудро Вилсон. Овај прагматични политичар критиковао је европске савезе (који су ратовали једни против других у Првом светском рату - курзив аутора) и заговарао на „ново партнерство“ демократских држава у форми „заједнице силе“ не као организоване ривалитете већ за организовани мир.²⁰⁴ Осим залагања за међународно организовање, он се разликовао од Канта по питању интервенционизма и био је ближи Миловој аргументацији. Вилсон је правио разлику између мирољубивих (демократија) и агресивних (ауторитативних) држава и заговарао је промену унутрашњих устројстава држава како би се испунио либерални идеал међународних односа, јер је пут ка универзалном миру била универзална демократизација, макар подразумевала и ратове вођене за постизање тог циља.²⁰⁵У

²⁰² Смит, А., (1998) Истраживање природе и узрока богатства народа, Нови Сад: Global Book, стр. 408.

²⁰³ Новичић Ж. (2014) Либералне теорије о рату и миру, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, стр. 62, према Смит, А., (1998) Истраживање природе и узрока богатства народа, Нови Сад: Global Book, стр. 365

²⁰⁴ Wilson, Woodrow, A World League for Peace, Address to the Senate of the United States, January 22, 1917, (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65396>; приступљено 20. јула 2016. године).

²⁰⁵ Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against

том смислу иде корак даље од Мила (сматрања да се другом народу не може дати слобода, јер није плод самоопредељења), верујући у америчку изузетност и тзв. „крсташки идеализам“²⁰⁶

За претече либерализма једна од важних поставки јесте републиканско уређење, тачније могућност промене власти, а не задате династије. Демократије су код модерних либерала најадекватнији израз републиканског уређења. И док се Кант противио интервенционизму, Мил га је оправдавао у име ширења либералних вредности. Идеју да је трговина значајна за мир, пропитивао је Смит тврдећи да она може допринети миру, али и подстицати конфликт, те да су пожељна нека ограничења слободној трговини.

3.1.2. Савремени либерали: изградња мира и изградња државе

Изградња мира у пост хладноратовском раздобљу плод је комбинације могућности и потреба. У том периоду порастао је број конфликта, махом унутрашњих, а улога међународних организација, преваходно УН-а, наметнула им је обавезу управљања и решавања тих конфликта. Савремени либерализам развија и прилагођава аргументе класичних либерала о неопходности либералне демократије и слободног тржишта као предуслова мира. Такође, идеја интервенционизма је прилагођена савременим потребама: немогућа је између либералних држава, али је потребна/пожељна према нелибералним државама. Приказаћемо неке од релевантних приступа.

Међу ауторима који настављају Кантову традицију издваја се Мајкл Дојл. Тумачећи земље са републиканским уставом, како их описује Кант, као либералне демократије, Дојл подвлачи Кантов закључак у новој форми да „либералне

Germany, April 2, 1917, (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366>, приступљено 20. јула 2016.

године).

²⁰⁶ Caranti, L., (2006) Perpetual War for Perpetual Peace? Reflections on the Realist Critique of Kant 's Project, Journal of Human Rights, Vol. 5, p. 342.

демократије не ратују међусобно“.²⁰⁷ Он своје закључке изводи на емпиријским истраживањима, те тврди да током две стотине година није било рата међу либералним државама, те када је било конфликта, либералне државе су превазилазиле своје несугласице и налазиле се на истој страни.²⁰⁸ Ипак, говорећи о трговинској моћи либералних држава констатује да је *„пораст благостања тих држава у две стотине година остварио економске слободе грађана да је њихова „срећа“ постала подстицај да се прошири зона мира. Наиме, крајем 18. века постојале су само три либералне државе, да би их крајем 20. века било више од 40.“*²⁰⁹

Из Дојлове интерпретације либералног мира следи одступање од Кантовог принципа забране силом наметања либералних/републиканских вредности и приклањању Миловој подели на либералне и нелибералне државе.

*„Због мањка „унутрашње“ легитимности склоне су провоцирању сукоба с либерално-демократским државама како би вештачки створеним страхом од „спољних претњи“ оправдале своју позицију. (...) Тиме су либералне демократије, хтеле то или не, увучене у рат против нелибералних држава зато што потоње не поштују „уставна ограничења, заједничке трговинске интересе и универзална људска права“.*²¹⁰

На овај начин Дојл идеју ширења „републиканизма“ прилагођава контексту Хладног рата и својих емпиријских истраживања. Чињеница да су САД биле ангажоване у низу ратова и интервенција може се тумачити одржавањем равнотеже снага са СССР, а не са Кантовим просветитељским начелима. Кант је тврдио да треба избећи да се једна земља патерналистички односи према другој јер то води у деспотију. Штавише, Канту „подмеће“ интервенционизам објашњавајући разлику Шумпетеровог либералног пацифизма и Кантовог либералног интервенционизма:

²⁰⁷ Doyle, M. (1983), Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Philosophy and Public Affairs, Vol. 12, No. 3, pp. 213

²⁰⁸ Ibid., str. 216; Своју тврдњу подупире једностраним аргументом да је Италија у Првом светком рату раскинула војни савез са Немачком и Аустро-Угарском да би се придружила либералним земљама, што је врло проблематичан аргумент

²⁰⁹ Ibid., str. 209

²¹⁰ Popović P. Sporni Kant: Dvojbene interpretacije Kanta u teorijam međunarodnih odnosa, u: Jović D. (ur) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, str. 61

„Либералне републике виде себе угроженим од агресије „не-република“ које не обуздава (непостојећа) демократска репрезентативност. Иако су ратови често скупљи од накнадних прихода које могу да обезбеде, либералне републике су спремне да заштите и промовишу - каткад уз употребу силе – демократију, приватно власништво, права индивидуа у другим земљама, од „не-република“ који, због чињенице да не представљају аутентично права појединаца, немају право на изузеће од спољне интервенције.“²¹¹

Дојл сматра да међународни, космополитски и уставни извори права, како их је Кант дефинисао, нису довољни само по себи за одрживи либерални мир, већ да та три фактора чине либерални мир само ако су повезани у једну целину.²¹² Наиме, не постоји разлог зашто би већински изабрана демократска влада била мирољубива према истој таквој влади. Даље, нереално је очекивати да популација која дели либералне вредности људских права обликује и такву политику уколико она није утемељена на демократској репрезентативности која омогућава транспарентан процес обликовања политика и учешћа јавности у креирању таквих политика. На крају, не постоје ни гаранције да ће трговинска (или каква друга) међузависност сама по себи креирати потребу за сарадњом, већ ће пре довести до ривалства или надметања међу државама. Само заједно, сматра Дојл, ова три фактора омогућују либерални мир, као и империјална стремљења ка нелибералним државама.²¹³ Наводећи као пример америчке интервенције током Хладног рата, он указује на недостатност теорије – иако су интервенције биле уперене против нелибералних режима, недостајало им је транспарентности на којима либерални мир почива.²¹⁴ Ово Дојлово тумачење се може применити и на интервенцију у Хрватској посредством МПРИ, за коју и данас нема довољно података.²¹⁵

Брус Расет ставља под знак питања утемељеност Кантове аргументације да демократије не ратују међусобно. Иако присталица те идеје, Расет нам нуди

²¹¹ Doyle, M. (1986), Liberalism and World Politics, The American Political Science Review, 80(4): c. 1162

²¹² Doyle, M., (2005), Three Pillars of Liberal Peace, American Political Science Review, Vol. 99, No 3, str.463

²¹³ Ibid, str. 464

²¹⁴ Ibid, str. 465

²¹⁵ Погледати више у делу студије случаја Хрватске посвећен утицају МПРИ

емпиријске аргументе у прилог тој тези, док Кантов закључак није ваљано утемељен у емпирији. Наиме, република је у Кантово време било врло мало, а чак и после Првог светског рата се њихов број смањило.²¹⁶ Друго, биле су доста удаљене једне од других, самим тим теже су, због објективних околности ступале у конфликт, те закључак да не ратују међусобно није добро чињенично подупрт. Да би појаснио Кантове претпоставке, Расет је анализирао потенцијалне сукобе међу демократијама и њихове потоње исходе, из чега је закључио да демократије сукобе решавају ненасилним методама и компромисима, а да су међу демократијама сукобу склоније млађе и нестабилније демократије. Овакве закључке Расет изводи из својих истраживања дијада (парова сукобљених земаља). Рана истраживања Расета и Маоза указују на јачу експланаторну моћ нормативног у односу на структурални модел: већа је корелација између демократских вредности и одсуства сукоба међу демократијама, него што је уочена корелација између развијености институционалних оквира и одсуства конфликта.²¹⁷ У потоњим радовима он образлаже даље своју аргументацију, па тако сматра да чланство у интернационалним организацијама, или чак савезништво (на чему је Дојл инсистирао) немају утицаја на избегавање сукоба. Овим он јача свој ранији аргумент о превласти демократског/нормативног модела објашњења над институционалним, тврдећи да „мирољубиви односи претходе институцијама“.²¹⁸ Такође је оспоравао трговину и економију као значајан фактор у одвраћању од сукоба, тврдећи да иако земљама у развоју конфликт није у интересу, постоји зебња од конфликта када су у трговинском односу јача и слабија земља.²¹⁹ Тек доцније Расет, са другим ко-ауторима,²²⁰ у својој анализи разматра утицај трговине, демократије и чланства у међународним организацијама на спречавање сукоба. Анализом конфликта утврдили су да три Кантове поставке најчешће „иду заједно“, те да су демократије међузависне, а да се међузависност остварује кроз чланство у међународним

²¹⁶ Russett B. (1994) *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton University Press, str. 9

²¹⁷ Maoz Z., Russett B. (1993) Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986, *The American Political Science Review*, Vol. 87, No.3. str.636

²¹⁸ Russett B. (1994) *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton University Press, str.26

²¹⁹ Ibid, str. 26

²²⁰ Oneal J. R., Russett B., Berbaum M.L., (2003) *Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992*, *International Studies Quarterly* Vol. 47, No. 3

организацијама, чија је сврха да ојачају трговинске односе својих чланица. Када ова три фактора делују заједно, могућност сукоба међу демократијама опада за 95%.²²¹ Колико је трговина важан фактор у одвраћању сукоба? Када посматра парове сукобљених држава, Расет закључује да трговина не умањује толико конфликтни исход, колико конфликт утиче на смањење трговине. Велике државе више ратују и више тргују, а по Расетовим и Хегреовим налазима, када су земље приближне величине и када нису блиске/немају заједничку границу, трговина смањује могућност сукоба.²²²

Попут Расета, анализом дијада бавила се и Кетрин Барбијери, а њен нагласак је био на економској међузависности. Њено полазиште биле су либерална поставка да трговина промовише мир, марксистичка теза да симетричне везе промовишу мир, а асиметричне трговинске везе су извор сукоба, да трговина креира сукобе и последња, да трговина нема утицај на сукобе.²²³ Тестирајући ове поставке на дијадама сукобљених држава долази до закључка да је мало емпиријских података који подупиру либералну тезу да трговина води ка миру. Економска међузависност доводи државе до размирица, али нема утицаја на избијање сукоба. Симетрични трговински односи највише доприносе миру, док асиметрични односи могу бити извор размирица међу земљама.

Вреди поменути, на трагу интервенционистичких политика либералних друштава, да је током позних осамдесетих година бивша СФРЈ условљавана кредитима Међународног монетарног фонда (ММФ), да условно речено, смањи јавну потрошњу и стимулише тржишно привређивање. Оваква врста економског интервенционизма у преобликовању Југословенске привреде ка тржишном моделу се уклапа у предочену теоријску матрицу. Распад СФРЈ затекао је свих шест република у процесу политичке, друштвене и економске трансформације, а неке од земаља су биле и у оружаном сукобу.

²²¹ Ibid, str.30

²²² Hegre H., Oneal J. R., Russett B., (2010) Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict, *Journal of Peace Research* 47(6) str. 771

²²³ Barbieri K. (1996) Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict? *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 1 str.30

Лари Дајмонд, поред Дојла развија интервенционизам везујући га за спољну политику САД. По његовим речима безбедност САД зависи од демократизације других земаља, и то види као америчку мисију. С друге стране он наглашава и важност међународних савеза, па то увезује са безбедношћу САД, идентификујући циљ спољне политике као „подстицање транзиције у државама које су безбедносно важне за САД али и у државама које су важне за регионалну и глобалну безбедност“.²²⁴ У свом Извештају Карнеги комисији за превенцију смртоносних конфликта 1995. године, његове препоруке су у складу са поставкама либералне изградње мира. Етнички конфликти су перципирани као један од тадашњих изазова, а Дајмонд предлаже *„превазилажење етничких разлика признањем вишеструких идентитета, заштитом колективних и индивидуалних права, поделом моћи на регионалне и локалне власти, као и развој политичких институција. (...) Оваква институционалне гаранције и заштита су могуће само у земљама са значајно развијеним демократијама“*²²⁵

За Роланда Париса можемо рећи да се налази на средокраћи путева: поборник је либералне изградње мира, износи (унутрашње) критике тог приступа, те полемише са другим критичарима бранећи концепт либералне изградње мира. У својим радовима разматра либерални интервенционизам као водећу парадигму међународних организација у изградњи мира. Ова парадигма подразумева наметање либералне демократије и тржишне привреде у ратом разорена друштва као сигуран рецепт за успостављање мира. Модел преношења друштвене, политичке и економске организације западног типа на постконфликтне државе није превише ефикасан модел – у најбољем случају резултати те интервенције су били непредвидиви, док је у најгорем случају дошло до перверзног ефекта поткопавања мировних напора.²²⁶ Наметање стабилне тржишне демократије је дуготрајан и комплексан процес. Штавише, и демократија и капитализам подразумевају надметање. У стабилним, западним земљама подстиче се то надметање јер се одвија у институционализованој

²²⁴ Zgurić B. (2014) I. Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD, u Jović D. (ur) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, str. 87

²²⁵ Diamond L. (1995) Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives, A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict Carnegie Corporation of New York str. 8

²²⁶ Paris R., (1997) Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism International Security, Vol. 22, No. 2, pp. 56

арени, те се не претвара у конфликт. У слабом, ратом разореним државама без развијених институција, овакве праксе могу имати нежељене ефекте. Тешко је спровести економску и политичку либерализацију у одсуству легитимних институција које функционишу.²²⁷ Кроз Парисов опус радова намеће се решење које често називају „институционализација пре либерализације“, јер примећује да економска шок терапија и непосредни демократски избори често могу нанети више штете него користи и залаже се за поступну либерализацију комбиновану са јачањем институција.²²⁸ Посматрајући исходе осам мисија успостављања мира, тврди да је седам било неуспешно, те извлачи закључке да је неопходно 1) треба одложити изборе после конфликта док се страсти не смире, 2) дизајнирати изборе који ће фаворизовати умерене а не екстремне снаге, 3) промовисати егалитарне развојне политике, 4) креирати ефикасна, централизована контролна тела за управљање операцијама изградње мира и 5) продужити мандате мисијама са 1-3 на 7-9 година.²²⁹ Претпоставка да политичка и економска либерализација буде остварива без функционалних институција показала се погрешном и резултовала појавама глади, сиромаштва и болести.²³⁰ Парис сматра да само јачање институционалног оквира неће довести до мира и благостања, али да је неопходан предуслов за изградњу државе после конфликта. Најбољу илустрацију Парисових „стрепњи“ можемо видети на примеру Босне и Херцеговине, где су први послератни избори етаблирали националистичке (ратне) елите, а процес споља наметнуте економске либерализације само је ојачао црно берзанско пословање и економски ојачао екстремистичке групе.²³¹

Парис је значајан јер дефинише „цивилизујућу мисију“²³² изградње мира. Наиме, полемишући са аргументима да либерални интервенционизам и изградња државе по моделу западних демократија представља нео колонијализам, он одбацује

²²⁷ Paris, Roland. 2004. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press стр 7-8

²²⁸ Paris R. (2004) *At War's End: Building peace after conflict*, Cambridge University Press, p. 179-212

²²⁹ Paris R., (1997) *Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism International Security*, Vol. 22, No. 2, pp. 58

²³⁰ Paris R., Sisk T. D. (eds) (2009) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the contradictions of postwar peace operations*, Routledge стр. 3

²³¹ Paris R. (2010). *Saving liberal peacebuilding*. *Review of International Studies*, 36, стр. 341

²³² Paris R., (2002) *International peacebuilding and the 'mission civilisatrice'* *Review of International Studies* (2002), 28, pp 638

те критике и наводи четири механизма због којих се тако чини. Главне међународне организације, развојне организације, војни савези и невладине организације укључене у програм либералне изградње мира су стационаране (или финансиране) у земљама западне Европе или Северне Америке.²³³ Први механизам којим међународни миротворци промовишу идеје либералне демократије и тржишне економије јесте да они учествују у креирању мировних споразума, те да могу да пласирају одређене услове у тим споразумима.²³⁴ Други механизам промовисања тих норми је кроз саветодавну улогу коју међународни актери пружају ратом разореним друштвима у примени одредаба мировних споразума. Такође, механизам представља и постављање рестриктивних услова да би се добила нека помоћ или остварило чланство у неким организацијама (ММФ, приступање ЕУ...). Последњи механизам представља поверавање државних функција међународним актерима када у државном апарату нема знања и/или воље да се баве тим послом (попут руковођења Народном банком БиХ након рата).²³⁵ По њему либерална изградња мира представља промоцију не само вредности либерализма и институција, већ и промоцију саме идеје државе.²³⁶

Пред крај разматрања најважнијих приступа либералној изградњи мира, упутно је осврнути се на контекст развоја (повратка на сцену) приватних форми безбедности. Да би боље разумели тај контекст, представићемо тумачење Елке Краман о либералном виђењу односа појединца и државе.²³⁷ Либерале воде два принципа: да државну моћ треба ограничити и да грађани имају слободу избора, па самим тим и избора да не служе војску. Држава мора ограничити своју моћ тако да испуњава легитимну функцију заштите слобода и права њених грађана од других. Ипак, плаћенике сматрају егзекуторима слободе које би деспотска власт лако

²³³ Ibid., str. 641

²³⁴ Ibid., str. 642

²³⁵ Ibid., str. 645

²³⁶ Ibid., str. 656

²³⁷ Приказ анализе доступан у Савковић М. (2016) Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру. Докторска дисертација, Универзитет у Београду
Факултет политичких наука, стр. 51-52

ангажовала против својих грађана.²³⁸ Краманова примећује да код либерала постоји отклон од употребе плаћеника, али примећује и промену приступа током периода 1985-2005 када долази до експанзије поверавања јавних послова у САД и Великој Британији, као вида либералног интервенционизма.²³⁹

Да либерална изградња мира није само теоријски концепт већ и практична политика, види се у чињеници да су основне премисе ове теорије оваплоћене у стратешким документима које обликују мировне мисије и интервенције. У *Агенди за мир УН* указано је да су узроци конфликта у сиромаштву, репресији и неједнакости, те да зарад увећања и сопствене безбедности, развијене земље запада треба да подрже и утичу на развој сиромашних земаља. Други важан документ је америчка Стратегија националне безбедности из 2002, после које је уследила инвазија/интервенција у Ираку. Овај документ наглашава „јединствен модел националног успеха: слобода, демократија и слободно предузетништво“.²⁴⁰

На примерима Србије и Хрватске, али и других земаља бивше Југославије, могу се видети последице политике либералне изградње мира. Док су политичко-економске трансформације друштава започете још пре распада земље, оне су упоредо текле и биле обликоване специфичним конфликтним контекстом: у периоду те трансформације, ка „жељеном“ демократском друштву базираном на тржишној привреди, земљама у трансформацији наметане су санкције у циљу спречавања конфликта. Евидентан учинак су те санкције имале на обликовање ауторитарних режима у Србији и Хрватској и на блокирану, односно успорену транзицију у овим земљама. У својој коначници, постконфликтни и транзициони контекст имали су утицаја и на развој и (пре)обликовање приватног сектора безбедности.

3.2. Критике теорије либералне изградње мира

²³⁸ Krahnemann E. (2010) *States, Citizens and the Privatization of Security*, Cambridge University Press, стр. 33

²³⁹ Савковић М. (2016) *Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду Факултет политичких наука, стр. 51-52

²⁴⁰ Donais T., (2012) *Peacebuilding and Local Ownership: Post-conflict Consensus Building*, Routledge стр. 22-23

Либерална изградња мира, као што је указано, има различита поимања изградње мира, од симплификованих решења па до комплексних, манифестација. Несагласје међу ауторима отежава јасну демаркацију где тачно почиње критика. Зато смо одлучили да критику либералне изградње мира почнемо представљањем перспектива неколико значајних аутора Оливера Ричмонда, Роџера Мек Гинтија, Дејвида Чендлера и Мајкла Пјуа.

Оливер Ричмонд објашњава четири типа либералне изградње мира. Иако су темељне вредности демократија, владавина права, слободна трговина и развој, он тумачи начине на који се дошло до мира.²⁴¹ Победнички мир је мир постигнут војном победом над противником, где хегемонија и доминација над противником чине тај мир стабилним. Институционални мир је карактеристичан за пост-Вестфалске напоре да се државе приволе у нормативни међународни контекст и да се понашају у складу са одредбама међународног права и међународних уговора, прихватајући норме понашања. Конститутивни мир инспирисан је Кантовом одредницом да мир почива на демократији, трговини и сету космополитских вредности. Коначно, грађански мир је изведен из феномена директне грађанске акције, јавног заговарања или грађанске мобилизације у циљу заштите људских права.²⁴² Премда су норме универзалне, начини постизања мира отварају простор за промишљање политика и начина остваривања мира, те се тиме предупређује „универзални приступ“ који је склон брзој успостави демократије и тржишне привреде.

Идући корак даље Ричмонд наглашава да постоје различите градације у постизању претходно наведених врста мира. Најауторитарнији модел је *конзервативни* модел либералног мира. Карактерише га ригидни приступ „од врха на ниже“ принудом, хегемонијом и доминацијом. У пракси се огледа применом војне интервенције и политичким условљавањем, како је било у Сомалији и на Балкану.²⁴³ Ортодоксни модел је усмерен ка изградњи државе и успостављању институција карактеристичних за либералне демократије. Овај модел представља комбинацију

²⁴¹ Richmond O.P., Franks J., (eds) (2009) *Liberal Peace Transitions: Between statebuilding and peacebuilding*, Edinburgh University Press, стр. 5

²⁴² Ibid., стр.5

²⁴³ Ibid., стр.7

„од врха наниже“ и „одоздо на горе“ приступа, покушавајући да управљање миротворним процесом обезбеди уз помоћ преговора и пристанка заинтересованих страна. Ипак, нагласак је на приступу “од врха наниже“, где „врх“ не чини ни држава (*на супрот грађанима и организацијама који би чинили доњи пол-* курзив аутора) ни институције, већ донатори, међународне институције и организације, као и пројектовани интереси водећих земаља. Овај модел примењен је у Источном Тимору, а сличност са конзервативним моделом почива на чињеници да се заснива на пружању безбедности и изградњи мира по моделу супериорнијих, либералних држава те да је процес вођен с врха на ниже.²⁴⁴ Последњи модел је еманципаторски, који не наглашава ни принуду, ни условљавање нити је фокусиран на институције. Овај модел усмерен је на заједницу и карактерише га „локално власништво“ и пристанак заједнице. Карактерише га „одоздо на горе“ приступ, потребе становништва су на првом месту као и разни актери који управљају процесом: локалне и међународне невладине организације, агенције и државни донатори, јавни и приватни сектор, а најближи је грађанском миру.

Ричмонд уводи концепт *мира као владавине* који гради на основу критике досадашње праксе либералне изградње мира. Будући мир треба да *тежи реформисању оквира социјалне, политичке, економске и културне регулације и владавине од стране спољних и локалних актера ка општем оквиру либералног мира.*²⁴⁵ Иницијални напори западних земаља у успостављању мира били су усмерени на тип власти који је способан да осигура дугорочни мир. Практика је донела помак ка облику успостављања и одржавања мира где колоплет актера са задатком успостављања либералног мира примењује на различите „примаоце“ оваквог конструкта. Измена се односи на наметање тема попут социјалне правде, заштите животне средине, људских права, демилитаризације... Уочено је опадање доминантне улоге УН, Светске банке и САД у успостављању мира, а нагласак је на недржавним и незваничним актерима, цивилном друштву, приватном сектору, различитим организацијама, институцијама и агенцијама које се ослањају на усмеравајућу улогу

²⁴⁴ Ibid., str.8

²⁴⁵ Richmond O. (2005), *The Transformation of Peace*, Palgrave Macmillan, str.192

доминантних актера.²⁴⁶ У суштини, концепт је и даље ослоњен на територијалност, суверенитет и доминантне међународне актере, али у креирању либералне државе укључује локалне актере, културну динамику, потребу за благостањем и заштитом животне средине.²⁴⁷ У пракси подразумева ослањање на принуду и условљавање, као и приоритизацију интереса елита. За овај модел карактеристична је ресекуритизација постконфликтне либералне државе, која политику формулише са институцијама и сектором безбедности, не узимајући у обзир захтеве свакодневице, захтеве заједнице и захтеве за социјалном правдом. Веза са државом и институцијом удаљава концепт либералног мира од локалне средине, цивилног друштва и свакодневице.²⁴⁸

Мајкл Пју изражава сумње у делотворност либералне изградње мира због унутрашњих контрадикторности и игнорисања социо-економских проблема карактеристичних за ратом разорена друштва. У једном од својих радова он анализира учинак спољних фактора на обликовање економске трансформације постконфликтних друштава.²⁴⁹ Либерални мир је промовисан као трансформација кроз макроекономску стабилност, смањену улогу државе и истискивање колективних и јавних добара уз нагласак на приватизацији, извозу и ослонцу у страним инвестицијама као замајцу развоја. Он примећује да пројекат либералне изградње мира занемарује социо-економске проблеме друштва, појачава изложеност осетљивих слојева друштва сиромаштву, те им ускраћује моћ одлучивања о економској реконструкцији друштва, гурајући их, последично, у сиву економију. Пју препознаје неколико карактеристика либералног мира у пракси. Дискриминаторне политике капиталистичких центара моћи које утичу на развој сиромаштва у постконфликтним земљама. За сва неразвијена друштва излаз се може наћи једино у капиталистичком предузетништву, а указана финансијска помоћ је таква да захтева ангажовање стране експертизе или набавку донаторових производа пре него упошљавање локалне радне снаге и домаће производње. Такође, према неким виђењима, државе које су „неспособне за самостално управљање“ захтевају

²⁴⁶ Ibid., str.72-73

²⁴⁷ Richmond O. (2009) *A post-liberal peace: Eirenism and the everyday*, Review of International Studies, 35. str. 561

²⁴⁸ Ibid., str.562

²⁴⁹ Pugh M. (2005) *The Political Economy of Peacebuilding: a Critical Theory Perspective*, International Journal of Peace Studies, Volume 10, Number 2

менторство које осликава потребе ментора. Још једна примећена карактеристика је изједначавање развоја са интеграцијама у пожељни економски систем – иако ово фаворизује слободнију трговину, то неупитно излаже рањиве економије постконфликтних земаља неравноправној утакмици на отвореном тржишту и надметању са развијеним земљама. Последња карактеристика се огледа у истискивању јавних добара и замене истих приватним – држави мањка ресурса да ове услуге обезбеди на ваљан начин, те је намера заменити их приватним формама, а из вида се губи да с у постконфликтним друштвима велике групације ускраћене за основно образовање и базичну медицинску заштиту. Пју поставља питање коме служи либерални мир ако дискурс и политику обликују специфични капиталистички интереси?²⁵⁰

Пју види донаторску заједницу и међународне финансијске институције као главне одговорне за наметање неолибералне макроекономске политике што за последицу има слабљење државе и приватизацију или пропадање индустрије. Није препознато да субвенције оваквој индустрији, као и њена заштита, могу довести до креирања нових радних места, смањења сиве економије и повећања прихода државе. Примећује даље да је у постконфликтним земљама повећана незапосленост, а да очекивања од „реинтеграције у модерну, компетитивну економију“ нису могућа у земљама чија је економија разорена ратом и где је удео сиве економије велики.²⁵¹

Указујући да постоје алтернативне либералној изградњи мира, Мек Гинти наводи четири претње које угрожавају овај пројекат.²⁵² На првом месту ради се о изазовима на терену операције, када су постигнути несумњиво позитивни резултати, али и неке неочекиване или негативне последице. Немогућност примене неких решења, неуспех успостављања демократских избора или велико раслојавање становништва као последица економске либерализације само су неки од таквих примера. Следећа претња на неки начин исходи из претходне а тиче се губитка поверења у либералну изградњу мира, како код домаћег становништва (због

²⁵⁰ Ibid., str.38

²⁵¹ Turner M., Pugh M. (2006) Towards a new agenda for transforming war economies, *Conflict, Security & Development*, 6:3, 471-479

²⁵² Mac Ginty R., (2011) *International peacebuilding and local resistance: hybrid forms of peace*, Palgrave Macmillan стр 6-7

негативних ефеката), како код „извођача мисије“ (због трошкова, ресурса, исхода), тако и код заговорника и теоретичара (суочени са комплексношћу, траже друга решења). Трећи фактор је свесно одбијање или пасивност и незнање локалне заједнице да прихвати интервенцију и успоставу либералног мира. Ово представља и највећи изазов либералној изградњи мира јер је локална популација у стању да преговара о новим условима мира, да саботира или бојкотује постојећи систем, да га прилагоди или изврда. Последњи фактор на који Мек Гинти скреће пажњу је да пројекат либералне изградње мира није једини постконфликтни пројекат, те да су присутни други актери који управљају мировним процесима тј. намећу мир „по својој мери“ као што су Кина (у Тибету), Русија (у Чеченији) те Израел (у Палестини). Мек Гинти сумња и у сазнајну вредност либералне изградње мира, чији су аутори махом из западне Европе и Северне Америке, сумњајући у њихову репрезентативност: мање од 4% излагача на конференцијама су са „глобалног југа“, а трећину чине жене. Сматра неозбиљним закључке академских студија које су донели „белци са глобалног севера“.²⁵³ Своја разматрања закључује тврдњом да је либерална изградња мира „у зачараном кругу нудећи рецепт либералних институција за било који проблем“.²⁵⁴

Наредни значајни представник либералне мисли који је дао свој преглед критике либералне изградње мира је Дејвид Чендлер. Бавећи се критичким прегледом критика либералног мира он је сумирао главне аргументе и разврстао неколико праваца ове критике, да би извукао неке закључке и указао на неконзистентности.

Полазећи од основне премисе да већина критичара сматра да је либерална изградња мира „превише либерална“ и да претпоставља „либералну интервенцију која трансформише постконфликтна друштва хитном либерализацијом, демократизацијом и отварањем тржишта“, те закључује да се ради о самодовољном, фиктивном, наративу практичне политике.²⁵⁵ Такође, Чендлер тврди да су ове

²⁵³ Ibid., str. 4

²⁵⁴ Ibid., str. 7

²⁵⁵ Chandler, D. (2010), *The Uncritical Critique of 'Liberal Peace'*. *Review of International Studies*, 36 (Supplement S1), стр 138

критике усмерене на практичне политике извођења либералне изградње мира, уз напомену да већина критичара сматра да су аспирације либералне интервенције биле превише амбициозне, интервенционистичке и превише либералне за друштво које је било реципијент. Овде Чендлер подвлачи да је чест изговор неуспеха практичних политика „не-либерални други“, реципијент трансформацијских процеса који њима није дорастао. „Не-либерални други“ обеспредмећује, пропитује и пружа отпор (активни и пасивни) практичним политикама изградње мира, које би у било ком другом контексту биле мање проблематичне.²⁵⁶

Критике дели на два правца – на критику са позиције моћи (eng. *Power-based*) и на критику са позиције идеје (eng. *ideas-based*). Прва критика либералну изградњу мира види као идеолошки инструмент који демократију, слободу и тржишну привреду види као интересну пројекцију западних вредности које немају много заједничког са потребама постконфликтних друштава. Друга линија критике сматра да је проблем у претпостављеном универзалном карактеру либералне изградње мира.

Чендлер идентификује три подврсте критике са позиције моћи. Првој припада критичка или нео-марксистичка аргументација да западна интервенција репродукује хијерархијске односе моћи захтевима за демократизацијом и отварањем тржишта у интересу западних сила и међународних финансијских институција што генерише услове за конфликт. Мајкл Пју примећује како су неолибералне економске праксе наметнуте као техничка решења за реконструкцију друштава, а да се маргинализује или забрањује политичка дискусија о погоднијим решењима за дато друштво.²⁵⁷ Дафилд, пак, критикује са позиција интереса који стоје иза тих политика: отварање тржишта и трансформација друштава на ободу либералног система зарад спречавања нестабилности. Ово даје мандат страним умешачима да мењају односе моћи између групација у датом друштву и да чак мењају уверења тих грађана. На овај начин ствара се потреба за легитимном екстерном контролом, за поделу на развијене и неразвијене и најзад на одржив развоја дате заједнице и задржавања популације.²⁵⁸

²⁵⁶ Ibid., str. 146

²⁵⁷ Ibid., str. 140

²⁵⁸ Duffield M. (2001) *Global governance and the new wars: the merging of development and security*, Zed Books стр 4

Трећи правац заснован је на идеји да либерални мир треба да буде политички пројекат заснован на моћи, а не сведен на техничка решења. Критичари овог правца (Ричмод, Белами) сматрају да је неопходна изградња мира „одоздо на горе“ која није нужно конфликт домицилног становништва и западних умешача, већ може донети користи.²⁵⁹

Друга линија која критикује либералну изградњу мира са позиције идеја фокусира се на западне идеје и вредности које се транспонују у другачијем контексту, те су и исходи другачији. Међу ауторима који деле ово мишљење истиче се Краснер који сматра да много земаља има проблем са сувереношћу, да им недостаје добро управљање те да имају потребу за страном регулативом како би гарантовали људска права и владавину права.²⁶⁰ Потребу за добром управом препознаје и Фарид Закарија, сматрајући да је она „често потребнија него демократија“. На западу се либерализам поистовећивао са демократијом, а у земљама интервенције често мора да се изабере између та два појма. Без ваљаног институционалног оквира, избори представљају друго име за ауторитарност и само „легитимизују присвајање власти.“²⁶¹ Ово објашњава случајевима „трећег таласа демократизације“ где су у државама широм света победили они који су се противили миру и повели своје државе у рат, као што је било у Југославији или Сијера Леонеу. По њему демократске промене не воде нужно у мирољубиве либералне демократије већ за исход могу имати и нелибералне демократије склоне различитим облицима унутрашњег и прекограничног насиља.²⁶² Ова критика је на трагу Парисове институционализације пре демократизације.

Чендлер сумира да су оба критичка правца сагласна да постоји потреба за некаквом интервенцијом запада, а да циљ треба да буде транспоновање либералних вредности. Он препознаје, као и други аутори, потребу прилагођавања „примаоца

²⁵⁹ Chandler, D. (2010), *The Uncritical Critique of 'Liberal Peace'*. *Review of International Studies*, 36 (Supplement S1), стр 140

²⁶⁰ Ibid., стр. 143, према Krasner S. (2004), 'sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsing and Failing States', *International Security*, 29:2 p.89

²⁶¹ Ibid., стр. 143 према Zakharia, F. (2003) *The Future of Freedom; Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W. W. Norton, pp. 98–9.

²⁶² Zgurić B. (2014) I. Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD, u Jović D. (ur) (2014) *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, стр. 92-93

помоћи“, уз навођење тврдњи да је током транзиције било великих скепси хоће ли друштва источне Европе бити у стању да прихвате либерални модел, те да ће требати неколико генерација док се демократија у тим земљама не консолидује.²⁶³ Приговарајући критичарима да је њихово полазиште „инстантно усвајање либерално демократских вредности“, указује да критика није пратила развој либералне изградње мира и промену приступа. Наводи притом да се проблем демократизације, на који су указивали „критичари са позиције идеје“, разводнио у процесу транзиције постконфликтних земаља. Пракса интервенције је претпоставила вредности људски права, владавине права, грађанског друштва и борбе против корупције вредности демократизације. Такође дебата о суверенитету, која почива још од реинтерпретације Канта, проблематизована је заштитом мањина, а у области ЕУ интеграција (за европске земље), односно области добијања међународне финансијске помоћи (за подсахарску Африку) сведена је на административну „фразу“.²⁶⁴

Одговарајући на ове критике, Чендлер признаје да је неуспех мисија у неким земљама. Преобликовање држава по моделу западних демократија створио је режиме који су у минималној вези са својим друштвима и које маргинализују чланове тих заједница. Ове фасадне демократије наоко функционишу по правилима западних норми, али на унутрашњем плану доминирају традиционалне форме организације.²⁶⁵

Из табора реалиста, поред Закаријине, стиже и критика Менсфилда и Снајдера која додатно елаборира да демократизација не води нужно у либералне демократске режиме. Они на основу емпиријских истраживања тврде да зреле демократије не ратују међусобно, али да су зато транзиционе земље, младе демократије под утицајем аутократских елита без јасне спољне политике. Овакве младе демократије су ратоборније од зрелих и ратују чешће, а примера је много, међу којима помињу Србију и Хрватску.²⁶⁶

²⁶³ Chandler, D. (2010), *The Uncritical Critique of 'Liberal Peace'*. *Review of International Studies*, 36 (Supplement S1), стр 147

²⁶⁴ Ibid., str. 148-149

²⁶⁵ Ibid., str. 150

²⁶⁶ Mansfield E. D., Snyder J., (1995) *Democratization and the Danger of War International Security*, Vol. 20, No. 1, MIT Press, pp. 5-6,

Критику реалиста исцрпљујемо Волцовим освртом на идеалисте и оптимисте у либералном табору, везујући прве за Кантово поимање ширења републиканизма, а друге за Вилсоново оправдавање интервенција зарад ширења либералних демократија. Он сматра да се деспотске државе неће трансформисати у мирољубиве републике, макар не брзо, те да је такав приступ раван „чекању Годоа“. С друге стране, месијански приступ карактеристичан за Вилсона и потоње председнике, где се свет има присилити либералној демократији опаснији је од интервенција вођених чистим интересом. Вођени интересом, сукоби су ограничени, док сукоби вођени идејом, сматра Волц, се могу изродити у тотални рат.²⁶⁷

Пју, Тарнер и Купер допринели су расправи о либералној изградњи мира критикујући „без алтернативност приступа“, којим су аутори попут Париса и Чендлера настојали да затворе критику унутар самог либералног концепта. Непојмљиво је, тврде, одсуство политичке економије транзиције у дебати. По њима, веза политике и економије је превазиђена, јер економија „улази, управља и излази независно од политике (...) а политици је негирана могућност делања на економске процесе“. ²⁶⁸ Парисов приступ критикују образлажући да идеја изградње државе служи да би осигурала либералне политичке и економске реформе, реформишући постојећи приступ. Тој аргументацији Пју, Тарнер и Купер приговарају да непознавање локалних услова и недовољна укљученост локалног становништва представља, за Париса, само „технички недостатак модела“ а не, како они тврде „главну ману у систему“. На овај начин либерализам је препознат као једини еволуциони правац за сва друштва, као да се локалне заједнице ништа не питају.²⁶⁹ Спорећи овај аргумент, доводе га у сумњу поредећи развој друштава дириговане привреде 60-их и 70-их година, те садашњи привредни раст Кине који је већи од западних друштава. Ово је праћено и растућим утицајем Кине у подсахарској Африци јер је тамошње владе виде као успешнији и прихватљивији модел развоја од

²⁶⁷ Zgurić B. (2014) I. Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD, u Jović D. (ur) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, str. 95

²⁶⁸ Pugh M., Turner M., Cooper N., (2008) Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding, Palgrave Macmillan стр 2

²⁶⁹ Ibid., str. 3

западноевропског.²⁷⁰ Мањак „одоздо на горе“ подстицаја они примећују и у расправи са Парисом о карактеру интервенције. Традиционално миротворство током Хладног рата одликовао је пристанак зараћених страна на мировну мисију. Садашње мисије све више карактерише наметање (чак је и УН прилагодио свој речник: операције наметања мира), које подразумева војну интервенцију, попут Ирака и Авганистана, а потом изградњу мира од стране истих снага које су рат и започеле. Чак и операције са пристанком, попут Сијера Леонеа, коју и Парис цитира²⁷¹ су заправо операције са „пристанком елите“, где су грађани те државе били скандализовани уступцима учињеним РУФ (побуњеничка фракција).

Допринос ово троје аутора је у пружању алтернативе либералној изградњи мира. Критикујући секуритизацију неразвијености, полазе од премисе да појам секуритизације политичке економије треба заменити новом парадигмом – животним благостањем. Животно благостање, насупрот људској безбедности, у центар ставља благостање које се може разумети на два начина. Први начин је као оптимизација животних потенцијала, док је схваћена на други начин као друштвени уговор који обухвата механизме редистрибуције, осигурања и позитивне дискриминације за сиромашне.²⁷²

3.3. Србија и Хрватска као објекти политике либералног мира

За разумевање узрока и услова у којима се одвијала приватизација безбедности у Србији и Хрватској неопходно је гледати ширу слику у разјаснити који су све процеси били релевантни. Током посматраног периода ове земље пролазе кроз оружане конфликте, политичку трансформацију (плурализам политичких партија, накнадно и демократизација), трансформацију економије ка тржишној привреди, али

²⁷⁰ Cooper N., Turner M., Pugh M., (2011). The end of history and the last liberal peacebuilder: a reply to Roland Paris Review of International Studies, 37, Cambridge University Press str. 2004

²⁷¹ Cooper N., Turner M., Pugh M., (2011). The end of history and the last liberal peacebuilder: a reply to Roland Paris Review of International Studies, 37, Cambridge University Press str. 1999, preма: Paris R. (2004), At War's End: Building Peace after Civil Conflicts, Cambridge University Press, , p. 223

²⁷² Pugh M., Turner M., Cooper N., (2008) Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding, Palgrave Macmillan str. 8

са израженим утицајем политике и/или економских санкција. Контекст у коме се ове земље развијају обликован је и Дејтонским споразумом на који су сукобљене стране могле да се сагласе, али не и да знатно утичу на решења у том споразуму – локалног власништва над тим пројектом готово и да није било. Мир је обликован интервенционизмом западних сила и исходио је нелибералним демократијама све до 2000. године.

У том кључу треба посматрати ове две државе. Њихове политичке елите су биле искључене из већине међународних организација и пропустиле су своју шансу да поспеше и консолидују процес демократизације. Мансфилд и Пивхаус су заговарали тезу да транзиционе земље често приступају међународним организацијама како би спречили своја руководства да укоче демократске реформе.²⁷³

У зависности да ли приступамо објашњењу појма (либералне изградње мира) из угла Париса или из угла Закарије, можемо сумарно приметити да пројекат либералне изградње мира болује од „истовремености“ неколицине процеса – рата, политичке и економске трансформације у слабој држави слабих институција. Да ли слабе институције могу да оваплоде либерално демократска надања? Парис тврди да је те институције неопходно изградити, па потом одржати демократске изборе. Закарија има сличну аргументацију тврдећи да постоји ризик од легитимације ауторитарног поретка. У даљем тексту ћемо указати на обим и врсту интервенције у циљу либералне изградње мира и на пропусте у трансформацијским процесима у ове две државе и како су се оне рефлектовале на изборну подршку грађана.

Током осамдесетих и раних деведесетих година 20. века политика Међународног монетарног фонда и других организација према СФРЈ била је инсистирање на примени строгих дугорочних мера: либерализација цена и трговине, укидање субвенција за храну, замрзавање нових инвестиција у социјалним службама,

²⁷³ Paris R., Sisk T. D. (eds) (2009) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the contradictions of postwar peace operations*, Routledge str. 107

инфраструктури и другим владиним пројектима само су неке од најважнијих.²⁷⁴ Примена ових политика продубила је јаз између развијених и неразвијених република, појачала социјалне тензије и слабила савезну владу, а јачала републичке елите. Зачеци економског интервенционизма Запада, ако се тако може рећи, приметни су од раних 80-их година. Кредит од ММФ-а узет 1979. године било је тешко вратити због слабе жетве те године, земљотреса у Далмацији (који је утицао и на приходе од туризма), слабе жетве 1980. године и Титове смрти. Даљем погоршању допринела је Совјетска интервенција у Авганистану и криза у Пољској, због којих је Запад обуставио зајмове Источној Европи, где су сврставали и Југославију.²⁷⁵ Мере стабилизације укључивале су знатније повлачење државе из одлучивања о економији, одлуке о производњи доношене су на бази тржишних захтева и цена, већа аутономија фирми, санкције уместо протекција државним фирмама и приватна иницијатива. Ове мере изгласала је Савезна скупштина у покушају да их представи као плод одлуке домаће политичке елите, маскирајући чињеницу да се ради о „диктату“ ММФ-а.²⁷⁶ По паду Берлинског зида, тог симболичног краја биполарне ере, либерална демократија је постала једина опција, у интерпретацији многих либерала. У тадашњој Југославији, неуспех реформског курса савезне владе јачао је републичке елите, које су на првим вишестраначким изборима поларисали југословенску популацију. У окружењу непогодном за демократске промене и међуетничку политику, потешкоће које су пратиле политичко-економску транзицију додатно су смањили демократску стабилност, а интензивирали значај етничке припадности у политици.²⁷⁷ С једне стране, на власт у републикама су дошле странке које су желеле самосталност, док је у Србији превладала опција опстанка Југославије са израженим српским утицајем, што је била политика коју је следила и Црна Гора – ове две републике ће по почетку грађанског рата и сукцесивног отцепљења осталих република основати Савезну Републику Југославију.

²⁷⁴ Paris R., (2004) *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press, str. 107, prema Woodward S. (1995) *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution Press str. 49-51

²⁷⁵ Woodward S. (1986). *Orthodoxy and solidarity: competing claims and international adjustment in Yugoslavia*. *International Organization*, 40, str. 535

²⁷⁶ *Ibid.* str.537

²⁷⁷ Kapidžić D. (2015) *Democratic Transition and Electoral Design in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina's 1990 Elections*, *Ethnopolitics*, 14:3, str. 324

Истовремено, у демократским променама у Средњој и Источној Европи након 1989. године превладао либерални модел изградње државе те не чуди што је он представљао узор за остатак Источне Европе.²⁷⁸

Током деведесетих година интервенционизам је доминирао као приступ либералне изградње мира, док се од двехиљадитих у Србији, а нешто раније у Хрватској, превасходно инсистира на економској димензији оличеној у дерегулацији тржишта и приватизацији. Интервенционизам запада се испрва огледао у условљавању реформама зарад добијања неопходних кредита. Покушавајући да обуздају конфликт, Уједињене нације су почеле са увођењем санкција на простору тадашње СФРЈ. Санкције су, како се наводи у Извештају Копенхашког округлог стола о УН санкцијама против бивше Југославије²⁷⁹, једини стратешки инструмент којим УН могу да обуздају конфликт и обнове мир и безбедност у региону без употребе силе. Наводи се и да циљ санкција, које су усмерене против страна у сукоб на које се односи УН резолуција 752 (1992) да промени понашање сукобљених страна како би поступали у складу са међународним правом. У табеларном приказу представићемо важније резолуције УН и врсте наметнутих санкција (Табела 1).

Дејтонским споразумом окончани су ратови на територији бивше Југославије (закључно са 1995. годином). Рат није окончан победом једне од страна²⁸⁰, већ посредовањем, преговорима и уз учешће страног фактора.²⁸¹ У преговорима су учествовале три сукобљене стране у БиХ, Србија, и Хрватска као кључни регионални актери, пет великих светских сила (САД, Русија, Велика Британија, Француска и Немачка) и три мултилатералне организације (НАТО, ЕУ, ОЕЦД). Текст споразума писали су правни експерти Министарства иностраних послова и „то је документ који

²⁷⁸ Подунавац М. (2004) Рат и поредак: случај Србија стр. 155, у Хаџић М. (ур.) (2004) Насилно растурање Југославије – узроци, динамика и последице; ЦЦВО

²⁷⁹ Извештај доступан на линку: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/42472.html>

²⁸⁰ Изуземо ли рат у Хрватској

²⁸¹ Вејвода И. (2004) Зашто се догодио рат? стр. 74, у Хаџић М. (ур.) (2004) Насилно растурање Југославије – узроци, динамика и последице; ЦЦВО

укључује вероватно највеликодушније одредбе о људским правима познате до сада у било ком уставу“.²⁸²

Табела 1: хронологија санкција 1991-1995²⁸³

Резолуција УН (број и година доношења)	Примењује се на:	Циљ:
713 (1991)	Територија бивше Југославије	Потпуни ембарго на испоруке оружја и војне опреме Југославији
743 (1992)	Територија бивше Југославије	Одлука о успостављању мировне мисије UNPROFOR
752 (1992)	Све снаге умешане у сукоб у БиХ	Одлука о обустави непријатељстава, престанак страног мешања, престанак промене етничке структуре, повлачење ЈНА и ХВ из БиХ или њихово разоружавање
757 (1992)	СРЈ	На основу неуспеха СРЈ да поступи у складу са резолуцијом 752, Југославији се уводе економске санкције: - забрана међународне трговине са СРЈ - располагање финансијским средствима, осим за набавке хране и лекова - забрана авионског саобраћаја са СРЈ - забрана одржавања авиона - забрана спортске сарадње - забрана научне и културне размене и службених путовања
760 (1992)	СРЈ	Одредбе резолуције 757 се неће примењивати на производе и услуге за базичне хуманитарне потребе
787 (1992)	СРЈ	Јачање санкција: забрањен претовар робе на реци Дунав
820 (1993)	СРЈ	Венс – Овенов план за БиХ прихватиле 2 од 3 стране; Због непристајања босанских Срба на план, ојачане санкције против СРЈ: - забрана преусмеравања робе у СРЈ намењену другим земљама - забрањено пристајање југословенских бродова луке земаља чланица УН - замрзавање југословенских средстава ван границе и спречавање њихове употребе
942 (1994)	Република Српска	Примена претходних санкција на територију Републике Српске
943 (1994)	СРЈ	Суспензија неких санкција
1021 (1995)	СРЈ, БиХ, РХ	Потписан мировни споразум у Дејтону; прецизирани услови и рокови окончања ембарга на испоруке оружја
1022 (1995)	СРЈ, Република Српска	Укинут већи део санкција СРЈ, утврђен механизам њиховог поновног успостављања; Републици Српској остале санкције док се не испуне неки услови из Дејтонског споразума

²⁸² Ibid. str. 75

²⁸³ Report of the Copenhagen Round Table on United Nations Sanctions in the Case of the Former Yugoslavia, доступно на: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/42472.html>

Дејтонским споразумом постигнут је Галтунгов „негативан мир“, док су мере успостављања позитивног мира накнадно усвајане. На овом месту вреди подсетити на Парисов аргумент о механизмима успостављања либерално демократских вредности у постконфликтним друштвима, па увидети да је примена Дејтонског споразума књишки пример тактике „цивилизацијске мисије“.²⁸⁴

Поред мисија УН, свој допринос окончању рата у БиХ и постконфликтног уређења дао је НАТО. Од четири мисије, прве две су биле утемељене на резолуцијама УН и представљале су операције наметања мира: „Deny Flight“ (1993–1995), на основу резолуције УН 781, 786 и 816, наметање забране летења над БиХ, те „Deliberate Force“ у складу са резолуцијом УН 836, бомбардовање положаја Војске Републике Српске. Друге две мисије су биле операције изградње мира: „IFOR“ (International Force) према резолуцији УН 1031, која је накнадно замењена мисијом „SFOR“ (Stabilisation force), у трајању до 2004. године када уступа место ЕУ мисији EUFOR.²⁸⁵

Ако се за Србију може рећи да је поднела највећи терет санкција, због подршке војскама Републике Српске и Републике Српске Крајине, Хрватску су, с друге стране, дотицале одредбе везане за ембарго на оружје, успоставу мисије УН, прекид непријатељстава у БиХ и, најпосле, одредбе Дејтонског споразума. Конфликт у Хрватској, стиче се утисак, обуздаван је традиционалним УН мандатом распоређивања мировне мисије уз пристанак сукобљених страна. Хрватска је од 1991. године махом стагнирала, немајући контролу над близу 30% своје територије. Ушавши у рат као држава која се отцепила од СФРЈ, она није имала изграђену војну силу за вођење рата, већ је терет првих година поднела полиција, специјалне јединице, пара-полицијска Национална гарда, те разне паравојне формације, страначке експозитуре лабавог састава и сумњивог чланства.²⁸⁶ У циљу професионализације институције војске, у марту 1994. године министар одбране

²⁸⁴ Paris R., (2002) International peacebuilding and the ‘mission civilisatrice’ *Review of International Studies* (2002), 28, pp 642-645

²⁸⁵ Новаковић И. (2010) Мултилатералне операције НАТО, Безбедност Западног Балкана, година 5, бр. 16, ЦЦВО, стр. 25-37

²⁸⁶ Žunec O. (1996) *Civil-Military Relations in Croatia*, u: Danopoulos C.P., Zirker D., (eds.) (1996) *Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States*, Boulder str. 221-222

Гојко Шушак тражи помоћ САД у „изградњи војске по моделу америчке армије“.²⁸⁷ У условима ембарга на промет оружјем, званични органи САД нису смели са се ангажују у овом подухвату па је захтев прослеђен приватној војној фирми МПРИ, која је добила лиценце од Војно политичког бироа Стејт Департамента.²⁸⁸ Влада Хрватске потписала је два уговора са фирмом МПРИ у циљу реструктурирања Министарства одбране, и други за помоћ у демократској транзицији у образовању официра и подофицира Хрватске војске. Оправданост таквог приступа нађена је у формулацији да „сигурност САД зависи о демократизацији осталих држава, те је демократизација једна од мисија САД. Земље које су важне за безбедност САД, али и за регионалну и глобалну безбедност су у центру ове политике.“²⁸⁹ Војни аналитичар "Jane's Defence", Пол Бивер је те 1995. године на следећи начин окарактерисао уговор између МПРИ и Хрватске владе: „*Ова сарадња је превела Хрватску на америчку страну и поставила темеље за спровођење Клинтовог мировног плана*“.²⁹⁰ Током рата, упркос ембаргу, оружје је константно долазило у Хрватску. Званичник Стејт Департамента је потврдио да се за то знало, али да се то питање никада није потезало. Хрватска је била стратешки савезник.²⁹¹

Победа у војној операцији „Олуја“ поставила је претпоставке за „победнички мир“ у Ричмондовој класификацији.²⁹² Уништење војне снаге РСК, као и прогон домицилног српског становништва учинили су Хрватску хегемомом који је био у стању да намеће услове стабилног мира. У то време, ван контроле хрватских власти била је само област Источне Славоније, Барање и Западног Срема. Несумњиво да би идеалнотипској категорији мира припало окончање сукоба у Хрватској да се наставило са војном офанзивом на преосталу територију, како се у појединим круговима спекулисало. Ипак, током посете Фрање Туђмана Белој кући, председник

²⁸⁷ Roger Cohen, “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, New York Times, 28 October 1995, A1.

²⁸⁸ Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies, Institute for Security Studies стр. 114

²⁸⁹ Zgurić B., I. Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD, p.87, u Jović D. (ur.) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti sveučilišta u Zagrebu

²⁹⁰ Alborhetti I. (1995) Globus No. 254, October 20, 1995

²⁹¹ Roger Cohen, “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, New York Times, 28 October 1995, A1

²⁹² Richmond O.P., Franks J., (eds) (2009) Liberal Peace Transitions: Between statebuilding and peacebuilding, Edinburgh University Press, стр. 5

Клинтон је најавио могућност увођења економских санкција Хрватској у случају војног напада на Источну Славонију.²⁹³ Подршка Хрватској била је по некима „брак из рачуна“. Упоредо са интервенцијом у Хрватској, САД су биле ангажоване на помоћи Муслиманској страни у рату у БиХ. Неслагање, али и попуштање Хрватској, као регионалном савезнику имало је своје оправдање. По речима високог званичника Пентагона „Суочимо се са чињеницама: не можете ући у Босну а да не прођете кроз Хрватску. Требају вам њихове луке и њихове саобраћајнице. Нисмо пресрећни због тога“.²⁹⁴ У неку руку, Хрвати су користили ту зависност Босне да преговарају о својим условима.

У послератном периоду дошло је до стагнирања демократске транзиције. Проблем се јавио када је на изборима после рата странка Фрање Туђмана поново освојила власт. Мањак сарадње са Међународним трибуналом за ратне злочине, спречавање повратка избеглица карактерисали су власт у другој половини 90-их година. Режим у Хрватској одговара Дајмондовој одредници „изборних демократија“, где постоје избори, али нема слободе за опозицију уколико угрожава власт.²⁹⁵ Закарија је ригиднији, називајући режиме у пост југословенском простору „нелибералним демократијама“ које демократским изборима доводе на власт ауторитарне режиме склоне унутрашњем и прекограничном насиљу.²⁹⁶ Због тих и сличних пропуста, Хрватској је ускраћено чланство у различитим међународним организацијама – није примљена у Програм Партнерства за мир, није потписала Споразум о приступању ЕУ, није могла да добија помоћ преко претприступних програма (PHARE), а није постала чланица Светске трговинске организације нити је приступила Централноевропском споразуму о слободној трговини (CEFTA).²⁹⁷

У случају Хрватске могуће је идентификовати спољне интервенишуће факторе у виду санкција и у виду помоћи у обуци и изградњи институције војске. Управо та комбинација награђивања пожељног и санкционисања непримереног

²⁹³ Roger Cohen, “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, New York Times, 28 October 1995, A1

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Diamond L. (1996) Is the Third wave over? Journal of Democracy, vol 7, No 3, str. 20-37

²⁹⁶ Zakharia, F. (2003) The Future of Freedom; Illiberal Democracy at Home and Abroad, W. W. Norton, pp. 98–9.

²⁹⁷ Fisher S. (2000) Croatia’s EU Odyssey, Central Europe Review 2(19), May 15

понашања карактерише успостављање либерално демократских вредности у Хрватској.

Србија, односно Савезна република Југославија, сматрана одговорном или моћном да утиче на српске стране у сукобима у Хрватској и у БиХ, те су јој до краја 1995. године увођене и поштрване санкције. Потписивањем Дејтонског мировног споразума, зид санкција се дигао, уз опрезну ставку „могућег поновног враћања“. Следећа прилика за то указала се када је дошло до оружане побуне на Косову и Метохији и интервенције војних и полицијских снага СРЈ. Међународна заједница – УН, ЕУ и НАТО, претила је и уводила различите врсте забрана и санкција које су погађале Србију (Табела 2). Набројаћемо најважније:

Табела 2: Санкције СРЈ 1995-2000

Међународна орг. /држава и година увођења	Циљ
ЕУ (1996)	ембарго на промет оружја
ЕУ (1998)	забрана комерцијалних летова ЈАТ
ЕУ (1998)	замрзава имовину државе Србије на територији чланица ЕУ и забрана инвестирања у Србију, фирме из Србије и на појединце повезане са С. Милошевићем; 1999 проширена забрана за издавање виза Милошевићу, његовој породици, политичком, привредном и безбедносном врху
УН 1160 (1998)	ембарго на увоз/извоз оружја
УН 1199 (1998)	Захтев да албанска и југословенска страна прекину непријатељства на Косову
УН 1203 (1998)	Слање Верификационе мисије на Косово
САД (1999)	забрана кредита Светске банке и ММФ, као и забрана трговине
ЕУ (1999)	забрана комерцијалним авио превозницима из ЕУ да обављају летове у СРЈ
ЕУ (1999)	забрана извоза горива и активности које охрабрују продају СРЈ
УН 1244 (1999)	успостављање прелазне УН администрације на Косову

Економске санкције као вид притиска на мењање политичког курса Србије нису биле ефикасне. На дуги рок, креирале су све лошије услове за живот становништва. На краћи рок, мобилисале су становништво „против запада“,

развијале су неформалне институције, црну берзу, утицале на појаву пирамидалне штедње и, на крају, стварале политичко-привредну елиту која је подржавала режим. Почетком деведесетих, када је криза у привреди трајала због рестриктивних услова ММФ-а, увођењем санкција и почетком конфликта ситуација је драматично погоршана. Између 1989 и 1993 бруто државни производ је преполовљен, индустријска производња и висина дохотка по глави становника у СРЈ опала је скоро три пута, а стопа незапослености са 17 порасла је на 24 процента.²⁹⁸ Око 750 000 радника је било незапослено, а 1.3 милиона је било на плаћеном одсуству.²⁹⁹ У оваквим погоршаним условима становништво је преживљавало захваљујући девизној уштеђевини која није чувана у банкама, као и шверцом. У циљу прикупљања девизне уштеђевине грађана стимулисана је штедња у приватним банкама (под државном контролом) Дафимент и Југоскандик које су нудиле баснословне камате: ова пирамидална штедња била је државни пројекат са циљем учвршћивања власти.³⁰⁰ Економска блокада је створила услове за развој црне и сиве економије. Сива економија учествовала је у БДП Југославије са 31% у 1991. години, 41,7% у 1992. години, док је процена за 1994. годину чак 50% БДП³⁰¹. У условима УН санкција, држава није могла да обавља спољнотрговинске трансакције, а тај вакуум су попуниле приватне фирме у вези са државом или партијским руководством, обезбеђујући себи енормне профите. На овај начин оформљен је узак слој јако богатих „предузетника“ који су уживали политичку заштиту.³⁰² У условима када држава креира и опстаје од сиве економије, и слабости и немоћи тадашњих институција, расте и несигурност грађана. За заштиту своје имовине, новоформирани слој ангажује приватно обезбеђење. Власници Дафимент банке и Југоскандика су „плаћали месечно по 4000 марака плату, па су многи припадници МУП напуштали

²⁹⁸ Петровић П. (2007) Приватизација безбедности у Србији, Безбедност Западног Балкана, година 2, број 4; стр. 17

²⁹⁹ Avant D. (2003) The impact of international intervention on domestic political outcomes: Western coercive policies and Milošević regime, u Siani-Davies P. (ed.) (2003) International Intervention in the Balkans since 1995, Routledge. Str.122

³⁰⁰ Ibid. str. 123

³⁰¹ Петровић П. (2007) Приватизација безбедности у Србији, Безбедност Западног Балкана, година 2, број 4; стр. 17, према: Sorensen J.S. (2003) War as social transformation: Wealth, Class, Power and an Illiberal Economy in Serbia, Taylor & Francis 6: 55-82

³⁰² Lazić M. (ed.) (1995) Society in Crisis, Filip Višnjić, str. 19

посао и плате од 200-300 марака да би радили као обезбеђење.³⁰³ Тада почињу да цветају фирме блиске властима и у спрези са криминалом.

Циљ ове мере интервенције био је, по речима последњег амбасадора САД у Југославији Ворена Цимермана, да спречи доток горива и муниције за српску страну у БиХ и да се Милошевић одрекне својих претензија на тој територији, али и „да понизе диктатора, да му појасне да није способан да се носи са цивилизованим светом и да му, благовремено, српски народ окрене леђа“.³⁰⁴ Грађани Србије су имали другачију перцепцију. Истраживање из 1993. године показује да је 42,6% грађана видело санкције као „оруђе за реализацију интереса великих сила“ а само 2,2% као „заслужену казну јер је Србија крива за овај рат“.³⁰⁵ Режим је пропагирао страну кривицу за санкције као „анти-српске“, а материјала није недостајало. Иако је Хрватска, као и СРЈ, опоменута УН резолуцијом 752 да повуче своју војску из БиХ, три дана по доношењу те резолуције, Хрватска је примљена у чланство УН (резолуција 753), а СРЈ су резолуцијом 757 уведене санкције због непоступања по одредбама УН 752 резолуције.³⁰⁶ Овакви двоструки аршини ишли су на руку Милошевићевој пропаганди. Заправо, економске санкције су ојачале подршку владајућој партији и 1992. године Милошевић добија преко 50% гласова на председничким изборима. На републичким изборима 1992. и 1993. године СПС обезбеђује већину коалиционим споразумима са Новом демократијом (1992) и са Српском радикалном странком (1993).³⁰⁷ Тек са увођењем санкција ка Републици Српској од стране СРЈ, долази до скидања дела санкција Југославији. У том периоду власт нема изговор у међународној заједници, која Милошевића доживљава као фактор мира и стабилности у региону, а грађани за свој лош положај одговор траже у смени власти. На локалним изборима 1996. године опозиција добија већину гласова и највеће градове у Србији. Иако је било изборне крађе, те тромесечних протеста

³⁰³ Рокнић А., Маргиновић В. Приватна обезбеђења – трећа оружана сила, НИН 2512, 12.2.1999.

³⁰⁴ Zimmermann W., (1999) *Origins of a Catastrophe*, Times/Random House, p. 213

³⁰⁵ Голубовић З., Кузмановић Б. Васовић М. (1995) Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба, Институт за филозофију и друштвену теорију, стр 257-258

³⁰⁶ Avant D. (2003) *The impact of international intervention on domestic political outcomes: Western coercive policies and Milošević regime*, u Siani-Davies P. (ed.) (2003) *International Intervention in the Balkans since 1995*, Routledge. Str.123

³⁰⁷ „Како смо бирали – резултати избора у Србији 1990-2016“, документациони центар Време, доступно на <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=622812>

грађана, међународна заједница, са посредујућим Фелипеом Гонзалесом утицала је на Милошевића да призна изборне резултате и победу опозиције. Две године потом, због оружане побуне на Косову Србији се уводи низ санкција, а како те мере нису уродиле плодом, НАТО је војно интервенисао. Током војне кампање, грађани су оставили по страни политичке несугласице. После тромесечне кампање, Војска Југославије се у јуну 1999. године повукла са Косова са минималним губицима. Највише је страдало цивилно становништво, разорена је инфраструктура и привреда земље. Режим је и ово представио као тактичку победу. Економске санкције и примена силе највише су погодиле цивилно становништво. Режим и елита око њега су акумулирали богатство и конвертовали политички у економски капитал. Учинковитост либералне интервенције запада није довела до смене режима и успостављања демократије у српском друштву, већ је та промена дошла одоздо.

Начин на који је међународна заједница интервенисала на подручју бивше Југославије представља пример либералне изградње мира. Док се у случају Хрватске примењивао класични приступ одржавања мира, и, по неким ауторима, делимично пристрастан став САД, у случају Србије имамо пример интервенције економским санкцијама и условљавањима зарад трансформације политичког система. Трансформација привредног система започела је кад и у другим републикама, али управо због увођења санкција ова трансформација је била блокирана: либерална интервенција изродила се у супротност. У Хрватској је изградња институције војске посредством приватне војне компаније омогућило војну победу у грађанском рату, а потом и победу истих нелибералних снага на изборима, што је и у овој земљи успорило процес политичко економске транзиције.

У послератном периоду у ове две земље долази до интензивније економске трансформације која је важна за разумевање развоја приватног обезбеђења у овим земљама. Наиме, како Пју примећује³⁰⁸ „приоритети (међународних актера у политичкој економији ратом разорених земаља) су макроекономска стабилност, економска либерализација, искорењивање корупције и неформалних економских активности, успостава владавине права зарад предвидиве привредне делатности те

³⁰⁸ Pugh M., Turner M., Cooper N., (2008) Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding, Palgrave Macmillan str. 139

покретање малих предузећа уз кредите као замајце развоја“. Овакав економски приступ у случају трансформација друштава Србије и Хрватске рефлектовао се пре свега у начину приватизације која је оставила посебан печат на привреду ових друштава. Наиме, Пју примећује да је остварење економских права у тесној вези са реституцијом имовине првобитним власницима, као и са преласком из државног у приватно власништво. У погледу радних права и шанси за дугорочно запослење, у пракси либералне изградње мира исте су доживљене као „потрошна препрека модернизације“. ³⁰⁹ Оно што је заједнички именоватељ постконфликтних друштава јесу висока незапосленост, значајан удео дугорочне незапослености и прелазак у неформалну економију.

Нагласак на потреби креирања послова за демобилисане војнике и незапослену омладину стављају и Светска банка, али и локални актери. Међутим, осим традиционално препознате пољопривреде која може да најлакше апсорбује радну снагу, индустрија није препозната као сектор који може да упосли довољно радне снаге. У терцијарном сектору највећу потражњу за радном снагом имају услуге, продаја и грађевинарство.

Експлоатација радне снаге је честа у постконфликтним земљама, где уз велику незапосленост постојеће радне снаге треба додати радну снагу избеглица и интерно расељених лица која, не могу на једнак начин да приступе формалном тржишту рада (држављанство, пребивалиште...). У таквим условима, а на примерима неколико постконфликтних земаља, Пју закључује да је „експлоатација норма“ ³¹⁰. Млади представљају извор радне снаге која чини велики део масе незапослених, а често су први на удару када дође до отпуштања. Неретко се дешава да због оваквих пракси ова циљна група тражи излаз или у криминалу или у неформалној економији. Са друге стране, родна димензија расподеле послова маргинализује жене на тржишту нудећи им нико плаћене интензивне послове. Синдикати слабе током рата, те је и на примеру БиХ констатовано слабљење улоге синдиката који су штитили привилегије ветерана, науштрб жена и омладине, на тржишту радне снаге.

³⁰⁹ Ibid, str. 140

³¹⁰ Ibid, str. 145

На тржишту рада постконфликтних земаља тражена је радна снага која је у стању да повећа продуктивност и мобилност, а да се не ослања на сигурност запослења,³¹¹ а овај појам усваја као принцип и Међународна организација рада, иако он отелотвара захтеве пословних кругова и Светске банке, изражених на 95. Седници Међународне организације рада одржане 2006. године.³¹²

На овим тржиштима појављује се већа потражња за услугама заштите, које могу пружати домаће и стране фирме, а пракса ових фирми јесу краткотрајни уговори за раднике обезбеђења, несигурност трајног запослења и минимална могућност синдикалног организовања. Примећено је да у Србији, ове фирме сезонски губе радну снагу која, од пролећа до јесени, мигрира из овог сектора у сектор грађевинарства где су наднице веће у сезони,³¹³ што је додатна потврда правилности које Пју препознаје на постконфликтним тржиштима. У овом сектору је изражен рад „на црно“ или на различите начине рад у сивој економији. Додатни подстицај појави ових фирми огледа се у, с једне стране, потреби међународних компанија и банака да осигурају безбедност свог пословања (по што нижој цени) и с друге стране императивом приватизације јавног сектора који је, одредбама Закона о приватизацији из 2001. године, избацио на тржиште становит број (ћерки) фирми, које су упошљавале скоро четвртину радника обезбеђења у Србији.³¹⁴

О карактеру политичке и економске трансформације друштава Србије и Хрватске биће више речи у наредним поглављима. Ако термин „транзиција“ користимо да опишемо прелазак у друштво са демократски изабраним представницима, владавином права и тржишном привредом, појам трансформације ће бити прилагођен контексту промена у ове две земље. Показаћемо како су те промене текле, којом динамиком и које су биле главне препреке у успостављању

³¹¹ Ibid, str. 149

³¹² ILO, (2006), 'Combining Labour Market Flexibility and Security in the West Balkans', 95th session of the International Labour Conference, ILO, Geneva, Dept of Communications dostupno na: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/features/WCMS_070134/lang--en/index.htm

³¹³ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, ЦЦВО стр.56

³¹⁴ Милошевић М., Петровић П. *Приватизација обезбеђења критичне инфраструктуре у Србији – Случај приватног обезбеђења хидроелектране „Бердан“* у Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) *Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе*, Женевски центар за контролу оружаних снага (DCAF), стр. 67

либерално-демократског поретка. На овај начин ћемо објаснити узроке и динамику настанка и приватизације сектора безбедности у овим друштвима.

4. Слабе државе и развој клијентелизма

4.1. Појам слабих држава

Развој сектора приватне безбедности у друштвима Србије и Хрватске текао је упоредо и са процесом националног осамостаљења, грађанског рата, политичке и економске трансформације. Дакле, осим трансформације сектора безбедности појавом нових, приватних, актера на сцени, упоредо је текао и процес креирања држава, односно формирања појединих институција. Ови процеси праћени су економском нестабилношћу и „хроничним мањком безбедности“.³¹⁵ Како је већ напомињано, приватизација безбедности се на један начин одвијала у развијеним земљама, а на сасвим супротан начин у земљама у трансформацији – у slabим државама. Стога је неопходно предочити појам слабе државе како би се процес приватизације безбедности у оваквим државама разумео.

Појам јаких и слабих држава је често у академској употреби, мада слагања око дефиниција нема.³¹⁶ Стога и не чуди што је у употреби сијасет одредница и синонима за исте или сличне појмове, у зависности од ауторовог приступа: *слаба држава, пропала држава, одметнута држава, абортирана држава, крхка држава* или *заробљена држава*. У даљем тексту користићемо одредницу „слаба држава“ за описе Србије и Хрватске, објашњавајући како таква држава не испуњава у целости или делимично неке од својих основних функција. Следствено, да би смо испуњење функције државе користили као индикатор (слабости), представимо главне функције државе.

³¹⁵ За приказ стања личне, друштвене и националне безбедности у Југославији/Србији током 90-их година погледати више у: Хаџић М. (2001) Хроничан мањак безбедности, Центар за цивилно војне односе

³¹⁶ О проблему одређења јаких и слабих држава ваља погледати више у: Svetlana Đurđević-Lukić, "Bringing the State Back: Strong Versus Weak States", *Međunarodni problemi* LVIII, no. 1–2 (2006).

Међу различитим ауторима који су разматрали проблеме слабих држава, издвајају се Гани и Локартова који су одредили десет основних функција државе.³¹⁷ То што неке земље имају међународно признату сувереност, њих не чини сувереним уколико не испуњавају базичне претпоставке суверености.³¹⁸ Раскол између *de jure* и *de facto* суверености представља безбедносни ризик по одрживост таквих земаља а то је и међународна заједница препознала.³¹⁹ Ту *de facto* сувереност Гани и Локартова препознају у следећим функцијама:³²⁰

Прва функција је легитимни монопол над употребом силе који је под контролом извршне власти и регулисан је јасним правилима за примену силе. Другу функцију чини администрација којом управљају професионални државни службеници изабрани на јавном конкурсима. Претпоставља јединствени сет правила који се примењује на целој територији једнако³²¹ Трећа је управљање јавним финансијама кроз Ефикасно прикупљање пореза и трошење јавних средстава уз поштовање стриктних правила јавних набавки, одговорног рачуноводства и ревизије утрошених средстава. Инвестирање у људски капитал као развој средње класе, развојем образовања и система здравства значајан је за стабилност друштва. Иста претпоставка важи и за расподелу грађанских права и обавеза независно од нације, религије, пола, расе, класе или које друге идентитетске одреднице. Под обезбеђењем инфраструктурних услуга Гани и Локартова подразумевају развијене саобраћајнице, транспорт, енергетику, наводњавање те гасоводе/нафтоводе. Обликовање тржишта је задатак државе који она спроводи успостављањем и применом правила тржишног пословања, подршком приватног предузетништва и интервенцијама у случају криза на тржишту. Наредна функција државе тиче се управљања јавним ресурсима који не подразумевају само новац, већ и широк дијапазон ствари попут земљишта,

³¹⁷ Ghani A., Lockhart C., (2008) Fixing Failed States: A framework for rebuilding a fractured world, Oxford University Press

³¹⁸ Ghani A., Lockhart C., Carnahan M., (2005) Closing the Sovereignty Gap: an Approach to State-Building, Working Paper 253, Overseas Development Institute, str. 4

³¹⁹ У Паризу, априла 2005, на састанку OECD DAC, усвојени су „Принципи доброг међународног ангажовања у слабим државама“ (енг. Principles for Good International Engagement in Fragile States). Један од тих принципа усмерен је на „изградњу државе“, а дугорочни циљ таквог ангажмана је „подршка одрживим сувереним државама“.

³²⁰ Ghani A., Lockhart C., (2008) Fixing Failed States: A framework for rebuilding a fractured world, Oxford University Press str. 124-163

³²¹ Ibid, str. 133

природних ресурса, културне баштине, некретнина, те дозвола за обављање одређених услуга или екстракцију, увоз или извоз одређених добара. Функционисање државе огледа се и у могућности склапања јавних позајмица које чине основу банковног система и критичне су за рад финансијског сектора. На крају, најважнија функција државе је владавина права односно постојање система правила по којима дато друштво функционише. Владавина права заправо „држи на окупу“ остале аспекте државе, економије и друштва.

За разлику од њих, Урлих Шнекенер препознаје три скупине функција које су важне одреднице државе. Три функције су безбедност, добробит и легитимност. Према их назива функцијама, када се разложно посматра шта Шнекенер под сваком од функција подразумева види се да је то мање-више обухват функција Ганија и Локартове подастртих другачијим редоследом. Прву функцију извршава осигуравајући безбедност својих граница од спољног напада, као и унутрашњу безбедност њених грађана. Треба, уз то, и да осигура приступ природним ресурсима за своје грађане, а поред монопола на физичку силу, треба да успостави и монопол наплате пореза. Неуспех у извршењу ове функције огледа се у порасту криминала, слабој контроли територије, недовољној наплати пореза, дезинтеграцији или комерцијализацији оружаних снага, појави пара милитарних јединица, те употреби војске против сопствених грађана.³²²

Своју другу функцију држава манифестује обезбеђењем и дистрибуцијом добара и услуга које се финансирају из буџета. Под ове услуге спадају здравство, образовање, заштита животне средине, изградња инфраструктуре, а ове мере прати и развој социјалне политике, управљање ресурсима, те развој макро-економске политике. Када држава не испуњава ову функцију, тада су грађани суочени са неједнаким приступом здравству и образовању, већом класном поларизацијом, недоступношћу ресурса (пијаћа вода), повећаном незапосленосту, заустављањем развоја људског капитала, мањим приходима.

³²² Schneekener U. *Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance*, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) *Private actors and security governance*, DCAF str. 32

Најпосле, своју трећу функцију држава обнаша обезбеђењем политичке партиципације грађана, легитимношћу процеса доношења одлука, владавином права, стабилношћу институција и одговорном јавном управом. Одсуство вршења ове функције огледа се у појачаној репресији над опозицијом, смањењу политичких слобода, корупцијом, клијентелизмом, кршењем људских права, искључењем појединих друштвених група из процеса одлучивања, одсуством независног судства и одговорне јавне управе.³²³

„Крхке“ државе, како их он назива, имају проблем са контролом, управљањем и легитимношћу. Под појмом крхких држава, у мери у којој дате структуре задовољавају три предуслова, он градира слабе (енг. *weak*), пропадајуће (енг. *failing*) и пропале (енг. *failed*) државе.³²⁴ Различит степен функционисања/дефицита утиче и на врсту приватизације безбедности у тим земљама. Дакле, за Шнекенера тип државе представља формативни чинилац приватизације безбедности.³²⁵

Када говори о „слабој држави“, Шнекенер сматра да у том случају држава у највећој мери врши функцију безбедности, али има проблема са испуњавањем друге две функције. Ове државе немају проблема са одметнутим фракцијама, милицијама, племенским вођама, већ пре са криминалним групама, или са терористима. Такође, није ни страна појава паравојних снага које се користе против опозиције или одређених група становништва. Овакво стање карактерише појава корупције и кршења људских права. Ово је случај са ауторитарним или семи-ауторитарним режимима, а Шнекенер идентификује и појединачне земље – из региона препознаје Албанију.

„Пропадајућу“ државу карактерише одсуство монопола над употребом силе. Контрола силе и контрола ресурса је укинута или сведена на минимум. И поред тога, држава је у стању да испуни барем једну од преостале две функције. Оне најчешће испоручују јавне услуге већем делу популације, те због тога још увек уживају

³²³ Ibid, str. 32

³²⁴ Schnecken U. Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) Private actors and security governance, DCAF str. 33

³²⁵ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у slabим државама – случај Србија, Чигоја штампа стр. 66

одређени степен политичког легитимитета. Овај тип држава одликује државе које су у процесу демократизација, угроженим од стране терористичких и/или сепаратистичких група.

„Пропала“ држава постоји на папиру, као међународно призната творевина која не испуњава нити једну од три функције државе. Територију контролишу супротстављене наоружане групе, које на својим деловима успостављају паралелне структуре власти и врше функције државе. Обрасци владања су различити, од одсуства власти и анархије, до успоставе одређених система. На тим територијама се прерасподељују природни ресурси, укључује се на тржишта, становништво даје легитимност тим властима за узврат добивши услугу безбедности, која је често јако насилна. Примери оваквих држава су Сомалија, Авганистан, Конго и Сијера Леоне.³²⁶

Сеад Турчало указује на неопходност разликовања појмова *изградње државе* и *изградње нације*, где је се у америчкој академској заједници ова два појма, због њихове истовремености у развоју САД, поистовећују, док у европским академским круговима постоји дистинкција ова два појма. За потоње је процес изградње државе свестан чин, док је изградња нације условљена елементима заједничког порекла.³²⁷ Примењујући Шнекенерове одреднице државе, издваја као главне четири дефинисану територију, становништво, суверену власт и међународно признање. Ипак, указује да ова четири елемента нису довољна да направе разлику између стабилне и нестабилних форми држава, те додаје још три одреднице чијим недостатком држава пада у категорију нестабилних: безбедност, владавина права (легитимност) и добробит грађана.³²⁸ Турчало преузима Шнекенеров концепт разликујући четири типа држава. Тако за државе које обнашају све функције се може рећи да су *консолидоване*. *Слабе државе* показују недостатак добробити и владавине права, а имају проблема да у потпуности пруже безбедност својим грађанима. У

³²⁶ Schneckener U. Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) Private actors and security governance, DCAF str. 34

³²⁷ Turčalo S. External Nation-building: An Outline for a Single Politico-strategic Concept, u Sarajlić E., Marko D. (eds.) (2011) State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina, Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije, str. 25

³²⁸ Ibid, str. 26, navedeno prema: Schneckener, U. (2004) "Fragile Staaten als Problem der internationalen Politik," Nord-Süd Aktuell, 18: 510-524.

случају *пропадајућих* држава Турчало примећује да је граница танка у односу на претходну категорију. Објашњава ову категорију као државе у којима тензије нарасту до конфликта, те се појављују и приватне/недржавне оружане формације (криминалне групе, терористи или сепаратистички покрети), па држава не може гарантовати безбедност на целој територији. Овој би категорији припадале Хрватска у првој половини 90-их и Србија у другој половини 90-их (прим. аут.). Коначно, *пропала* држава означава стање у коме се не испуњава ниједна од три додатне функције државе. Карактерише га насиље недржавних актера, колапс државног апарата и дезинтеграција друштва.³²⁹

По овом аутору, процес изградње државе има своје три фазе. Прву фазу чини постконфликтна стабилизација постојећих структура и институција. Другу фазу чини реформа постојећих институција и креирање нових. Трећа је фаза изградње државе најкритичнија јер подразумева опстанак државе по окончању спољне помоћи. У области изградње мира неколико је различитих приступа препознато: безбедност прво, либерализација прво, институционализација прво и цивилно друштво прво. Турчало напомиње да у случају када је безбедност на првом месту, смара се да тај сектор треба да буде транспарентан и под демократском контролом, како би смањио могућност избијања конфликта.³³⁰ Када приказује приступ “либерализације прво”, Турчало интерпретира тај приступ као промоцију политичких и економских слобода као гаранта мира и стабилности, указујући да је мана овог приступа у мањку транспарентности и развоја демократских тржишних институција, Ово илуструје примером да владајуће елите искључују јавност из процеса одлучивања, те ту привилегију имају само структуре које их подржавају, стварајући својеврстан клијентелистички однос. У стратегији развоја институција, аутор интерпретира Парисове поставке које би имале за циљ а првенствено развију институције, које би довеле до промене понашања појединаца и дугорочно утицале на стабилност. Овом “одозго-надоле” елитистичком приступу супротан је “одоздо-на-горе” приступ

³²⁹ Turčalo S. External Nation-building: An Outline for a Single Politico-strategic Concept, u Sarajlić E., Marko D. (eds.) (2011) State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, str. 28

³³⁰ Вреди на овом месту подсетити да је уговор који је Хрватска склопила са фирмом МПРИ имао за циљ, декларативно, да обучи војску у области цивилне демократске контроле. Видети више у делу студије случаја Хрватска, у делу о МПРИ

развоја цивилног друштва који би резултовао институцијама по мери грађана. Ово претпоставља да су у друштву постојеће либералне вредности, што најчешће није случај у постконфликтним друштвима,³³¹

Могло би се устврдити да и Србија и Хрватска током 90-их спадају у категорију слабих држава. Услед грађанског рата држава је имала контролу над безбедносним апаратом, али је услед финансијских проблема, распада претходне државе, санкција, последица рата, имала проблема са испуњењем друге две функције. Штавише, постоје разлике у степену испуњења појединих функција, али у коначници обе државе спадају у речену категорију. Мали отклон од Шнекенерове типологије тиче се функције безбедности. Наиме, војске обеју држава нису у довољној мери испуњавале своје функције: Хрватска није контролисала своју територију, а тек је развијала војску, док је у случају Србије недовољан одзив регрута утицао на ослањање на паравојне формације. Ипак, у оба друштва можемо сматрати да је држава и даље поседовала монопол над оружаном силом: у Србији је толерисала само одређене паравојне формације под својом контролом, а у Хрватској је била слична ситуација. У обе државе, у првој половини 90-их у Хрватској и у другој половини 90-их у Србији, јављају се сепаратистичке тежње националних група које су имале своје оружане снаге и контролисале делове територија – Републику Српску крајину и Косово.

Ваља истаћи да слабост/крхкост државе подразумева одређен степен стабилности, где држава обавља у мањој или већој мери неке своје функције. Да би то обављала, држава, тачније владајуће елите, развијају различите обрасце понашања који су функционални у оваквим творевинама, а непожељни у развијеним државама. Тако се у овим државама често појављују различити облици клијентелизма, покровитељства, паралелних институција и корупције.³³²

³³¹ Turčalo S. External Nation-building: An Outline for a Single Politico-strategic Concept, u Sarajlić E., Marko D. (eds.) (2011) State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, str. 33

³³² Schneckener U. Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance, u Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) Private actors and security governance, DCAF str. 35

4.2. Појам клијентелизма и неформалних институција

За објашњење одсуства политике према ПБК користићемо концепт клијентелизма, схваћен као „дистрибуцију селективних користи појединцима или јасно дефинисаним скупинама у замену за политичку подршку“.³³³ Клијентелизам подразумева однос између патрона и клијента. У том односу патрон је партијска организација, а чланови партије деле клијентима њихову (очекивану) добит. За ту деобу добијају дозволе од партијске врхушке, те тако клијентелизам постаје бирократизован.³³⁴ Клијентелизам јача са јачањем економске и социјалне улоге државе. Како држава регулише економске активности, те пружа финансијске услуге и управља јавним услугама, тако партије имају веће могућности да манипулишу тим средствима и каналишу добити у замену за политичку подршку. Имајући наведено у виду, партије се труде да прикрију алокацију тих ресурса. Као пример те врсте клијентелизма најчешће се спомиње партијско запошљавање у јавном сектору.

У литератури се у клијентелистичком односу најчешће посматра однос размене политичке подршке, односно гласања с једне стране и одређене добити (пословања, услуга, запослења) с друге стране.³³⁵ У случају фирми за приватно обезбеђење, не може се говорити о размени гласова за добијање послова, већ се ради о финансирању политичких партија у замену за добијање лукративних послова на јавним набавкама.³³⁶ Ипак, препозната је могућност клијента да понуди и друге врсте бенефита, попут пакета гласова (рођака и пријатеља), услуге у изборној кампањи,

³³³ Stubbs P., Zrnišćak S. Klijentelizam i socijalna politika u Zakošek N. (ur.)(2011)Drugi Zagrebački ekonomski forum, Zaklada Friedrich Ebert;

³³⁴ Hopkin J. (2006) Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Marriott, Loews Philadelphia, and the Pennsylvania Convention Center, Philadelphia, PA Online <PDF>. 2013-12-16 from http://citation.allacademic.com/meta/p152856_index.html стр.9

³³⁵ Hopkin J. (2006) Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Marriott, Loews Philadelphia, and the Pennsylvania Convention Center, Philadelphia, PA Online <PDF>. 2013-12-16 from http://citation.allacademic.com/meta/p152856_index.html; Hilgers T. (2009) 'Who is Using Whom?' Clientelism from the Client's Perspective, Journal of Iberian and Latin American Research, 15:1; Volintiru C., Gherghina S. A (2015) New Model of Clientelism: Political Parties, Public Resources, and Private Contributors, European Political Science Review, Volume 9 Issue 1

³³⁶ Видети више у: Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 42-56

запошљавање партијског кадра. Неки аутори препознају опасност клијентелизма по демократију када законодавци (у клијентелистичком односу) усвајају прописе који фаворизују партикуларне интересе (клијената) уместо да унапређују друштвено-економске односе.³³⁷

Концепт клијентелизма су, на примеру доношења одлука о социјалној политици, објашњавајући систем размене услуга са политичарима, применили Стубс и Зриншчак. По њима, Хрватску карактерише „ортачки тип“ капитализма, са израженим везама привредника и политичара. Други аутори, попут Цвијановића и Реџепагића,³³⁸ напомињу да је развој капитализма у доба транзиције хрватског друштва почео од политичког капитализма ка клијентелистичком капитализму. Њихова теза је да су политичке везе, које су постојале у социјализму, замењене клијентелизмом, а ту тезу подупиру анализом хрватских индустријских радника у транзицији. У Хрватској је приватизација окончана и пре него што је Агенција за заштиту тржишног натјецања³³⁹ постала функционална како би и остали сегменти функционисања овог сектора остали у оптицају: приватизацијом је дошло до губитка великог броја радних места а сектор индустрије је изгубио институционалну подршку. Позивајући се на Жупановљеве налазе³⁴⁰, тврде да су некадашње социјалистичке директоре заменили тајкуни који су усмеравали економску политику ка лукративним исходима, те је сектор индустријске производње изгубио свој удео у државној подршци и у запослењу, а то се рефлектовало и на производњу, те на удео у бруто националном доходу. Тајкуни су били спремни да заузврат финансирају политичке партије, те су приватизацијама долазили до профитабилних локација. У тадашњој Хрватској, примећује Жупанов, нити је успостављен систем заснован на тржишној привреди, нити су институције у довољној мери развијене. У време када Хрватска стиче независност, долази до промене власничких односа, а велике фирме

³³⁷ Hilgers T. (2009) 'Who is Using Whom?' Clientelism from the Client's Perspective, *Journal of Iberian and Latin American Research*, 15:1, стр. 53

³³⁸ Cvijanović, V., Redžepagić D., (2011) From political capitalism to clientelist capitalism? The case of Croatia,

Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci : časopis za ekonomsku teoriju i praksu, Vol.29 No.2

³³⁹ интернет страница Агенције за заштиту тржишног натјецања <http://www.aztn.hr/>

³⁴⁰ Županov, J. (2002) *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma: odabrane rasprave i eseji (1995.-2001.)*, Hrvatska sveučilišna naklada, стр. 64

се реструктурирају приватизацијом њихових појединих делова. Сличан тренд уочен је и у Србији деценију касније.

Када говоримо о Србији, развој неформалних мрежа и клијентелизма није био у фокусу академске јавности до недавно, а вредни помена су радови Станојевића и Стоканићеве³⁴¹ из 2015, као и студија из 2016. године „Неформалне мреже моћи, политичко покровитељство и клијентелизам у Србији и на Косову* (енг. *Informal power networks, political patronage and clientelism in Serbia and Kosovo**)“³⁴². У првом случају ради се о истраживању клијентелизма у Србији у транзицији, преко партијског запошљавања у државном сектору. У овом раду презентовани су неки од механизма клијентелизма присутних у Србији. Друга студија, у којој су истоимени аутори такође узели учешћа, бавила се, на основу емпиријске анализе, компаративним увидом у обрасце клијентелизма и успостављања неформалних институција у друштвима Србије и Косова*.

Када обрасци клијентелизма почну да се понављају и добију веће размере, тада говоримо о развоју неформалних институција које ћемо дефинисати као „широко распрострањена, неписана друштвена правила, која су креирана и примењивана ван званичних канала“.³⁴³ Хемке и Левицки разликују четири врсте неформалних институција: комплементарни (енг. *complementary*), предусретљив (енг. *accommodating*), заменски (енг. *substitutive*) и конкурентски (енг. *competing*) тип. Први тип подстиче функционисање формалних институција, премошћавајући недостатке формалног модела, са изгледом да се овај тип институција формализује. Други тип карактерише мењање исхода формалних правила, без кршења истих. Карактеристичан је био, на пример, за Совјетски савез где се постављени циљеви производње и размене нису могли постићи поштујући формална правила, већ су посредством персоналних веза та правила „заобилажена“ а циљ био спроводљив.

³⁴¹ Stanojević D., Stokanić D. The Importance of Clientelism and Informal Practices for Employment Among Political Party Members After the 2000s in Serbia - An Explorative Enquiry u Cvetičanin et al. (ur.) (2015) A Life for Tomorrow - Social Transformations in South-East Europe, Institute for democracy “Societas Civilis”

³⁴² Cvejić S. (ed.) (2016) Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo, SeConS

³⁴³ Hemke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda, Perspectives on Politics Volume 2, Issue 04 December 2004, str. 727, наведено према: Brinks, D. (2003). Informal institutions and the rule of law: The judicial response to state killings in Buenos Aires and São Paulo in the 1990s. Comparative Politics 36 (1): 1–19.

Заменски тип неформалних институција постоји тамо где се формална правила не поштују, тј. када се неформалним путем постижу исходи који су требали бити постигнути формалним институцијама, али су доживели неуспех. На крају, последњи тип карактерише функционисање неформалних институција уз нефункционалне формалне институције. Кршење формалних правила не доводи до казне, али се последице могу осетити кршењем неформалних правила. Овом типу припадају клијентелизам, политичка корупција, клановске политике.³⁴⁴

У наведеној студији о неформалним институцијама у Србији и на Косову* утврђено је постојање сва четири типа неформалних институција у Србији на узорку истраживаних елита. У тим односима утврђена су три релевантна типа актера: политички актери који са централних или локалних позиција власти делују ка економским актерима, политички актери који су на или су својевремено заузимали позиције у јавним предузећима у управним одборима или на руководећим позицијама, као и економски актери без политичке афилијације, из приватног сектора.³⁴⁵ Ове актере спаја мала група посредника који усмеравају политичку моћ и флукуацију јавних добара и ресурса ка економском сектору преко политичких канала утицаја. Ова интензивна размена почиње да се манифестује од 2000. године у фази коју аутори студије препознају као „одблокирана транзиција“, а коју карактерише интензивни процес приватизације јавне својине. Механизми клијентелизма који су препознати, а који по својој учесталости прерастају у неформалне институције, тичу се односа политичких власти и економског сектора. Међу њима се издвајају механизми финансирања политичких партија с једне стране, те намештање тендера у јавним предузећима, партијско запошљавање, измена закона, постављање људи на кључна места где се доносе одлуке, контролни механизми селективним инспекцијским надзорима, с друге стране, као механизми којима се стиче добит. О овим описаним механизмима биће речи детаљније у делу који се односи на приватизацију безбедности у Србији и у Хрватској где ће се указати на заступљене форме у овој привредној делатности.

³⁴⁴ Ibid, str. 728-730

³⁴⁵ Stanojević D., Babović M., Gundogan D. Actors, Resources and Mechanisms of Clientelism in Serbia, u Cvejić S. (ed.) (2016) Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo, SeConS str. 45

Треба рећи да се клијентелизам развио још током 90-их, док је падом Туђмана и приближавањем ЕУ дошло до опадања овог односа. У овом случају, клијентелистички однос се развија између ПБК и делова политичке елите који спречавају и успоравају законско регулисање рада сектора приватне безбедности зарад остварења материјалне добити.³⁴⁶ Непостојање регулативе утиче и на непостојање „професије“ приватног обезбеђења јер ниједан закон не прецизира неопходну стручну спрему. То утиче да је радна снага слабо плаћена, а да су профити од послова велики. Очување ових бенефиција омогућено је развојем неформалних институција, као облика клијентелизма, где се ојачавају формални институционални исходи: законом уређене јавне набавке услуга обезбеђења у Србији промовишу рад на црно, политичку протекцију и одсуство јавног интереса.³⁴⁷ Због овакве праксе радна снага флукутира, прелазећи на исплативије сезонске послове. Нус производи су бројне малверзације, међу којима се истиче рад на црно, а једна од последица је пад квалитета услуга обезбеђења. Слична ситуација се може описати и у суседној Хрватској где постоје протежиране фирме, а преко удруга ветерана, са којима су поједине фирме блиске, остварује се својеврстан притисак на власт за добијање послова, или за друге бенефиције. У случају Хрватске је изражен и тренд одласка на исплативија тржишта услуга обезбеђења у земљама Европске уније, а то у земљи редукује број расположивог обезбеђења, што такође креира праксе злоупотреба путем потплаћеног прековременог рада.

³⁴⁶ У случају Хрватске то се види на примеру фирме Сокол Марић, која је саботирала стварање „Удруга заштитара“ и потписивање гранског колективног уговора, као највећа и најпрофитабилнија фирма блиска режиму

³⁴⁷ Милошевић М., Петровић П. (2015) Нови стари изазови сектора приватне безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 29-38

5. Контекст појаве приватне безбедности у Србији и Хрватској

Имајући у виду да се у ова два друштва истовремено одвијао процес политичко-економске трансформације из једнопартијског система и планске привреде у вишепартијски систем који је тежио трансформацији у тржишну привреду, те да ови процеси нису тренутно исходили демократским поретком и тржишном привредом, већ су хибридне творевине егзистирале неко време, што је дало печат и обликовању приватног сектора безбедности у овим државама. Додају ли се на то условљавања домаћих политика економским санкцијама и потом условима за добијање појединих фондова, може се претпоставити да је тржишни контекст специфичан. Када се реченоме дода и грађански рат и све оно што у конфликтним и постконфликтним друштвима утиче на појаву приватизације безбедности, тада на делу имамо јединствен развој овог сектора у ова два посматрана друштва.³⁴⁸ Такође, „појава“ можда није најпрецизнија одредница, јер је у овим друштвима на делу „трансформација“ дела сектора безбедности, уз настајање приватних фирми за обезбеђење. Однос државних фирми које су ушле у приватизацију, као и оних које су функционално фирме за физичко-техничку заштиту, а у државном у власништву, као самозаштитна делатност, обликује и односе на тржишту између ових фирми, домаћих самониклих фирми, те страних мултинационалних компанија. Да би се овај колоплет утицаја боље разумео, редом ћемо представити сваки од ових фактора. За крај овог дела рада предочићемо да ли је, и какав утицај, оставио ангажман америчке фирме МПРИ у Хрватској. Поред тога, за разумевање контекста приватизације безбедности у транзиционим земљама предочићемо налазе ретких истраживања у Чешкој, Бугарској, Албанији и Босни и Херцеговини.

³⁴⁸ Треба споменути да су ови услови били карактеристични за цео пост-југословенски простор. Но, сматрам да се на случају Србије и Хрватске могу извући правилности које су најочљивије, те да се исте могу применити и на друга друштва. Разлози због којих се у анализи ових услова ова студија не бави целим пост-југословенским простором могу се објаснити од државе до државе. Међу највећим препрекама јесте језичка баријера која битно ограничава тумачење закона, подзаконских аката, медијских материјала у државама попут Словеније и Македоније, као и на територији Косова*. Црна Гора је већим делом делила судбину Србије и од свог осамостаљења 2006. године самостално уређује ову област. Босна и Херцеговина је од Дејтонског споразума подељена на Федерацију и Републику Српску, уз дистрикт Брчко, а сама Федерација на десет кантона од којих сваки има своју полицију и локалне прописе, те је све побројане специфичне елементе тешко тумачити у односу на толико дифузан административни апарат који додатно компликује тумачења.

5.1. Промене у политичкој и у економској сфери до 2000. године

На нивоу политичких промена вреди представити подстицаје политичком плурализму који су долазили споља, као и оне који су долазили изнутра. Међу спољне факторе свакако убрајамо кризу социјалистичких земаља Источне Европе крајем 80-их која се рефлектовала падом Берлинског зида, реформским курсом у СССР (тзв. *Перестројка*), као и оружаним пучем у Румунији и потоњим свргнућем председника Чаушескуа. С друге стране, подстицаји ка реформама долазили су од стране ММФ-а, условљавањем кредита либерализацијом привреде и смањењем државне потрошње, па државног власништва.³⁴⁹ И Реганова администрација промовисала је подстреке либерализацији СФРЈ, додуше у тадашњим границама, али са јасним циљем дугорочне либерализације земље, уз тадашње одржавање Југославије као „предности модела независности од Москве уз пријатељске односе са Западом“.³⁵⁰ Сви ови подстицаји нису могли да остану незапажени како од политичких представника република и савезне државе, тако и од не државних политичких елемената – дисидената, партија у настајању, те бројних политичких и националних покрета.

Током последњег XIV Конгреса Савеза Комуниста Југославије, одржаног крајем јануара 1990. године, дошло је до раскола на савезном нивоу. Представници српске делегације су се залагали за централизацију Југославије, док су представници словеначке делегације заговарали конфедерацију и партије и државе. Усвајањем српских предлога, словеначки делегати су Конгрес напустили, а за њима су доцније кренули и хрватски делегати, као и делегати из Босне и Херцеговине и Македоније. Конгрес је завршен са идејом да ће се ускоро наставити рад, мада се то није догодило. Ова криза легитимитета партијског руковођења заједничком државом погодовала је нарастајућим дисонантним тоновима у свим републикама СФРЈ, где су

³⁴⁹ О овоме је било речи у делу *Србија и Хрватска као објекти политике либералног мира*,

³⁵⁰ National Security Decision Directive 133, March 14, 1984. Dostupno na <https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSDDNSDD133.pdf>

полагано осниване партије ефективно крњећи једнопартијски модел. Убрзо су у свим републикама одржани први вишестраначки избори.

У Хрватској се прве странке оснивају већ током 1989. године, ако би смо као полазиште узели оснивање УЈДИ – Удружење за југословенску демократску иницијативу, у фебруару те године, као удружење грађана. У мају исте године оснива се Хрватски социјал либерални савез, а недуго затим и Хрватска демократска заједница.³⁵¹ У Србији истовремено траје процес политичке артикулације идеја са грађанске позиције, као и са националистичке позиције. У том периоду формирају се неколицина странака, те се међу грађанским издваја Демократска странка, док се на десном спектру формира јануара 1989. године Српска народна обнова, из које ће накнадно 1990. године настати Српски покрет обнове. У фебруару 1990. године оснива се Демократска странка, која ће опстати до данас, а из које ће проистећи бројне веће и мање странке. Развој странака почиње и пре него што се стекла законска основа за вишепартијски систем, али је атмосфера пред распад тадашње СФРЈ најављивала крај једнопартијског режима. Губитак легитимитета на XIV-ом Конгресу Савеза Комуниста Југославије довео је и до трансформације комунистичких партија. Тако је у Хрватској из Савеза комуниста Хрватске преименовањем у Савез комуниста Хрватске - Странка демократских промјена, да би у коначници та странка била позната под именом Социјалдемократска партија Хрватске (СДП), која ће словити за најјачу опозициону партију током 90-их, а у 2000. и у 2011. години су били владајућа странка у Хрватској. Слично је било и са Савезом комуниста Србије (СКС) који се ујединио са Социјалистичким савезом радног народа Србије (ССРНС) и формирао нову партију под називом Социјалистичка партија Србије (СПС). Потоња је била на власти до 5.октобра 2000. године, а од 2008. године партиципира као чланица владајућих коалиција. СПС у Србији и СДП у Хрватској су значајне јер су, за разлику од осталих странака, биле правно-имовински наследнице комунистичких партија, те су за разлику од других партија, располагали знатним капиталом неопходним за управљање партијом.

³⁵¹³⁵¹ Dunatov Š. (2010) Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, br. 52, str 384-385

Осим политичких промена које су оставиле свог трага на трансформацију друштва, а видеће се у даљем раду, и на обликовање приватног сектора безбедности, значајан фактор који утиче на приватизацију безбедности била је и својинска трансформација у коју су Србија и Хрватска ушле крајем 80-их и почетком 90-их година, упоредо са политичким променама. У оба друштва карактеристична је била, за друге транзиционе земље непозната, *друштвена својина*, чији је анонимни власник била Комунистичка партија. У овим земљама заправо долази до *подржављења друштвене својине*, тачније до парадокса да почетком приватизације нараста државно власништво. Да би процес био вођен нормом, усвајају се закони којима је регулисан процес приватизације. Међу првима је још 1988. године влада Анте Марковића донела Закон о предузећима³⁵², којим је омогућена власничка трансформација друштвених предузећа. Испоставиће се да су и у Србији и у Хрватској, закони мењани и прилагођавани изазовима насталим током њихове примене. Када говоримо о 90-им годинама, можемо рећи да је у Хрватској била успорена³⁵³ транзиција, док се може рећи да је у Србији била блокирана³⁵⁴ транзиција. Такође је заједнички именован у тој деценији одсуство страног капитала у приватизационим процесима у значајнијем обиму, поготово у првој половини те деценије. Разлози се могу наћи у ратним дејствима, али и због скромних стопа раста „који страним инвеститорима не делују уверљиво и који у условима глобалне либерализације улагања имају много повољније алтернативе.“³⁵⁵

Ако погледамо Хрватску, можемо уочити четири фазе приватизације у последњој деценији прошлога века. Прва фаза траје од 1991-1994. године и почиње усвајањем Закона о претворби (конверзији). Тада у приватизацију улази око 4000 предузећа, а изузетак чине велика државна предузећа за која је држава оценила да имају стратешко значење. Због номинално друштвеног власништва, предност продаје запосленима и менаџменту компанија имала је превагу над пуњењем буџета. Током друге фазе, од 1994-1998. године нагласак је био на приватизацији предузећа која

³⁵² Закон о предузећима, Службени лист СФРЈ, бр 77/78 и 40/89

³⁵³ Štulhofer A. (1998) Krivudava staza hrvatske privatizacije, u I. Rogić, Z. Zeman, Privatizacija i modernizacija, Institut društvenih znanosti I. Pilar, Zagreb

³⁵⁴ Bolčić, S (2003) Blocked Transition and Post-Socialist Transformation: Serbia in the Nineties“, Review of Sociology, Vol.9, No. 2,

³⁵⁵ Gregurek M.(2001) Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj, Ekonomski Pregled, 52 (1-2) str. 165

нису спровела конверзију друштвеног власништва, те је надзор над спровођењем тих приватизација поверен појединим фондовима. Током 1996. године усваја се Закон о приватизацији, али до краја ове фазе, велика, стратешка, друштвена предузећа и даље остају у државном власништву. Један део већих фирми које су приватизоване у овом периоду дезинтегрисан је на низ мањих, самосталних фирми. У овом периоду реструктурирање није било примарни циљ приватизације. Трећу фазу, од 1998.-2000. године одликује бесплатна подела деоница одређеним групацијама становништва: ветеранима, војним и цивилним инвалидима, породицама погинулих и несталих, интерно расељеним лицима итд. Овакав приступ нормиран је усвајањем Закона о приватизацијским инвестиционим фондовима. Од процењених 2,65 милијарди немачких марака, због великог броја неликвидних фирми, па самим тим и неликвидних деоница, реална вредност деоница била је око 800 милиона марака, а замењено је око петине таквих деоница, дакле око 150 милиона марака.³⁵⁶ Трећа фаза приватизације покретана је политичким мотивима, те је њен финансијски учинак упитан. Последња фаза је почела 1998. године и послови приватизације потпадају у надлежност Министарства привреде, које врши надзор над фондовима. У овом циклусу приватизације учествују предузећа са више од 25% државног власништва. У том моменту је за приватизацију било спремно 40% предузећа, док је стечај проглашен у 38% предузећа, а 22% су била у програмима стабилизације. У овој фази је најављена приватизација до тада нетакнутих великих државних предузећа. Такође су саниране и домаће банке, које су ушле у процес приватизације. Банке су, испоставиће се, важан замајац за послове приватног обезбеђења.³⁵⁷

Општа оцена приватизације у Хрватској је лоша, јер је до краја 1999. године укупан приход државе од приватизације износио око 3,3 милијарде долара, што је око 4% пројектованог буџета од приватизације.³⁵⁸ Успех је евидентан у приватизацији хрватских телекомуникација, као и у приватизацији банака где је

³⁵⁶ Gregurek M. (2001) Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj, Ekonomski Pregled, 52 (1-2) str.162

³⁵⁷ Видети више у: Милошевић М., Утицај тржишта на приватни сектор безбедности, у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, ЦЦВО стр. 57

³⁵⁸ Gregurek M. (2001) Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj, Ekonomski Pregled, 52 (1-2) str.169

инострани капитал био власник 73% банкарске активе у Хрватској.³⁵⁹ Последице приватизације релевантне за потоњи развој приватног сектора безбедности су раст незапослености и реструктурирање великих система. У погледу реструктурирања, који је значајно и цепање великих система на мање функционалне јединице зарад лакше продаје/приватизације, велику улогу су одиграле банке које су заговарале такав модел због кредита које су давале. С друге стране, предузећа која су лоше пословала могла су на овај начин да остваре неке користи у матичној делатности, али су све споредне делатности трпеле и генерисале губитке. Губици и дугови су измиривани продајом опреме, поседа, пословних простора, па и тржишта, док о запосленима нико није водио рачуна. То доводи и до ове друге појаве – раста незапослености.³⁶⁰ У том смислу, ствара се и резервоар радне снаге за послове приватног обезбеђења. Вреди споменути и да је процес приватизације прилично политизован, те вођен готово све време под влашћу ХДЗ³⁶¹. То, сматрају Франчевић и Крафт³⁶², утиче и на развој клијентелизма и корупције, те прилике за одлучивање о томе ко ће моћи шта да приватизује. Сматра се да је део менаџмента друштвених/подржављених фирми успео да свој политички утицај конвертује у економски капитал приватизацијом/куповином фирми којима су претходно управљали.³⁶³ Да се не ради о умишљају неколицине аутора, значај политичких веза препознат је и у перцепцији грађана у истраживању које цитира Штулхофер³⁶⁴: од 6 особина³⁶⁵ типичног предузетника у Хрватској, најзаступљенија је „политичке везе“ са чак 78% сагласности анкетираних грађана.

У Србији је процес текао налик ономе у Хрватској, те су са исте полазишне основе, савезног Закона о предузећима, почели процес својинске трансформације.

³⁵⁹ Исто дело, стр. 174

³⁶⁰ Gregurek M. (2001) Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj, *Ekonomski Pregled*, 52 (1-2) str.183

³⁶¹ Francevic V. (1999) Privatization in Croatia, legacies and context, *Eastern European Economics*, vol 37, no 2 p.38

³⁶² Franičević V., Kraft E. (1997), *Croatia's Economy After Stabilisation*, *Europe-Asia Studies* 49, No. 4, p. 669-691

³⁶³ Čučković N. (2002) Siva ekonomija i process privatizacije u Hrvatskoj 1997-2001, *Finnsijska teorija i praksa* 26 (1) str. 248

³⁶⁴ Štulhofer A. (1998) Krivudava staza hrvatske privatizacije, u I. Rogić, Z. Zeman, *Privatizacija i modernizacija*, Institut društvenih znanosti I. Pilar, Zagreb str.11, a prema: Lewis, A., Webley, P. & A. Furnham (1994). *The New Economic Mind*. New York: Harvester Wheatsheaf str. 272

³⁶⁵ Особине које су анализране: интелигенција, радиност, унапређење привреде, политичке везе, непоштење, искоришћавање других;

Током примене овог закона, око 1200 фирми је променило власничку структуру и прешло у тзв. мешовито власништво. Србија потом усваја Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине,³⁶⁶ који је поштрио процедуре приватизације и битно успорио цео процес. Стимуланс се, пак, десио током хиперинфлације 1993. године када је инфлација обезвредила дуг код куповине акција на рате. Велики број предузећа тада је приватизован управо због непостојања одредби којима би се извршила ревалоризација цена. Стога, стабилизацијом валуте од 1994. године, усвајају се измене и допуне постојећег закона³⁶⁷ и поништавају се инфлациони добици грађана, тј. приватизација се поништава. После извршеног поништавања приватизације 436 предузећа је одлучило да врати статус друштвеног предузећа, а учешће акционарског капитала смањено је на 2,91% док је друштвени капитал подигнут је на 97,09%.³⁶⁸

До 1997. године усвојен је нови Закон о својинској трансформацији³⁶⁹, а приватизација је била „необавезна и инсајдерска“ уз одређене мере према запосленима.³⁷⁰ Оваква поставка одговарала је номенклатури да извучи корист од блискости режиму, те да правог интереса за спровођење приватизације није ни било. Наиме, процес приватизације, по овом закону, отпочет је у 350 предузећа, а окончан је у свега 18, углавном мањих предузећа.³⁷¹ Током 1997. године приватизован је Телеком (49%), те се то одразило и на буџет Србије и то је једина велика приватизација у овом периоду. Стога се с правом овај период у Србији назива „блокирана трансформација“ који одликују квази демократски политички систем,

³⁶⁶ Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине, Службени Гласник РС Бр.48/91

³⁶⁷ Закон о изменама и допунама закона о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине Сл. Гласник РС Бр.51/94

³⁶⁸ Зеџ, М., Живковић, Б., (1997) Транзиција реалног и финансијског сектора, Институт економских наука стр. 83

³⁶⁹ Закон о својинској трансформацији, Сл. гласник РС бр. 32/97

³⁷⁰ НСПМ, 9.7.2009., Ђорђевић М., Четири српске приватизације, доступно на <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/cetiri-srpske-privatizacije.html?alphabet=I>

³⁷¹ Мијатовић Б. Приватизација реалног сектора, у: Беговић Б., Мијатовић Б. (ур.) (2005) Четири године транзиције у Србији, Центар за либерално-демократске студије, стр. 186

контрола над економским подсистемом, контрола над институцијама, одржавање сиве економије и изолација од међународне заједнице.³⁷²

Вреди напоменути да је сменом власти на савезном нивоу изборима од 24. септембра 2000. године и даље важио закон из 1997. године. На републичком нивоу дошло је до формирања прелазне владе до републичких избора, а министар задужен за приватизацију био је из СПС која је губила власт. Постојао је подстрек да се под узусима прописаним овим законом отпочне приватизација вреднијих фирми како би СПС очувао материјална преимућства, те преселио политичку моћ у економску сферу.³⁷³ Да би се такво стање предупредило, донете су измене закона у фебруару 2001. године којима је привремено обустављена приватизација по том (старом) закону, а до доношења новог, те је формирана комисија која би процењивала евентуалне злоупотребе у текућим поступцима приватизације.³⁷⁴ Постоји неколико одредница које разликују Србију од Хрватске у овој деценији. Једна од најважнијих је да велике државне фирме нису приватизоване, нити су почеле са процесом реструктурирања. Друга разлика огледа се у формалној запослености. Због мањка приватизације, бројни радници су и даље ангажовани у својим предузећима, јер је партија на власти одржавала запосленост где је велики број прекобројних радника упућиван на „плаћена одсуства“.³⁷⁵ Тако да у периоду од 1990 -1998. имамо пад запослености од 25%, односно са 2.481.509 на 1.844.793 запослена лица у 1998. години.³⁷⁶

На почетку новог века друштва Србије и Хрватске налазе се у недовршеној приватизацији, која је у већој мери обликована политиком, а не тржиштем. Претходну деценију обе земље провеле су под мање-више ауторитарним властима, те

³⁷² Бабовић М. Актери блокаде друштвених промена и актери трансформације, у: Болчић С., Милић А., (2002) Србија крајем мленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот; Институт за социолошка истраживања, стр. 68

³⁷³ Лазић М, Цвејић С., Промене друштвене структуре у Србији: Случај блокирање пост-социјалистичке трансформације, у: Милић А. (ур.) (2004) Друштвена трансформација и стратегије друштвених група: Свакодневица Србије на почетку трећег миленијума, стр. 43

³⁷⁴ Мијатовић Б. Приватизација реалног сектора, у: Беговић Б., Мијатовић Б. (ур.) (2005) Четири године транзиције у Србији, Центар за либерално-демократске студије, стр. 187

³⁷⁵ Милошевић Б. Незапосленост у Србији деведесетих: стварност и привид “економије преживљавања”, у: Болчић С., Милић А., (2002) Србија крајем мленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот; Институт за социолошка истраживања, стр. 142

³⁷⁶ Исто дело, стр. 143

се политичке снаге које су у обе земље дошле на власт, имају борити за демократизацију, приватизацију, те опорављати се од недавно окончаних конфликта. У таквој клими почињемо и посматрање развоја/трансформације приватног обезбеђења. Та се трансформација обавља у описаним, наслеђеним условима: приватизације великих система, реструктурирања и одвајања нематичних делатности (па тако и служби обезбеђења), неадекватним или непостојећим законским оквиром рада ових фирми, великом незапослености, као резервоаром потенцијалне јефтине радне снаге, несигурности у послератном окружењу и великом стопом криминала. Важно је такође и испитати да ли је, у случају Хрватске, на приватизацију безбедности имао утицај ангажовања америчке приватне војне компаније МПРИ, или су се, пак, домети тог ангажовања рефлектовали једино на институцију војске. Имајући наведене детерминанте у виду, у наредним потпоглављима ћемо настојати да опишемо контекст приватизације безбедности у Србији и Хрватској.

5.1.1. Полазне претпоставке приватизације безбедности у Србији и Хрватској

Бивша Југославија има унеколико другачију стартну позицију у погледу развоја приватног обезбеђења. Наиме, оне функције које у 70-им годинама почињу да се развијају у Великој Британији, а које помиње Кинси³⁷⁷, у бившој Југославији су биле дефинисане Уставом СФРЈ из 1974. године, Уставима република, као и законом. Устав ту функцију препознаје на следећи начин:

„Друштвена самозащита, као функција самоуправног друштва, остварује се активностима радних људи, грађана, организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница, друштвенополитичких и других организација и друштвено-политичких заједница, ради заштите уставног уређења самоуправних права радних људи и других права и слобода човека и грађанина, ради заштите

³⁷⁷ Kinsey C., (2007) Corporate Soldiers and International Security, Routledge, str. 18

друштвене имовине, обезбеђивања личне и имовинске сигурности радних људи и грађана и ради слободног друштвеног развоја“³⁷⁸.

Устав прописује функцију обезбеђења зарад заштите друштвене имовине, те личне и имовинске сигурности људи. Ако узмемо у обзир својинске односе, тј. да доминира друштвена својина, док је приватна својина редукована на, практично, личну својину, тада можемо закључити како је социјалистички систем Југославије прописивао функције физичко техничког обезбеђења прикладне тадашњим власничким односима. Најважнији закон био је Закон о основама друштвене самозаштите³⁷⁹, који је усвојен 1973. а измењен је 1986. године под именом Закон о систему друштвене самозаштите³⁸⁰. Овим законом биле су прописане различите надлежности актера система безбедности у СФРЈ, међу којима је апострофирана, као самозаштитна делатност, функција физичко-техничког обезбеђења.

Законима о друштвеној самозаштити регулисане су, у најкраћем, овлашћења, надлежности и сарадња органа који спроводе самозаштитну делатност. Првим законом прописује се заштита, између осталих, и друштвене имовине, обезбеђење личне и имовинске сигурности радних људи. Чланом 6. од закона прописује се право и дужност(!) организовања заштите вредности које поседују радне организације. Члановима 10-14 прописана је надлежност службе обезбеђења. Тако се чланом 10 прописује могућност употребе ватреног оружја, не ограничавајући их одредбама овог закона, већ упућујући на споразум републичких секретаријата за привреду и за унутрашње послове (чл. 12 Закона). Ово је за последицу имало, приватизацијом таквих служби, велику количину оружја, међу којима је било и тзв. „дугих цеви“, односно различитих пушака, па чак и аутоматских пушака. Чланом 11. утврђене су надлежности службе обезбеђења које имају право забране уласка лицима у пословне просторе, задржавање лица затечених у вршењу кривичних дела, употребе физичке силе и ватреног оружја у вршењу своје дужности. Закон прописује минималне (из данашњег угла) услове неопходне за обављање службе обезбеђења (чл. 13.) која се

³⁷⁸ Устав СФРЈ, Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година -{XXX}-, број 9, Београд, четвртак, 21. фебруар 1974.

³⁷⁹ Закон о основама друштвене самозаштите, Сл. Гласник СРС 39/73

³⁸⁰ Закон о систему друштвене самозаштите, Сл. Гласник СРС 14/86

исцрпљују: а) непостојањем осуда за кривична дела против имовине, против службене дужности и оних извршених из користољубља, б) умном и физичком способношћу за вршењем службе обезбеђења, и в) старошћу до 60 година. Законом није предвиђена никаква посебна обука за припаднике служби обезбеђења, сем што се предвиђа да за послове са оружјем треба проћи ту врсту обуке. Други интересантан аспект који је предвиђен законом јесте обухват контроле. Наиме, у закону су предвиђене две врсте контроле – самоуправна радничка контрола и служба унутрашње контроле. Самоуправна радничка контрола дефинисана је у чл. 8. Закона као контрола коју остварују радници „непосредно и преко органа управљања или посебног органа“ и установљава се у радним организацијама (тима су искључене месне заједнице и друге самоуправне организације из чл. 2 Закона). Они о резултатима контроле извештавају радну заједницу али и „надлежне органе ради предузимања одговарајућих мера“. Ово штуро решење не даје конкретне адресате, сем што би се дало закључити у чл. 28 да се то односи на правосудне органе, органе унутрашњих послова, народне одбране, инспекције и Службе друштвеног књиговодства. С друге стране, служба унутрашње контроле има надлежност да контролише остваривање задатака, пословања и делатности, квалитета производа и услуга, као и намене коришћења финансијских средстава унутар организације. Са ове временске дистанце непознати су учинци овакве контроле над радом служби обезбеђења, али је похвално законско регулисање области контроле, које би се у данашњим условима примењивало над радом приватних форми за обезбеђење у квалитету њихове услуге и наменски/сврсисходно закључених јавних набавки услуга обезбеђења, што тренутно није случај.³⁸¹

Десетак година касније, усваја се Закон о систему друштвене самозаштите, којим се претходни закон из ове области ставља ван снаге. На неколицину важних измена ваља указати. У погледу циљева друштвене самозаштите нема битних измена, сем у козметичком смислу: „развијање друштвене одговорности, дисциплине и социјалистичког морала у заштити ових вредности“ замењена је блажом формом

³⁸¹ Милошевић М. (2015) Неостварени циљеви јавних набавки услуга обезбеђења – шта све може, а не мора, Свет безбедности број 2, година 1, стр.10-12

„заштита слободног друштвеног развоја“ (чл. 1).³⁸² Нагласак у новом закону је на објектима од којих се имовина штити, те се у овом закону истиче „непријатељска делатност“ као новина. Од осталих претњи ту су повреда закона, присвајање и злоупотреба имовине, нарушавање јавног реда и мира, а нагласак је и на заштити од пожара, експлозија и саобраћајних несрећа. Опште узев, непријатељска делатност и елементарне непогоде се истичу на неколико места у закону. С друге стране, разлика у односу на претходно решење огледа се у мању контролних механизма који се тек помињу у чл. 7 као „остваривање самоуправне радничке контроле“. Истим чланом прописује се обавеза уређивања, интерним актом, службе физичко техничког обезбеђења. Новину представља и увођење обавезе заштите података означених као тајни. Чланом 9 прописани су задаци физичко техничког обезбеђења као чување објеката, спречавање недозвољеног уласка, спречавања угрожавања безбедности. Овим прописом озакоњена је могућност пружања услуга физичко техничког обезбеђења од стране организација које су регистроване за ту делатност. Напредак је видљив и у прописаним овлашћењима, па тако службеници имају право легитимисања лица, забране неовлашћеног приступа, задржавања особа, те употребе физичке силе и ватреног оружја (чл. 10). Осим недовољно развијених контролних, односно надзорних механизма у овом закону, приметна је и редукција услова неопходних за обављање послова обезбеђења. Једини прописани услов јесте „неосуђиваност за кривична дела против социјалистичког система, безбедности СФРЈ и њених оружаних снага, имовине, службене дужности или другог кривичног дела из користољубља“. Пословима обезбеђења се могу бавити и лица која су имала овакве карактеристике, уколико је прошло десет година од одслужења казне за та дела (чл. 12). Овим решењем је елиминисан фактор психофизичке способности, као и ограничења по годинама старости. У наредним годинама, видеће се, оваква либерализација услова исходила је стањем у предузећима и организацијама где су инвалиди рада и пензионери обављали функције обезбеђења, а са том праксом се није престало ни укидањем ових прописа.

Треба споменути да функција обезбеђења није изум концепта друштвене самозаштите, већ да своје корене има у „индустријској милицији“ која је

³⁸² Закон о систему друштвене самозаштите, Сл.Гласник СРС 14/86

обезбеђивала индустријске објекте од 1946.-1951. године у СФРЈ које је тада регулисао Закон о народној милицији.³⁸³ Овај закон се укида и смењује га Закон о органима унутрашњих послова³⁸⁴ 1951. године, а област обезбеђења регулисана је Правилником³⁸⁵ који је био на снази до увођења концепта друштвене самозаштите.³⁸⁶ Из тих корена, а за потребе обезбеђивања великих индустријских објеката који нису самостално развили службе обезбеђења, настале су и прве фирме за обезбеђење у СФРЈ, које су пружале услуге обезбеђења, против пожарне заштите, прве помоћи и слично. Међу таквима су „Сигурност Врачар“ и „Безбедност“ из Београда, „Варност“ из Марибора, те „Сигурност“ и „Заштита“ из Загреба. Од усвајања закона у области друштвене самозаштите можемо говорити о интегрисаном систему обезбеђења каквом се данас стреми. Ојачане везе фирми за обезбеђење које су биле активне у друштвеној самозаштити наглашене су и у Закону о општеној одбрани³⁸⁷, где су прописиване дужности и обавезе у области друштвене самозаштите, али и као део укупне заштите - сарадње са носиоцима политичке власти уз утврђивање командних надлежности. Укидањем прописа из области самозаштите, приватно обезбеђење је, у Србији, таворило и развијало се по окриљем бројних, нематичних прописа. Тадашњи Закон о личном раду није дозвољавао оснивање радње или предузећа за послове обезбеђења, док тадашњим Законом о предузећима није постојала таква врста забране, већ је био неопходан оснивачки капитал, канцеларија, телефон и један запослени.³⁸⁸

Оно што је *diferentia specifica* Србије и Хрватске, или прецизније, бивших Југословенских земаља, јесте постојање службе обезбеђења која је штитила имовину привредних колектива. Не само да је таква служба развијана унутар великих индустријских система, већ је развијана и самостално, за потребе мањих предузећа која нису имала довољно људских и материјалних ресурса да такве службе развију у

³⁸³ Закон о народној милицији, Сл. Лист ФНРЈ 101/46

³⁸⁴ Закон о органима унутрашњих послова, Сл. Лист ФНРЈ 30/56

³⁸⁵ Правилник о служби обезбеђења имовине, привредних организација и установа, Сл. Лист ФНРЈ 5/63

³⁸⁶ Никач Ж. и др. (2013) Правна регулатива приватне безбедности на просторима некадашње СФРЈ а освртом на последње промене у Србији, Криминалистичке теме 3-4, стр. 39

³⁸⁷ Закон о општеној одбрани, Службени лист СФРЈ 21/82

³⁸⁸ НИН бр. 2512, 18.2.1999. Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

оквиру својих капацитета. Штавише, рад ових делатника обезбеђења био је препознат у Уставу, а даље нормиран савезним и републичким законима, те подзаконским актима. Деловање ових служби обезбеђења могло се посматрати у контексту целокупног система безбедности, где су ове фирме чиниле тек део актера, уз војску, полицију, службе, територијалну одбрану и цивилну заштиту. Стога је период својинске трансформације затекао ове фирме једнако као и друге провредне актере – пред изазовом приватизације. Концепт приватне безбедности није, дакле, увезен из иностранства, већ је прилагођен својинском трансформацијом унутар постојеће привредне делатности. Распадом Југославије, земље наследнице су развијале своје политике приватизације безбедности. Слично виђење имају и представници приватног сектора безбедности, када пореде стање у Србији са стањем у земљама региона: „*Све земље су задржале Закон о друштвеној самозащити и модификовале га да одговара новим политичким односима, једино смо ми у Србији укинули тај закон 1993. године заједно са сијасет других, јер је наводно, комунистички*“.³⁸⁹

5.1.2. Утицај тржишта на политику приватизације безбедности

Колико је својинска трансформација утицала на фирме које су пружале услуге обезбеђења, било државне или у процесу приватизације, још више је та трансформација утицала на обликовање тржишта. Током 90-их година тренд приватизације друштвеног и државног власништва био је успорен или блокиран у овим друштвима. С друге стране, настајао је приватни сектор на маргинама друштвеног сектора, оличен у различитим малим и средњим предузећима којима је, у условима угрожене безбедности, недостајала заштита. У Србији имамо и раст (парадржавних) приватних банака, испоставиће се – пирамидалне штедне. Велики број полицајаца је напуштао своју професију и радио као обезбеђење у тим пословницама за новчану надокнаду која је превазилазила по неколико пута износ

³⁸⁹ Исказ испитаника, менаџер фирме за приватно обезбеђење. Интервју у оквиру пројекта „Приватне компаније у Србији – пријатељ или претња“ из 2008. године

њихових примања у полицији.³⁹⁰ Током деведесетих, у сектор приватне безбедности се углавном долазило трансфером из полиције. Ваља имати на уму одреднице Закона о ДСЗ и о интегрисаности заштите, те појмити да се позиција на тржишту добијала и везама са полицијом. Такође, полиција је сарађивала са тадашњим фирмама и постојао је један колегијални однос.³⁹¹ По речима једног саговорника „*Морао си да имаш неко име да би урадио неки посао.*“³⁹² Ову тезу исти извор илуструје именима челних људи четири тада највеће фирме, од којих су двојица потекли из МУП-а, док су друга двојица била војна лица.³⁹³

Велики број индустријских објеката је користио услуге обезбеђења, а у то време међу главне клијенте су спадали и грађевинска предузећа која су чувала своју опрему по разним градилиштима широм Србије и Хрватске. Због санкција, грађевински гиганти нису пословали у иностранству, те су интензивније радили у земљи (Србији и Хрватској). Такође, због појаве инфлације, велики број грађана је конвертовао своја средства у девизе, те у овим земљама цветају мењачнице, које постају важан клијент фирми за обезбеђење.³⁹⁴ Тадашње банке су још увек биле у државном власништву,³⁹⁵ те су их обезбеђивале државне фирме, а због галопирајуће инфлације у првој половини 90-их, те заплењеном девизном штедњом грађана, нису имале потоњи обрт. Тек стабилизацијом курса и приватизацијом банака ће доћи до значајних последица по развој приватног сектора безбедности. Санкције су утицале на развој техничког обезбеђења током деведесетих, јер је, по речима власника фирме *ДМД систем Драгише Маринковића „до 80% техничке робе из сфере технике безбедности било шверцовано. То је угрожавало фирме које су радиле легално јер је требало издржавати запослене и плаћати дажбине уз такву нелојалну*

³⁹⁰ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабир државама – случај Србија, Чигоја штампа, стр. 83

³⁹¹ Исказ неколицине испитаника – 2 менаџера фирме, 2 запослена у различитим фирмама обезбеђења, прикупљени искази током 2014-2016. године

³⁹² Исказ испитаника, менаџер фирме

³⁹³ Из разлога гарантовања анонимности, овде имена нећемо помињати, нити њихове фирме експлицитно именовати

³⁹⁴ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење, 2016. година

³⁹⁵ Видети део о процесу приватизације у Србији и у Хрватској у “Промене у политичкој и економској сфери до 2000. године”

конкуренцију.³⁹⁶ У Хрватској се процес приватизације одиграва на сличан, али ипак законом регулисан начин. По окончању сукоба, неки од повратника са ратишта отварају своје фирме, а тај податак се може наћи у биографијама челника већих фирми. Неретко се пословна шанса препознаје у конверзији војно-полицијског позива у обезбеђење индустријских објеката, а потом се отвара приватна фирма која потом нуди ту врсту услуге (с обзиром да власт промовише реструктурирање и укидање самозаштитне делатности). Такође, да је тржиште обликовало сектор приватног обезбеђења у Хрватској, може се видети и из законских одредби – први закон о приватном обезбеђењу из 1996. није дозвољавао овим фирмама да чувају државне објекте, те су свој посао могле да обављају само са приватним сектором.³⁹⁷ Ову каријерну путању описао је Звонимир Бузов, власник истоимене фирме која је 2013. године постала део мултинационалне фирме Секуритас (Securitas): „*Моја је твртка једна је од најстаријих која се у Хрватској бави заштитарском дјелатношћу. Прије Домовинског рата радио сам у „Ђури Баковићу“, а након повратка с бојишнице у Војној полицији. Притом морам споменути покојног директора „Баковића“ Антуна Миловића који ми је повјерио унутарњу заштиту твртке. Када је прије 14 година изашао Закон о приватној заштити, основао сам твртку „Сигурност - Бузов“.*“³⁹⁸

Сличну професионалну путању имао је и Ренато Синовић, који из Збора народне гарде, као заповедник одбране једног дела Задра, средином 90-их оснива фирму Задар Секјурити (Zadar Security).³⁹⁹ Иако је било још сличних примера, нису све фирме опстале на тржишту у условима такве конкуренције. Поред неформалних веза за добијање послова, велики такмац у Хрватској биле су опстајуће државне фирме попут АКД Заштите, као и системи самозаштитне делатности који су, до приватизације последњих великих (стратешких) фирми, опстајали на тржишту. У то време најзначајније фирме у Хрватској су Сокол Шафранић (сада Сокол Марић),

³⁹⁶ Илустрована политика бр. 2252, 16.3.2002, “А шта кад полицајци не стигну”, наведено у Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабијим државама – случај Србија, Чигоја штампа, стр. 83,

³⁹⁷ Више у делу о законском оквиру у студији случаја Хрватске

³⁹⁸ Zaštita, 1.10.2013, Sigurnost Buzov postala dio Securitasa Hrvatska, dostupno na <http://zastita.info/hr/novosti/sigurnost-buzov-postala-dio-securitasa-hrvatska,14700.html>

³⁹⁹ Liburnija, 3.12.2014. Тко је Renato Sinovčić? dostupno na: <http://www.liburnija.com/tko-je-reno-sinovcic/>

АКД - Заштита (фирма у државном власништву), Тигар Цикатић, Звонимир Секјурити, Протект из Ријеке, Арсенал - Ивезић, Заштита - Загреб, Сигурност Осијек и друге. Њихови најважнији клијенти су били државне институције, јавна предузећа и финансијске институције.⁴⁰⁰

5.1.3. Политичке детерминанте политике приватизације безбедности

Деведесете године су биле преломне за приватизацију безбедносних услуга у бившој Југославији, а утицаји су двојаки: од државних (ћерки) фирми које се приватизују обликовао се део сектора који је, углавном, опслуживао државне институције, док са друге стране ничу прве приватне фирме за обезбеђење. Изузвемо ли оне које се баве искључиво техничком заштитом, којима управља кадар техничке струке, о фирмама које пружају услуге физичке безбедности можемо рећи да су, што се управљачког кадра тиче, изникле из државног апарата. Било је већ речи да су у Србији у већим фирмама руководили људи из војске и из полиције. Директори самозаштитних фирми, ако нису поседовали дипломе војне или полицијске академије, махом су били школовани на Факултету цивилне одбране (данас Факултет безбедности), и представљали су стручан кадар. У Хрватској је ситуација у државним фирмама била слична, док су приватне фирме покретали махом бранитељи.

Имајући наведено у виду, можемо с правом посумњати да је за добијање државних или лукративних послова било неопходно бити близак власти. Узме ли се у обзир да су 90-их у континуитету и у Србији и у Хрватској владале исте партије читаву деценију, пристојно је претпоставити да се успех ових фирми може приписати блискости са режимом.

Ако у Хрватској претпоставимо да су бранитељске удруге веома блиске ХДЗ-у, те да су бројне привилегије⁴⁰¹ оствариле превасходно захваљујући и у мандату ове партије, тада веза појединих фирми са бранитељским удругама може да се интерпретира и у том политичком кључу. Међу именованим значајним хрватским

⁴⁰⁰ Исказ испитаника, новинар из Хрватске из стручног гласила

⁴⁰¹ Stubbs P., Zrnišćak S. Klijentelizam i socijalna politika u Zakošek N. (ur.)(2011)Drugi Zagrebački ekonomski forum, Zaklada Friedrich Ebert; str. 14

фирмама блискост са ХДЗ имају Тигар Цикатић,⁴⁰² Сокол Шафранић (сада Сокол Марић),⁴⁰³ Арсенал - Ивезић,⁴⁰⁴ док су АКД – Заштита, Заштита – Загреб и Сигурност Осијек фирме у државном власништву. Фирме које су напредовале то су успеле у два таласа владавине ХДЗ, првог, током 90-их, и потом другог од 2003.-2011. године. Иницијални успех може се видети и у вези успона фирме Сокол Шафрановић где се у медијима могу наћи референце о утицају познанства са Иваном Чермаком: „Сусрет и упознавање Фрање Туђмана и Ивана Чермака био је итекако важан за настанак и развој будућег Секјурити друштва “Сокол”. Наиме, приликом оснивања “Сокола” у љето 1990., тадашњи власник Вјекослав Шафранић, иако није ни планирао, ушао је у најужу круг људи директно повезаних с најмоћнијом особом у Хрватској у наредном десетљећу – Фрањом Туђманом. За пословне иницијативе у оно транзицијско вријеме то је значило катапултирање директно у зону свих могућих пословних и иних перспектива“.⁴⁰⁵ Ово познанство је утицало да фирма Сокол добије да обезбеђује хрватски Сабор, а то је омогућено тако што су њени припадници интегрисани у специјалне јединице СУП-а. Како се почео сукоб „ова фирма је добила и послове осигурања мостова, а напосљетку чак и војарни ЈНА“.⁴⁰⁶

Заправо, обезбеђивање послова са државом је значајан начин за постизање успеха, те стицање моћи и финансија. Сагласје интереса тадашњих власти са овом

⁴⁰² Jutarnji list, 19.03.2014., 'Hrvatski Rocky' Branko Cikatić 'Oca su mi otjerali u grob, a biznis uništili', dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-rocky-branko-cikatic-oca-su-mi-otjerali-u-grob-a-biznis-unistili/875722/>

⁴⁰³ index.hr, 16.9.2014, Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>; Jutarnji list, 13.07.2012., Premetačina u Sokolu, odnijeli dokumente: Zlatko Marić je izvlačio novac iz javnih tvrtki?, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/premetacina-u-sokolu-odnijeli-dokumente-zlatko-maric-je-izvlacio-novac-iz-javnih-tvrtki/1540518/>; Nezavisne novine, 24.06.2011, Hoće li iko osuditi Jarnjaka i optužiti Čermaka, dostupno na:

<http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Hoce-li-iko-osuditi-Jarnjaka-i-optuziti-Cermaka/95002>; dnevno.hr, 19.12.2014, Što povezuje generala Čermaka, Jocu Amsterdama i Hrvoja Petrača?, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/sto-povezuje-general-a-cermaka-jocu-amsterdama-i-hrvoja-petraca-140787/>

⁴⁰⁴ 7plus Regionalni tjednik, 16.06.2015, Ilija Ivezić pred isključenjem iz HDZ-a?!, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/ilija-ivezic-pred-iskljucenjem-iz-hdz-a-18564/>

⁴⁰⁵ dnevno.hr, 19.12.2014, Što povezuje generala Čermaka, Jocu Amsterdama i Hrvoja Petrača?, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/sto-povezuje-general-a-cermaka-jocu-amsterdama-i-hrvoja-petraca-140787/>

⁴⁰⁶ dnevno.hr, 9. 1. 2015, Ministre Matiću, pusti Glogoškog na miru, zašto ne pitaš Čermaka kako se obogatio u Domovinskom ratu?!, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/ministre-maticu-pusti-glogoskog-na-miru-zasto-ne-pitas-cermaka-kako-se-obogatio-u-domovinskom-ratu-142089/>

фирмом огледа се у поверавању послова обезбеђења у Подунављу у реинтегрисаним областима, где власти нису веровали српским полицајцима⁴⁰⁷ или пак спровођење јавних набавки директним контактом по систему три понуде, где није тешко прибавити две неповољније понуде и добити набавку. Што се тиче државних фирми, најбољи пример јесте АКД Заштита којом је руководио „бивши полицајац Невен Мартић, који је постројавао ЗНГ на првој смотри 1990.“⁴⁰⁸ На челне позиције у овим фирмама постављани су људи блиски власти, те је једна од ретких препрека за ове послове уколико нека друга партији блиска фирма, добије њихове послове.

Србија је, као што је наведено, транзицију ка капитализму блокирала, те су за фирме у државном власништву важила иста правила као и у суседној Хрватској. Настанак првих, самониклих, фирми за обезбеђење углавном је значило да на свом челу имају особу из полиције или војске, те се тим неформалним везама добијало тржиште и размењивале се информације. Међу најзначајнијим фирмама из тог периода је „Комет“. Радило се о фирми блиској Југословенској удруженој левици (ЈУЛ).⁴⁰⁹ Ова фирма основана је у пролеће 1991. године као деоничарско друштво које је било под контролом Савеза комуниста – покрета за Југославију (СКПЈ, претече ЈУЛ-а). Почетни капиталове фирме проистицао је и од прихода од управљања половином зграде Централног комитета (ЦК), док је друга половина припала Социјалистичкој партији Србије (СПС)⁴¹⁰. Стеван Мирковић, први председник СКПЈ, тврди да је та фирма већ на почетку располагала са милионским капиталом, а у њену касу се на почетку сливала и сва чланарина Савеза комуниста у ЈНА, али и да је и поред позамашног оснивачког улога увек пословало са губицима.⁴¹¹ Као фирма са политичком подршком, добијали су разне лукративне послове, за које друге фирме нису могле ни да се такмиче. Тако је, према наводима „Наше борбе“ из 1997. године, ова фирма обезбеђивала је разна дипломатска и

⁴⁰⁷ Nezavisne novine, 24.06.2011, Hoće li iko osuditi Jarnjaka i optuziti Čermaka, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Hoce-li-iko-osuditi-Jarnjaka-i-optuziti-Cermaka/95002>

⁴⁰⁸ Исказ испитаника, новинар

⁴⁰⁹ НИИ бр. 2512, 18.2.1999. Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

⁴¹⁰ Глас јавности, 6.11.2000. Батинаши и револвераши Мире Марковић, доступно на: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/11/07/srpski/R00110605.shtm>

⁴¹¹ Исти извор

државна представништва и значајне фирме.⁴¹² У то време у Аустрији се покренута истрага поводом навода да припадници обезбеђења њихове Амбасаде наплаћују у девизама грађанима улазак преко реда за визе. Сличне појаве су, по наводима овог извора, биле забележене и у другим амбасадама, попут амбасаде Немачке. Надовезујући се на Мирковићеве речи о сталним губицима ове фирме, у чланку из Наше борбе се наводе и приходи за фебруар месец 1997. године који су тада износили око 350.000 динара, док су плате радницима су касниле, а причало се и о великом одливу људи.⁴¹³ Међу радницима обезбеђења на цени су били радници из старијих фирми који су имали искуство, те понуде преласка у друге фирме нису биле реткост, а илустративан је исказ саговорника из једне такве фирме: *“Ја сам радио у Фитену, и пришли су ми из Комета да ме врбују да пређем код њих. Многи моји су прешли, али ја нисам, после су се кајали, јер су им остали дужни силне плате.”*⁴¹⁴

Све наведено упућује да је оваква фирма коришћена као инструмент за прикупљање средстава, али и за разбијање демонстрација.⁴¹⁵ После октобарских промена, фирма мења име у Протект тим, а потом у Pro Tech Team, коју потом купује извесни Горан Јоксић и једно време одржава пословање са јавним сектором, док му током 2014. бројни послови пропадају.⁴¹⁶

Да је пример фирме Комет изузетак, указује и податак да се није пуно фирми везивало за политичке партије које су биле у опозицији, те се тако уз Српски покрет обнове везивала агенција ВД Компани (VD Company).⁴¹⁷ Познатија су лична обезбеђења страначких првака, међу којима је Вука Драшковића (СПО) штитио Звонко Осмајлић, који је и страдао у атентату 3.10.2000. године. У то време је

⁴¹² амбасаде и резиденције Аустрије, Данске, Норвешке и Холандије, Завод за обрачун и плаћање - СДК Нови Београд, Пословни центар "Ушће", Институт за патологију, Институт за хистологију, Савезну управу царина, магацин Савезне управе царина и МУП-а - "Универзал" у Земуну, магацин и паркинг Савезне управе царина - Бежанијска коса, Аерофлот, Радио Кошаву (радио станица ћерке Слободана Милошевића), и Трговачку банку, наведено према: *Наша борба*, 16.4.1997. Време профита на измаку?, доступно на: http://www.yuorpe.com/nasa-borba/arhiva/Apr97/1604/1604_31.HTM

⁴¹³ Исти извор

⁴¹⁴ Исказ испитанка, радник обезбеђења током 90-их

⁴¹⁵ Глас јавности, 6.11.2000. Батинаши и револвераци Мире Марковић, доступно на: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/11/07/srpski/R00110605.shtm>

⁴¹⁶ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 47

⁴¹⁷ НИН бр. 2512, 18.2.1999. Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

Војислава Шешеља из Српске радикалне странке штитио Предраг Панић, док је Слободана Милошевића штитио полицајац Сента Миленковић. На овај начин су се и ти појединци промовисали у личне телохранитеље, а и каријерно су напредовали. До своје смрти, Осмајлић је руководио спортским центром Ташмајдан, док је СПО имао градску власт у Београду, Панић је члан главног одбора Српске напредне странке (СНС) и сувласник „Hi-Fi Centra”⁴¹⁸, а Сента се пензионисао као генерал полиције⁴¹⁹. Да нека фирма за обезбеђење буде повезана са политичком партијом, која није на власти, није било никако исплативо. Пре свега власт би то сматрала великим ризиком (јер је и сама користила такве услуге), а тешко је било добити и дозволе за оружје, како наводи Звонко Осмајлић: „Нико од нас, пошто смо чланови СПО-а, не може да добије дозволу за ношење оружја. Онима који су је имали раније, полиција ју је одузела.”⁴²⁰ Стога су једине фирме које су биле у експанзији биле фирме повезане са тадашњим режимима. Видеће се касније да фирме које не успеју да се тржишно позиционирају, или политички приклоне, углавном пропадају. Преимућство партијски повезаних фирми јесте пословање са државом. Не успеју ли наћи и приватну клијентелу, губитак политичке заштите углавном значи и губитак позиција на тржишту.

5.1.4. Криминализација приватног сектора безбедности

Мањак безбедности је те последње деценије прошлог века био евидентан како по броју ликвидација криминалаца и колатералних жртава по Србији, тако и материјалном несигурношћу грађана. Жељко Ражнатовић Аркан, колоритно лице познато органима унутрашњих послова по својим недељима, али и као сарадничка веза и продужена рука државе на ратишту, имао је своју (пара)легалну агенцију „Тигар“, а налепнице ове агенције, или налепнице Арканове политичке странке на

⁴¹⁸ vesti.rs, 23.12.2015. Kome je sve prestupnik Petar Panić bio kum Vujica?, доступно на:

<http://www.vesti.rs/Srpska-Napredna-Stranka/Kome-je-sve-prestupnik-Petar-Panic-bio-kum-Vujica.html>

⁴¹⁹ НИН бр. 2482, 11.7.1997. Јунаци нашег доба – звездица без лица, доступно на:

<http://www.nin.co.rs/arhiva/2428/1.html>

⁴²⁰ НИН бр. 2512, 18.2.1999. Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на:

<http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

моторним возилима биле су гаранција да их нико неће красти.⁴²¹ Ове налепнице су се скупо плаћале. Сличним пословима бавио се некадашњи инспектор београдске полиције који је током каријере развио контакте са подземљем, Мирослав Бижић.⁴²² По напуштању службе отвара детективску агенцију и сарађује са подземљем и са полицијом, те прибављањем података о власницима украдених возила (од својих веза у полицији) посредује у откупу возила од криминалаца.⁴²³ Управо овај тип веза бивших припадника полиције, који може бити од користи криминалним структурама, препознат је и у неким европским земљама, где се бившим упосленицима сектора безбедности забрањује вршење делатности приватног обезбеђења пет година по напуштању службе. Бижић је ликвидиран 1995. године, око 5 година по напуштању полицијске службе, а убица никада није пронађен.

Криминалне активности које су скопчане са делатношћу приватног обезбеђења ређе имају колективни карактер, а чешће су индивидуална прегнућа. Неретко, а већ споменуто, је било врбовање полицајаца да раде као телохранитељи криминалаца или, како смо већ наводили, обезбеђење пирамидалних штедионица. Познат је и случај активног водника војне полиције Н.Р. који је страдао као телохранитељ приликом ликвидације Јусуфа Булића, виђенијег криминалца.⁴²⁴ Ипак, када размишљамо о колективно-криминализујућим прегнућима масовног запошљавања криминалаца, незаобилазно је и признање Томислава Николића, власника фирме за обезбеђење Томекс, који ангажује криминалце речима „Запошљавам оне који су у сукобу са законом, јер покушавам да младе људе вратим на прави пут, пошто су их сви одбацили. Кажем им: Немојте да крадете, уцењујете, обијате. Ево вам посао, па га радите.“⁴²⁵

⁴²¹ Време бр. 472, 22.1.2000, Досије Аркан, доступно на: http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/472/05.html и Време бр. 473, 29.1.2000, Досије Аркан 2, доступно на: http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/473/03.html

⁴²² Време бр. 530, 1.3.2001, Крвава историја – убиства познатих личности од 1990 до 2001, доступно на: http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/530/04.html

⁴²³ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење, 2016. година

⁴²⁴ НИН бр. 2512, 18.2.1999, Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

⁴²⁵ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у славим државама – случај Србија, Чигоја штампа, стр. 85

Слабост државе, односно ерозија њене моћи током 90-их огледала се у цветању организованог криминала у Србији, али у Хрватској. У Србији је, уз прећутну сагласност власти, организовани криминал успостављао друштвену контролу, уз слабљење полиције, тужилаштва и судства. Може се претпоставити да је немоћ државе сезала до формирања неформалних институција конкурентског типа када кршење формалних правила не доводи до казне (или доводи ретко, и селективне групе), али се последице могу осетити кршењем неформалних правила. У одсуству функционалних институција, међу појединцима и привредним ентитетима јавила се потреба наплате потраживања алтернативним, ефикаснијим средствима.⁴²⁶ У тим случајевима, каткад су ангазоване параван фирме регистроване и за „наплату потраживања“, а таквих је међу регистрованим фирмама за обезбеђење било доста.⁴²⁷ Иако закон којим је регулисано приватно обезбеђење није постојао⁴²⁸ у то време, ова врста описаних (и регистрованих!) активности „је очигледно неспојива с делатношћу физичког и техничког обезбеђења иштићених објеката и лица.“⁴²⁹ Заправо, оваква делатност била је параван за рекет и изнуду. Иако ће о овим формама бити речи и у делу који описује стање приватног обезбеђења током 2000-2016. године, разлика се огледа у вољи и моћи државе да се супротстави таквим појавама.

У Хрватској је ситуација нешто блажа, а тврдње о криминализацији везују се за период пре доношења Закона о заштити особа и имовине 1996. године. Иако је важио Закон о систему друштвене самозаштите, пракса је одударала: „*Видите у Хрватској су заштитарске твртке почеле радити од 1990-е године те су имале наоружане заштитаре, а да нису имали Закон по којему би те послове радили и то је све трајало негде до краја 1995. године. Кад немаш законских овласти, онда имаш неограничене овласти и тада су то те твртке итекако знале користити.*“⁴³⁰

⁴²⁶ Фатић А. (2002) Организовани криминал у најизраженијим појавним облицима у Србији, Центар за безбедносне студије

⁴²⁷ Петровић П. (2007) Приватизација безбедности у Србији, Безбедност Западног Балкана бр.4, стр. 14

⁴²⁸ *Zakon o zaštiti osoba i imovine Republike Hrvatske*, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 83/96.

⁴²⁹ Милошевић М. (2009) Легислативни и практични аспекти оптимизације приватног обезбеђења у Републици Србији, Наука, безбедност, полиција Vol 14, бр 3, стр. 74-75

⁴³⁰ Исказ испитаника, новинар из Хрватске из стручног гласила

Преломни тренутак је било убиство полицајца у Истри 1992. године, за који су осумњичени заштитари Сокол Шафранића (сада Сокол Марић).⁴³¹ Тада се приступило изради закона који би регулисао област приватног обезбеђења у складу са политичко-својинским односима који су наступили.

Када се у обзир узму наведене чињенице, види се у каквој су специфичној, изолованој, клими настајале и развијале се фирме за приватно обезбеђење. С једне стране, ефекат међународне изолације и санкција утицао је на мањак привредних подстицаја на тржишту које би ангажовало ове услуге. С друге стране, ратна клима допринела је блискости војних елита са политичким елитама, а ове прве су, када су оснивале фирме, знале да искористе та познанства за развој пословања. Стиче се утисак да слободног тржишта ових услуга није заправо било, сем мањих и мање лукративних послова. За већину профитабилних ствари питала се држава, тачније партија на власти, те успех ових фирми није зависио од тржишних перформанси, већ од блискости са властима.

5.1.5. МПРИ

На примеру Хрватске тестираћемо хипотезе о утицају сарадње са америчком приватном војном фирмом МПРИ током 90-их на интеграцију приватног обезбеђења у сектор безбедности, због препознавања користи од услуга приватног сектора безбедности.

Процес осамостаљења Хрватске од бивше СФРЈ, поред Уставних гаранција на самоопредељење, резултовао је и грађанским ратом у коме је већинска етничка група (Хрвати) била сукобљена са мањинском етничком групом (Срби) које су подржавали Југословенска народна армија и режим потоње Савезне Републике Југославије. У том сукобу однос снага у погледу квантитета и квалитета се разликовао: Иако се Хрватска могла ослонити на већи број добровољаца од броја војника којима је ЈНА ефективно располагала, мањкало им је тренинга, тешког оруђа, официрског и

⁴³¹ Jutarnji list, 05.06.2008., Prijetili 'kolegi' za udio u poslu, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/prijetili-%E2%80%98kolegi%E2%80%99-za-udio-u-poslu/3938667/>; Ipress, 13.05.2010., Obdukcija potvrdila da je Đanki umro zbog zatajenja srca, dostupno na: <http://ipress.rtl.hr/crna-kronika/obdukcija-potvrdila-da-je-danki-umro-zbog-zatajenja-srca-5615.html>; istarski.hr, 27.08.2011, Edo Kos izbjegao najgore: Popović i Beaković nisu imali sreće, dostupno na: <http://www.istarski.hr/node/200-edo-kos-izbjegao-najgore-popovic-i-beakovic-nisu-imali-srece>

подофицирског кадра и логистике. Снаге ЈНА и побуњених Срба су имале на располагању арсенал ЈНА у виду авијације, морнарице, оклопа и артиљерије, као и довољну логистичку базу која је могла да подупре те војне активности. Проблем ове стране огледао се у недовољном броју људства које се одазивало на војне позиве – било са територија Хрватске одакле је велика популација отишла у избеглиштво, било са територија СРЈ. Хрватска је, према неким подацима, крајем 1991. и почетком 1992. године, имала око 200.000 припадника оружаних снага.⁴³² Почетком конфликта, ЈНА је имала 275.341 човека, а у ратном стању прописано бројно стање сезало је до 1.058.378 људи.⁴³³ На територији Хрватске је крајем 1991. године било распоређено 112.443 војника.⁴³⁴ Овим снагама треба придодати и снаге Територијалне одбране САО Крајине, чија је милиција имала око 2.900 људи по свом оснивању, а прописана формација Територијалне одбране САО Крајине бројала је до 24.410 људи.⁴³⁵

Процена квалитета снага исто показује одударања: *„Хрватски војници су били на брзину обучени, без значајне војне организације или кадра, те их је било тешко уклопити у кохезивне војне јединице... Рад хрватског главног штаба је такође био лош, што је утицало на немогућност предузимања операција већих размера“.*⁴³⁶ С друге стране, ЈНА, а поготово резервисти, *„патили су од мањка мотивације за вођење рата који се њих није тицао. Одзив за мобилизацију је био слаб, па их је то приморало да се више ослањају на лоше увежбану и недисциплиновану територијалну одбрану, као и на различите добровољце који су били криминалци,*

⁴³² Marijan D. (2008) Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991., Časopis za suvremenu povijest, vol. 40., no. 1. str. 50, а према: Tuđman F., (1995) Stanje hrvatske države i nacije, Ministarstvo obrane, Politička uprava, Zagreb, str. 28.

⁴³³ Marijan D. (2008) Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991., Časopis za suvremenu povijest, vol. 40., no. 1. str. 51 а према: SVA MORH, fond Komande 5. vojne oblasti (K-da 5. VO), DT br. 24-1/1990: Savezni sekretarijat za narodnu obranu (SSNO) SSNO, Generalštab Oružanih snaga SFRJ (GŠ OS SFRJ), I uprava, DT Br. 11-1 od 17. 4. 1990., Radni materijal za sednicu Vojnog savjeta, Prilog 1, Pregled broja Formacijskih mjesta JNA.

⁴³⁴ Sekulić M., (1997) Jugoslaviju niko nije branio а Vrhovna komanda je izdala, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel, str. 260

⁴³⁵ Sekulić M., (2000), Knin je pao u Beogradu, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel, str.31

⁴³⁶ Central Intelligence Agency (2002), Balkan battlegrounds : a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995., Washington, DC, str.109

*отпадници и талог друштва...У жељи да компензује слабу увежбаност особља, ЈНА се максимално ослањала на обилну употребу тешког оружја...*⁴³⁷

За овај сукоб карактеристично је релативно затишје од 1992-1995. године, уз спорадичне акције. Рат у суседној Босни и Херцеговини је беснео, а обе стране – Срби и Хрвати, имали су директног и индиректног учешћа у овом конфликту. За то време Хрватска је обучавала и опремала своју војску за обрачун са снагама САО Крајине. Током овог раздобља у Хрватској је развијан систем војног школовања за официре и подофицире, како би се надоместили недостаци квалитетног кадра.⁴³⁸

У циљу унапређења својих капацитета, Хрватско руководство је тражио помоћ у САД. По једном наводу, министар одбране Гојко Шушак писао је Пентагону тражећи помоћ⁴³⁹ у циљу „мирног трансформисања Хрватске војске по моделу какав је у САД“⁴⁴⁰. Кома се тачно обратио, остаје нејасно: у неким изворима се помиње „Пентагон“ као одредница⁴⁴¹, другде⁴⁴² се пак, инсистира на персоналним везама Гојка Шушка са државним секретаром Перијем⁴⁴³. Како било, због ембарга, званични органи САД нису могли да се ангажују у акцији помоћи Хрватској, те је „захтев упућен компанији МПРИ (Military Professional Resources Incorporated (MPRI))“⁴⁴⁴. Директна војна помоћ била би, дакле, у супротности са резолуцијом УН, док је програм асистенције који закључује (и плаћа га) Хрватска држава са приватном фирмом неспоран.

⁴³⁷ Исто, стр. 108

⁴³⁸ Видети више у радовима тематског броја часописа Polemos: Nazor A., (2005) Počeci izobrazbe dočasnika HV-a u Domovinskom ratu, Polemos 8 1-2: 11-61, Buklijaš M.(2005) Izobrazba časnika na časničkoj školi HVU u ratu od 1994. do 1996. godine Polemos 8, 1-2: 85-103, Hrastović I.(2005) Zapovjedno-stožerna škola „Blago Zadro“-izobrazba najviših časnika HV-a tijekom domovinskog rata, Polemos 8, 1-2: 105-149

⁴³⁹ Cohen R., “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, New York Times, 28 October 1995, A1.

⁴⁴⁰ Исто дело.

⁴⁴¹ New York Times, 28 October 1995, Cohen R., “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, доступно на <http://www.nytimes.com/1995/10/28/world/us-cooling-ties-to-croatia-after-winking-at-its-buildup.html?pagewanted=all>

⁴⁴² New York Times, 5 May, 1998, Binder D. „Gojko Susak, Defense Minister of Croatia, Is Dead at 53“ доступно на <http://www.nytimes.com/1998/05/05/world/gojko-susak-defense-minister-of-croatia-is-dead-at-53.html> као и Vankovska B. (2002) Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia, Draft paper

⁴⁴³ William J Perry, Deputy Secretary of Defense (1993–1994)

⁴⁴⁴ New York Times, 28 October 1995, Cohen R., “US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup”, доступно на <http://www.nytimes.com/1995/10/28/world/us-cooling-ties-to-croatia-after-winking-at-its-buildup.html?pagewanted=all>

Да би МПРИ могла да добије уговор, треба да добије одобрење америчке владе за ту врсту пословног подухвата у складу са постојећим прописима.⁴⁴⁵ У САД је питање пружања (приватних) војних услуга регулисано одредбама два закона: Закона о контроли извоза оружја (Arms Export Control Act)⁴⁴⁶ и Закона о управљању извозом (Export Administration Act)⁴⁴⁷. Стога има смисла говорити о овој компанији као о продуженој руци (*проху*) америчке спољне политике. На то упућује и структура компаније коју чине бивши официри и војници, а којом управљају пензионисани генерали који су некада били на кључним позицијама у војсци САД.⁴⁴⁸ Блискост ове компаније са спољном и одбрамбеном политиком САД-а огледа се у пружању услуга војне обуке владама у име Стејт Департамента. „Компанија пружа исте услуге као и америчка војска, али по, наводно, мањој цени и уз минималне политиче ризике за САД“.⁴⁴⁹ Налик томе, Данијел Крамер сматра да је „МПРИ користан алат за САД у спровођењу безбедносних политика које нису у сагласју са међународним правом.“⁴⁵⁰ Сајмон Шепард би је слично окарактерисао као „оруже спољне политике у проблематичним областима где би званично мешање било ризично.“⁴⁵¹

Свој први уговор на Балкану МПРИ ће закључити са Стејт Департаментом, преко кога ће 45 посматрача ове фирме надгледати примену УН санкција против Србије у периоду од 1994-1995.⁴⁵² После априлске посете министра Шушка, по

⁴⁴⁵ Richmond O.P., Carey H. F., (2005) *Subcontracting the Peace: The Challenges of NGO Peacebuilding*, Ashgate str.136

⁴⁴⁶ 22 U.S.C. 2778 of the Arms Export Control Act (AECA), dostupno na <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/USCODE-2010-title22/html/USCODE-2010-title22-chap39-subchapI-sec2751.htm>

⁴⁴⁷ Export Administration Act , текст доступан на https://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode50a/usc_sec_50a_00002405----000-.html

⁴⁴⁸ Међу њима су Карл Вуоно, бивши начелник генералштаба америчке војске током инвазије на Панаму и Првог заливског рата, Ед Сојстер, бивши начелник Одбрамбене обавештајне агенције (Defence Intelligence Agency) и генерал Фредерик Кренсен, командант снага у Европи. Преузето из: 158. Sheppard S. (1998) *Foot Soldiers of the New World Order: The Rise of the Corporate Military*, *New Left Review*, доступно на: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/190/39260.html>

⁴⁴⁹ Исказ ген.пук. Еда Сојстера, 10.9.2002. пренето у Kinsey C.,(2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge. Стр. 15

⁴⁵⁰ Prema: Kramer D.,(2007) *Does History Repeat itself? A Comparative Analysis of Private Military Entities*; наведено у: Mikac R. (2013) *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice Jesenski i Turk str.136*

⁴⁵¹ Richmond O.P., Carey H. F., (2005) *Subcontracting the Peace: The Challenges of NGO Peacebuilding*, Ashgate str.136

⁴⁵² Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press стр.125

потписивању Вашингтонског споразума и добијања лиценци⁴⁵³ у септембру 1994. године, хрватска влада закључује два уговора са МПРИ. Први уговор односио се на обезбеђивање „дугорочних стратешких способности“ хрватском министарству одбране, док се други уговор тичао обуке по дизајну „Програма помоћи у демократској транзицији“ усмереног на едукацију кадра кроз војно школство.⁴⁵⁴ Од септембра месеца 1994. године почиње обука хрватских официра и подофицира у систему хрватског војног школства, а по стандардима које је увела МПРИ.

Успеси Хрватске војске у операцији Олуја приписивани су директном суделовању МПРИ у припремама планова напада. Ово је често демантовано одредбама 2 уговора потписаних са Хрватском владом са нагласком на обуци кадра. По доступним изворима,⁴⁵⁵ тек једна класа официра је започела своје школовање по новом програму, њих 115. Одлуком министра одбране, из истог извора, образовање ова класе обустављено је од 1-10. августа 1995. године ради учешћа у операцији „Олуја“. Аутор наводи да су *„(их) обучавали борбеној обуци јединица, те (да су) из операцијских средишта пратили ток акције ХВ (Олуја).“*⁴⁵⁶ Не звучи уверљиво тврдња да 115 приучених официра одједном може да измени ситуацију на фронту у офанзиви коју описују као здружену операцију ваздушних снага, артиљерије и брзих продора пешадије, циљајући на командне и контролне пунктове војске САО Крајине и терајући је на повлачење.⁴⁵⁷ *„Ниједна земља не може да се трансформише тако да од једне приучене милиције добије професионалне војне снаге способне за извођење офанзиве без неке помоћи. Хрвати су добар посао направили координишући оклопне снаге, артиљерију и пешадију. То није нешто што се учи током инструктаже о демократским вредностима.“*⁴⁵⁸

⁴⁵³ Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies, Institute for Security Studies стр. 114

⁴⁵⁴ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press стр. 126

⁴⁵⁵ Buklijaš M.(2005) Izobrazba časnika na časničkoj školi HVU“Petar Zrinski“ od 1994. do 1996. godine Polemos 8, 1-2: 85-103

⁴⁵⁶ Buklijaš M.(2005) Izobrazba časnika na časničkoj školi HVU“Petar Zrinski“ od 1994. do 1996. godine Polemos 8, 1-2: стр 93

⁴⁵⁷ Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies, Institute for Security Studies стр. 115

⁴⁵⁸ Изјава Роџера Чарлса, пензионисаног пуковника маринаца, пренета у: Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press стр.126

Различити извори приписују тријумф операције „Олуја“ МПРИ-ју, те тако Британски пуковник из УН мисије у Крајини тврди да је то *„убенички пример операције, али не убеника ЈНА. Ко год да је разрадио план операције, похађао је неки НАТО војни колеџ.“*⁴⁵⁹ Сумње у више од тренинга о демократским принципима распирује и изјава хрватског официра за везу који је локалним медијима обзнанио да се Генерал Вуоно састајао десетак пута са генералом Звонимиром Червенком и другим хрватским официрима непосредно пред операцију.⁴⁶⁰ Заиста, и главнокомандујући хрватске војске, Генерал Червенко потврђује својом изјавом *„Да, ми можемо и сами да креирамо нову и ефикаснију армију. Али зашто да губимо време ако у свету постоје институције које можемо да платимо и да брзо добијемо максимум знања.“*⁴⁶¹ Сличне перцепције учинка МПРИ наводи и Фрањо Туђман у Брионским транскриптима тврдњом да *„(Срби верују) да хрватску војску воде Американци и НАТО авиони“.*⁴⁶² Сенку сумње на „нешто више од тренинга о демократским принципима“ баца и исход започетог судског процеса који је удружење крајишких Срба у Америци поднело против правног наследника МПРИ. Процес је окончан медијацијом и нагодбом да тужена страна уплати донацију од 1,4 милиона америчких долара у виду хуманитарне помоћи избеглицама из РСК.⁴⁶³ Тешко је разлучити зашто се фирма није одлучила на доказивање своје невиности одредбама закључених уговора, већ је пристала да плати извесну суму (додуше, знатно мању од тражене) у хуманитарне сврхе, тиме оставивши сенку сумње о свом ангажману у Хрватској.

Своје потоње пословање фирма МПРИ проширила је на БиХ, потом на Косово и даље по свету. Да ли је и у којој мери ангажовање ове фирме утицало на развој сектора безбедности, а потом и на перцепцију користи од приватних безбедносних

⁴⁵⁹ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press стр.12

⁴⁶⁰ Исто, стр. 127

⁴⁶¹ Sheppard S. (1998) *Foot Soldiers of the New World Order: The Rise of the Corporate Military*, New Left Review

⁴⁶² НСПМ, 6.2.2015. „Туђманови Брионски транскрипти – ударити Србе да нестану, доступно на: <http://www.nspm.rs/dokumenti/tudjmanovi-brionski-transkripti-udariti-srbe-da-nestanu.html?alphabet=l>

⁴⁶³ Политика, 26.10.2016. Крајишници против МПРИ, доступно на <http://www.politika.rs/scc/clanak/366415/Pogledi/Krajisnici-protiv-MPRI>

фирми у Хрватској? Да ли је таква перцепција погодовала бољој интеграцији приватних фирми за обезбеђење у сектор безбедности Хрватске?

Прихватимо ли Шнекенерово одређење слабих држава⁴⁶⁴, можемо тада устврдити да је Хрватска пример једне такве (слабе) државе. Поновићемо да су две од три функције упитно спроводиве, а то су обезбеђење добробити грађанима и легитимности власти. Трећу функцију пружања безбедности својим грађанима Хрватска донекле испуњава. Речено је да има бројну војску, но та је војска недовољно професионална, те слабо наоружана модерном борбеном техником, што на крају доводи и до позиције у сукобу где хрватске власти не контролишу целу своју територију.

Ток рата, где је линија разграничења утемељена 1991. године и незнатно измењена у односу на 1995., огледао се у великом броју злочина, расељавања становништва и етничког чишћења на обе стране. Немоћ међународне заједнице да спречи такве манифестације, уз све интензивнији сукоб у Босни, отворио је врата за нови интервенишући фактор – Сједињене Америчке Државе. Следећи тумачење либералне изградње мира по коме је могуће интервенисати и без пристанка (eng. non-consensual), САД су се накнадно умешале у решавање конфликта на специфичан начин – подржавајући једну од зараћених страна. Фокусирали су се на јачању специфичне институције – хрватске војске – обучили је да буде ефикаснија и ефективнија и да порази противничке снаге, окончавши, *de facto*, рат.⁴⁶⁵ Ангажман МПРИ је био под патронатом америчке државе јер за такву врсту услуга фирме подлежу државним одобрењима прописаним законима.⁴⁶⁶ Утицај МПРИ био је вишеструк – војне снаге су подигле своје капацитете и током 1995. године војно су поразиле снаге крајишких Срба. С друге стране, МПРИ је негирао учешће у тада

⁴⁶⁴ Schneckener U. *Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance*, у Bryden A., Caparini M. (eds.) (2006) *Private actors and security governance*, DCAF

⁴⁶⁵ Сличном аргументацијом правдано је и интервенисање на страни једне од зараћених страна у Сијера Леонеу. Видети у Neil Cooper, Mandy Turner And Michael Pugh (2011) *The end of history and the last liberal peacebuilder: a reply to Roland Paris*, *Review of International Studies* / Volume 37 / Issue 04 / October 2011, стр 1999

⁴⁶⁶ 22 U.S.C. 2778 of the Arms Export Control Act (AECA), *dostupno na* <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/USCODE-2010-title22/html/USCODE-2010-title22-chap39-subchapI-sec2751.htm> и *Export Administration Act*, текст доступан на https://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode50a/usc_sec_50a_00002405----000-.html

почињеним ратним злочинима, а та чињеница није утицала на даље уговоре које је МПРИ реализовао у Хрватској, а потом и у БиХ, Македонији и на Косову. МПРИ је с једне стране виђен као сигнал (индиректне) америчке подршке,⁴⁶⁷ а с друге стране, можемо се запитати да ли је у безбедносној заједници креирао простор за већу улогу приватних војних и безбедносних компанија?

Какве су последице по институције Хрватске? Несумњиво је да је Хрватска војска добила значајне способности, како дугорочне, у смислу обуке кадра, тако и краткорочне, у смислу помоћи током изведби Операције Олуја када су „из операцијских средишта пратили акције ХВ“.⁴⁶⁸ Маркица Редић, шеф контраобавештајне службе, је о МПРИ током Олује рекао да „је Пентагон имао комплетну супервизију током акције Олуја“,⁴⁶⁹ Мирослав Туђман, шеф обавештајне службе је тврдио да „су сви хрватски електронски обавештајни подаци стизали онлајн у реалном времену у Националну безбедносну агенцију (*National Security Agency – NSA*) у Вашингтону.“⁴⁷⁰ Оно што је, дакле, неоспорно, јесте да је Хрватска војска добила тренинг и обуку која јој је недостајала, како би трансформисала своју војску у једну савремену војску. Та војска је патила од недостатка официрског али још више подофицирског кадра, како би се војском одговорно управљало. Иако се овај тренинг, на основу предочених података, није могао у довољној мери манифестовати током операције Олуја, дугорочно је позитивно утицао на ову војску. Особље МПРИ је ретко именовано по фирми одакле долазе, напротив, чешће су препознавани по земљи из које долазе: „Американци су пуно учинили за нас у погледу обуке, а запањило их је да ми официри обучавамо војнике, јер није било довољно подофицира“.⁴⁷¹ А да ли су се осетили позитивни ефекти учинка ове фирме, па самим тим, је ли то утицало и на имиџ хрватских приватних фирми за обезбеђење? По питању обуке војске „учинак је неизмерљив, али то нема везе са последицама по

⁴⁶⁷ Vankovska B. Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia, u Lilly D., von Tangen Page M. (eds.), (2002) Privatisation of Security and Security Sector Reform, International Alert, p. 55-90.

⁴⁶⁸ Buklijaš M (2005) Izobrazba djelatnih časnika hrvatske vojske na HVU KoV Petar Zrinski od 1994. do 1996., Polemos 8, 1-2, str. 93

⁴⁶⁹ GlobalResearch, 11.10. 2007, The Really Bad Dogs of War, dostupno na <https://www.globalresearch.ca/the-really-bad-dogs-of-war/7052>

⁴⁷⁰ Исти извор

⁴⁷¹ Исказ испитаника, виши официр ХВ

сектор заштитарства“.⁴⁷² Опште уверење је да се интервенција МПРИ поима као *америчка* а не *приватна*, али да је значајно утицала на институцију војске. Ако је реч о претпоставци да се учинак приватне фирме у обуци и/или планирању операције може схватити као успех приватног капитала, те да се такав потенцијал може изнедрити и у домаћим (приватним безбедносним) фирмама, тај је утисак погрешан. Наиме, и поред бројних индиција које указују да је другачије немогуће, нити МПРИ, нити званична Хрватска, желе да признају учинак МПРИ у Олуји. Први, јер би тиме изашли из оквира уговора, па били подложни санкцијама, а други јер би то нарушило мит о самосталном успеху у операцији Олуја. Виђење улоге МПРИ у окончању сукоба у Хрватској може се тумачити на начин да су државне и међународне организације (САД преваходно) желеле да „наметну“ окончање тог конфликта условљавањем различитих актера тог конфликта.⁴⁷³ Због немогућности директног војног ангажовања, предност је дата новим актерима из не-државне сфере, корпорацији МПРИ као важном чиниоцу у изградњи либералног мира, али треба имати у виду да се такви актери увек ослањају на доминантне државе и њихове смернице.⁴⁷⁴ Овакву активност Турчало препознаје у Парисовој институционалној стратегији одозго надолу, где се исходи промена у понашању актера и доноси дугорочне ефекте по државу.⁴⁷⁵ То је у конкретном случају институција војске, чијим успесима у операцији Олуја је цела територија Републике Хрватске стављена под контролу централне власти, што јој је утврдило легитимитет у делу популације Хрватске. У тумачењу улоге МПРИ у Хрватској, можемо се ослонити и на Дојлово виђење односа либералних и нелибералних држава, где спољна интервенција либералне државе доводи до наметања мира, али уз извесне недостатке у транспарентности: такве су биле интервенције САД током Хладног рата, а будући да су биле тајне, недостајао им је механизам јавности на коме почива либерални мир.⁴⁷⁶

⁴⁷² Исказ испитаника, бивши официр ХВ

⁴⁷³ Richmond O. (2005), *The Transformation of Peace*, Palgrave Macmillan, str. 69-72

⁴⁷⁴ Исто дело, стр. 73

⁴⁷⁵ Turčalo S. *External Nation-building: An Outline for a Single Politico-strategic Concept*, u Sarajlić E., Marko D. (eds.) (2011) *State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina*, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, str. 32

⁴⁷⁶ Doyle, M., (2005), *Three Pillars of Liberal Peace*, *American Political Science Review*, Vol. 99, No 3, str.465

Ако се узме у разматрање пост конфликтна демобилизација, где Сингер разматра правилност по којој демобилизација војски утиче на раст приватног сектора безбедности,⁴⁷⁷ тај аргумент исто треба узети са резервом. Наиме по подацима о структури Хрватске војске, приметно је да су у њој доминирали цивили, те да су демобилизацијом могли да траже посао на тржишту рада у својој цивилној струци. Судаћи по заступљености цивила у односу на војнике ЈНА у Хрватској војсци,⁴⁷⁸ приметно је да су цивили чинили скоро 98% војника, 91% подофицира, 77% нижих официра, те 44% виших официра Хрватске војске. Удео бивших припадника ЈНА процентуално је заступљенији у редовима виших официра 56% (932 официра) и генерала/адмирала 67% (19). Премда су подаци из 2002. године, веродостојни су због забране пријема у редове ХВ-а од 1996. године, како би се бројно стање војске редуковало. У редовима настајуће Хрватске војске постојао је анимозитет према ЈНА,⁴⁷⁹ па и према официрском кадру који је образован у војним школама некадашње СФРЈ. С тим у вези, према уговору са МПРИ, обука официрског и командног кадра устројена је и прилагођена стандардима које је за ту прилику уподобио МПРИ.⁴⁸⁰ Ово упућује на закључак о затвореном систему одбране, у коме се прилив новог кадра замрзао, не би ли постојећи кадар одржао неке стечене бенефиције, односно не би ли прелили проблем отпуштених војних лица на хрватско друштво у целости.

Трансфер из војске у приватно обезбеђење није честа појава, те се не може спекулисати о утицају искуства сарадње са МПРИ на постконфликтне токове радне снаге и интеграцију у систем безбедности. Када је реч о токовима радне снаге, за војнике је референца учешће у мировним операцијама, на основу чега се могу тражити послови у (иностраним) фирмама које пружају безбедност на бродовима.⁴⁸¹ Друга адреса за оне са тим знањем из војске, јесу фирме за разминирање које послују углавном у иностранству. Ретки примери трансфера односе се на руководећи кадар,

⁴⁷⁷ Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press str. 53

⁴⁷⁸ Маћеџић З. (2003): *Izazovi reforme i smanjenja oružanih snaga Republike Hrvatske: Politika personalnog upravljanja kao posljedica ratnih zbivanja i izgradnje oružanih snaga Republike Hrvatske*, *Polemos* 6, 1-2: str. 49-69

⁴⁷⁹ Hrastović I. (2005) *Zapovjedno-stožerna škola Blago Zadro - izobrazba najviših časnika HV-a tijekom Domovinskog rata*, *Polemos* 8, 1-2, str. 125

⁴⁸⁰ Buklijaš M (2005) *Izobrazba djelatnih časnika hrvatske vojske na HVU KoV Petar Zrinski od 1994. do 1996.*, *Polemos* 8, 1-2, str. 93

⁴⁸¹ Исказ испитаника, експерт за безбедност

где су појединци, бивши официри, основали своје фирме (Ноки Секјурити, Сигурност Бузов итд.), али таквих је примера врло мало.

5.2. Увид у стање приватног сектора безбедности у транзиционим земљама

Ретки су радови који се баве приватизацијом безбедности у земљама у транзицији. У земљама Варшавског уговора, на примеру Чешке (тада Чехословачке), Олдрих Буреш објашњава развој фирми за обезбеђење.⁴⁸² У комунистичком режиму Партија је имала монопол над силом. Почетком 90-их када почиње транзиција, отварање тржишта и приватизација су предњачили над регулаторним оквиром који је тек накнадно обликовао затечено стање. Невидљива рука тржишта, веровали су Чеси, боље ће решити проблеме од државе, те је порасла потреба за безбедношћу (наравно, приватном), поготово у новим приватним предузећима. Услови осигуравајућих кућа погодовали су развоју ове гране, те су у Чешку дошле и подружнице великих мултинационалних компанија. Ипак, карактеристика ове транзиционе земље је да приватно обезбеђење обухвата доњи ниво континуума: приватне фирме за обезбеђење су ту да пасивно одвраћају ситна кривична дела попут крађа и провала. Приватних војних компанија које заступају, отворено или прикривено, интересе Чешке у другој страни земљи једноставно нема.

У Бугарској је постојала државна служба која се бавила пословима истоветним приватном обезбеђењу у капиталистичким државама. Још од 1970-их година постојала је извесна чуварска служба у форми народне милиције, служби обезбеђења по индустријским колективима, а чак су и општинске власти могле да формирају својеврсну пољочуварску службу.⁴⁸³ Развој приватног обезбеђења се у овој земљи тумачи у садејству са ширим друштвеним трансформацијским процесима. Смањивање безбедносног апарата, карактеристично за крај Хладног рата, одиграло

⁴⁸² Bureš O. (2012) Private Security Companies in the Czech Republic: An Exploratory Analysis, CEJISS 2/2012

⁴⁸³ Dzekova R., Rusev A., Bulgaria, u Klopfer F. et al. (eds.) (2015) A Force for Good - Mapping Private Security Landscape in South East Europe, DCAF, str. 32

се и у овој земљи. То је за последицу имало слабу учинковитост сектора и растуће стопе криминала уз све већу несигурност. Однос полиције и приватног обезбеђења у овој земљи је 1:5 у корист приватног обезбеђења. Велики индустријски комплекси су се гасили заједно са својим службама. Они који су преживели транзицију нису могли да приуште да плаћају полицији своју заштиту. Ту се на тржишту појављују фирме које преузимају те послове по мањим ценама.⁴⁸⁴

Албанија је још једна од земаља у којој је током социјализма безбедност била у ингеренцији државе. Почетком трансформационих процеса и у овој земљи долази до отварања тржишта, приватизације државних предузећа, те растуће потребе за обезбеђењем. Први закон који је уређивао област приватног обезбеђења био је Закон о служби цивилне заштите из 1993. године када се појављују и прве приватне фирме за обезбеђење.⁴⁸⁵ Но, безбедност је сматрана као домен резервисан за државу, те је такве услуге банкама и приватним фирмама нудила и полиција. Ово је била пракса све до 2001. године када је усвојен нови Закон о чуварима и физичком обезбеђењу, када је направљен отклон од државоцентричног концепта безбедности. Тада су уједно смањене полицијске снаге. Тај период коинцидира са већом доступношћу технологија попут видео надзора и алармних уређаја који су додатно крњили монопол полиције. Важно је напоменути да су оба законска решења наметала институт да у било којој подручној области број службеника обезбеђења не сме бити већи од 5% од броја полицајаца у тој области. Тек је треће законско решење из 2014. године направило отклон од ове праксе и отворило тржиште и за стране компаније.

У Босни и Херцеговини долази до развоја фирми за обезбеђење непосредно по окончању конфликта. Прва фирма која је регистрована (1995) била је хрватска фирма „Соко“, а потом је основана и домаћа фирма „БЛОК“ (1996). На развој овог сектора у БиХ утицали су фактори успоставе мира⁴⁸⁶: земља је подељена на националне ентитете, а један од њих и на кантоне. Да би успешно пословале, фирме су морале појединачно да се региструју у сваком кантону и ентитетима. Локације пословања су

⁴⁸⁴ Gounev, P. (2006). "Bulgaria's Private Security Industry". In: Bryden, A. and M. Caparini, (eds.). *Private Actors and Security Governance*. LIT & DCAF, pp. 109-128.

⁴⁸⁵ Dyrnishi A., Madhi G., Albania, u Klopfer F. et al. (eds.) (2015) *A Force for Good - Mapping Private Security Landscape in South East Europe*, DCAF, str. 9-12

⁴⁸⁶ Križalić A. (2007) *Privatna sigurnost*, Cenrat za sigurnosne studije, str. 40-41

такође обликоване посебним факторима – етничке и ентитетске поделе, као и различити нивои власти утицали су на велику географску дисперзију фирми. Треба имати у виду да сви нивои власти ангажују услуге обезбеђења у својим просторијама, а да БиХ карактерише велики административни апарат. Такође, ову земљу карактерише спора либерализација и пораст удела приватног власништва. С друге стране, велика доступност лаког и личног наоружања, уз велику незапосленост утиче на повећан број разбојништава. Са малим бројем „позитивних полицијских интервенција“⁴⁸⁷ повећава се потражња за обезбеђењем. Ни овде нема значајније заступљености фирми које оперишу преко граница БиХ. Спорадични случајеви су стране фирме: по окончању рата, америчка фирма МПРИ је добила уговор са Владом БиХ 1996. године.⁴⁸⁸ Такође, у дистрикту Брчко оперисале су америчке фирме SOC и EODT⁴⁸⁹ које су регрутовале људе за послове обезбеђења у Ираку. Фирме које су пружале услуге обезбеђења у БиХ су углавном обезбеђивале банке, индустријска постројења и пословне објекте, амбасаде, међународне организације а обезбеђиван је и транспорт новца. У послератним годинама није био редак случај уплива политике у привреду, па и у пословање приватних фирми за обезбеђење – илегалним добијањем послова, позиционирањем „својих“ људи у управне одборе. Такође, етничка подела БиХ утицала је и на рефлектовање етничке структуре запослених који оперишу у ентитетима и кантонима.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Ibid., str.42

⁴⁸⁸ Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) *Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies*, Institute for Security Studies str. 116

⁴⁸⁹ Интервју са запослеником једне од ових фирми, децембар 2007

⁴⁹⁰ Križalić A. (2007) *Privatna sigurnost*, CSS, Sarajevo str. 46-47

6. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

У предстојећем поглављу настојаћемо да прикажемо развој приватног сектора безбедности у две, по бројним карактеристикама, сличне земље. Може се с правом претпоставити да се од 2000. године у обе земље десио политички преврат у коме су смењене недемократске политичке елите, а да је процес економске трансформације одблокиран (Србија) или пак, у већој мери окончан (Хрватска). Друга заједничка особина је постконфликтни карактер ова два друштва. У претходном делу смо указали на процес либералне изградње мира на западном Балкану, који је у друштвима Србије и Хрватске дефинисао контекст у коме се одвија приватизација безбедности. Без ове шире слике спољашњих фактора коју обликују све потоње унутрашње процесе у ова два друштва није могуће правилно разумети процес приватизације безбедности у овим специфичним условима. Интервенционизам у области економије још од 80-их година је условљавао трансформацију ка тржишној привреди. С друге стране, војни интервенционизам, војном интервенцијом против једних, односно војном помоћи другим друштвима, утицао је на динамику конфликта. Коначно, интервенционизам у виду економских санкција, изоловао је ова друштва, утицао на унутрашње односе, те на одсуство страних инвестиција и уплива страних компанија на овим тржиштима. С правом се може рећи да је, по окончању санкција, спрега утицаја отвореног тржишта, те стихијски креираног и у специфичним околностима обликованог приватног сектора безбедности, оставила специфична обележја на развој обезбеђења у Србији и у Хрватској.

Разматрањем конкретних особености развоја овог сектора у Србији и Хрватској, настојаћемо да тестирамо постављене хипотезе и подастремо валидну аргументацију која их оповргава или потврђује. На првом месту ћемо истаћи две посебне хипотезе, а то је да у слабиим државама, попут Србије и Хрватске, приватни сектор безбедности развија „одоздо нагоре“ уз минималну усмеравајућу улогу државе. Такође, друга важна хипотеза јесте да трансформација економског система представља општи оквир који одређује могућности и границе приватизације сектора

безбедности. То је најочитије рефлектовано у законима о приватизацији који одређују системске услове за појаву приватних безбедносних компанија на тржишту.

Биће такође представљени подаци о утицају стихијске приватизације и клијентелистичких односа на креирање политика спрам приватног сектора безбедности у ова два друштва, уз истицање фактора који су допринели једном, односно другом исходу. Да би предметна анализа била јаснија, представићемо с једне стране генезу законског оквира који утиче на обликовање овог сектора, а са друге стране, биће истакнуте правилности које су успостављене тржишним механизмима. Дакле, обликовање сектора ћемо посматрати кроз смернице које задаје држава својим прописима, те стихијским успостављањем најучинковитијих образаца који су формирану у тржишним условима.

У случају Србије ћемо посматрати како је, окончањем блокиране транзиције и међународне изолације, демократском транзицијом и отварањем тржишта дошло до подстицаја за експанзију овог сектора. Учинак дуготрајног одсуства правне регулативе аргументоваћемо и утицајем повластица и привилегија које дели држава, које су значајније од закона понуде и потражње, за развој приватног сектора безбедности.

Допринос овог рада биће и успостављање класификације фирми за приватно обезбеђење на основу заједничких карактеристика. У том смислу разликоваћемо велике домаће фирме које доминирају тржиштем, мултинационалне компаније које послују у овим земљама, самозаштитне фирме (у Србији) односно фирме у државном власништву (у Хрватској), и локалне фирме. Осим ових категорија, у студији случаја Србије описаћемо и „услугне“ фирме као посебан нус продукт процеса приватизације, а описаћемо и „микрофирме“, каквих има и у Хрватској, али мањак доступних информација спречава нас да и у случају Хрватске опишемо њихове карактеристике. За успостављање класификације релевантни су настанак фирме, главни клијенти (приватни и државни сектор), величина фирме, односно број запослених. Посебна пажња посвећена је руководећем кадру фирми, који утичу на позиционирање фирме – блискост са безбедносним структурама или са политичким партијама доприноси успеху фирми, што ће бити јасније када се тумаче подаци из

других делова студија случаја где се говори о условима на тржишту и добијању важних послова. Овај аспект, уз део о „радницима обезбеђења“, важан је допринос опису посматране појаве, јер се у досадашњој литератури⁴⁹¹ среће аргумент да особље ових фирми чине демобилисани војници. Управо се у овој класификацији указује на профил радника обезбеђења који су спремни да раде за минималне плате, те на профил менаџмента који има својеврсна обележја која страни аутори нису описивали.

6.1. СРБИЈА

6.1.1. Развој приватног обезбеђења од 2000. године

Након смене власти у октобру 2000. године, отпочело се са спровођењем друштвено-политичких реформи по задатом транзиционом курсу, ка друштву демократског уређења и тржишне привреде. Важне одреднице овог периода јесу укидање економских санкција, прекид конфронтације са западним земљама, стабилизација курса динара уз стављање инфлације у нормалне оквире. Први кредити и инвестиције су почели да стижу, привреда се почела враћати у легалне токове, отпочета је борба против корупције, те би се закључило да су на овај начин елиминисани неки од главних генератора проблема.⁴⁹² Ово се рефлектовало и на обухват наплате пореза и такси, те је држава приходовала: 2005. године је буџет износио 9 милијарди долара, док је 2001. године био свега 2 милијарде долара.⁴⁹³ С друге стране, наслеђе 90-их у сектору приватног обезбеђења се учестало манифестовало и није га лако било искоренити. Наиме, и даље је била присутна криминализација овог сектора, поједине фирме су имале привилегован однос на тржишту захваљујући политичким везама, а „камен у ципели“ је представљало и

⁴⁹¹ Видети у делу 2.1 Преглед дефиниција приватне безбедности, превасходно ауторе Сингера, Мандела, Кинсија, Вулфа, Зарате, капарини и друге

⁴⁹² Петровић П. Особности приватизације безбедности у Србији, у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр. 49

⁴⁹³ Време бр. 679, 29.9.2005. Учинак демократске петољетке, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=429086>

непостојање кровног прописа којим се уређује ова област. Последице тога су биле неуједначена, а свакако лоша обученост припадника ових служби, лоша селекција кадра, слаба контрола над сектором.

Ваља напоменути да продор страног капитала стимулативно утиче на развој овог сектора. Приватизацијом појединих предузећа, нови власници су желели да обезбеде своју имовину, ангажовањем засебних фирми. Неретко су приватизације биле праћене бројним отпуштањима кадра, те манифестацијама незадовољства тих радника, где је био неопходан ангажман фирми за обезбеђење. Претходне, самозаштитне службе, делиле су судбине тих радника, а како су неретко попуњаване старијим кадром, и њих су „резови у кадрирању“ погађали. Повлачењем државе из послова обезбеђења редуковањем државног апарата, створио се простор за ангажман фирми за обезбеђење. Могло би се устврдити да је најважнији подстрек за сектор приватног обезбеђења у Србији била приватизација банака 2001-2002. године.⁴⁹⁴ Гашењем четири највеће банке, односно потоњим уласком страних банака на српско тржиште, створена је потреба за обезбеђивањем просторија банака као и транспорта новца. Посао који су до тада обављале државне службе и самозаштитна делатност, одједном се нашао на тржишту услуга. За иностране банке било је неприхватљиво да их обезбеђују „рекеташи“ (како је приватно обезбеђење често вршило наплате потраживања у претходној деценији), тако су простор за своји ангажман добиле легално регистроване фирме. Друга предност пословања са банкама јесте укрупњавање пословања. Наиме, банке имају своје филијале широм земље, те се уговори склопљени у Београду односе на све друге подружнице, те се посао „капиларно“ ширио по Србији. Тако су и фирме расле, ангажовале нове људе и набављале опрему. С друге стране, у случају банака отворани су конкурси, односно расписивани тендери, за набавку услуга обезбеђења, а накнадни преговори са потенцијалним уговарачима су креирали услове у којима су се представници ових фирми сусретали. О томе колико је улазак страних фирми, и њихова потражња за услугама утицала на обликовање тржишта сведочи и исказ једног од менаџера фирми

⁴⁹⁴ Лазић М. (Ре)структурисање друштва у Србији током 90-их, у Болчић С., Милић А., (2002) Србија крајем мленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот; Институт за социолошка истраживања, стр. 31

који је тај период описао следећим речима: „Прве велике контакте смо направили чекајући у ходнику на разговор са представницима једне банке. Ту смо дошли до идеје да формирамо удружење које би штитило интересе наше бранше. Пре тога ничег сличног није било.“⁴⁹⁵

У ово време дешавају се и неславне епизоде ангажовања приватног обезбеђења против штрајкача приватизованих предузећа⁴⁹⁶, или током спорних процеса приватизације.⁴⁹⁷ Наставком процеса приватизације, до 2009. године приватизовано је 2.504 предузећа,⁴⁹⁸ а томе треба додати и развој малопродајних ланаца, бензинских пумпи али и испостава државних органа које су на целој територији апсорбовале службенике обезбеђења попут банака, те се на овај начин укрупњавао посао.

На политичком плану је стање било мање стабилно. После иницијалног успеха Демократске опозиције Србије (ДОС), коалиције од 17 странака, да свргну Милошевићев режим, процес консолидације је успорен, а до изражаја су дошла идеолошка/интересна разилажења (неретко су им, зарад очувања својих позиција, кумовали припадници претходног режима). Чињеница да је у периоду од 2000 - 2016 било девет влада са три реконструкције, а да је само једна влада потрајала читав свој мандат ставља под знак питања учинковитост спровођења прокламованих политика. Овај колоплет влада има свој одраз у успону и паду појединих фирми: указаћемо на спрегу политике и пословања приватног обезбеђења, те приказати везе партијски подобних фирми са пословним успесима у сенци „њихових“ партија, као и накнадне судбине таквих фирми по губитку власти њихових политичких покровитеља.

У посматраном периоду, за приватни сектор безбедности важно је као законодавно и као надзорно, министарство унутрашњих послова. Велику препреку

⁴⁹⁵ Исказ испитаника, менаџер фирме, током истраживања „Приватне безбедносне компаније у Србији – пријатељ или претња“ 2008. године

⁴⁹⁶ Блиц, 6.1.2004, Обезбеђење повредило раднике, доступно на:

<http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/obezbedenje-povredilo-radnike/zmq6s1w> и Време бр. 755, Крцкање Керамике, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=419813>

⁴⁹⁷ CINS: Baze podataka o napadima privatnog obezbedenja na građane u Srbiji od 2003. do danas, dostupno на: <https://www.cins.rs/srpski/search-security/>

⁴⁹⁸ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабиим државама – случај Србија, Чигоја штампа, стр. 99

чиниле су сталне смене влада, па самим тим и смене министара полиције, што је, показаће се, утицало на регулисање области приватног обезбеђења. У првих пар месеци од октобарских промена било је 3 коминистра полиције који су заједнички вршили ту функцију до формирања нове владе. У Ћинђићевој и Живковићевој влади је од 2001-2004 на челу овог министарства био председник Либерала Србије Душан Михајловић током чијег мандата је убијен премијер Ћиђић и уведено је ванредно стање. У те три године један предлог закона о приватном обезбеђењу је ушао у скупштинску процедуру, али је повучен на даљу дораду, али више није био на дневном реду. Наредни министар у владама Војислава Коштунице је кадар ДСС Драган Јочић који је од марта 2004. године био на месту министра све до јула 2008. године, мада министарством реално није руководио од јануара 2008. године после тешке саобраћајне несреће у којој је повредио вратне пршљенове.⁴⁹⁹ Ни за времена овог министра није било помака по питању регулативе приватног обезбеђења. У то време су постојале три иницијативе за регулисање приватног обезбеђења, са три различита модела закона, али ниједан није узет у било какво разматрање. У Влади Мирка Цветковића, за министра полиције постављен је Ивица Дачић, који је обнашао ту функцију али и функцију заменика председника владе. У наредној, Влади Ивице Дачића, исто је био министар унутрашњих послова, поред премијерске функције. Акумулација свих ових функција последично доводи до тога да се бави и пословима Владе, и коалиционих партнера, те пословима управљања странком. У погледу обављања министарске функције, остаје скепса колико времена је могуће посветити том послу, а како један полицајац рече: „*А ми га, сем на свечаностима, углавном и не виђамо.*“⁵⁰⁰

Ипак, у првом мандату Дачића израђен је Нацрт закона о приватном обезбеђењу и трајала је јавна расправа крајем 2010. И почетком 2011. године. Предлог овог закона и Предлог закона о детективима дошао је до парламентарних

⁴⁹⁹ Б92, 26.01.2008. Јочић тешко повређен у судару, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=01&dd=26&nav_id=282181

⁵⁰⁰ Исказ испитаника, запослени у МУП, 2012. година

одбора, али је на указивање цивилног сектора⁵⁰¹ и на иницијативу Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности⁵⁰², Предлог закона о детективима повучен на дораду због неуставних одредби. Заједно са тим законом, из нејасних разлога, повучен је и Предлог закона о приватном обезбеђењу. У мандату наредне владе, али истог министра, 2013. године, Народна скупштина усваја Закон о приватном обезбеђењу.⁵⁰³ У мандату наредног министра, у 2015. години, усвојена измена закона која се односила на рокове за лиценцирање⁵⁰⁴, због недостајуће подзаконске регулативе, што је онемогућавало примену закона. Наведено указује на нестабилност власти, као и на слабе капацитете МУП Србије да дугорочно регулише, контролише и интегрише приватни сектор безбедности. Највећи помаци јесу остварени, чини се, за времена два министра који су имали сијасет других, пречих, проблема. Отуд и не чуди изостанак осмишљеног и стратешког приступа, кашњења са свом подзаконском регулативом, па на крају и количина девијација у сектору о којима ће накнадно бити речи.

Као што је напоменуто, током Владе Мирка Цветковића Србија се суочила са ефектима светске економске кризе која је глобално обележена великом рецесијом, опадањем бруто домаћег прихода (БДП), инвестиција, профита али и растом незапослености. У Србији је глобална криза допринела ескалацији економске кризе која је узрокована лошим политичким, правним и економским реформама.⁵⁰⁵ У прве две године забележен је пад индустријске производње (18%), грађевинарства (50%), извоза (24%), инвестиција (20%), те директних страних инвестиција (45%), а ненаплата потраживања износе око 260 милијарди динара, док су рачуни 15%

⁵⁰¹ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. (2011) Приватна безбедност: потенцијална претња по безбедност грађана? Београдски центар за безбедносну политику, доступно на:

<http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/379/Privatna-bezbednost-potencijalna-pretnja-po.shtml>

⁵⁰² Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, Саопштење за јавност, 10.1.2012., доступно на: <http://www.poverenik.rs/sr/saopstenja-i-aktuelnosti/1279--10-01-2012.html>

⁵⁰³ Блиц, 26. 11. 2013, Усвојени закони о детективима и о приватном обезбеђењу, доступно на:

<http://www.blic.rs/vesti/hronika/usvojeni-zakoni-o-detektivima-i-o-privatnom-obezbedenju/m8bdty0>

⁵⁰⁴ Милошевић М. (2015) Измене закона о приватном обезбеђењу – отаљавање обуке?, Београдски центар за безбедносну политику, доступно на: <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5794/Izmen-Zakona-o-privatnom-obezbedjenju.shtml>

⁵⁰⁵ Ковачевић М. (2010) Узроци дубоке економске кризе у Србији, Школа бизниса бр. 3/2010, Висока пословна школа струковних студија

фирми у Србији блокирани.⁵⁰⁶ На ову кризу власти у Србији одговарају додатним наметима и изменом пореске политике, што из привреде „испумпава“ око 800 милиона евра, а праћено је учесталим партијским запошљавањем и задуживањем у иностранству.⁵⁰⁷ Ово се на приватно сектор безбедности рефлектује додатним наметима, смањеним профитом и јачим политичким притисцима. Да би задржале послове са државом, фирме за обезбеђење се довијају снижавањем цена и избегавањем плаћања доприноса радницима на најразличитије начине. Процена је да нешто мање од 50% уговора сектор обезбеђења остварује са државом и јавним службама, али да је у том делу посла ангажован највећи број радника, а процене менаџера ових фирми иду и до 80% од укупног броја људи ангажованог у приватном обезбеђењу.⁵⁰⁸

Ако је однос државе био, најблаже речено, нехајан, оставивши овај сектор без пристojног законског оквира и без препознавања опште друштвене добити од ваљаног сектора приватне безбедности, онда не чуди ни однос друштва према сектору. Учињено је да упосленици ових фирми буду лица без икакве струке, самим тим подложни флукуацији ка другим мануелним делатностима. Мале плате, никаква овлашћења, мањак знања, чинили су професију нежељеном каријере. С друге стране, поистовећивани су са криминалним групама које су под плаштом фирми за обезбеђење рекетирани, утеривали дугове, били коришћени за политичке обрачуне, или најпростото били насилни кад им се прохте. Ово је, без сумње, ако не дириговано од стране режима, а оно омогућено потпуним изостанком контроле. Стога и не чуди однос медија према феномену приватног обезбеђења, где доминира две врсте текстова: прву групу чине репортаже о насиљу у угоститељским објектима и фаталним исходима, а другу групу чине накнадни текстови о потреби законског регулисања ове области. Из таквих извора јавност само може стећи слику о грубијанима на ивици закона. О пословању фирми, њиховом значају, могућим злоупотребима, ефективним контролама, у српским медијима углавном није било ни

⁵⁰⁶ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 13

⁵⁰⁷ EuroActive, 25.12.2013., Država nastavlja da opterećuje privredu, dostupno na: <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/6678-drava-nastavlja-da-optereuje-privredu>

⁵⁰⁸ Искази неколицине менаџера фирми за приватно обезбеђење током 2014-2015

речи. Треба, пак, скренути пажњу да у Србији није било оружаних напада на раднике обезбеђења у мери у којој је тога било у Хрватској. Позната су два случаја пуцњаве, један током 2010. године када је радник обезбеђења пуцао у пљачкаше поште,⁵⁰⁹ а други из 2012. године када је упуцан радник обезбеђења на сплаву.⁵¹⁰ Када је реч о последицама увођења обезбеђења у одређеним областима, указујемо на учестале пљачке транспорта новца током средине 2000-их, са прикупљеним дневним пазарима који превазилазе износе које би нашли у банкама. Овакве пљачке су постале реткост када су почели да се примењују стандарди попут описаних у Хрватској, међу којима је најзначајнија електрохемијска заштита новца.

Када се говори о потреби озакоњења ове делатности, као што смо навели, главни подстицај је претходни акти/акти насиља припадника (или оних који се издају за) обезбеђења. Главне теме које се спомињу јесу „завођење реда“ у хаотично стање, стручна јавност се бави питањем лиценце и обуке, цивилно друштво заговара контролу и надзор, док се ретки појединци брину и за интеграцију сектора у систем националне безбедности. Како су услови за оснивање фирме били минимални, контрола готово непостојећа, а важнији се послови добијали преко политичких веза, то је једини импулс за регулисање рада овог сектора, по њиховом виђењу, био искорењивање нелојалне конкуренције. Заговарање закона имало је везе са јавним имиџем фирми или чак корпорација које се баве овом делатношћу, али постојала је свест и о томе да ће обавезе нарасти, а услуга поскупети, што ће довести до смањења профита.⁵¹¹ Стога, ако ћемо анализом закона установити како држава гледа на овај сектор, следи да би било упутно представити у најкраћим цртама основне елементе четири предлога закона који су сачиниле различите интересне групе, како би се употпунио увид у ову проблематику. Потом ћемо представити решења из Закона о приватном обезбеђењу који је усвојен 20 година по укидању закона који је регулисао

⁵⁰⁹ Новости, 18.9.2010. Београд: Убијен током пљачке, доступно на:

<http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:300545-Beograd-Ubijen-tokom-pljacke>

⁵¹⁰ Курир, 16.07.2012. Убијен радник обезбеђења сплава Блејвоч, доступно на: <http://www.kurir.rs/crna-hronika/321133/ubijen-radnik-obezbedjenja-splava-blejvoc>

⁵¹¹ Током трајања јавне расправе о Нацрту закона о приватном обезбеђењу позне 2010. године, један од излагача/саговорника са трибине је пред аудиторijuмом бранио став о неопходности законске регулативе. Доцније, током паузе за кафу, поверио се речима: „ма какав бре закон, ако хоћеш да зарадиш паре...“

друштвену самозаштиту, односно десет година од неуспелог Предлога закона који је израдио МУП.

6.1.2. Анализа законског оквира

Закон о приватном обезбеђењу Народна скупштина усвојила је крајем 2013. године. Ово решење плод је заједничког рада МУП-а и Привредне коморе Србије који су током 2010. године креирали тај документ, да би по окончању јавне расправе почетком 2011. године тај Предлог ушао у Скупштинску процедуру, заједно са Предлогом закона о детективима. Због неуставних одредби овог другог закона, оба су повучена на дораду, да би тек две године касније били разматрани и усвојени у Скупштини. Но, да би се стекао увид у поимање законске регулативе приватног обезбеђења, треба указати и на покушаје одређених интересних група током прве деценије XXI века да разреше ово питање. Стога ћемо приказати главне тенденције у нацртима закона, који иако нису постали норма, осликавају како струка, полиција и цивилно друштво виде улогу приватног обезбеђења у Србији.

6.1.2.1. Нацрти закона

Како су различите интересне групе виделе потребу за регулисањем рада овог сектора приказаћемо на предлозима закона које је урадио МУП (2002)⁵¹², две организације цивилног друштва: Лига експерата - Лекс (Lex) (2006)⁵¹³, и Центар за цивилно-војне односе (2006)⁵¹⁴, као и на предлогу који је сачинила стручна јавност, Удружење за физичко обезбеђење у Привредној комори Србије (2006)⁵¹⁵. Како ниједан од предложених нацрта није усвојен, анализираћемо сва четири по

⁵¹² МУП (2002) Нацрт закона о физичко-техничком обезбеђивању, доступно на: <https://goo.gl/diYyww>

⁵¹³ Лига експерата-Лекс (2006) Закон о приватној делатности обезбеђења лица и имовине и детективској делатности, доступно на: <https://goo.gl/ReB1fy>

⁵¹⁴ ЦЦВО, Модел закона о приватној делатности обезбеђења, у: Хацић М., Милосављевић Б. (2006) Модели закона о безбедности и одбрани, Центар за цивилно војне односе, доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/modeli_zakona_o_bezbednosti_i_odbrani_20120223_105547.pdf

⁵¹⁵ Привредна Комора Србије, Одбор Удружења предузећа за физичко-техничко обезбеђење, Нацрт закона о приватном обезбеђењу лица и имовине

различитим димензијама не бисмо ли тако приказали на који начин је виђено потенцијално уређење овог сектора.

Питање свих питања јесте лиценцирање фирми и радника обезбеђења, ради увођења стандарда и струке. Савремени закони препознају обавезу издавања лиценци за фирме које се баве обезбеђењем, а испуњеност услова за те лиценце процењује акредитовано државно тело.⁵¹⁶ Иако је у сва четири нацрта препозната потреба лиценцирања, Удружење и Лекс су предвидели да лиценце додељује Удружење за приватно обезбеђење односно Заштитно-безбедносна комора, док је у нацртима МУП-а и ЦЦВО-а та функција у надлежности Министарства унутрашњих послова. Оба приступа су присутна у законима западноевропских земаља, где у већини случајева полиција даје лиценце, али у Великој Британији то ради посебно успостављено тело. Предности првог приступа су да сектор најбоље познаје своје потребе, али и да постоји могући сукоб интереса. У другом случају, контрола може бити озбиљнија јер је МУП одговоран Влади и Скупштини за своја рад. Мана је опет нелојална конкуренција, јер по српским прописима, и МУП има право да се ангажује на тржишту и пружа услуге попут транспорта новца.⁵¹⁷ У погледу трајања лиценци, једино је МУП-ов нацрт временски ограничио лиценце на пет година за фирме, односно три за раднике обезбеђења. Ово је важно како би се фирме и радници придржавали стандарда.⁵¹⁸ Стручно тело препознато је у моделима Удружења, ЦЦВО и Лекса као Удружење за обезбеђење или као Заштитно-безбедносна комора, која се оснива законом, где је чланство обавезно и која подноси извештаје МУП-у, док је у нацрту Удружења то тело надлежно и за издавање лиценци. У МУП-овом нацрту не постоји такво тело, већ ово министарство врши и надзорне и стручне и административне послове. МУП је такође рестриктиван и у погледу могућности странаца да послују у Србији, па тако у чл. 25 Нацрта прописују као услова да „оснивач, односно лице које управља правним лицем...буде југословенски држављанин“. У осталим нацртима је дозвољено страним правним и физичким

⁵¹⁶ Анђелковић С. (2009) Питање уређења приватног сектора безбедности у Србији, Ревизија за безбедност 4/09, Центар за безбедносне студије, стр.31

⁵¹⁷ Правилник о врстама услуга чијим пружањем Министарство унутрашњих послова може да остварује допунска средства, Сл. гласник РС, бр. 64/2006, 71/2007, 14/2008,119/2014

⁵¹⁸ Унијат Ј. (2008) Ка законском уређењу приватног сектора безбедности у Србији, Ревизија за безбедност 6/08, Центар за безбедносне студије, стр.26

лицима да се баве овом делатношћу, мада је у нацртима које су израдили ЦЦВО и Удружење неопходно да лице активно говори српски језик.⁵¹⁹

У области контроле препознате су тзв. неспојиве делатности, па тако у нацрту ЦЦВО (чл. 29) прописана је забрана склапања уговора за послове који су у надлежности полиције, војне полиције, правосуђа или служби безбедности, као у наплата потраживања. МУП-ов нацрт је свео ове делатности на забрану наплате потраживања (чл. 34). Лексов нацрт дефинише ове делатности као радње које представљају кривично дело. (чл. 25). У Нацрту Удружења предвиђено је да привредна друштва и предузетници који се баве обезбеђењем не смеју да се баве делатностима неспојивим са обављањем обезбеђења (чл.4), а листу неспојивих делатности прописује Удружење (чл.9) Механизам заштите прописивањем одговорности за штету присутан је у нацрту ЦЦВО (чл. 28), нацрту Удружења (чл.27) и у Нацрту Лекса (чл.24), док се у МУП-овом нацрту не препознаје обавеза осигурања.

Као услов за добијање лиценце за привредно друштво „испуњава услов да нема сметњи јавног реда за власнике, законске заступнике и чланове надзорног органа“ (чл. 21 Нацрта ЦЦВО и чл. 16 Нацрта Лекса), односно да „оснивач, односно лице које управља правни лицем...није осуђивано на казну затвора, односно да није покренута истрага или подигнута оптужница за кривично дело“ (чл. 25 Нацрта МУП). Ово у суштини значи да власник фирме не сме да има тзв. безбедносних сметњи, односно да криминалци не могу да имају своје фирме за обезбеђење. Са друге стране, у нацрту Удружења само „Лице које је код имаоца лиценце одговорно за вршење услуга обезбеђења мора да испуњава услов да нема сметњи које се односе на јавни ред“ (чл.14), те исте одредбе не важе за власнике фирми.

Нацртима је уређено ко све може, и под којим условима, да буде радник обезбеђења. Сагласје је постигнуто у постојању стручне спреме, спроведене обуке, држављанства Републике Србије, непостојања сметњи јавног реда и мира, као и општа здравствена способност. Ниједним нацртом није ограничен број година, док

⁵¹⁹ Хаџић М., Милосављевић Б. (2006) Модели закона о безбедности и одбрани, Центар за цивилно војне односе, стр.78

Нацрт ЦЦВО чак предвиђа могућност пензионисаних полицајаца и војних лица да раде у овом сектору. На овај начин учињен је делимичан отклон од наслеђа Закона о систему друштвене самозаштите, који није прописивао ни здравствене услове ни старосне категорије, па је то на терену створило услове да и инвалиди рада врше послове обезбеђења. У погледу ангажовања полицајаца, ниједан од поменутих нацрта не проблематизује овај ангажман, иако је пракса неких европских земаља, попут Белгије, да забрани полицајцима ангажман у овом сектору пет година по напуштању службе. Сматра се да постојање јаким персоналних веза са лицима запосленим у државним структурама може довести до нелојалне конкуренције на тржишту.⁵²⁰

Када је реч о остваривању права запослених, неколико је проблематичних али и позитивних решења. Тако је, међу предложеним решењима, спорно „познавање српског језика“ у нацртима Удружења и ЦЦВО, јер је у несагласју са уставном одредбом о праву на рад,⁵²¹ а тада важећи Закон о раду забрањивао је језичку дискриминацију приликом запошљавања.⁵²² Позитиван искорак представљају одредбе чланова 39. и 40. Лексовог нацрта којима је уређено право на синдикално деловање, а забрањено политичко деловање и страначко ангажовање. Други члан уређује право на штрајк запослених службеника обезбеђења.

У погледу овлашћења у вршењу службе овим нацртима прописана је употреба ватреног оружја и средстава принуде, а наглашена је и сразмерност употребе силе. Лиценциране фирме треба да воде евиденције употребе ватреног оружја, а нацрт ЦЦВО једини не препознаје ову обавезу, што отежава контролу рада агенција.⁵²³ Скоро сви нацрти дозвољавају „кратко оружје“ за „највише једну половину запослених“ што је позитивна мера смањења ватреног оружја. Једино се у нацрту МУП-а не дефинише количина наоружања, али се прописује коришћење

⁵²⁰ Унијат Ј., Упоредна анализа четири модела закона о приватној делатности обезбеђења у Србији, у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр.90

⁵²¹ Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 98/2006, чл. 60

⁵²² Закон о раду, Сл. Гласник РС, бр.24/05, чл. 18

⁵²³ Унијат Ј., Упоредна анализа четири модела закона о приватној делатности обезбеђења у Србији, у Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр.94

пиштоља и револвера калибра 5,6мм и већег, а за обавезно обезбеђене објекте дозвољено је и поседовање аутоматских и полуаутоматских пушака (чл. 22).

У области техничке заштите, Лексов нацрт штуро дефинише системе техничке заштите и прописује обавезе одржавања тих система у исправном стању за време гарантног рока, те да опрема одговара прописаним квалитетима производа према важећим нормама у Србији (чл. 41). С друге стране, нацрт ЦЦВО предвиђа употребу видео надзора, те чување видео и аудио снимака до 3 месеца, после чега се уништавају (чл. 34). С друге стране, у МУП-овом нацрту је доста шкрто упућено да се мора поступати „у складу са прописима о заштити података о личности“. Може се рећи да ова празнина оставља простор за злоупотребе, јер у то време савезни Закон о заштити података о личности из 1998. године није био примењиван због непостојања подзаконских аката и непостојећих органа који би требали да га спроводе.

Сарадња са државним органима је најдетаљније прописана у области надзора, где је у свим нацртима МУП означен као орган који врши надзор над радом ових фирми. Такође, предвиђена је сарадња у откривању кривичних дела тако што је прописана обавеза извештавања полиције о кривичним делима, починиоцима или предметима у вези са почињеним кривичним делима. Извештавања су предвиђена и у поступцима примене силе и ватреног оружја, те мера задржавања. У вршењу инспекцијског надзора предвиђена је могућност одузимања лиценце привремено (о нацрту МУП-а), односно трајно (ЦЦВО и Лекс) и тај се предлог подноси Министарству. Занимљиво је да је у нацрту Удружења, предвиђено да се таква иницијатива упућује Удружењу, а не МУП-у.⁵²⁴

Разлике у ова четири нацрта су у захвату материје. Нацрт МУП-а је најкраћи, те занемарује струковно удружење, обавезно осигурање пословања, количину дозвољеног наоружања и врло штуро уређује послове техничке заштите. С друге стране, уводи концепт обавезно обезбеђених објеката, дефинише који све објекти спадају у ту категорију и уређује специфичности заштите тих објеката. Са друге стране, преостала три нацрта настају четири године касније и инкорпорирају или унапређују постојећа решења. Сличности, чак и терминолошке, између Лексовог и

⁵²⁴ Унијат Ј.,(2007) Сива зона безбедности, Безбедност Западног Балкана бр. 4, стр 27

ЦЦВО нацрта проистичу из чињенице да су оба нацрта радиле групе аутора, а два аутора су били ангажовани на изради оба нацрта. Лексов модел је можда и најсвеобухватнији, јер уређује и послове детективске делатности као засебне целине, као и послове самозаштитне делатности која није другим нацртима обухваћена. Поларизација се огледа у МУП-овом приступ где се сви механизми одлучивања налазе у том министарству, док је на другом крају скале Удружење које предвиђа да се неке од функција (додела и одузимање лиценци) препусте струковним уређењима. Од значаја је приметити да су у једном од нацрта из цивилног сектора елементи надзора и извештавања детаљније уређени, те предвиђена годишња обавеза струковног удружења да подноси извештај министарству.

6.1.2.2. Закон о приватном обезбеђењу

До усвајања Закона о приватном обезбеђењу⁵²⁵ 2013. године, Србија је била последња земља на Балкану која није регулисала ову област. Поред Србије, ту незахвалну титулу у Европи има још Чешка република, која нема посебан закон којим се делатност обезбеђења уређује.

Овим законом је препозната категорија обавезно обезбеђених објеката, али није довољно разрађена, због непостојања друге регулативе којом се дефинише критична инфраструктура. Критеријуми су прописани Уредбом која је усвојена крајем 2016. године.⁵²⁶ Такође, на трагу решења у претходно описаним нацртима, дефинисана је самозаштитна делатност. Детективска делатност је иницијално била конципирана као део јединственог закона, да би током рада на нацрту, ова материја била подељена на два нацрта: Нацрт закона о приватном обезбеђењу и Нацрт закона о детективима. Треба рећи да је закон каснио са применом, јер предвиђена подзаконска регулатива није усвојена у прописаном року. То се највише односило на регулативу о обуци и о лиценцирању, те је прокламовани циљ лиценцирања свих

⁵²⁵ Закон о приватном обезбеђењу, Сл. Гласник РС бр. 104/2013 и 42/2015

⁵²⁶ Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове заштите, Сл. Гласник РС, бр.98/16

радника обезбеђења у року од две године од усвајања закона било немогуће остварити. Стога су, по усвајању неопходних прописа, законодавци приступили усвајању измена закона. После скупштинске дебате, у мају 2015. године, усвојеним изменама постављен је реалистичан рок⁵²⁷ за лиценцирање до 1.1.2017. године.

Послови обезбеђења су дефинисани (чл. 6) као процена ризика, заштита лица и имовине, одржавање реда на јавним скуповима, планирање, пројектовање, пуштање у рад и одржавање система техничке заштите и пратња новца. Изричито је забрањено бављење посредовањем при наплати потраживања. Као категорије, закон препознаје правна лица и предузетнике за приватно обезбеђење, а препознаје и самозаштитну делатност. Организована као засебна делатност унутар привредних друштава, самозаштитна делатност не може пословати на тржишту. Уведени систем лиценци препознаје шест различитих лиценци, а то клијенту даје гаранцију да ће добити плаћену услугу. У дотадашњој пракси није постојала никаква прописана едукација или стандард, те је свака промена фирме могла да значи драстичну разлику у квалитету пружене услуге.⁵²⁸

Лиценцирање је двоструко – за правна и за физичка лица. Да би правно лице стекло лиценцу, у складу са чл.10 закона, треба да је уписано у Агенцију за привредне регистре, да има акт о систематизацији и акт о униформама, простор са посебним делом за смештај оружја, те да имају одговорно лице – директора. Директор треба да је пунолетни држављанин Србије, да има најмање средњу стручну спрему, да има лекарско уверење о психофизичкој спремности, лиценцу за приватно обезбеђење за физичка лица, те да је прошао безбедносну проверу.⁵²⁹ Закон, за

⁵²⁷ Видети о предложеним роковима и динамици обука аналитички текст који је понуђен посланичким групама у Скупштини, чије су делове цитирали и власт и опозиција током дебате: Милошевић М. (2015) Измене Закона о приватном обезбеђењу – отаљавање обуке?, Београдски центар за безбедносну политику, доступно на: <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5794/Izmene-Zakona-o-privatnom-obezbedjenju.shtml>

⁵²⁸ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр.20

⁵²⁹ Питање безбедносне провере је дискутабилно, јер се она спроводи у поступку прибављања дозволе за оружје, по Закону о оружју и муницији. Тај закон је 2015. године промењен, а елементи безбедносне провере су другачије дефинисани. Проблем је и у томе што Закон о приватном обезбеђењу прописује да „највише половина радника може бити наоружана“, те да самим тим не пролазе сви радници кроз ове врсте провера. Учесталост тих провера је вероватно мања код фирми које су специјализоване само за техничко обезбеђење јер у свом послу и не користе оружје.

разлику од претходних нацрта, не предвиђа провере власника фирми, те се у овом смислу може рећи да је овакво решење „корак уназад“. Да се не ради о хипотези, већ о утврђеном чињеничном стању указују и подаци Центра за истраживачко новинарство Србије, који су утврдили повезаност барем четири виђенија криминалца са фирмама за обезбеђење: Дарка Шарића, Милана Лазаревића - Лазе Бомбаша, Родољуба Радуловића - Мише Банане и Милорада Улемека.⁵³⁰

Поред ових општих, ту су и посебни услови за фирме за обезбеђење, које утичу на даљи опстанак до тада регистрованих фирми. Тако је чланом 44 предвиђено постојање контролног центра, као и двочланог интервентног тима за 24 часовним дежурством (3 смене по 8 сати), што фирмама намеће обавезу од девет радника који не могу бити директно ангажовани ни на једном уговореном послу, већ се њихове плате морају сервисирати од укупне остварене зараде. То може подићи цену услуге, али ће свакако утицати на гашење мањих фирми које немају довољно људи и материјалних ресурса да преузму веће послове како би обезбедили егзистирање фирме у складу са прописаним нормама. Недостатак овог закона је и непостојање обавезе приказивања измирених пореских обавеза,⁵³¹ што у тренутним условима злоупотребљавају фирме које послују са неубичајено ниском ценом.

За лиценцу за физичка лица треба доказати психофизичку способност, пунолетство и држављанство Републике Србије. Услови средње стручне спреме, обуке и безбедносне провере су идентични као и за правна лица. Овде је интересантно приметити подизање лествице образовног нивоа на средњу стручну спрему. Препознајући да у сектору има људи са нижим нивоима образовања, законописци су оставили рок од три године за запослене који су дуже од пет година ангажовани у фирмама за обезбеђење (чл. 44). Претпоставка је да у том времену упосленик треба да заврши трогодишњу средњу школу. У погледу послова наоружаних чувара, закон поставља услов за лице у чл. 12 „да је обучено за руковање оружјем, односно да је одслужило војни рок с оружјем“. Проблем се јавља у томе

⁵³⁰ ЦИНС, 16.12.2013. Криминалци могу бити власници фирмиза обезбеђење, доступно на: https://www.cins.rs/srpski/research_stories/article/kriminalci-mogu-biti-vlasnici-firmi-za-obezbedjenje

⁵³¹ Исказ неколицине испитаника, менаџера фирми за обезбеђење, који ово препознају као контролни механизам у поступцима јавних набавки и тендера

што закон дозвољава једино пиштоље (чл. 23), а врло мали број војника се обучава за руковање пиштољима. Такође, новина у односу на решења из представљених нацрта јесте и постојање привилегованих група. Тако су обуке за руковањем оружјем и обуке за обављање послова обезбеђења поштеђене особе које су најмање три године радиле у војсци, полицији, безбедносним службама и на пословима извршења кривичних санкција. Подсећања ради, ово ствара нелојалну конкуренцију, а са друге стране стимулише пензионисане припаднике сектора безбедности да траже посао у овом сектору, имајући у виду да неки од њих, због бенефицираног стажа, раније стичу услов за пензију. Закон предвиђа достављање лекарских уверења на годишњем нивоу. Због нејасно формулисане одредбе, проблем у пракси представља ко треба да сноси трошкове прегледа - запослени или послодавац.⁵³²

Обуке спроводе сертификовани центри, испитивање кандидата врши комисија МУП-а, а на основу положеног испита МУП издаје лиценце радницима обезбеђења, као и правним лицима за обављање делатности обезбеђења.

Напредак је остварен у прописивању овлашћења припадницима обезбеђења. Закон их сада овлашћује да врше проверу идентитета, преглед лица и возила, забрану приступа неовлашћеним лицима, удаљавање лица са чуваног објекта, привремено задржавање, те употребу средстава принуде – физичке силе и ватреног оружја (чл. 46). Законом је дефинисана сразмерност употребе средстава принуде. У вези са тим, закон уређује да службеници обезбеђења могу користити само пиштоље калибра 7,65мм и 9мм, чиме су полуаутоматске и аутоматске пушке, као и сачмаре, постале нелегалне.⁵³³ Припадницима редарске службе није дозвољено ношење оружја (чл. 40), док је, с друге стране, оружје *може* користити (али није обавезно) приликом заштите банака, обавезно обезбеђених објеката, објеката где се чува оружје, експлозивни, радиоактивни, запаљиви и отровни материјал, као и објеката где се чува роба (чл. 23).

⁵³² Петровић П., Милошевић М., (2016) Приватни сектор безбедности у Југоисточној Европи – претња или стуб безбедности? Случај Србија, Београдски центар за безбедносну политику и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага, стр. 22

⁵³³ Оне су „преостале“ као заоставштина из Закона о систему друштвене самозаштите, а препознате су биле и (тада важећим) Законом о оружју и муницији. Део овог оружја нашао се у поседу самозаштитних фирми, део је постао власништво приватизацијом некада друштвених фирми, а део је набављан, у одсуству прецизније регулативе, за потребе пратње новца и пољоочуварске службе

Закон о приватном обезбеђењу један је од ретких прописа⁵³⁴ којим је уређена употреба видео надзора.⁵³⁵ Чланом 32 прописана је могућност коришћења видео надзора као техничког система заштите. Правно лице и предузетник за приватно обезбеђење дужни су да на видљивом месту истакну обавештење да је објект или простор заштићен видео обезбеђењем, а корисник услуга је обавезан да то прихвати и архивирани снимке чува најмање 30 дана и да их, на захтев, стави на увид овлашћеном полицијском службенику. У досадашњој пракси није постојао законски основ за употребу видео надзора, те су снимци са ових камера коришћени као помоћ у истражним радњама, али не и као доказ на суду.⁵³⁶ Увођењем ове одредбе, повећана је превентивна компонента заштите лица и имовине у српском правном систему.

Увођење надзора над приватним сектором безбедности прописано је као надлежност Министарства унутрашњих послова, а дефинисан је члановима 71-75 Закона. Полиција је овлашћена за инспекцијски надзор, проверу чувања оружја, психофизичке провере запослених, проверу поседовања лиценци. У свом раду имају праву забране рада фирмама које послују без потребних кадровских или техничких услова, нестручно или противзаконито. Законом је предвиђено и оснивање Стручног савета за унапређење приватног обезбеђења и јавно приватног партнерства.

Како је Закон уредио сектор који је 20 година формиран и обликован без неорнативне улоге државе, већ на основу понуде и потражње, односно на основу покровитељства политичких партија одређеним фирмама, неопходно је испитати и (не)тржишне механизме који обликоваше овај сектор.

6.1.3. Анализа тржишта

На пословање сектора приватне безбедности утицали су формативни процеси транзиције од планске ка државној привреди, економске санкције, процеси приватизације те светска економска криза. Процес својинске трансформације је углавном окончан, уз неколико изузетака где држава и даље има већи удео у

⁵³⁴ Други прописи су Законик о кривичном поступку, Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014 и Закон о безбедности саобраћаја на путевима, Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - одлука УС, 55/2014, 96/2015 - др. закон и 9/2016 - одлука УС

⁵³⁵ РТС, 14.9.2013., Видео надзор изван закона, доступно на:

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1395262/video-nadzor-izvan-zakona.html>

⁵³⁶ Политика, 06.11.2012., Видео надзор без надзора, доступно на: <https://goo.gl/H3kTyd>

власништву или потпуно власништво, као што је у случају неких објеката критичне инфраструктуре, те јавних предузећа. Иако је већи део привреде приватизован, само мањи број тих предузећа је наставио да послује успешно, али је и код тих фирми приметна редукација расхода.⁵³⁷ За пословање приватног обезбеђења најлукративнији су послови државом, банкама и великим привредним системима. Тиме се може објаснити и диверсификација фирми о којима ће доцније бити више речи. Стиче се утисак да у Србији две велике мултинационалне компаније бележе раст прихода, које прате велике домаће фирме, док већина других опстаје или се гаси. У погледу успона и пада великих домаћих фирми вреди размотрити и везе са партијама на власти, те уочити подударност њиховог успешног пословања са периодима владавине блиских им партија. Дакле, за успешно пословање битни су уговори који се склапају у Београду, а који се „капиларно шире“ по Србији. Ту се превасходно мисли на јавне набавке услуга обезбеђења јавних предузећа и државних установа које се централизовано уговарају у Београду, а чије су подружнице распрострањене по Србији. Други важан клијент су банке и велики привредни системи који по сличним условима уговарају обезбеђење свих својих подружница, те се овим уговорима врши дисперзија кадра а требају се велики броју људства, што опет утиче да предуслове за те набавке испуњава неколицина фирми у Србији. Локалне фирме стога успевају захваљујући успешности пружања услуга у својој микро средини и пословној довитљивости.

6.1.3.1. Јавне набавке услуга обезбеђења

Од појаве приватних фирми које пружају безбедносне услуге држава је била највећи корисник њихових услуга. У случају Србије, по неким проценама око 45% уговора фирме за обезбеђење имају са државом.⁵³⁸ Такође, на овим уговорима

⁵³⁷ Време бр.1245, 13.11.2014. Приватизација у Србији: Ретки примери успеха, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1244133>

⁵³⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење. Пренето са скупа Удружења за приватно обезбеђење одржаног у Врњачкој бањи, 2.9.2014. године

ангажовано је и до 80% укупног физичког обезбеђења.⁵³⁹ Стога је важно приказати на који начин држава својом политиком регулише и обликује сектор приватног обезбеђења у Србији. Кључни пропис је Закон о јавним набавкама.⁵⁴⁰ Овим прописом уређен је начин избора фирми које пружају услуге обезбеђења у Србији. Циљ јавне набавке јесте да наручилац изабере понуду која ће на најбољи начин задовољити његове потребе како по својим својствима и квалитетом, тако и што ће бити испоручена у право време и по одговарајућој цени.⁵⁴¹ Претходно важећи Закон о јавним набавкама из 2008. године⁵⁴² уређивао је набавке услуга у члану 6, где је прописано да се на услуге, наведене у Анексу 1Б, примењују одредбе поступка набавки мале вредности, независно од вредности набавке. У пракси је то значило да наручилац мора да обезбеди три понуде, те да између њих изабере најповољнију понуду. Није непозната пракса да се наручилац унапред договара са понуђачима око износа цена и потенцијалног добитника уговора. Барем једна од великих домаћих фирми је тако изгубила свој „сигуран“ посао, када је (испоставиће се) конкурентска фирма (мимо претходно постигнутог договора) понудила нижу цену услуге и добила уговор.⁵⁴³ Са становишта закона, процедуре су испоштоване. Неформални обрасци понашања, који су успостављени праксом, прекршени су, мада санкције није било, нити је могло да буде у одсуству инструмената. Наиме, владало је неписано правило да фирма која започне да обезбеђује неки капитални објекат, а да јој је то притом први велики посао, неометано настави да обезбеђује тај објекат у договору са другим понуђачима.⁵⁴⁴ Вероватно је постојао неки механизам компензације којим би се друге две фирме наградиле за учињену услугу. Овде заправо наручилац може да креира скуп фирми које преферира, а таква регулатива поговодала је успону партијских фирми. Треба претпоставити јак интегритет државног службеника, који се треба

⁵³⁹ Исказ неколико испитаника, менаџери фирми за обезбеђење и један политичар

⁵⁴⁰ Током теренског истраживања 2014. године, првом испитанику је постављено питање „*како оцењујете нови закон?*“, мислећи на Закон о приватном обезбеђењу који је усвојен пре непуно годину. Одговор је био „*Уништи нас! Критеријум најниже цене је толико лош избор*“, „*какве цене? Питамо вас за Закон о приватном обезбеђењу?*“, „*А то... Ја мислио Закон о јавним набавкама. Тај је много важнији...*“

⁵⁴¹ Милошевић М. (2015) Неостварени циљеви јавних набавки услуга обезбеђења, Свет безбедности бр. 2, стр. 11

⁵⁴² Закон о јавним набавкама, „Службени гласник РС“ бр. 116/2008

⁵⁴³ Исказ неколицине испитаника, менаџери фирми за обезбеђење, менаџер у банци

⁵⁴⁴ Исказ неколицине испитаника, менаџери фирми за обезбеђење

одупрети налогу челне особе јавне институције (која је партијски кадар) да прикупи понуде од три фирме блиске његовој партији. Нема пуно података да је неко одговарао за ову врсту злоупотреба, сем у накнадним политичким разрачунавањима. Да речено осликава слабост законског решења види се из поступака вођених против градоначелника Зрењанина, где се између осталог, терети и да је „избегавајући законске прописе и прилагођавајући услове тендера додељивала послове физичко-техничког обезбеђења свих јавних манифестација и скупова, као и свих објеката за потребе СО Зрењанин, агенцији "Гвозден" уз много већу новчану надокнаду него што би је плаћали када би се спровела прописана законска процедура.“⁵⁴⁵ Иако је наведена тврдња о висини новчаних накнада вероватно истинита, те узевши у обзир да квалитет понуђене услуге био упитан власник поменуте фирме био је притворен, али је у судском поступку који је трајао пет година пред Специјалним судом и годину дана пред Вишим судом, ослобођен, те је тужио државу тражећи одштету.⁵⁴⁶ Наводи се да је у једном обезбеђиваном објекту, у години када је ова фирма обезбеђивала објекат, број крађа порастао за 75,8%, а да је у пресретнутим СМС порукама између градоначелника и власника фирме „наводно утврђен начин поделе имовинске користи“.⁵⁴⁷ Ово је типичан пример конкурентских неформалних институција које карактерише функционисање неформалних институција уз нефункционалне формалне институције, како их описују Хемке и Левицки.⁵⁴⁸

Описана регулатива и илустрована мана таквог поступка јавних набавки услуга обезбеђења која није усамљен пример набавки услуга у Србији, понукала је законодавце да усаврше овај поступак, те је Скупштина Србије усвојила Закон о јавним набавкама 2012. године.⁵⁴⁹ За набавке услуга приватног обезбеђења од значаја су новине у регулисању ове области. Овим новим решењем укида се могућност бирања између три понуђача (које је наручилац сам могао изабрати), већ се за

⁵⁴⁵ Б92, 1.10.2008. Ухапшен градоначелник Зрењанина, доступно на:

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=01&nav_id=321426

⁵⁴⁶ Блиц, 2.4.2016. Рекордна одштета: Бившем притворенику држава мора да исплати 200 милиона динара, доступно на: www.blic.rs/vesti/hronika/rekordna-odsteta-bivsem-pritvoreniku-drzava-mora-da-ispлати-200-miliona-dinara/ym7fkhf

⁵⁴⁷ Новости, 28.4.2009. „Гвозден“ све добијао, доступно на:

<http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:238653-Gvozdren-sve-dobijao>

⁵⁴⁸ Hemke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda, Perspectives on Politics Volume 2, Issue 04 December 2004, str. 728-730

⁵⁴⁹ Закон о јавним набавкама, „Службени гласник РС“бр. 124/2012, 14/2015 и 68/2015

набавку услуга, дефинисаних у Прилогу 1 Закона, примењује један од два могућа критеријума. Чланом 85. прописана је могућност избора између критеријума најниже цене и критеријума економски најповољније понуде. Овај други разрађен је на 17 могућих елемената које наручилац може одредити као значајне, те бодовати њихову важност. Како је спецификација ових елемената презахтевна за државне службенике,⁵⁵⁰ чешће се одлучују за примену критеријума најниже понуђене цене. Критеријум најниже понуђене цене често доводи и до доделе уговора по „неуобичајено ниским ценама“, али ретко се ово доводи под знак питања. Наиме, једна од главних последица избора критеријума најниже цене јесте добијање понуда са толико ниском ценом радног сата, да она не омогућава наплату пореза и других следствујућих дажбина држави. Имајући у виду да службеници за јавне набавке немају предзнања о набавкама приватног обезбеђења,⁵⁵¹ Закон о јавним набавкама оставља могућност ангажовања стручног лица, те у чл. 54. Омогућава да „ако наручилац нема запослено лице које има одговарајуће стручно образовање из области из које је предмет јавне набавке, у комисију се може именовати лице које није запослено код наручиоца“. Нема података колико је ова одредба закона у ангажовању услуга приватног обезбеђења коришћена. Ипак, по сведочењу једног лиценцираног службеника за јавне набавке, *„немогућа је мисија да се обезбеди стручњак за набавке услуга приватног обезбеђења, па га нисмо ни тражили“*.⁵⁵² У описаном случају, изабрана је фирма по критеријуму најниже понуђене цене, а и поред свести о последицама неплаћања доприноса, *„преовладао је став да се може допустити понуђачу да ради у корист своје штете да би добио референцу за даље пословање. Очекивало се да ће се средства за намирне доприноса наћи од других послова, а не малверзацијама на овом послу.“*⁵⁵³

Претходно описани случај уводи у разраду приче о последицама избора критеријума најниже цене. Наиме, слабост у контроли доводи до девијација које

⁵⁵⁰ Увидом у Приручник за службеника за јавне набавке, услуге приватног обезбеђења и ефекти критеријума најниже цене се нигде не помињу. Приручник доступан на: http://www.ujn.gov.rs/admin/download/files/id_348/prirucnik.pdf

⁵⁵¹ Правилник о начину и програму стручног оспособљавања и начину полагања стручног испита за службеника за јавне набавке, Сл. Гласник РС, бр. 77/2014

⁵⁵² Исказ испитаника, лиценцирани службеник за јавне набавке, пренето према Милошевић М. (2015) Неостварени циљеви јавних набавки услуга обезбеђења, Свет безбедности бр. 2, стр. 11

⁵⁵³ Ibid, str. 11

омогућавају непоштовање прописаних правила уз акумулирање профита. Како је описани случај малверзација са набавкама мале вредности, по условима из претходног Закона о јавним набавкама довео до могућности склапања интересних заједница приватних фирми и политичких странака на власти на једноставан начин, описаћемо девијације условљене новим законским решењем. Дакле, нови закон требало је да спречи злоупотребе, но учинио их је софистициранијим, укључивши веће сегменте државног апарата у клијентелистички однос који стиче обресе неформалне институције. У даљем тексту описаћемо уочене малверзације за најнижом ценом. У делу текста о контроли указаћемо на селективност контролних механизма и које последице то производи.

6.1.3.2. Малверзације са ценама

Предметна материја се превасходно односила на пословање са јавним сектором у условима јавних набавки, но временом се овај лукративни тренд почео примењивати и у пословима са приватним сектором. Размере његове учинковитости ограничава само контрола и надзор. Када је реч о критеријуму најниже понуђене цене, највећа опасност прети од „неуобичајено ниске цене“. Она представља понуђену вредност којом се не гарантује исплата минималне зараде по сату, уз све додатне принадлежности попут пореза. Привредна комора Србије израдила је документ *Анализа неуобичајено ниске цене у којој је елаборирана структура минималне цене радног сата приватног обезбеђења*. У време израде документа, гарантована минимална зарада износила је 115 динара на сат, а по оцени овог тела, уз плаћање свих трошкова и доприноса, а без зараде понуђача, цена радног сата не би смела да буде испод 241 динара.⁵⁵⁴ Пракса указује да су бројни уговори добијени на основу понуђене цене испод 240 динара, међу којима је посебно интересантан уговор за обезбеђење филијала Пореске управе по Србији⁵⁵⁵ по цени од 158 динара по сату,

⁵⁵⁴ Привредна Комора Србије, 9.10.2012., *Анализа неуобичајено ниске цене услуга физичке заштите објеката*, доступно на: <https://goo.gl/sjmxYv>

⁵⁵⁵ Јавна набавка услуга физичког обезбеђења објеката Пореске управе и то: Филијале Ниш, Филијале Алексинац, Филијале Власотинце и Регионалног одељења Пореске полиције; Набавка број: ЈН

коју је 2014. године добила фирма Добергард. Евидентно је да се наплата пореза не може обезбедити овако ниском ценом радног сата, а апсурд је већи узме ли се у обзир да је орган надлежан за наплату пореза стимулисао овакву праксу. На који начин се понуђачи „уклапају“ у цену? Речима једног менаџера фирме за обезбеђење: „*Да би радио са тако ниском ценом, треба да имам паре да дотирам у кешу радника. А да би то могао треба или да имам рудник злата, или да сам блесав, или да ваљам дрогу. Боље да те паре ставим у банку и да живим од камате*“.⁵⁵⁶ Како ништа од наведеног није реална претпоставка, посветићемо се стратегијама на које се начине може пословати са неуобичајено ниским ценама.

Међу најједноставније начине остваривања профита је ангажовање радника на рад „на црно“, дакле непријављених радника. Размере оваквог радног ангажовања су велике, а у појединим фирмама тврде да су и до 30% од укупно ангажованих радника.⁵⁵⁷ Ипак, ова врста ангажмана заступљенија је у пословању са кафићима и клубовима, где ни фирме нису прописно регистроване, а камоли радници. Нешто сложенији начин смањења расхода је био, до усвајања Закона о приватном обезбеђењу, преко ангажовања о стручном усавршавању и оспособљавању. Закон о раду⁵⁵⁸ предвиђа ову врсту усавршавања чланом 201, а трајање овог ангажмана дефинише се уговором послодавца и радника. Погодност ове врсте ангажмана је у дефиницији „новчане накнаде“ која се исплаћује раднику, која није зарада, па самим тим није ни ограничена прописаним минималним износом, већ се плаћа испод тога. Очекује се да се радник усавршава поред искуснијих колега, а иако није детаљно прописано, Инспекција рада тумачи као злоупотребу када наиђе на лице по уговору на стручно усавршавање, које нема ниједног старијег колегу на том месту, те самим тим нема ни надгледане обуке и усавршавања. Још један законом дозвољен облик представља ангажовање радника са бироа Националне службе за запошљавање. Наиме, често се добијањем посла преузима и постојећа радна снага. Било је случајева када је понуђач, по добијању уговора, отпустио затечену радну снагу, те преузео са

14Н/2014, документација доступна на:

<http://www.poreskauprava.gov.rs/sw4i/download/files/cms/attach?id=2162>

⁵⁵⁶ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁵⁵⁷ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁵⁵⁸ Закон о раду, Сл. гласник РС, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014 и 13/2017 - одлука УС

бирова тражени број људи, а за то му је „враћено 60% исплаћених доприноса у одређеном временском периоду“⁵⁵⁹ што је понуђачу омогућило да стекне профит и поред добијања уговора по нереално ниској цени. Додатна варијанта, која почива на проблематичном обнављању поступка јавне набавке, јесте и накнадна реализација да постоје нови трошкови реализације, па се то превазилази склапањем Анекса уговора, којим се додатно тарифирају услуге и повећава цена радног сата до нивоа исплативости пословања.

Друге методе „уклапања у рачуницу“ укључују креативне приступе одбијања од зараде на различите начине. На пример, ангажовањем пензионера (старосних и инвалидских), не плаћају се доприноси за пензије. Поред различитих категорија пензионера, посебну врсту заузимају пензионисани полицајци и војници, због њихових година (ранији одлазак у пензију) и способности за ношење оружја. Исплата радника у готовини је начин на који радник добија мање пара од онога што на платном листићу потписује, па тако поред гарантованих 115 динара по сату, раднике плаћају 100 или чак 90 динара на сат, иако су потписали пријем средстава обрачунатих по 115 динара на сат. Тарифирање ноћног рада, рада празницима и недељом као редовног рада је један од начина смањења цене, а мало боља, по раднике, је опција исплате прековремених сати у готовини, без исплате доприноса. Разлика између реално одрађених радних сати и исплаћених радних сати неретко бива 240 спрам 180 радних сати у месецу. Једни се наплаћују наручиоцу посла, а по овом другом обрачуну се исплаћују радници. Варијанту повраћаја новца власнику фирме за обезбеђење представља систем набавке опреме и систем казни, а онедавно и систем наплате обуке и лиценце. Наиме, радник плаћа набавку своје униформе, као и њено одржавање, али је дужан да исту раздужи фирми по окончању посла. Постоји цео сет казни са тарифом за неуредну униформу, кашњење на посао и „*свијасет других разлога које послодавац смисли*“.⁵⁶⁰ Неки послодавци радницима одбијају рате за обуку за службенике обезбеђења, коју организују у својим центрима.

⁵⁵⁹ Исказ испитаника, лиценцирани службеник за јавне набавке

⁵⁶⁰ Исказ испитаника, радник обезбеђења

Лизинг радне снаге представља недовољно регулисан начин ангажовања радне снаге, на начин да није прописно уређен.⁵⁶¹ Фирма за обезбеђење унајмљује раднике од агенција за лизинг радне снаге, које уствари запошљавају те раднике. Фирма плаћа агенцији, а ова плаћа радника уз све доприносе, задржавајући профит. То не мора бити велики профит имајући у виду цене рада у овом сектору, и можда је оправданије закључити да су овакви уговори атрактивнији када се пружају услуге обезбеђења приватним клијентима код којих се више плаћа радни сат. Ипак, погодности по фирме за приватно обезбеђење постоје због ризика од истека уговора, односно престанка посла: фирма за обезбеђење тада раскида уговор са агенцијом, те не плаћа отпремнине, боловања и других дажбина.⁵⁶² Посебну врсту „утаје“ ресурса представља ангажовање мањег броја радника обезбеђења од уговореног, када један радник обилази објекат другог колеге, што није увек изводиво. Наручилац у овом случају плаћа радне сате два радника, а плату прима само један радник. У светлости наведених изврдавања плаћања зарад уклапања у цену треба нагласити да је у пракси могућа комбинација неколицине ових лукративних приступа, па тако можете пријавити два радника а да посао обавља само један, по уговору за стручно усавршавање, коме можете одбијати за неуредну униформу, кашњење итд. Ипак, међу најгоре обрасце присутне у Србији спада неплаћање радника, уз обећање о накнадној исплати зарада. Немали број пута се о одређеним фирмама причало и о томе колико им касне плате. По раднике обезбеђења ово се огледа у томе да раде без плате неко време, 2-3 месеца, нпр., те онда почињу исплате плата, али када се уговор заврши, неретко се дешава да радник остане ускраћен за тај број плата који представља профит власника фирме.⁵⁶³

6.1.3.3. Приватни сектор као клијент

⁵⁶¹ Политика, 24.7.2014. Људе на лизинг нови Закон о раду уопште није заштитио, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/300119/Ljude-na-lizing-novi-Zakon-o-radu-uopste-nije-zastitio>

⁵⁶² Петровић П., Милошевић М., (2016) Приватни сектор безбедности у Југоисточној Европи – претња или стуб безбедности? Случај Србија, Београдски центар за безбедносну политику и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага, стр. 18

⁵⁶³ Видети у делу о великим домаћим фирмама (6.1.4.1) о фирми Инекс имогард, и у делу о профилу радника (6.1.4.7) о раднику који у априлу добија отказ јер је упитао када ће му бити исплаћена децембарска плата.

Приватни сектор је, у случају Србије, постао главни замајац развоја⁵⁶⁴ приватног обезбеђења. Пословање са банкама, великим индустријским системима, малим и средњим предузећима, као и са приватним корисницима, омогућило је и квалитетнији развој сектора због диверсификације услуга које су тражене. Већ је помињано да је улазак страних банака на тржиште означио потражњу за приватним фирмама које пружају услуге обезбеђења. На једном од састанака за отварање понуда окупљени представници приватних фирми за обезбеђење отпочели су преговоре који су резултовали формирањем струковног удружења, касније регистрованог у Привредној комори Београда, потом и у Привредној комори Србије. Такође, приватне фирме запошљавају менаџере безбедности, па су и они спознали свој интерес у струковном организовању и формирали своје струковно удружење у Привредној комори Србије.

У приватном сектору не функционишу јавне набавке, јер је капитал приватни, али важан чинилац јесте конкуренција, где се фирме такмиче ценом и квалитетом услуге. Нажалост, у Србији треба додати и уплив политике у пословање и са приватним сектором, кроз различите злоупотребе и условљавања о чему ће бити речи. Као што је раније наведено, део малверзација са ценама има свој преливајући ефекат и на пословање са приватним сектором, но због веће контроле, директне последице се дају санирати, нпр. разрађеним системом контроле присуства запослених. Посредни ефекти се огледају у обарању цена услуга обезбеђења. Наиме, преговори једне од банака у Србији са фирмом за обезбеђење почивали су на аргументу банке да „*ако обезбеђујете државу за један евро по сату, зашто би вас ми плаћали три евра на сат?*“,⁵⁶⁵ при чему је цена ангажовања у банци смањена на два евра по сату. Тако се и приватни сектор прилагођава тржишним условима, те се малверзације са јавним сектором дугорочно не исплате. За разлику од јавног сектора, уговори се у приватном сектору лакше раскидају, а контроле су веће. Пре свега, у великим системима, као и у банкама, постоје менаџери за безбедност који имају задатак да уговарају послове са фирмама, али и да контролишу њихов рад и испуњење уговора. Ако би смо направили поларизацију пословања, банке и велике

⁵⁶⁴ Док је државни сектор постао главни ослонац за велике и мултинационалне фирме

⁵⁶⁵ Исказ испитаника, менаџер банке

индустријске системе обезбеђују велике домаће фирме и мултинационалне фирме. Мала и средња предузећа, фирме и појединце у локалној средини обезбеђују локалне фирме. Код неких фирми, до стотинак запослених, однос пословања са приватним и са јавним сектором износи 70% : 30%.⁵⁶⁶ Одлика пословања са приватним клијентима јесте најоптималније искоришћен уложени новац и квалитет пружене услуге. Изузвемо ли велике привредне системе, ови клијенти не везују велики број физичког обезбеђења, али је нагласак на техничким системима заштите, неретко у комбинацији са мобилним патролама. Овај приступ послу омогућио је бројним локалним фирмама опстанак на тржишту због малог броја људи које послови ангажују. С друге стране контрола је већа, те се фирме за обезбеђење труде да одрже репутацију. Један клијент раскинуо је уговор са фирмом за обезбеђење када се сазнао да се радници не плаћају редовно: „са 240 динара по сату ви не плаћате раднике!“⁵⁶⁷

У пословању са приватним сектором, фирме за обезбеђење труде се да ангажују свој најбољи кадар, да уложе у најсавременију опрему, али и да воде рачуна о квалитету пружене услуге. За разлику од јавног сектора, уговори нису ограничени на по годину дана, те простор за дугорочно улагање у системе заштите који су исплативији развија како код фирми за обезбеђење, тако и код клијената, стратешки приступ безбедности.

6.1.4. Профил фирми

До јуна 2014. године, у Агенцији за привредне регистре било је пријављено 579 компанија које се баве пружањем услуга обезбеђења, од чега чак 46% регистрованих у Београду.⁵⁶⁸ Седам година раније било је близу 3000 регистрованих фирми⁵⁶⁹ а процењен број запослених кретао се између 40.000 и 60.000 људи. У

⁵⁶⁶ Петровић П., Милошевић М. (2015) Приватни сектор безбедности у Југоисточној Европи – претња или стуб безбедности? Случај Србија, БЦБП, стр. 15

⁵⁶⁷ Исказ менаџера фирме за обезбеђење

⁵⁶⁸ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 39

⁵⁶⁹ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр. 72

погледу бројке скоријег датума важно је истаћи резерву у погледу валидности података. Недоумице настају од 2011. године када су, усвајањем новог закона којим су уређене класификације делатности, ФТО форме са старе шифре делатности 74600 аутоматски преведене на нову шифру 8020 (претежно техничка заштита), док се многе нису пререгистровале на шифре 8010 и 8030 (претежно физичка заштита и претежно приватне истраге и детективски послови).⁵⁷⁰ Нејасноће око броја фирми које легално послују биће отклоњене применом Закона о приватном обезбеђењу по коме ће фирме, да би легално пословале, морати да поседују лиценце за обављање делатности. До почетка 2017. године лиценце је добило 7.360 радника, док је још 15.230 кандидата положило испит, а издато је и 92 лиценце за правна лица од чега 62 за физичко обезбеђење.⁵⁷¹ О величини тржишта можемо судити и по укупном годишњем приходу ових фирми који је у 2001. износио 10 милиона евра, у 2003. досегао је 26 милиона евра, 140 милиона евра у 2010. години,⁵⁷² да би процене за 2015 говориле о 150 милиона евра годишњег прихода.⁵⁷³

Фирме у овом сектору можемо, за потребе ове анализе, поделити на неколико категорија. Првој припадају велике домаће фирме, потом можемо говорити о мултинационалним компанијама на српском тржишту, трећу би категорију чиниле фирме на локалу, док би четврту релевантну категорију представљале тзв. „услугне“ фирме. Пета категорија резервисана је за мале фирме, које углавном немају перспективу, уколико се не ради о фирмама регистрованим искључиво за техничко обезбеђење. Последњој категорији припадају фирме самозаштитне делатности.

6.1.4.1. Велике домаће фирме

⁵⁷⁰ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 39

⁵⁷¹ Политика, 16.1.2017. Само 7.360 радника приватног обезбеђења има лиценцу, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/372102/Samo-7-360-radnika-privatnog-obezbedenja-ima-licencu>

⁵⁷² Davidovic D., Kesetovic Z., Pavicevic O., (2012) National Critical Infrastructure Protection in Serbia: The Role of Private Security, Journal of Physical Security 6(1), p. 61

⁵⁷³ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 39

Под појмом великих домаћих компанија, за потребе ове студије, подразумевамо фирме између неколико стотина и неколико хиљада запослених. У периоду од 2000.-2016. године забележен је успон и пад неколицине тих фирми које су дале печат том времену. У овом одељку представимо значајније постојеће фирме, као и оне које су престале да постоје, уз покушај објашњења разлога за престанак њиховог пословања.

Међу релевантне фирме убраја се некадашњи Прогард (Progard), који је 1992. године основао бивши заменик шефа београдске полиције Мирослав Гојковић.⁵⁷⁴ У већини случајева, на челним позицијама ових компанија налазе се или пензионисани полицајци или војна лица. Захваљујући својим неформалним везама са државним структурама безбедности, ове фирме су стицале повољнији положај на тржишту.⁵⁷⁵ Пословни успех такође дугују и блискости са владајућом Демократском странком (ДС) у првој половини 2000-их. До продаје фирме Г4С-у 2008. године, имали су око 2700 запослених радника обезбеђења и чували различите државне и јавне институције, а познати су били и по услузи пратње новца.⁵⁷⁶

Друга значајна фирма на тржишту Србије је била Систем ФТО чији власник Милован Милошевић слови за великог финансијера тада владајуће Демократске странке Србије (ДСС) и председника Извршног одбора ове странке.⁵⁷⁷ У време највећег развоја ове фирме, од 2006.-2011.године, али и власти ДСС-а током већег дела тог периода, фирма упошљава око 3000 радника, обезбеђује филијале Пореске управе, Нафтну индустрију Србије (НИС), тада још у државном власништву.⁵⁷⁸ Током 2011. године фирму купује шведски Секуритас.

Фирму СЦП Интернационал (SCP International) су 2003. године основали Ким Ден Хондт стручњак безбедности из Белгије, Ђорђе Вучинић, који је заузимао

⁵⁷⁴ Блиц, 1.11.2008. Велики потенцијал Србије, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/veliki-potencijal-srbije/0j2z77e>

⁵⁷⁵ SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity? SEESAC 2005, p. 91

⁵⁷⁶ Политика, 7.2.2007. Пљачкаши као улични ратници, доступно на: <https://goo.gl/5vcGUC>

⁵⁷⁷ ДСС, 10.10.2014., Дванаеста скупштина Демократске странке Србије, доступно на: <https://www.dss.rs/12-skupstina-demokratske-stranke-srbije-predstavljanje-kandidata-i-njihovih-timova-za-predsednika-dss/>

⁵⁷⁸ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 45

високе позиције у МУП Србије у Секретаријату у Београду и Тахир Хасановић. Тахир Хасановић је у то време био генерални секретар Либерала Србије, партије чији је председник тада био министар унутрашњих послова Србије. На таласу ове подршке компанија се развијала достигавши бројку од 1500 запослених. Ова фирма је у моменту продаје 2009. године шведском Секуритасу заузимала треће место на српском тржишту са уделом од 6%.⁵⁷⁹ Фирма је обезбеђивала бројне државне и јавне установе, школе и банке.

Сигурност Врачар⁵⁸⁰ била је фирма основана још 1982 године. Карактерисало ју је стручно особље, те вишедеценијско искуство у заштити државних и јавних институција. Приватизована, ова фирма постаје у 2000-им годинама јако напредовала за време власти ДСС-а, мада нема директних веза са овом партијом. До свог краха упошљавала је до 500 људи, а поред важних државних институција, ова фирма је од почетка обезбеђивала београдску „Арену“. *„Међу фирмама за обезбеђење је постојало правило да се први посао који фирма почне, препушта тој фирми, а то је био случај са Ареном и Сигурност Врачар. Међутим, после договора око цена, једна од фирми је искористила ту информацију и преузела Арену понудивши нижу цену.“*⁵⁸¹ Челни људи ове фирме били су Милан Николић и Мирко Ђуровић. Пословну 2013. годину ова фирма завршила је са дугом од око 300.000 евра и блокадом рачуна, док се челни људи налазе под истрагом због злоупотреба током препродаја акције фирме, а фирма је због финансијског стања изгубила бројне послове.⁵⁸² Ова је фирма, поред Г4С, Секуритаса и Добергарда, једина имала уговоре за обезбеђивање републичких органа на две године за око 52 милиона динара. Због пропасти фирме, конзорцијум фирми Инетрсејф Бизнис (Inter Safe Business) и Варност Фитеп преузели су обезбеђивање дванаест адреса ових органа.⁵⁸³ Инспекција рада је током 2014-2015 поднела чак 16 прекршајних пријава против ове фирме за

⁵⁷⁹ Блиц, 1.11.2008. Велики потенцијал Србије, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/veliki-potencijal-srbije/0j2z77e>

⁵⁸⁰ Интернет страница фирме: <http://www.sigurnostvracar.co.rs/>

⁵⁸¹ Исказ испитаника, менаџер безбедности

⁵⁸² ЦИНС, 31.12.2014. Ко обезбеђује државне институције, доступно на: <https://www.cins.rs/srpski/news/article/ko-obezbedjuje-drzavne-institucije>

⁵⁸³ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 47

њена пословања на територији Београда, за прекршаје одредаба Закона о раду и Закона о безбедности и здрављу на раду.⁵⁸⁴

Још једна фирма која је због финансијских проблема изгубила послове је Протект Тим (Pro-Tech Team). Позната из деведесетих година као Комет тим, са својим везама са ЈУЛ-ом, ову фирму купио је Горан Јоксић. До 2014. године се он водио као власник, до своје смрти, када је фирма постала власништво његове малолетне ћерке. Годинама је добијала набавке велике вредности попут ПИО Фонда и Републичког фонда здравственог осигурања, али је због неплаћања радника изгубила те послове током 2014. године. Фирма је до тада имала 284 радника обезбеђења. Суноврату фирме допринеле су и честе контроле Инспекције рада у 2014. години, када је по подацима из Прекршајног суда у Београду⁵⁸⁵ поднета чак 71 прекршајна пријава против ове фирме у периоду од 2013-2015. године на основу прекршаја одредби Закона о раду и Закона о безбедности и здрављу на раду. Поређења ради, против других фирми било је свега неколицина прекршајних пријава по одредбама ових прописа.

Попут Сигурности Врачар, фирма Варност Фитеп⁵⁸⁶ једна је од „ветерана“ обезбеђења у Србији, основана 1969. године као специјализовано предузеће за физичко техничко обезбеђење и противпожарну заштиту имовине и лица под именом Фитеп. Од 2003. године ову фирму купује Мариборска Варност, те фирма послује под данашњим именом. Кадар ове фирме важио је за обучен и стручан, у недостатку стандарда приватног обезбеђења до доношења новог закона. Попут Сигурности Врачар и пар сличних фирми, њени запослени су имали редовне обуке гађања, против пожарне заштите и прве помоћи, што је у случају флукутирајућег кадра новонасталих фирми била реткост, те се немали број фирми „отимао“ за запослене ове компаније.⁵⁸⁷ Фирма упошљава око 700 радника, а поред класичних услуга

⁵⁸⁴ Прекршајни суд у Београду, Одговор на информације од јавног значаја, Број I Су.бр. 1/2015-1669 од 17.8.2015. године

⁵⁸⁵ Прекршајни суд у Београду, Одговор на информације од јавног значаја, Број I Су.бр. 1/2015-1669 од 17.8.2015. године

⁵⁸⁶ Интернет страница фирме: <http://www.varnost-fitep.rs/sr/>

⁵⁸⁷ Исказ испитаника, бивши радник обезбеђења

физичког и техничког обезбеђења пружа и услуге хигијенско санитарне заштите, те се на тендерима надмеће са тзв. „услужним“ фирмама.

Фирма Протекта⁵⁸⁸ (Protecta) почела је као детективска агенција 2001. године, која је накнадно развила и своју ФТО делатност. Власник фирме је Горан Триван, који је финансијски подржавао Демократску странку током 2011. године⁵⁸⁹ са 2.000.000 динара, као и 2012. године⁵⁹⁰ када је странци ова фирма донирала такође 2.000.000 динара за републичке изборе. Протекта је и током 2013. године финансијски помогла ДС у виду прилога за редован рад странке нешто скромнијег износа од 500.000 динара.⁵⁹¹ Током владавине ДС, ова је фирма забележила значајан раст послова, а по неким изворима је у овом периоду учетворостручила своје пословне приходе.⁵⁹² Као показатељ раста обима пословања могу послужити огласи за запошљавање, па је само у 2011. години због повећаног обима посла тражила 700 радника.⁵⁹³ Упошљавање овако великог броја радника, каквим не располаже ни већина фирми у сектору, настављено је и наредних година, па је тако 2012. године оглашена потражња за 350 радника обезбеђења на територији Србије,⁵⁹⁴ а наредне године за још 107 радника обезбеђења.⁵⁹⁵ У октобру 2014. године заједно са ТелУсом и Добергардом добија уговор за чување објеката Поште Србије, а наредне године оглашава потребу за још 300 радника обезбеђења.⁵⁹⁶

⁵⁸⁸ Интернет страница фирме: <https://www.protectagroup.co.rs/>

⁵⁸⁹ Агенција за борбу против корупције. „Годишњи финансијски извештај о финансирању Демократске странке за 2011. годину. Београд, 2011: 83. <http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2012/05/7%20DS%20godisnji%20fin%20izv.pdf>

⁵⁹⁰ Агенција за борбу против корупције – претрага извештаја о трошковима кампање, избори за народне посланике 2012 – Демократска странка: <http://www.acas.rs/pretraga-registra/>.

⁵⁹¹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 44

⁵⁹² Пиштаљка, 08.06.2013 Губиташи највећи финансијери Демократске странке, доступно на <https://pistaljka.rs/home/read/368>

⁵⁹³ Инфостуд, огласи за посао фирме „Protecta”, новембар 2011.

<https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/61375><https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-fizicko-tehnickog-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/70787>.

⁵⁹⁴ Инфостуд, оглас за посао фирме „Protecta” јануар 2012.

<https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/72197>.

⁵⁹⁵ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 44

⁵⁹⁶ Инфостуд, оглас за посао фирме „Protecta” јануар 2015. <https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-fizicko-tehnickog-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o.-Beograd/114096>

Некадашња фирма Стракон Секјурити (Stracon security), дигла је много прашине откада је основана у Србији. Њу је 2004. године основао Градимир Налић,⁵⁹⁷ претходно саветник за људска права председника СРЈ Војислава Коштунице 2000.-2003. године и адвокат ДСС. Као сувласници ове фирме уписани су били и брачни пар Вилијем и Лин Монтгомери, бивши амбасадор САД у Србији са супругом. Једно време су обезбеђивали Дунав осигурање, а упошљавали су 300 радника.⁵⁹⁸ У 2014. години донета је Одлука о покретању ликвидације предузећа.⁵⁹⁹

Фирма Протекси (Protexi Group System Doо)⁶⁰⁰ основана је 2009. године, а менаџмент чине бивши високи официри војске. За директора Душана Скорупана тврде⁶⁰¹ да је био близак ДС-у, а једна од ставки у каријери му је и шеф обезбеђења председника Србије (2004-2009). Фирма је у 2014. години имала око 400 запослених,⁶⁰² док подаци из АПР за 2012. наводе 611, односно 490 запослених у 2013. години.⁶⁰³ За разлику од других фирми, Протекси се ослања на приватне клијенте, а у пословима са државом и јавним установама их готово и нема, јер држе високе цене. Један од њихових главних клијената је НИС, где је на добијање посла утицала и блискост тадашњој владајућој странци.⁶⁰⁴ Други клијенти, судећи по подацима са интернет странице фирме, укључују Холцим, МекКен Ериксон, Књаз Милош, те бројни објекти махом по Београду и Чачку.⁶⁰⁵

Фирму Сектра (Sectra doо) основао је Горан Радосављевић Гури, бивши командант Жандармерије. Он је такође и члан владајуће СНС⁶⁰⁶ и финансијски је

⁵⁹⁷ Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабир државама – случај Србија, Чигоја штампа, стр. 113

⁵⁹⁸ Б92, 14.10.2005. Налић основао фирму за обезбеђење, доступно на:

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=10&dd=14&nav_id=178462

⁵⁹⁹ Агенција за привредне регистре,

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterprisePublishedDocuments/1022295?code=597F2DAA9A8E208BE49D339CF01BD5290725BEE8>

⁶⁰⁰ Интернет страница фирме: <http://www.protexigroup.co.rs/>

⁶⁰¹ Исказ 2 испитаника, функционери фирме за обезбеђење

⁶⁰² Исказ испитаника, функционер фирме за обезбеђење

⁶⁰³ Агенција за привредне регистре,

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=20499362&kod=a9d8d3c79415118d3874bfa08de449ee8a5ab294&godina=2013>

⁶⁰⁴ Сменом власти, још једна фирма, блиска новим властима ушла је у посао обезбеђивања НИС

⁶⁰⁵ Званична страница фирме са референцама: <http://www.protexigroup.co.rs/reference/>

⁶⁰⁶ НСПМ, 6.6.2017, Горан Радосављевић Гури: Ако Харадинај буде премијер морамо преговарати са њим, ту нема емоција - поносан сам што сам члан СНС, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/goran->

помагао ову странку.⁶⁰⁷ Ретко је пословала са државом, мада је обезбеђивала поједина јавна предузећа. У посао обезбеђивања НИС-а ушли су по доласку СНС на власт, те заједно са фирмом Протекси обезбеђују ово предузеће. Обезбеђивали су низ јавних скупова, Бирфест 2012. године, Црвену Звезду, ИДЕА ланац продавница. За Радосављевића конкуренција тврди „да се не пита ништа и не меша се у бизнис“.⁶⁰⁸ Осим ове, био је и директор фирме за обезбеђење Трекердог (Trackerdog), као и сувласник фирме за обезбеђење Сектракон (Sectracon) са контроверзним бизнисменом Миломиром Јоксимовићем – Мишом Омегом.⁶⁰⁹ По подацима из АПР, фирма је 2013. године имала скоро 200 радника, мада конкуренција оцењује да имају и „више од тога“.⁶¹⁰

О фирми ВИП Секјурити Системс (Vip Security Systems)⁶¹¹ се зна врло мало, а саговорници широм приватно-безбедносног спектра су били јако шкрти на коментарима. За власника Жељка Војиновића Жишку, бивше војно лице, тврде да је харизматичан и пробојан човек, али и да има блиске везе са владајућом СНС. Тврди се да један од модела рада јесте и наметање пословања појединим клијентима наступом „од сада те обезбеђујем ја“, уз нагласак на везе са владајућом странком.⁶¹² Други га описују речима „посао кад ради, ради га коректно, али ако уме себе да контролише“.⁶¹³ Ова фирма послује од 2013. године, а међу клијенте спадају ХЕ Ђердап, те поједине општине. Интересантно је да је, по подацима из АПР⁶¹⁴, сувласник ове фирме правно лице IT INVENTIVE ENERGY DOO, које је, пак, у

radosavljevic-guri-ako-haradinaj-bude-premijer-moramo-pregovarati-sa-njim-tu-nema-emocija-ponosan-sam-sto-sam-clan-sns.html?alphabet=1

⁶⁰⁷ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 43

⁶⁰⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶⁰⁹ Б92, 12.11.2010. Приватно обезбеђење ван контроле, доступно на:

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=11&dd=12&nav_id=471956

⁶¹⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶¹¹ Интернет страница фирме: <http://vipsystems.rs/>

⁶¹² Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶¹³ Исказ 2 испитаника, функционери фирме за обезбеђење

⁶¹⁴ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterpriseMembers/6732727?code=FE6523B0E270EE575FF32ADB2D266AC044BE2D36>

власништву Војновића, а основана је месец дана раније као фирма за Консултантске делатности у области информационе технологије.⁶¹⁵

Фирма Добергард⁶¹⁶ основана је 2004. године, али свој успон доживљава од 2012. године, што се подудара са доласком СНС на власт. Власник ове фирме Душан Ђукић, претходно је радио у другим фирмама за обезбеђење, а поседује сестру-фирму Добергард плус, са којом често Добергард заједнички наступа на тендерима за послове са јавним сектором. Значајније послове добија од 2013. године, да би већ наредне године имала око 50 уговора са разним државним и јавним институцијама: Пореска управа, Електропривреда, Национална служба за запошљавање, школе, домови здравља, Пошта итд.⁶¹⁷ По подацима АПР за 2013. годину, званично је у фирми радило 443 запослена, уз још 219 запослених у фирми Добергард плус,⁶¹⁸ мада је процена да је овај број знатно већи био у том периоду, због честе праксе ангажовања радника на стручном усавршавању и оспособљавању. Власник негира повезаност са партијама, већ своје успехе брани професионалношћу кадра којим располаже. Неупитно је да имају способан правни тим, јер су њени представници пред Комисијом за заштиту права у поступцима јавних набавки водили бројне спорове. Само током 2014. године, од 61 жалбе на фирме за обезбеђење, чак 17 се односило на ову фирму, од којих је 12 решено у њену корист.⁶¹⁹ За ову фирму конкуренција не штеди лоше речи, попут тога да „*добијају на ниске цене и пружају никакав квалитет*“,⁶²⁰ или „*да играју прљаво и уцењивачки, подnoseћи стално жалбе и приговоре на набавке, како би нанели штету органу који набавку спроводи, који, да би прекинуо агонију, налази начин да са њима склопи уговор*“.⁶²¹

⁶¹⁵ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterpriseBusinessName/6656344?code=CC8E73BEFD4D74DEAA70D9BBFCD8CF195299648A>

⁶¹⁶ Интернет страница фирме: <http://www.dobergard.co.rs>

⁶¹⁷ ЦИНС, 31.12.2014. Ко обезбеђује државне институције, доступно на:

<https://www.cins.rs/srpski/news/article/ko-obezbedjuje-drzavne-institucije>

⁶¹⁸ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 42

⁶¹⁹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 43

⁶²⁰ Исказ испитаника, функционери фирме за обезбеђење

⁶²¹ Исказ испитаника, менаџер у банци

Једна од репрезентативних великих фирми јесте Инекс плус (Inex plus),⁶²² или некадашњи Инекс имогард (Inex ImmoGuard). Фирма је основана 2003. године као Инекс имогард, а у подацима АПР-а се као стопостотни власник водила фирма из Панаме LARINGHAM CORP S.A.⁶²³ Фирма Инекс имогард је од 2016. године у стечају. Власник је Алан Васјор, директор консултантске фирме из Луксембурга.⁶²⁴ Он је такође власник и фирме STEDALUX S.A. која је, по оснивачком акту Инекс имогарда из 2013. године и једини члан друштва са ограниченом одговорношћу. Инекс имогард је пословала успешно до 2013. године, коју је завршила са губитком од 77.500.000 динара и са 365 запослених радника.⁶²⁵ По тврдњама конкуренције, број запослених је износио и до 500 ангажованих радника.⁶²⁶ По подацима са Портала јавних набавки, фирма је од 2010. године радила за неколико државних институција, махом пружајући услуге чишћења и одржавања.. Од 2012. године Управи Царина почињу да пружају и услуге обезбеђења. Током 2013. Године оснива се фирма Инекс Плус, чији је једини члан друштва истоимена фирма STEDALUX.⁶²⁷ Широм сектора приватне безбедности коментарисано је да је исти власник понудио радницима Инекс имогарда нови радни однос у новој фирми уз услов да се одрекну вишемесечних неисплаћених зарада.⁶²⁸ Овом регистрацијом омогућено је истој фирми да отпочне пословање без дугова према радницима и према држави.⁶²⁹ Такође, фирма STEDALUX оснива у јулу 2013. године и фирму БФС сервис (BFS Servis) која се бави услугама одржавања објеката. На сајту Инекс плуса се ова фирма наводи као

⁶²² Интернет страница фирме: <http://www.inexplus.rs/>

⁶²³ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterpriseMembers/1020365?code=397F0F636F259C2F23FCCCB6689F619AEBD35FDC>

⁶²⁴ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 45

⁶²⁵ Према: Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 45

⁶²⁶ Искази неколико менаџера фирми за обезбеђење

⁶²⁷ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterpriseMembers/6487702?code=E95F54BD554379EA80538F9718DA2BC76B7B9D45>

⁶²⁸ Подаци неколицине менаџера безбедности и менаџера банака

⁶²⁹ Током теренског истраживања 2014.-2015. године за пројекат „Towards Effective Private Security Governance in Serbia“, чији су резултати објављени у књизи : Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП уочени су комбији за транспорт новца на којима је био натпис Инекс плус – испод ових слова, на местима где су била налепљена слова „иммогуард“ на лепаксе залепила прашина, те се назив претходне фирме јасно оцртавао, што говори у прилог трансферу људских и материјалних ресурса из једне у другу фирму

стратешки партнер. Једна од препознатљивијих делатности ове фирме јесте и пружање услуга транспорта новца. Нема директне повезаности ове фирме са политичким партијама, али сумњу изазива нетранспарентно власништво и више него упитни начини опстанка и пререгистрације фирме на штету и државе и запослених.

У групу великих фирми, по неким својим обележјима, спада и престоничка фирма од 180 запослених Секут (Secut).⁶³⁰ Настала је 2002. године и на својој интернет страници оглашава услуге обезбеђења, одржавања просторија, курирске услуге, безбедност и здравље на раду, одржавање ПП апарата, одржавање зелених површина. Лоцирани су у Пословном центру Ушће, где пружају услуге обезбеђења том објекту, а међу значајним ставкама које оглашавају јесте управо обезбеђење шопинг центара и пословних објеката. Нема података о обезбеђивању објеката у јавној својини. Оно што ову фирму чини интересантном јесте и да је њен директор, Зоран Мисић, до 2014. године био начелник Управе полиције МУП РС.⁶³¹

На узорку ових домаћих фирми могу се уочити неке од правилности, а једна од њих је да се у менаџменту ових фирми налазе углавном бивши високо позиционирани припадници војске и полиције, а неретко су и чланови политичких партија. Друга правилност која се намеће је да нема успешних фирми које свој успон нису договале политичким партијама на власти, као услов без кога се не може. Тамо где та веза није директно уочљива, остале правилности указују да би их „политички подобне“ фирме избациле из лукративних послова. Као што успон дугују блискости са властима, тако и пад пословања, махом због неуспеха у поступцима јавних набавки, дугују нестанку политичких патрона. Даља судбина оваквих фирми је постепено гашење, или пак куповина од стране неке мултинационалне компаније, које купују фирме, претходне послове, људске и материјалне ресурсе и удео на тржишту. Таквом уласку на тржиште посвећујемо наредне редове.

6.1.4.2. Мултинационалне компаније

⁶³⁰ Интернет презентација фирме: <http://www.secut.rs/sr/pages/details/9/Secut-d-o-o>

⁶³¹ Јовановић М. (2014) Сарадња све снажнија, али се може унапредити, Свет безбедности број 3

У Србији послују две глобалне, мултинационалне компаније – Секуритас (Securitas services) и Г4С (G4S Secure solutions). Улазак на тржиште Србије обезбедиле су куповином постојећих фирми које су развиле своје пословање на завидном нивоу.

Прва наведена фирма Секуритас⁶³² јесте шведска мултинационална компанија која послује широм света. У Србију улази 2008. године куповином фирме СЦП Интернационал. Секуритас наредне године купује и фирму Гордон, а своју пословну империју заокружује куповином фирме Систем ФТО 2011. године. И овде је видљив својеврсни образац. Наиме, губитком политичке подршке СЦП Интернационал опстаје на тржишту у мери у којој може да пружа услуге, али нема „привилегован положај“ добијања великих јавних набавки. Сменом власти, цвета посао фирме Систем ФТО, захваљујући утицају владајуће ДСС. У време уласка Секуритаса, прва опција за куповину био је управо Систем ФТО али „су имали толико алкаве и неуредне књиге, да се Секуритас одлучио да потражи неку фирму која послује чистије“.⁶³³ Када говоримо о обрасцу, тада указујемо на особине домаћих фирми које се развијају на основу политичке подршке, па када дође до смене власти, нестане подршке, али фирма већ има уговорене послове и одређен број људи ангажован на тим пословима. Тада су те фирме најпогодније за продају мултинационалним компанијама које су у стању да задрже те послове и да прошире делатност. Фирма Секуритас није задржала све запослене купљених компанија, али је по подацима из Агенције за привредне регистре (АПР), у 2013. години имала око 3000 запослених.⁶³⁴ У интервјуу почетком 2012. године, тадашњи директор је изјавио да „имају 6500 радника“.⁶³⁵ О раскораку између пријављеног и ангажованог броја радника у овом сектору биће речи нешто касније, али пристојно је претпоставити да ова фирма

⁶³² Интернет страница фирме: <http://www.securitas.co.rs/>

⁶³³ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење; у доцнијим интервјуима са овим испитаником није коментарисано „стање књига Систем ФТО-а“ по њиховој куповини и интегрисању у Секуритас

⁶³⁴ Претрага на сајту Агенције за привредне регистре, доступно на <http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=17487809&kod=0ed3b5e0a8a7cee609e459015d3985bbd8b5ba04&godina=2013>

⁶³⁵ PSS 47, januar 2012, Dobitna formula, dostupno na: <http://www.pss-magazine.com/LinkResolver.action?request=509>

упошљава више од 3000 радника обезбеђења. Фирма је у 2015. години располагала са 884 комада оружја.⁶³⁶

Секуритас обезбеђује велики број државних и јавних установа, а обезбеђују и значајне приватне клијенте попут банака, чију територијалну распрострањеност филијала могу да покрију само малобројне фирме.

У погледу фирме Г4С⁶³⁷ важе исти обрасци уласка на тржиште. Ова британска фирма прво је купила ДМД систем 2007. године, да би 2008. године купила и фирму Прогард, која је у то време била једна од највећих фирми за обезбеђење у Србији. И ова фирма је успех свога пословања дуговала блискости са политичким елитама, те је куповином од стране мултинационалне компаније успостављен овај образац уласка на тржиште. Г4С, по подацима из АПР за 2013. годину⁶³⁸ има око 2800 запослених,⁶³⁹ док је податак са званичне интернет странице ове фирме „4200 официра обезбеђења“.⁶⁴⁰ Ова фирма је располагала, према подацима из 2015. године, са 703 комада оружја.⁶⁴¹ Као једна од водећих светских фирми, успела је да током 2014. и 2015. године добије посао обезбеђивања ХЕ Ђердап, што је представљало новину на тржишту безбедносних услуга Србије, преузевши овај посао ћерки-фирми из тзв. „услужних“ фирми, о чему ће накнадно бити више речи.

6.1.4.3. „Услужне“ фирме

⁶³⁶ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 41

⁶³⁷ Интернет страница фирме: <http://www.g4s.rs/>

⁶³⁸ И овде се позивамо на податке АПР из 2013. године, а не на неке новије. Разлог је што су последњи доступни подаци за 2013. годину, док се за наредне године појављује другачији образац финансијских извештаја са ограниченим приступом, и без података о броју запослених у јавно објављеном делу извештаја

⁶³⁹ Претрага на сајту Агенције за привредне регистре, доступно на <http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=06043429&kod=dde0b5288014d500c713659ed771eda55fe8d388&godina=2013>

⁶⁴⁰ Интернет страница фирме Г4С: <http://www.g4s.rs/sr-Latn-RS/Content-Pages/Manned-Guarding>

⁶⁴¹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 41

Феномен услужних фирми карактерише српско тржиште безбедносних услуга и представља споредни производ процеса приватизације. Законом о приватизацији из 2001 године⁶⁴² уведена је обавеза реструктурирања јавних предузећа за приватизацију. Овај поступак је ближе уређен подзаконским актом⁶⁴³ којим се дефинише обавеза издвајања нематичних делатности предузећа у засебне фирме. У пракси је то значило креирање тзв. „услужних“ фирми које су у себи акумулирале све потпорне, услужне делатности које је матична фирма некада имала у свом саставу. Готово по правилу се те услужне фирме баве пружањем услуга обезбеђења и услуга одржавања и чишћења. Осим ових, постоји и један шири дијапазон услуга специфичних за свако предузеће, па се тако могу наћи услуге припреме хране, угоститељске услуге, услуге превоза, те разне друге. Предвиђен је и период у коме се овим услужним фирмама гарантује период преференцијалних уговора од, најчешће 5 година, мада су ови рокови углавном продужавани у пракси. Лишене ових услуга, јавне установе су често оглашавале потражњу путем тендера, кројену за специфичне фирме, те су најчешће спајане одржавање и обезбеђење као тражене услуге на „скројеним“ тендерима. То је за последицу на тржишту имало да се и друге, приватне фирме за обезбеђење, прилагоде потражњи те да развијају дијапазон својих услуга или склапају партнерства са фирмама за одржавање зарад заједничких наступа на тендерима. У Србији се процењује да у услужним фирмама за обезбеђење ради између 7000 и 8000 радника. Како се ради о махом државним фирмама, статус запослених је регулисан прописима, те има мање рада на црно, а послови у овим фирмама су тражени због плаћања накнада, могућности боловања и коришћења одмора. Услужне фирме углавном послују у локалним оквирима пружајући услуге некадашњој фирми и неколицини околних клијената попут школа, тржних центара или мањих приватних клијената. Углавном су у државном власништву, где за директоре важе иста правила као и за друге јавне установе. За разлику од других фирми за обезбеђење, у појединим услужним фирмама још функционишу синдикати. У даљем тексту ћемо представити неке од значајнијих фирми из ове области.

⁶⁴² Закон о приватизацији, "Службени гласник РС" бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 30/2010, 93/2012, 119/2012, 51/2014 чл.19-23

⁶⁴³ Уредба о поступку и начину реструктурирања субјеката приватизације "Сл. гласник РС", бр. 52/2005, 96/2008, 98/2009, 44/2013 и 59/2013

Фирма Костолац услуге⁶⁴⁴ била је део Електропривреде Србије до 2004. године, а данас је издвојено правно друштво специјализовано за пружање услуга обезбеђења. Има око 360 радника и у државном је власништву.⁶⁴⁵ Своје услуге пружају углавном у Пожаревцу и околини широком дијапазону клијената коју укључује, осим бивше матичне фирме и друге индустријске и грађевинске фирме, школе, предузећа и културне установе, као и обезбеђење локалних јавних скупова, за које тврде да „једини имају људства да покрију те догађаје“.⁶⁴⁶ Као препреку за приватизацију наводе да су поступком реструктурирања издвојени као особље и неколицина возила, док не поседују никакву имовину у смислу смештајних капацитета, те да су „подстанари Костолца“, а такве ће их тешко ко купити.⁶⁴⁷

Слична је прича фирме Колубара услуге,⁶⁴⁸ коју је Рударски басен Колубара основао 2003. године. Фирма је у државном власништву и запошљава око 3200 радника од чега 695 су радници обезбеђења, а пружа три врсте услуга – обезбеђење, чишћење и рекултивацију тла. Обезбеђују све копове и постројења највећег рударског басена у Србији, а у сатницу њиховог радника се мора обрачунати и амортизација за употребе теренских возила јер „једно је градска возња комбијем од банке до банке, а друго је када Лада Нива дневно прелази стотине километара кружне трасе ван асфалтних путева“.⁶⁴⁹

Фирма ТелУс⁶⁵⁰ послује од 2005. године као акционарско друштво, а једини акционар је Предузеће за телекомуникације "Телеком Србија" а.д. Обезбеђују пословнице Телекома Србије, до 2014. године су били и једино обезбеђење Пошта Србије (преузимањем њихових радника оснивањем ТелУса), све до 2014. године, када обезбеђење Поште деле са Протектом и Добергардом. Уједно, фирма ТелУс је

⁶⁴⁴ Интернет страница фирме: <http://www.kostolaculuge.com/>

⁶⁴⁵ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 51

⁶⁴⁶ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶⁴⁷ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶⁴⁸ Интернет страница фирме: <http://www.kolubarauluge.rs/>

⁶⁴⁹ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁶⁵⁰ Интернет страница фирме: <http://www.telus.rs/>

једна од најуспешнијих фирми која је 2013. годину завршила са нето добитком од скоро 200 милиона динара, а запошљава око 1600 радника.⁶⁵¹

ПД Про ТЕНТ доо⁶⁵² основала је ЈП Термоелектране Никола Тесла 2003. године. Услуге обезбеђења пружа Термоелектрани, општини Обреновац, београдским топланама. Од 2006. године спајањем са ПД Сава ТЕНТ пружа и угоститељске и услуге одржавања. У овој фирми је запослено између 2000⁶⁵³ и 2200⁶⁵⁴ радника. Након губитка тендера за обезбеђење Термоелектране у Обреновцу, дошло је до великог протеста синдиката, што је у преговорима са Владом довело до измене основачког акта предузећа⁶⁵⁵ у марту 2016. године чиме је предузеће изузето из поступака јавних набавки позивањем на одредбе члана 7а Закона о јавним набавкама⁶⁵⁶ које фирми, коју контролише оснивач, омогућује да улази у директне преговоре око набавки услуга.

Ако би се могло рећи да је држава заштитила интерес Про ТЕНТ-а, као услужне фирме у свом власништву, то се не би могло рећи и за остатак фирми које припадају овој поткатегорији. Супротан пример маћехинског односа државе илустроваћемо случајем фирме Застава безбедност. Ова фирма настала је издвајањем из Заставе у Крагујевцу 1991. године, а некад матичној фирми, као и другим клијентима нудила је услуге обезбеђења и одржавања противпожарних апарата. Рак рана ове фирме је била чињеница да је од матичне фирме наследила део дугова које није могла да измири. То је утицало да ова фирма не може да учествује на јавним набавкама. Такође, током 2003. године Агенција за приватизацију је изгубила процену капитала фирме Застава безбедност, те иста није могла да се приватизује. Десетак година је фирма плаћала казне због пријаве за непроцењену вредност компаније, да би се тај акт нашао *„током померања намештаја у канцеларији*

⁶⁵¹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 50

⁶⁵² Интернет страница фирме: <http://protent.rs.212-200-255-30.oblaci.rs/>

⁶⁵³ Податак са званичне станице фирме: <http://protent.rs.212-200-255-30.oblaci.rs/>

⁶⁵⁴ Блиц, 24.4.2016. Решен деценијски проблем радника Про ТЕНТ, доступно на:

<http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/esen-decenijski-problem-radnika-pro-tent/w6ewpfv>

⁶⁵⁵ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterprisePublishedDocuments/1064878?code=0E63DA189149AB8CA2D1A37356B032DFA27D258F>

⁶⁵⁶ Закон о јавним набавкама "Сл. гласник РС", бр. 124/2012, 14/2015 и 68/2015

(Агенције за приватизацију, прим.аут.), испод неког ормана“.⁶⁵⁷ Чак ни идеја да се фирма подели на два дела зарад лакше продаје – на обезбеђење и на одржавање ПП апарата, није дозвољена и поред заинтересованих купаца. Систематско пропадање ове компаније илустровано је речима једног њеног функционера „држава ме убија на рате: потерала ме је у приватизацију, оставила ми дугове, изгубила процену капитала и не могу да радим“.⁶⁵⁸ Суноврат фирме у 2013. години обележен је дугом од 43 милиона динара и са 43 радника.⁶⁵⁹ У јануару 2015. године Влада је ову фирму увртила на листу 188 предузећа у којима је покренут стечај због немогућности приватизације.⁶⁶⁰

Последња фирма ове врсте је Ђердап услуге⁶⁶¹ која је настала издвајањем из система Хидроелектрана Ђердап 1996. године. За разлику од претходно описаних фирми, Ђердап услуге је од 2006. године приватизована поделом акција радницима, од којих су њих 518 постали деоничари. Фирма упошљава између 1000 и 1200 запослених⁶⁶² и осим услуга обезбеђења (где је скоро 600 запослених) пружа и услуге угоститељства, уређења обала, обука, техничких прегледа и сл. Своје клијенте има у подручјима где је и ХЕ Ђердап пословао, а то укључује Кладово, Пожаревац, Пирот, Београд, Неготин и Сурдулицу. Након губитка посла обезбеђивања ХЕ Ђердап 2014. године, фирма је опстајала махом од профита из других делатности, а дошло је и до организационих промена и прилагођавања захтевима тржишта усвајањем нових стандарда и процедура, што је исходovalo повратком на посао обезбеђивања ХЕ Ђердап у наредној години на тендеру где је носиоц био Г4С, уз Ђердап услуге и ВИП Систем. Случај Ђердапа је индикативан за друге услужне фирме јер показује како се у случају неминовне приватизације фирма мора сналазити на тржишту, на коме је

⁶⁵⁷ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁵⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁵⁹ Агенција за привредне регистре:

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=07631596&kod=757e8107842fb33be98efc7a96027cc3646f9159&godina=2013>

⁶⁶⁰ Списак 188 фирми у којима је покренут стечај: http://priv.rs/upload/document/predlog_2015-02-02_162013.pdf

⁶⁶¹ Интернет страница фирме: <http://djerdapusluge.co.rs/>

⁶⁶² Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

губитак посла такође један од могућих исхода против кога се треба борити квалитетом понуђене услуге.⁶⁶³

На примерима описаних фирми указано је на начин пословања државног обезбеђења, јер је држава у већини ових фирми и даље власник. Оне углавном уживају повлашћен положај према некад матичној фирми, али у условима све јаче конкуренције, и тај се монопол крњи. Како то изгледа, видело се у случајевима Про ТЕНТ-а и Ђердап услуга, са два различита исхода по ове фирме. У догледној будућности ће ове фирме изгубити преференцијални статус, а ако се не приватизују (што није по себи гаранција опстанка, али је предуслов), губитак послова учиниће своје, те ће скончати попут Заставе безбедности.

6.1.4.4. Локалне фирме

Услугне фирме, послујући на подручјима на којима су и мајке-фирме развијале своју делатност, свдећи се на локалне оквире, наилазе на конкуренцију у виду локалних приватних фирми за обезбеђење. Не такмичећи се за обезбеђење великих система из којих су услужне конкурентске фирме проистекле, ове фирме траже своје клијенте на нивоу локалних власти, просветних институција, те других приватних клијената из привреде. Такође, лишени могућности да озбиљно крње пословање великих и мултинационалних фирми, у циљу опстанка диверзификују своју делатност на најразличитије начине, те се с правом може рећи да је динамика рада ових фирми другачија од претходно описаних. Њих карактерише мањи број запослених, од неколицине до пар десетина, док су фирме са стотинак запослених реткост.

После Београда, највећи број фирми послује на територији Војводине. На основу узорка од 312 фирми које су носиле шифру делатности 74600, новинарски тим Центра за истраживачко новинарство (ЦИНС)⁶⁶⁴ је током 2007. године утврдио да је

⁶⁶³ Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе, DCAF, стр. 71

⁶⁶⁴ Интернет страница Центра за истраживачко новинарство: <https://www.cins.rs/srpski>

165 фирми регистровано у Београду, 88 у Војводини, а осталих 59 фирми је распоређено по Србији.⁶⁶⁵ Слична је територијална дистрибуција утврђена и код детектива у Србији.⁶⁶⁶ По подацима о броју лиценцираних фирми до августа 2017. године, које води Привредна комора Србије,⁶⁶⁷ од 289 лиценцираних фирми, 139 их је из Београда, а 56 из Војводине, док је остатак из Србије. Разлика у бројкама да се тумачити и присуством фирми које се раније нису бавиле обезбеђењем, а сада су развиле своје унутрашње службе обезбеђења.

У Војводини је неколико карактеристичних фирми чији би опис допринео целовитијем сагледавању локалних фирми. Тако фирма Ормештер (Ormester-Security Service) послује у Суботици и на северу Војводине, а у 100% је власништву мађарског капитала.⁶⁶⁸ Како упошљава (једним делом) припаднике мађарске националне мањине, то јој отвара простор за ангажман у мултинационалној средини где је потребно знање више језика, што истичу као предност.

У Зрењанину послују две релевантне фирме за обезбеђење – Полар и Патрол 023. За Полар⁶⁶⁹ се може рећи да међу „лидерима у Војводини“ са 120 запослених и пословима по Зрењанину и околини. Фирма је основана 2003. године а међу њиховим клијентима се налазе бројна јавна и приватна предузећа, образовне институције, као и спортски клубови и институције. Једна од регионалних специјалности ове фирме јесте пољочуварска служба. Активни су у регионалним удружењима, а њихов директор (завршио Вишу школу унутрашњих послова) је био и заменик председника групације за физичко обезбеђење у Привредној Комори Србије. Своје активности су диверсификовани тако што у свом власништву имају угоститељски објекат, регистровани су као културни клуб националне мањине, а баве се и издавачком делатношћу.⁶⁷⁰

⁶⁶⁵ База података није објављена, али је у радној верзији доступна аутору

⁶⁶⁶ Милошевић М. (2017) Детективи у Србији – (не)омеђеност законом, БЦБП, стр. 4

⁶⁶⁷ Подаци са сајта Привредне коморе Србије о броју лиценцираних фирми, август 2017:

<https://goo.gl/igQ7To>

⁶⁶⁸ Агенција за привредне регистре:

<http://pretraga2.apr.gov.rs/EnterprisePublicSearch/Details/EnterpriseMembers/1068440?code=54EAE4DAE4B163AF9F525AF0F43DE5057A5A76E9>

⁶⁶⁹ Интернет страница фирме: <http://www.polarsecurity.rs/>

⁶⁷⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме

Патрол023⁶⁷¹ запошљава око стотинак радника, а осим услуга у околини Зрењанина, ова фирма има регистрован и огранак у Ваљево. Менаџмент чине бивши полицајац и директор са дипломом Факултета безбедности. Настала је 2005. године а у своје услуге, поред физичко-техничке заштите, убрајају и заштиту важних лица, обезбеђење усева и рибњака, одржавање зелених површина, а такође су и једна од лиценцираних институција за обуку службеника приватног обезбеђења. Клијенти су им махом приватне фирме, док је врло мало јавних установа.

Фирма Ипон⁶⁷² из Новог Сада послује од 2004. године, а због пораста обима пословања од 2009. године региструју се као привредно друштво. Менаџмент чине директор и двоје правника. Упошљавају 80-ак људи⁶⁷³ а налик другим војвођанским компанијама пружају услуге обезбеђења, пољочуварске услуге, услуге заштите и спасавања на реци, заштите градилишта, одржавање хигијене, те нуде најам безбедносне опреме и безбедносни консалтинг. Конкуренција им приписује везе са Лигом социјалдемократа Војводине (ЛСВ) који су на власти у покрајини, а аргументе траже у набавци услуге обезбеђења за коју је услов био да фирма поседује „квадове“ (quad)⁶⁷⁴ – теренске четвороточкаше.⁶⁷⁵ На ове оптужбе одговарају да је поступак јавних набавки много теже „наштимовати“ поред мултинационалних фирми јер „ја не могу да проишем услов који они неће моћи да испоштују“.⁶⁷⁶

Међу локалним фирмама у Војводини истиче се и РПД ФТО⁶⁷⁷ из Врбаса. Фирму је 2006. године основао, по свом пензионисању, Ратко Вујадиновић, помоћник начелника ресора јавне безбедности у Републичком МУП-у. Фирма запошљава, по подацима из АПР за 2013. годину, око 80 радника.⁶⁷⁸ На референтној листи ове фирме налазе се клијенти преваходно из Врбаса и околине, мада послови сежу и до Ниша, Новог Сада, Београда, Панчева, а сем општинске управе Врбаса

⁶⁷¹ Интернет страница фирме: <http://www.patrol023.rs/>

⁶⁷² Интернет страница фирме: <http://iponsecurityevent.com/>

⁶⁷³ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁷⁴ Са интернет странице фирме: <http://iponsecurityevent.com/poljocuvarska-sluzba-kompanije-ipon-security-event-modernizoovana-novom-opremom/>

⁶⁷⁵ Искази испитаника менаџери 2 фирме за обезбеђење

⁶⁷⁶ Исказ испитаника, менаџер компаније

⁶⁷⁷ Интернет страница фирме: <http://rpdfto.com/about>

⁶⁷⁸ Агенција за привредне регистре:

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=20707518&kod=9e0f773f94961ca3a284af549e0bd661b94e77bb&godina=2013>

стиче се утисак да нема већих јавних корисника. Ослонац ове фирме је на приватним клијентима, а они укључују и неке велике системе попут МК Комерца, ДДОР Нови Сад, Карнекс и низ других. Фирма има и регистрован центар за обуку службеника обезбеђења. Међу оглашаваним услугама, поред физичког и техничког обезбеђења, ова фирма нуди услуге полиграфског испитивања. Последњу услугу пружа у партнерству са београдском детективском агенцијом Диза⁶⁷⁹ коју држи такође пензионисани полицајац Слободан Пајић, који је 2012-2015 био и руководиоца Антикорупцијског тима у Министарству енергетике, развоја и заштите животне средине, а потом и у Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, где је у периоду од 2014. до 2015. године, поред наведене дужности, био именован за помоћника министра задуженог за инспекцијски надзор.

У Нишу послује неколико фирми, а посебно се истиче фирма Нифон Секјурити Д.о.о (Nifon Security)⁶⁸⁰ која је основана још 1992. године. Занимљивост ове фирме је да је једини члан друштва, са 100% капитала бугарска фирма Инфоком АД Софија, док је директор бивши спортиста и тренер. Запошљавају 62 радника у сталном радном односу⁶⁸¹ а поред физичко-техничког обезбеђења, захваљујући бројности радне снаге пружају и услуге обезбеђивања јавних скупова. И ова фирма је препознала потражњу за комбинованим услугама на тржишту па тако нуде и услуге одржавања хигијене. Међу клијенте спадају локалне школе, спортски центар Чаир у Нишу, Паркинг сервис и поједини објекти Града Ниша.⁶⁸² Од приватних клијената истиче се уговор са Холцимом, где су од конкурентске фирме преузели посао са свега трећином људства.⁶⁸³ Око 70% клијената су из приватног сектора. Активни су у Привредној комори Србије и у Привредној комори Ниша. У граду Нишу као (нелојалну) конкуренцију препознају криминалце и припаднике Жандармерије који раде послове обезбеђења „на црно“.

⁶⁷⁹ Интернет страница фирме: <http://detektorlazi.com/nas-tim/>

⁶⁸⁰ Интернет страница фирме: <http://nifon.rs/o-nama/>

⁶⁸¹ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁸² Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 49

⁶⁸³ Исказ испитаника, менаџер фирме

Аларм Гард 24 (Alarm Guard 24)⁶⁸⁴ основао је 2013. године бивши полицајац из Ниша, који је по напуштању службе радио у фирми Систем ФТО. Фирма запошљава око 30-ак радника обезбеђења.⁶⁸⁵ По сопственој тврдњи, на локалу могу да добију 90% послова „*јер овде се све завршава очи у очи*“.⁶⁸⁶ Клијенти из јавног сектора су Дунав осигурање, Паркинг сервис, Установа „Пчелице“ Ниш, а доминирају приватни клијенти. Ова фирма нуди физичко и техничко обезбеђење, а регистровани су и центар за обуку службеника обезбеђења.

У Севојну, надомак Ужица дуги низ година послује фирма Ваљаоница безбедност д.о.о.⁶⁸⁷ Фирму је основала 2006. године Ваљаоница бакра Севојно, која је власник 100% капитала. Директор је дипломирао на Факултету безбедности у Београду. Фирма запошљава 52 радника, пружа услуге физичког и техничког обезбеђења, уз оглашавање услуге обезбеђивања скупова. Оно што често карактерише значајније локалне фирме јесте и поседовање центра за едукацију радника обезбеђења, какав и Ваљаоница има. Како доминирају на локалном нивоу, није им исплативо да шаљу своје раднике на обуку у друге градове, а своју „позицију“ могу да ојачају пружајући обуке радницима мањих фирми. Главни послови ове фирме су обезбеђење Ваљаонице бакре и Импол Севал ваљаонице алуминијума. Такође обезбеђују објекте Националне службе за запошљавање у Ужицу и неколико јавних комуналних предузећа, а приватне клијенте обезбеђују у Ужицу, Севојну, Пожеги, Чајетини и на Златибору.

У Пожаревцу послују локалне фирме Секјурити Хоум (Security Home d.o.o.)⁶⁸⁸ и ДМ Обезбеђење (DM Obezbeđenje d.o.o.). У овом граду Секјурити хоум обезбеђује махом приватне клијенте, уз нешто школа (5-6 основних и све средње школе у овом граду) где пружају махом услуге техничког обезбеђења. Ова фирма основана је 1997. године, а власник је 17 година радио у затвору Забела где је заузимао високе позиције. Фирма има 10 стално запослених радника, а препознати су на тржишту што пружају услуге техничког обезбеђења у комбинацији са мобилним патролним

⁶⁸⁴ Интернет страница фирме: <http://alarmguard.rs/>

⁶⁸⁵ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁸⁶ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁸⁷ Интернет страница фирме: <http://valjaonicabezbednost.rs>

⁶⁸⁸ Интернет страница фирме: <http://securityhome.rs/Kontakt.html>

тимовима који обилазе локације. У Браничевском округу је у појединим селима „око 70% имања празно“⁶⁸⁹ јер су људи на привременом раду у иностранству. То је овој фирми био подстицај за развој посла чувања кућа „гастарбајтера“. Временом се посао развијао од обезбеђивања једне куће на обезбеђивање више кућа, док нису преузели цело једно село. „Родбинске везе су утицале да нам се прошири посао“.⁶⁹⁰ Инсталирали су видео надзор, уградили аларме и противпровалне системе, а куће стално обилази патрола. Уз ово, додали су услугу плаћања месечних рачуна.

Фирма ДМ Обезбеђење⁶⁹¹ основана је 1992. године и пружа услуге обезбеђења из неколицине канцеларија размештених у Пожаревцу, Петровцу на Млави, Великом Градишту, Кучеву, Кладову, Свилајнцу и Смедереву. Фирма упошљава 30-ак радника, по подацима из 2013. године⁶⁹² те је по особеностима свог деловања слична Секјурити хоуму, комбинујући техничке системе заштите са мобилним патролама, мада оглашавају и услуге обезбеђења скупова.

У Крагујевцу послује Викторија Форс Секјурити (Victoria Force Security) чији је власник, са дипломом Факултета организационих наука, претходно је радио у Застава оружју.⁶⁹³ Као мала фирма, пружају ограничен дијапазон услуга безбедности, али су активни у Привредној комори Србије и у Привредној комори Крагујевца. У овом граду делује и фирма под именом „ОЗНА Жике Белог“.⁶⁹⁴ Њу је основао 1999. године Живорад Јовановић, некадашњи виђенији крагујевачки полицајац. Почели су да се баве детективском делатношћу, да би касније посао проширили на пружање услуга приватног обезбеђења. По званичним изворима, фирма је 2013. године запошљавала десетак радника.⁶⁹⁵ Поред детективских услуга и услуга физичко-техничког обезбеђења, рекламира се обезбеђење преноса новца, а једна од услуга је и против пожарна делатност. Да се на локалном нивоу фирме сналазе како знају и

⁶⁸⁹ Исказ испитаника, техничар у фирми

⁶⁹⁰ Исказ испитаника, техничар у фирми

⁶⁹¹ Интернет страница фирме: <http://www.dm288.com/index.php/naslovna>

⁶⁹² Агенција за привредне регистре:

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=06607772&kod=cc98ffb8495689d68d70cfddc9c6cc87b099824c&godina=2013>

⁶⁹³ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁶⁹⁴ Интернет страница фирме: <http://ozna.rs/>

⁶⁹⁵ Агенција за привредне регистре:

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=17397311&kod=18aa54a1ecc3b0189f89312fada59364f9ee788f&godina=2013>

умеју, те да се прилагођавају захтевима тржишта сведочи и специфична услуга коју је ова фирма пружила – обезбеђење сеоске свадбе. Ангажовани радник обезбеђења био је плаћен „са једном тортом и два кила печења“.⁶⁹⁶

Као што се из овог прегледа може закључити, већина репрезентативних фирми има сличну управљачку структуру коју чине бивши полицајци и војници. Разлика је у томе што локалне фирме углавном оснивају и људи из тих средина, настојећи да искористе стечене контакте из рада у државној служби за свој приватни посао. Утицај тржишта се може видети по клијентима којима пружају услуге: државне службе, испоставе министарстава и агенција, као и банке, обезбеђују велике домаће и мултинационалне фирме. Услужне фирме су везане за велике привредне системе и, захваљујући својој бројности, представљају значајног такмаца на локалном нивоу. Будући да су махом државне фирме, процена је да лакше добијају послове са јавним сектором. Из наведеног следи да су локалне фирме упућене на приватне клијенте, а у зависности од величине фирме и личних контаката власника, могу обезбеђивати и неки крупнији привредни субјект. Овакво стање утиче на мали обим пословања и на нужну диверсификацију делатности, али и на разноврсност услуга које друге фирме не пружају. Тако не чуди што осим услуга одржавања хигијене локалне фирме нуде колоплет безбедносних и других услуга, препознавши подстицај на терену.

6.1.4.5. Самозаштитна делатност

Законом о приватном обезбеђењу прописано је да фирме могу имати своју унутрашњу службу обезбеђења, такозвану самозаштитну делатност. Као и други службеници обезбеђења, и запослени у самозаштитној делатности морају да похађају обуку, положи испит и добију лиценцу. Осим ових стручних предуслова, са припадницима обезбеђења деле исте надлежности. Разлика у специфичном положају ових служби јесте што их привредни субјекти могу организовати само за своје потребе, те самозаштитно особље не може бити ангажовано на тржишту, попут других фирми. Иако је Законом о приватизацији наметнута обавеза реструктурирања,

⁶⁹⁶ Исказ испитаника, менаџер фирме

те самим тим издвајања служби обезбеђења из привредних система, чини се да је самозаштитна делатност измакла тим законским одредбама, те је накнадно и препозната у Закону о приватном обезбеђењу. Потреба за унутрашњом службом обезбеђења помиње се у Одлуци о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану.⁶⁹⁷ Тако је самозаштитна делатност опстала у бројним јавним предузећима, али се јавила и у неким другим областима, као на пример у ланцу коцкарница Балкан Бет, који има своју унутрашњу службу обезбеђења. Као Групација самозаштитне делатности, ове фирме делују у оквиру Привредне коморе Србије. Ова групација има 30 чланица, међу којима се издвајају ЈКП Водовод и канализација Београд, ЈП Рзав Ариље, ФАП Прибој, ЈП Електро mreжа Србије, Нафтна индустрија Србије, Електропривреда Србије, РТС, Ер Србија (Air Serbia), Клинички Центар Србије, РБ Колубара, ТЕ и копови Костолац, Србијашуме, Рафинерија нафте Панчево, Телеком Србије, Клинички центар Војводине, БАС аутобуска станица, Петрохемија, Рафинерија нафте Београд и други.⁶⁹⁸ Из наведених фирми види се да представљају тзв. обавезно обезбеђене објекте, или објекте од значаја за одбрану земље. Такође, постојање унутрашње службе обезбеђења не значи да су оне једине ангазоване. Напротив, није реткост да ови (матични) привредни субјекти ангажују приватне фирме за обезбеђење којима препуштају део послова безбедности, задржавајући контролу над појединачним сегментима. Није реткост ни да се уговори додељују двома и више фирми ради расподеле ризика смањења зависности од само једног актера (у случају штрајка, банкрота, стечаја итд.).

6.1.4.6. Микро фирме и „плус фирме“

До појаве обавезе лиценцирања фирми и запослених, у приватном сектору безбедности се могло наћи свакојаким фирми. Један велики број представљале су фирме регистроване на појединачне предузетнике, од којих већи број више и не послује. Питање је шта ће бити са остатком мањих, или тзв. „микро фирми“ од свега пар запослених – да ли ће се преоријентисати на услуге техничког обезбеђења, или ће

⁶⁹⁷ Одлука о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану, Службени гласник РС бр. 15/2009, 54/2010, 4/2011 и 58/2011

⁶⁹⁸ Списак чланица Групације самозаштитне делатности у ПКС доступан на: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/%C4%8CLANOVI%20GRUPACIJE%20SZDUP.doc>

се можда регистровати (и лиценцирати) за бављење детективским пословима, остаће још увек непознаница. Да би наставиле да се баве пословима физичког обезбеђења, треба да имају контролни центар и десет стално запослених, а обавеза контролног центра и патролног тима на 24 часа везује 9 запослених, уз то ваља додати и одговорно лице у правном лицу – директора, и ето десет људи под обавезним дежурством који не могу бити уговорно ангажовани другде. Дакле, за мале фирме бављење овим послом представља додатно улагање у опрему и запошљавање нових људи, што је за већину недостижни циљ.⁶⁹⁹ Када МУП почне да врши проверу лиценци, то ће бити и моменат доношења стратешких одлука за ове фирме. Неке од интересантних микро фирми регистрованих за делатност приватног обезбеђења (биле) су и две фирме „четничких војвода“: Милика Чеко Дачевић (бивши члан Српске радикалне странке) био је власник „Агенције за тражење изгубљених лица и заштите ЧП“ која је пословала од 2008-2013. године, док Сениша Вучинић (члан СНС) има агенцију „Сина безбедност“ основану 2008. године. Интересантна је и београдска адреса Трговачка 16а: на овој су адреси регистроване чак четири фирме за обезбеђење сличних имена а различитих власника: Мондо ФТО, Мондо секјурити, Мон-Це и Мондо Плус.⁷⁰⁰ Све упошљавају тек неколицину радника.

Ако би смо као засебне ентитете посматрали „плус“ и „д.о.о“ фирме, место би им било у овом одељку. Зарад објашњења обрасца, поновићемо већ претходно истакнуте „сестре-фирме“. Наиме, уочена је појава да једна фирма, назваћемо је „А“ фирма, оснује „А плус“ фирму или „А д.о.о“ фирму. Званично је на ту фирму регистрован мањи број радника, али се те фирме појављују у заједничким понудама, као конзорцијум „А“ и „А плус“ фирме. Овај образац служи за маневрисање прописа. Један од начина је ангажовањем радника на стручном усавршавању, у трајању од шест месеци. Потом се тај радник пребаци у „А плус“ фирму на усавршавање у другој области, али радећи исти посао физичког обезбеђења.⁷⁰¹ Након годину дана,

⁶⁹⁹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 52

⁷⁰⁰ Ibid, str. 52

⁷⁰¹ Карактеристичан је случај таквог пребацивања радника из фирме Добергард д.о.о. и Добергард плус д.о.о., где суд није нашао никаквих неправилности према раднику иако су обе фирме регистроване на истој адреси и имају истог власника. Видети пресуду Прекршајног суда у Пироту 4 Пр 1970/14 од 4.3.2015.

истеком уговора јавне набавке, која је добијена по нереално ниској цени, фирма остварује профит плаћањем тог радника ценом испод минималне, али у складу са уговором о стручном усавршавању. У наредном циклусу јавне набавке, та фирма може ангажовати још неколицину радника на тај начин и добијати послове са ниском ценом. Други модел, који је описан у случају фирме Инекс имогард, јесте неплаћање радника, којима је после шест месеци неплаћеног рада, понуђено место у новооснованој Инекс плус фирми, која преузима раднике, возила и послове Инекс имогарда, али чистог рачуна и без дугова, док претходна фирма одлази у стечај. Сличан образац важи и за оснивање „д.о.о“ сестри-фирми. У овом случају, поред пребацивања радника између две фирме, погодност представља и лакоћа баратања новцем. Ове фирме могу приходовати до одређеног износа који покрива пословне трансакције мањих фирми, а процедура подизања новца са рачуна је једноставнија, те власницима омогућује да покривају изненадне трошкове које не би могли реализовати са рачуна матичних фирми. Такође, на овај начин се могу „прати паре“ са „партијски добијених послова“ зарад финансирања политичких партија. *„Велике паре се могу подизати са банкомата. Па се тако дневно могу преузети одређена средства, те се у неколико дана накупи позамашина сума, а тим кешом се после плаћа рефундирање услуга“.*⁷⁰²

6.1.4.7. Нелојална конкуренција и пара обезбеђење

У законом дефинисаним условима лако је утврдити које фирме и који радници поседују лиценцу, а који не. То је један од највећих домета закона, но безмало две деценије то није било тако. Неке устаљене праксе ваља променити, а једна од тих пракси јесте и ангажовање обезбеђења за заштиту угоститељских објеката. Лиценциране фирме за обезбеђење се углавном не прихватају тог посла због високог ризика, а мале зараде. Ово је често маневарски простор за разне кримогене групе или пак, за ангажовање полицајаца.⁷⁰³ Познат је случај настрадалог полицајца кога је

⁷⁰² Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁰³ Данас, 31.5.2008., Закон цунгле, доступно на:

http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/zakon_dzungle.26.html?news_id=92764

упуцао колега, службеним пиштољем, док су заједно обезбеђивали клуб у Новом Саду.⁷⁰⁴ Могуће је чак и да се, паравана ради, формално ангажује фирма за обезбеђење, али да у стварности ту услугу пружају криминалци и радници на црно.⁷⁰⁵ Велики медијски одјек је имало убиство госта на београдском сплаву Саунд, кога су на смрт претукли чланови обезбеђења тог сплава.⁷⁰⁶ Ангажована фирма Макс БС Тим (Max BS Team) је формално имала 2 запослена,⁷⁰⁷ док је у пребијању учествовало њих 20, а само неколицина их је процесуирана. Ове врсте параобезбеђења највише има у угоститељским објектима. Власници фирми скептични су о дометима контроле над овим објектима: „Неће бити помака у контроли сплавова- и да затекну полицајца, рећи ће да је само ту на пићу“.⁷⁰⁸ С друге стране, закон је оставио маневарски простор за власнике фирме, за које не важи никаква безбедносна провера или обавеза поседовања лиценце попут оних које имају радници или директор.⁷⁰⁹ Стога се у овом сектору налазе и упитне фирме попут Полита,⁷¹⁰ иза које стоји тзв. Лаза Бомбаш⁷¹¹ који је рекетирао цело Ваљево са својом службом обезбеђења. Фирму је, регистровану на свог брата, имао и балкански нарко дилер Дарко Шарић, Тотал Секјурити систем (Total Security System).⁷¹² Овој фирми је МУП Србије издао и неколико дозвола за набавку оружја.⁷¹³ О Милораду Јоксимовићу – Миши Омеги писано је у вези са партнерством у фирми „Сектра“ али и „Обезбеђење Омега“. Овог „бизнисмена“ доводе увезу са Сретенем Јоцићем, познатијег као Јоца Амстердам, а

⁷⁰⁴ Вечерње новости, 7.10.2013. Нови Сад: полицајец убио колегу!, доступно на:

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:457608-Novi-Sad-Policajac-ubio-kolegu>

⁷⁰⁵ Н1, 6.2.2017, Давидовић: Зна се да обезбеђења сплавова дилују дрогу, доступно на:

<http://rs.n1info.com/a226152/Vesti/Vesti/Davidovic-Obezbedjenja-splavova-diluju-drogu.html>

⁷⁰⁶ ЦИНС, 23.7.2014. Брате јеси ли видео како сам му скакао на грудима? Доступно на:

<https://www.cins.rs/srpski/news/article/brate-jesi-video-kako-sam-mu-skakao-na-grudima>

⁷⁰⁷ Агенција за привредне регистре:

<http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/podaci.asp?strSearch=20337184&kod=beb50fb18557f3420d029cc3a02ef286d21306c2&godina=2013>

⁷⁰⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁷⁰⁹ ЦИНС, 16.12.2013., Криминалци могу бити власници фирми за обезбеђење, доступно на:

<https://www.cins.rs/srpski/news/article/kriminalci-mogu-biti-vlasnici-firmi-za-obebedjenje>

⁷¹⁰ Новости, 8.4.2009, Ширили страх, претили свима, доступно на:

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:236810-Sirili-strah-pretili-svima>

⁷¹¹ Време 953, 9.4.2009, Послови и фирме Лазе Бомбаша, доступно на:

<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=859984>

⁷¹² OCCRP, 24.3.2010. Security Firm connected to Drug Lord, dostupno na:

<https://www.occrp.org/en/investigations/650-security-firm-connected-to-drug-lord>

⁷¹³ Блиц, 22.3.2010, Шарићева фирма за обезбеђење и даље ради, доступно на:

<http://www.blic.rs/vesti/hronika/sariceva-firma-za-obebedenje-i-dalje-radi/e8pws4j>

пословни је партнер Родољуба Радуловића, оптуженог за шверц близу две тоне кокаина.⁷¹⁴ Последња на листи је и супруга Милорада Улемека Легије, учесника атентата на премијера Ђинђића, Александра Ивановић, власница фирме Лупус груп (Lupus Group). Ова фирма је запошљавала бивше припаднике Јединице за специјалне операције (ЈСО).⁷¹⁵

Када је, пак, реч о техничком обезбеђењу, за инсталирање техничке опреме треба лиценцирана фирма да уради процену ризика, тако барем Закон о приватном обезбеђењу каже. У пракси, уградњу ове опреме врше фирме које се баве продајом и уградњом техничке опреме, без помињаних лиценци. У случају да се купац определи за ову другу верзију набавке техничке заштите, тада добија само опрему а не и процену и оптималну заштиту. Мањак стручности купца може утицати да се набави неадекватна или неисправна опрема, али такође и да се угради систем којим се угрожавају права других грађана – нпр. уградња видео надзора којим се снимају јавне површине и врши недозвољена обрада података о личности.⁷¹⁶ Фирме које се баве техничком заштитом указују на овај проблем нелојалне конкуренције, те остаје да се види хоће ли надзор МУП-а побољшати праксу техничке заштите на добробит свих грађана.

6.1.4.8. Радници обезбеђења

На основу претходно описаних карактеристика фирми, уочена је извесна правилност у вези профила менаџмента. Испоставља се да су у руководећим структурама менаџмента фирми за обезбеђење најзаступљенији бивши припадници полиције и војске. То одговара и теоријским претпоставкама о преливању прекобројног људства из државних структура безбедности у приватне фирме које пружају услуге безбедности, како су то описивали Сингер⁷¹⁷ и Шрајер и

⁷¹⁴ ЦИНС, 15.4.2010. Криминалци су власници ФТО фирми, доступно на:

<https://www.cins.rs/srpski/news/article/kriminalci-su-vlasnici-fto-firmi>

⁷¹⁵ Време 752, 2.6.2005. Lupus in fabula, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=417465>

⁷¹⁶ Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 25.8.2015. Видео надзор – „сива зона“, доступно на: <http://www.poverenik.rs/yz/saopstenja-i-aktuelnosti/2162-video-nadzor-qsiva-zonaq.html>

⁷¹⁷ Singer P.W. (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press str. 51-53

Капаринијева.⁷¹⁸ Ако се та правилност може утврдити у менаџменту, иста не важи и за запослену радну снагу ових фирми у Србији. Наиме, до појаве Закона о приватном обезбеђењу, приватно (физичко) обезбеђење није било струка у којој се градила каријера. Тај посао није био дефинисан одређеном стручном спремом, нити је постојала школа која је образовала потребан тип квалификоване радне снаге за потребе овог тржишта. Безмало свако је могао да се бавио овим послом, а критеријуми за пријем у радни однос нису били превелики, сводили су се на здравствено стање и неосуђиваност. Ово потоње из разлога што за послове заштите са оружјем та лица треба да добију дозволу за ношење оружја, што за собом повлачи и безбедносне провере по Закону о оружју и муницији. Исти, пак, онемогућава особама осуђиваним за кривична дела издавање тих дозвола. Тешко је утврдити да ли је мањак струке утицао на непријемчивост каријерног развоја у овим службама, или су ниски критеријуми утицали на ниску цену рада, тек примећена је велика флукуација кадра у овим фирмама ка исплативијим делатностима. Двадесет година законске нерегулисаности оставило је трага и на профил радне снаге у овом сектору.

Подсећамо да је, по одредбама Закона, за рад у физичком обезбеђењу неопходна средња стручна спрема. Како то досад није била пракса, те је било доста запослених само са основном школом, предвиђен је трогодишњи рок у коме ови запослени треба да стекну прописану стручну спрему. Овде су и послодавци препознали да треба чувати своју радну снагу, те је, макар декларативно, упућен позив радницима да могу ванредно да завршавају средње школе као услов задржавања радног места.⁷¹⁹ Осим нивоа школске спреме, закон уводи обавезну обуку у трајању од 101 часа, полагање испита и доделу лиценце. Ове стручно-административне интервенције утичу на формирање професије, а клијентима гарантују једнакост стручне спреме, односно стручног знања, при набавци услуге обезбеђења. То, с друге стране, треба да утиче и на повећање цене рада.

Профил радника физичког обезбеђења у Србији био би мушкарац између 18 и 35 година старости, као и лица пред крај радног стажа. Највећи број прима плату која

⁷¹⁸ Schreier F., Caparini M., (2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF, str. 4.

⁷¹⁹ Исказ испитаника, менаџер фирме

је у рангу минималне зараде у Србији. Као једно од наслеђа прописа о друштвеној самозаштити, којим је устројена самозаштитна делатност у фирмама, јесте и наслеђени персонал. Пракса је, у одсуству контроле, креирана да се често старији радници и особе са смањеном радном способношћу ангажују на пословима обезбеђења како би им се сачували послови. Тако је приватизацијом или реструктурирањем дошло до креирања засебних служби (или фирми) обезбеђења, које су морале да послују са радницима на крају свог радног века. Један од менаџера описао је затечену ситуацију „*како мени инвалид рада да пружа услуге обезбеђења, а не може да прође ни обуку како треба?*“.⁷²⁰ Највећи број прима плату која је у рангу минималне зараде у Србији. Раде често прековремено, празницима и ноћу, неретко без адекватне материјалне надокнаде трошкова. Рад на црно није изузетак, већ каткад и правилност пословања са јавним сектором. „*Мени 30% радника ради на црно, другачије не могу*“,⁷²¹ реченица је која осликава став менаџера ових фирми спрам реалности пословања у Србији, уз ограду да је удео радника „на црно“ можда и већи. Пословни маневар зараде са ниским ценама утемељио је различите праксе.⁷²² Једна од заступљенијих је, до ступања на снагу свих одредби Закона о приватном обезбеђењу, ангажовање радника на основу уговора о стручном усавршавању и оспособљавању, када је могуће раднике плаћати и ниже од утврђене минималне цене сата рада. Процена из 2015. године је да је нешто мање од четвртине радника ангажовано на овај начин.⁷²³ Када говоримо о млађој категорији радника, уобичајено је (било) да се преузимају преко омладинских агенција, или у новије време преко Агенција за лизинг радне снаге. Одређене стимулације послодавци добијају и преузимањем радника од Националне службе за запошљавање. Старију категорију радника представљају тзв. „губитници транзиције“, особе које су на крају своје радне каријере, које нису стекле услов за одлазак у пензију, а остали су без посла, те у службама обезбеђења настоје да дочекају пензију. Постоје, осим споменутих генерализација, и разлике између фирми. Тако су радници неких старијих фирми

⁷²⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁷²¹ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁷²² Милошевић М. (2015) Држава стимулише аномалије и подстиче јавашлук, Свет безбедности бр.1, стр. 40-42

⁷²³ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 52

цењенији на тржишту због искуства и обуке које имају. У Београду су на цени били старији кадар Сигурности Врачар, чије запослене су друге фирме преузимале када је кренуо суноврат ове фирме. Слично је важило и за особље Фитепа и Беозаштите, иако ове фирме и даље послују. Разлика је управо у нивоу знања тих радника, а како се ради о фирмама са вишедеценијским искуством, њихови запослени су имали обуке из противпожарне заштите, прве помоћи, руковања оружјем итд. Унутар фирме такође се прави разлика у алокацији радне снаге спрам клијената. Као најлукративнији, сматрају се послови обезбеђења банака, те власници фирми ту распоређују најрепрезентативнији кадар. *„Најбоље раднике стављамо у приватни сектор, а у јавним предузећима је кри“*.⁷²⁴ Цене се знања страног језика, пријемчивост у раду, знања и физичка спрема. *„Имамо неколицину ових људи са којима смо јако задовољни. Волео бих да их пребацимо код нас у банку да раде“*.⁷²⁵ Послови са банкама су боље плаћени од послова у јавном сектору, но ту је и контрола већа. Непознаница је рефлектује ли се то и на зараде запослених или не, тек, просечна цена радног сата обезбеђења у јавном сектору је нешто више од једног евра, док је у банкама радни сат плаћен између 2 и 3 евра.⁷²⁶ У поређењу са регионом, и ово је мала цена те неки власници фирми описују несагласје захтева клијената и спремности да се услуга плати речима: *„треба нам млад, леп, да говори енглески и руски...а да га платимо као Африканца“*⁷²⁷, или *„Хоћеш Цемс Бонда за 250 евра, ал' не иде...“*.⁷²⁸ И држава прави разлику у очекивањима од радника обезбеђења, узме ли се као релевантан процес лиценцирања. По сведочењу старијег радника (ангажованог у јавном сектору) *„обука је интензивна, учили смо свакакве захвате...али само млађе, што раде код приватника, су озбиљно тестирали на струњачама. Нас старије су пропитивали...“*.⁷²⁹ Наведено се не може дословце применити на нешто захтевнију браншу, а то су радници техничког обезбеђења. Како се ради у обављању стручних послова инсталације и одржавања техничке опреме,

⁷²⁴ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷²⁵ Исказ испитаника, менаџер банке

⁷²⁶ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷²⁷ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷²⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷²⁹ Исказ испитаника, радник обезбеђења

овде је профил другачији. Углавном су запослени из техничких школа, а неретко их има и са факултетским дипломама.

Више пута је понављана ниска цена рада у приватном обезбеђењу, па треба нагласити да, у одсуству струке, људи у овом сектору су плаћени по утврђеној минималној цени радног сата. Она је до 2014. године износила 115 динара по сату, а потом је цена порасла на 121 динар на сат.⁷³⁰ То у пракси значи да су радници бивали плаћани око 18.500-20.000 динара, односно 21-22.000 динара на сат по новијем минималцу. То је око 1 евро на сат, док је у региону тај просек између 2 и 3 евра, а у Словенији просек скоро 9 евра на сат.⁷³¹ Опет, за просек плата треба урачунати радне сате, те рад недељом, ноћу и за празнике. У многим фирмама се радници жале да, уместо 180 сати, раде некад и до 240 сати месечно.⁷³² Дешава се да се током дана организују две смене у трајању по 12 сати, док се ова друга смена тарифира као ноћни рад, те се такав рачун испоставља фирми која унајмљује ове услуге.⁷³³ То не значи нужно да су и радници тако плаћени. Уз наведене ограде треба додати да се ове цене не примењују на раднике ангажоване „на црно“, односно на раднике ангажоване по уговору о стручном усавршавању којих је било, по извештају Инспекције рада из 2014. године, чак 23% што је и највећа утврђена цифра.⁷³⁴ Осим висине, проблем представља и динамика исплате, те је било случајева да фирме касне са исплатом зарада радницима, што је доводило до отказа радника и гашења фирми. Пре појаве закона и обавезујућих лиценци, радници у овом сектору су често прелазили на сезонске профитабилније делатности, као што је грађевинарство.⁷³⁵ Да је флукуација кадра и даље присутна евидентно је и из исказа неименованог радника обезбеђења, пренетог са портала дневних вести: „Иначе радим грађевину а од пре 4

⁷³⁰ ИПЦ Информативно пословни центар, износ минималне зараде за 2014 и 2015, доступно на:

http://www.porezi.rs/Statistika/S2014/01/1_3.php

⁷³¹ Јовановић Д. (2015) Где смо у поређењу са Европом и регионом?, Свет безбедности бр. 2, стр. 29

⁷³² Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 55

⁷³³ На основу увида у образац „Распоред рада на објекту“, фирме ангажоване за обезбеђење једне јавне институције.

⁷³⁴ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 13.4.2016. Инспекција рада контролисала фирме за физичко-техничко обезбеђење, доступно на:

<https://minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/inspekcija-rada-kontrolisala-firme-za-fizicko-tehnicko-obezbedjenje.html>

⁷³⁵ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр. 56

*месеца и обезбеђење. Радим 2 дана по 12 сати смене, на сам 2 дана на грађевини. Нажалост зими нема посла на грађевини па сам принуђен да радим два посла и могу ти рећи да ми је теже напорније и да више губим енергије као обезбеђење него као грађевинац“.*⁷³⁶

Када је реч о условима рада, прекршаји из области заштите на раду нису реткост, што је утврђено у налазима инспекцијских надзора ресорног министарства. Проблем који се јавља у свакодневном послу је да радници морају сами да плаћају униформе,⁷³⁷ односно да им се одржавање истих одбија од плате, а да су дужни да плаћену униформу врате када заврше уговор са фирмом за обезбеђење. Било је случајева када радници на издвојеним објектима немају санитарних просторија ни мокрог чвора. У неким случајевима, одлазак на боловање и на годишњи одмор представља луксуз, јер послодавац ангажује раднике на шестомесечне периоде, те запослени ризикује да остане без посла окончањем уговора. Топли оброк, примера ради, не плаћају ни веће фирме, те често представља мисаону именицу, јер и када је плаћен, сума је симболична.⁷³⁸ Проблем се јавио и код тумачења Закона о приватном обезбеђењу и Закона о раду, о тома ко сноси трошкове плаћања обуке. Решење да послодавци ту обуку плаћају јесте превагнуло, али се у неким случајевима дешавало да фирме „дају кредит радницима“ којима се потом одбијају од плате трошкови обуке,⁷³⁹ али било је и сведочења радника да их послодавац тера да сами плаћају обуку.⁷⁴⁰

За увид у профил радника обезбеђења, пренећемо искуства неколицине радника чије приче описују каријере у фирмама за обезбеђење. Један од саговорника радио је током 80-их и раних 90-их у тада значајној друштвено-самозаштитној, односно потоњој фирми за обезбеђење. Посао потом напушта да би радио као возач, но после више година рада, због болести, морао је да прода возило да би плаћао

⁷³⁶ Курир, 19.8.2013. Смеју се од мукe: За ручак нам дају 1,33 динара, коментари, доступно на: <http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/942877/smeju-se-od-muke-za-rucak-nam-daju-133-dinara/komentari>

⁷³⁷ Исказ испитаника, радник обезбеђења

⁷³⁸ Курир, 19.8.2013. Смеју се од мукe: За ручак нам дају 1,33 динара, доступно на:

<http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/942877/smeju-se-od-muke-za-rucak-nam-daju-133-dinara>

⁷³⁹ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁴⁰ Radnik.rs, 27.11.2016., Радници обезбеђења плаћају обуку свом послодавцу, доступно на: <http://radnik.rs/2016/11/radnici-obezbedenja-placaju-obuku-svom-poslodavcu/>

лекарске трошкове. Стаж до пензије одлучио је да попуни радећи у једној београдској фирми за обезбеђење. Ангажован је првенствено на стручном усавршавању, да би касније био запослен на одређено време. Радећи као обезбеђење у јавној установи, на папиру му је плата износила 115 динара по сату⁷⁴¹ док је у реалности зарада износила 100 динара на сат, исплаћивала се на руке, а потписивао је признаницу да је примао средства у уговореном износу. И тада је био у бољој позицији од млађег колеге који је исти посао радио са њим, али за 90 динара на сат. О лиценцама у фирми није било речи.⁷⁴² Говорило се да ће бити пријављени и да ће им бити уплаћивани сви доприноси, али то се није десило. Ради се по 240 сати месечно, а ноћни рад и рад за празнике се не плаћају увећано. Не зна колико је запослених у фирми, ко су и које све објекте чувају, тако да нема говора о неком синдикалном организовању. Посао описује као портирски, а ни он ни колеге нису много заинтересовани, што због висине примања, што због нерешеног радног статуса. Зна да има уговор још 6 месеци, а не зна хоће ли му бити продужен, те му је таксирање једна од даљих опција. При крају тог уговора, у априлу месецу 2016. године питао је шефа када ће му исплатити плате од децембра до априла, па је са њим раскинут уговор.

Замољен да упореди рад у обезбеђењу 80-их и рад сада, наглашава разлике. Уто време била је солидна плата, еквивалент данашњих 35.000-40.000 динара⁷⁴³ а плаћена му је била униформа, превоз и топли оброк. Бавио се портирским послом, против пожарном заштитом и ФТО. Имао је диплому испитаног ватрогасца и обуку за руковање пиштољем (данас од те фирме не може да добије те потврде). Са државним структурама постојала је јасна подела посла и сарадња. Његова бивша фирма имала је добар кадар, али кад су дошле приватне фирме, кренула је „отимачина“, бројни људи су напустили посао. Данашњи посао описује као комбинацију недовољно обученог ватрогасца и портира који треба да „смири ситуацију и спусти тон, иако су странке углавном у праву“. Највеће жалбе су на услове рада, лошу обученост и ниска примања које демотивишу запослене.

⁷⁴¹ У то време гарантована минимална цена рада

⁷⁴² У време интервјуа, 2015. године, усвојене су измене закона којим су померени рокови за лиценцирање радника

⁷⁴³ Данас прима око 21.000-25.000 динара

Други радник⁷⁴⁴ препричава своју транзицију од фирме до фирме у процесу приватизације. Његова прича почиње у фирми у друштвеном власништву, где бива распоређен за радника обезбеђења. Приватизацијом долази до промена у овој фирми и она бива једна од спорних „24 приватизације“.⁷⁴⁵ Уговор о пружању услуга обезбеђења добија једна фирма, која га преузима као чувара. Друга фирма која добија уговор (мала фирма) га једнако преузима на истој позицији. Радник ради на одређено време. По раскиду уговора, не враћају му радну књижицу како би остварио своја права, ни после судске пресуде. Трећа фирма га ангажује „на црно“. Када им блокирају рачун, власник и директор отварају нову фирму за обезбеђење и преузимају исте послове. Радници, ангажовани на црно, испод минималне цене рада, покушавају да са 90 динара по сату, подигну цену рада на 100 динара на сат, шестомесечним подизањем плате од по 5 динара по сату. Одговор управе је да напусте фирму ако нису задовољни условима. У време ове иницијативе, утврђен износ минималне цене рада по сату био је 115 динара. *„Зараду коју је требало да добијам, како закон налаже, преко жиро рачуна ми није уплаћивана већ сам добијао, као и још неке колеге, мање новчане износе „на руке“. Због тога сам се и одлучио да напустим фирму и да нађем нови посао, али ме је задржавајући радну књижицу, послодавац и у томе спречио.“*⁷⁴⁶

И овај радник износи примедбу да не зна са ким све ради, јер су распоређени по различитим грађевинским објектима, а управа фирме не дозвољава да се радници састану. По сазнањима његових колега, од 60 радника, само 6-7 их је пријављено. Две је врсте запослених у његовој фирми – пензионери и радници из бивших друштвених предузећа који су током приватизације остали без посла. Од оснивања синдиката и деловања у оквирима предвиђених законом *„нема ништа, јер смо углавном на црно запослени, дакле нисмо у радном односу. Па како онда ми незапослени у синдикат?“*⁷⁴⁷ Радници су се за остварење својих права два пута обраћали Инспекцији рада током 2014. и 2015. године, као и Министарству финансија и

⁷⁴⁴ Исказ испитаника, радник обезбеђења

⁷⁴⁵ Политика, 27.10.2012. Тема недеље: 24 спорне приватизације, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/238019/Tema-nedelje-24-sporne-privatizacije>

⁷⁴⁶ Исказ испитаника, радник обезбеђења

⁷⁴⁷ Исказ испитаника, радник обезбеђења

Агенцији за мирно решавање спорова, али је исход био само да је послодавац појачао притисак на њих, те су били приморани да „пишу лажне изјаве да су радили“. Од послодавца су тражили плаћање прековременог рада, ноћног рада, рада недељом и празником, плаћање доприноса за пензионо и здравствено осигурање, могућност коришћења боловања и годишњег одмора, права на регрес и топли оброк, као и успостављање социјалног дијалога са послодавцем.

Синдикати у фирмама за приватно обезбеђење неопходан су партнер за успоставу социјалног дијалога. Упућени у прилике у приватном сектору обезбеђења оправдано претпостављају да је готово немогуће основати синдикат у приватном обезбеђењу. И поред великог незадовољства радника лошим условима, врло је мало иницијатива за синдикалним организовањем. Синдиката има у услужним фирмама, но они нису никли из потребе заштите радника обезбеђења, већ су заправо наслеђени од матичних фирми, са свим манама које то носи. Једна од мана јесте и да су синдикати у социјализму доживљавани као нека врста социјалног амортизера незадовољства, а не канала комуникације тог незадовољства у циљу изналагања решења. Једна од фирми која има синдикате јесте ТелУс, где је својевремено било чак два синдиката, од којих је један синдикат предводио директор.⁷⁴⁸ Повереник за безбедност за раднике обезбеђења једног синдиката предочио је своје виђење функционисања тих тела: *„Не сећам се да смо се икада изборили за нешто, мада трудили смо се. Писао сам чланке о проблемима радника обезбеђења у синдикалним новинама, о томе како просечан човек доживљава радника обезбеђења као портира, као место где раде махом нешколовани људи, полуписмени и како се односе са омаловажавањем према том радном месту и према тим људима који раде тај посао. Није ту било после неке борбе, ту су се углавном синдикални олигаршчићи борили за своје ситне привилегије од скраћеног радног времена до продаје полутки и кожних јакни, и ја сам се побунио против тога, и на првој седници на којој се нисам појавио, био сам смењен...“.*⁷⁴⁹ Да се о синдикалном удруживању размишљало,

⁷⁴⁸ Исказ испитаника, радник обезбеђења

⁷⁴⁹ Исказ испитаника, радник обезбеђења; објављено у публикацији Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр. 65-66

сведочи и проглас Синдиката ФТО Г4С⁷⁵⁰ који тврди да је репрезентативан, те да са синдикатом ТелУса жели да направи грански синдикат. Нажалост, сем овог саопштења из 2012. године, нема других активности. Важност социјалног дијалога препознале су фирме за обезбеђење, из сопствених интереса, те су током 2015. године организовали представници Удружења за ФТО у Привредној комори Србије са представницима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и представницима Уједињених гранских синдиката Независност и Савеза самосталних синдиката Србије. Социјални дијалог је важан јер сва три актера морају преговарати о условима рада, при чем свака страна заступа своје интересе, заједнички им је интерес да се консензусом дође до закључења колективног уговора који је обавезујући за све учеснике.⁷⁵¹ Ипак, стиче се утисак да се није одмакло далеко, јер нико од радника обезбеђења, тачније представника њихових синдиката, није учествовао у преговорима. Штавише, описано је како послодавци онемогућавају креирање синдиката држањем радника на различитим локацијама, радом на црно, непреношењем позива на састанке и другим опструктивним радњама.

Описан положај радника, ниске цене рада, лош третман од стране послодаваца, али и онемогућено синдикално делање довели су до неколицине штрајкова у Србији. Први штрајк почео је као индивидуални чин радника обезбеђења Хемијске индустрије „Жупа“ из Крушевца, који је ступио у штрајк глађу.⁷⁵² Овом раднику у штрајку су се придружиле колеге из обезбеђења, њих 26 укупно, а разлог је у томе што ова фирма својим радницима дугује 26 зарада – 2 плате из 2005. године, и све плате из 2011. и 2012. године. До 2017. године држава није исплатила заостале зараде радницима овог предузећа.⁷⁵³ Други штрајк је био у организацији услужне фирме ПроТЕНТ током 2016. године, када је на тендеру ова фирма изгубила послове обезбеђења матичне фирме. Радници ове услужне фирме су штрајковали⁷⁵⁴ како би

⁷⁵⁰ Интернет страница синдиката: <http://www.kss.org.rs/index.php?page=clanice&mode=g4s>

⁷⁵¹ Војиновић Т. (2015) Социјални дијалог у приватном обезбеђењу, Свет безбедности бр. 1, стр. 10-15

⁷⁵² Блиц, 19.5.2013. Штрајк глађу радника обезбеђења ХИ "Жупа" због тешког положаја, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/strajk-gladu-radnika-obezbedenja-hi-zupa-zbog-teskog-polozaja/cq89cq8>

⁷⁵³ Блиц, 23.2.2017. Бивши радници „Жупе“ прете тужбом Стразбуру, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/bivsi-radnici-zupe-prete-tuzbom-strazburu/q0pcj9q>

⁷⁵⁴ Новости, 9.2.2016. Бура због тендера за обезбеђење „Тесле“, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:590131-Bura-zbog-tendera-za-obezbedjenje-Tesle>

обезбедили радна места за своји 157 колега из службе обезбеђења ангажованих на заштити термоелектране. После преговора са Владом, измењен је статут фирме ПроТЕНТ, те су издвојени из поступка јавне набавке и могу директним преговорима са ТЕ да уговарају обезбеђење. Трећи штрајк покренули су радници обезбеђења Железнице, из фирме Фул Протект. Ова фирма настала је 2005.издвајањем из Железница, приватизована је 2009. године, али је наредне године уговор о приватизацији раскинут. Радници фирме су се организовали и блокирали један депо, редукујући возни саобраћај у Београду. Радници траже да им се исплати седам личних доходака, да им се овере књижице што није чињено претходних шест месеци и да им се плате путни трошкови који нису уплаћивани четири месеца.⁷⁵⁵ Након пар дана обустављен је штрајк запослених, без видљивијих резултата.

Чињеница је да је Србија земља која има једну од најнижих плата радника обезбеђења. Проблем рада на црно је изражен широм привреде, а у појединим фирмама обезбеђења има чак и више радника на црно, него пријављених. Проблематичне јавне набавке заправо држави „секу грану на којој седи“ што се дугорочно рефлектује на наплату пореза и мотивисање послодаваца да ангажују раднике на црно. Социјални дијалог онемогућен је одозго, а оно мало протеста радника имају заједнички именуатељ: немаштина. У оваквој ситуацији се поставља питање могу ли егзистенцијално угрожени радници да чувају било кога или било шта?

6.1.5.Однос са државом – уређеност, контрола и сарадња

Држава има неколико „улога“ у односу на приватни сектор безбедности, а сумарно их можемо именовати као регулативну, контролну и улогу у сарадњи. О регулативној улози је било речи у делу анализе законског оквира, те нећемо улазити у детаље, осим што ћемо подсетити на мањак законске регулације од две деценије, током којих је држава препустила да се овај сектор образује под дејством тржишних сила и прилично стихијски.

⁷⁵⁵ Политика, 2.2.2017. Од договора радника и управе зависи деблокада „БГ воза”, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/373457/Od-dogovora-radnika-i-uprave-zavisi-deblokada-BG-voza>

Када је реч о контролној улози државе, превасходно се мисли на оне актере и њихова овлашћења, који су задужени да се старају о примени прописа како би све фирме пословале под једнаким условима, а држава и грађани уживали заштиту од злоупотреба и прекорачења овлашћења. Неколико је важних актера који штите јавни интерес, а на првом месту намеће се Министарство унутрашњих послова (МУП) које има надзорну улогу над фирмама за приватно обезбеђење. У делокругу својих овлашћења оперишу и Инспекција рада, а за отклањање неправилности у јавним набавкама задужена је Комисија за заштиту у поступцима јавних набавки.

Министарство унутрашњих послова препознато је Законом о приватном обезбеђењу као надлежно за надзор над применом поменутог закона. Осим овог овлашћења, МУП је надлежан да, формирајући Комисије, испитује раднике обезбеђења у процесу окончања обуке. Такође, ово министарство издаје лиценце радницима обезбеђења који су положили стручни испит и задовољили остале постављене критеријуме. У поступцима контроле ово министарство проверава да ли радници послују са лиценцом, да ли имају валидан уговор са клијентом, располажу ли кадровским и техничким капацитетима, те послују ли на професионалан начин. Такође проверавају психофизичку способност радника, познавање овлашћења, начин чувања и ношења оружја, а у складу са Законом о оружју и муницији, врше безбедносне провере запослених радника у поступку издавања дозвола за ношење оружја. У периоду од 2000.-2017. године, није било Закона о приватном обезбеђењу, а када је усвојен позне 2013.године, са накнадним изменама из 2015. године, период обавезног стицања лиценци био је одређен за 1.1.2017. године, те у посматраном периоду овај орган није вршио контролу лиценцираних радника. Но, то не значи да других аспеката контроле није било. Као припремне радње на почетку примене Закона, полицајци из неких полицијских станица у Београду мапирани су све штићене објекте у свом рејону са бројем радника обезбеђења.⁷⁵⁶ У погледу издавања дозвола за оружје радницима фирми за обезбеђење у Србији, различити подаци указују на евидентно смањење количине оружја у овом сектору. Тако је МУП 2005. године имао податак о 47.000 комада оружја у поседу фирми за приватно

⁷⁵⁶ Исказ испитаника, радник обезбеђења

обезбеђење.⁷⁵⁷ Током 2012. године, овај број опада на 35.848 комада оружја,⁷⁵⁸ да би по изјавама представника Групације за физичко-техничко обезбеђење при Привредној Комори Србије, број оружја у сектору опао на око 13.000 у 2014. години⁷⁵⁹ јер „сваки комад кошта, и на то се плаћа порез, а не треба нам толико оружја“.⁷⁶⁰ Полиција има велики проблем да спречи своје запослене да се, поред полицијског посла, баве и радом у приватном обезбеђењу, јер су и актуелни и претходни Закон о полицији препознавали категорију неспојивих полицијских делатности, но никада није било политичке воље да се усвоји пратећи подзаконски акт којим би се прописале које су то делатности. Где је воље било, радило се о индивидуалним праксама, да командир, знајући да његов запослени ради као обезбеђење прави такав распоред смена којим би онемогућио тог полицајца да дуже ради на том објекту.⁷⁶¹

Процес лиценцирања започео је амбициозно, али уз велико закашњење. Сматрало се да ће велики прилив радника да донесе и велики профит, те су центри за лиценцирање убрзано добијали акредитације МУП-а за обављање ових послова. Како су рокови били кратки, због слабе заинтересованости запослених (изјаве послодаваца), односно нерешеног питања ко сноси трошкове обуке (изјаве запослених), до августа 2016. године МУП је издао лиценце за рад само 8 фирми за приватно обезбеђење и 1788 радника обезбеђења, а до 25. октобра 2016. године 21 фирми и 3570 радника обезбеђења.⁷⁶² Да ни најбоље замишљен модел није склон изопачењу, постарали су се бивши припадници МУП-а. Тако је пензионисани начелник Управе полиције, Младен Курибак,⁷⁶³ основао свој центар за обуку и подружнице по Србији. Истичемо да је Управа полиције надлежна да спроводи надзор и контролу над радом фирми за обезбеђење, те да дугорочни утицај овог

⁷⁵⁷ Smith H., Mariani B. (2005) Living with the Legacy -. SALW Survey. Republic of Serbia. United Nations. Development Programme. SACISCG. str. 10

⁷⁵⁸ МУП, одговор на захтев за информацијом од јавног значаја, 01 бр.587/12-2 од 27.1.2012. године.

⁷⁵⁹ Б92, 14.6.2014. Без реда у приватном обезбеђењу, доступно на:

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=06&dd=14&nav_category=12&nav_id=861344

⁷⁶⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁶¹ Исказ испитаника, представник полицијског синдиката

⁷⁶² Петровић П. (2016) Анатомија пропалог лиценцирања приватног обезбеђења, Београдски центар за безбедносну политику, стр. 8

⁷⁶³ Блиц, 20.6.2014. Биографије смењених начелника полицијских управа, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/politika/biografije-smenjених-nacelnika-policijskih-uprava/eg56rer>

некадашњег начелника могу да утичу на неравноправан однос на тржишту. Његов дугогодишњи заменик постао је нови начелник Управе, а потврда хипотезе о трговини утицајем стигла је и од радника обезбеђења који су тврдили да им је „обећавано да ће лакше проћи обуку и тестове уколико изаберу његов центар, јер он има своје људе у полицији.“⁷⁶⁴ Очекивања полазника обуке да ће им изабрани центар за обуку „средити пролазак на испиту“ и без довољног знања почива на три фактора: за надзор над обуком је одговоран сам центар, пријаве за полагање испита се могу доставити посредством центра за обуку, што полицији ставља до знања који кандидат је из ког центра, и коначно испити се одржавају у центрима, те се стиче утисак да сам центар за обуку може да утиче на исход испита.⁷⁶⁵ Ако је под знак питања стављен неформални утицај на привлачење кандидата, тада исту претпоставку можемо потврдити и бројкама: „Едукатор МК“ је други по реду према броју до сада обучених полазника. Од 665 кандидата који су положили завршни испит закључно са 28. јануаром 2016, 122 су похађала обуку у организацији ове фирме. Од 122 кандидата, чак 87 их је положило завршни испит.⁷⁶⁶

Ако би процес лиценцирања гледали као на периодичну контролу којој би, по Законом утврђеној динамици, највећи број запослених пролазио у петогодишњим интервалима, контрола лиценцираних радника и уговора о обезбеђивању објеката би требала да буде перманентна. Остаје да се види хоће ли се негативни обрасци, о спреси бивших и садашњих полицајаца, поновити и у селективном приступу фирмама чији ће се радници контролисати.

Да селективност у контроли појединих државних органа постоји, утврђено је у теренском истраживању спроведеном током 2014. и 2015. године, чији су налази објављени у публикацији „Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији“. Један од надлежних органа у чију се пристрасност сумњало била је Инспекција рада. Овај државни орган надлежан је за надзор над применом прописа

⁷⁶⁴ Исказ испитаника, полазник обуке у центру за обуку службеника обезбеђења

⁷⁶⁵ Петровић П., Милошевић М., Сукоб интереса – Бивши и садашњи припадници полиције у пословима приватног обезбеђења у Србији у Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе, DCAF
стр. 111

⁷⁶⁶ Ibid, str. 113

из радних односа, као и прописа у вези са безбедношћу и здрављем на раду. Међу важнијим девијацијама које овај орган сузбија спадају рад на црно, злоупотребе стручног усавршавања, неплаћени прековремени рад, неисплаћивање зарада, те рад без обезбеђених услова заштите. Подаци о извршеним надзорима, на основу медијских саопштења овог органа, приказани су табеларно за период од 2013.-2016. године (Табела 3). Категорије о којима је извештавано нису идентичне у свакој години, али сумарно дају приказ поступања Инспектората. Узмемо ли у обзир да је претпостављена цифра запослених у сектору приватног обезбеђења око 40.000, само на основу извршених инспекцијских надзора у 2013. и 2014. години закључило би се да је најмање половина особља овог сектора радила без ваљаног уговора. Такође, треба имати у виду да девијације нису равномерно распоређене по сектору, тако да у 2016. години имамо податак да је половина свих радника који су радили на црно радило у свега три од 60 контролисаних фирми. Како су инспектори навели, „*ФТО сектор је један од најцрњих*“.⁷⁶⁷ Из званичних извештаја овог органа стиче се утисак да се тренд рада на црно смањује интензивним контролама. С друге стране, током 2014. године, када је по изнетим оценама рада на црно и ангажовања по уговору на стручно усавршавање било највише, неке фирме на локалну сведочиле су да „*је инспекција била, али није ништа нашла*“.⁷⁶⁸ Иста фирма тврди да у том периоду ангажује до 30% радника на црно. Утисак испитиваних фирми на локалу током позне 2014. године је да инспекција „*контролише ништа*“.⁷⁶⁹ С друге стране, у две фирме блиске претходној власти (ДС) инспекцијски надзор је био темељан и симултано обухватио све локације на којима су те фирме имале запослене.⁷⁷⁰ Како су налази надзора били бенигни, то упућује на закључак да када фирме изгубе политички благослов, промптно поштују законе јер су изложеније контроли.

⁷⁶⁷ Новости, 7.11.2014. Инспектори у рацији!, доступно на:

<http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:518426-Inspektori-u-raciji>

⁷⁶⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁶⁹ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁷⁰ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 75

Табела 3: Број и обухват извршених надзора Инспекције рада од 2013.-2016.

Година	Број контролисаних фирми	Број контролисаних лица	Број контролисаних локација	Број непријављених радника	Број запослених по окончању контроле
2013. ⁷⁷¹					4290 ⁷⁷²
2014. (почетак године) ⁷⁷³	354				14.464
2014. (крај године) ⁷⁷⁴	38				
2015. (март) ⁷⁷⁵	43	689	379	29	
2015. (јул) ⁷⁷⁶	181	346		59	
2015. (септембар) ⁷⁷⁷		776	306	16	
2016. (април) ⁷⁷⁸	102	1.263	505	86	
2016. (октобар) ⁷⁷⁹	60	588	228	56	

И једна мултинационална фирма имала је слично искуство „када се прича о расту БДП-а, онда смо домаћа фирма, али зато нас контролишу 5 пута годишње, а

⁷⁷¹ Ibid.

⁷⁷² Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 73

⁷⁷³ Удружење за безбедност и заштиту на раду Србије, Извештај инспектората рада за период мај-септембар 2014, доступно на: <http://www.ubzrs.org/najnovije/izvestaj-inspektorata-za-rada-za-period-maj-septembar-2014/>

⁷⁷⁴ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 13.11.2014. Позитивни ефекти инспекцијског надзора предузећа за ФТО, доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs/cir/pres/saopstenja/item/1461-pozitivni-efekti-inspekciskog-nadzora-preduzeca-za-fto>

⁷⁷⁵ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 10.3.2015. Надзори код послодавца који се баве физичко-техничким обезбеђењем, доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/nadzori-kod-poslodavaca-koji-se-bave-fizicko-tehnickim-obezbedjenjem.html>

⁷⁷⁶ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2015.годину, стр. 115, доступно на: https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/Inspektorat_rada/Izvestaj_2015/Izvestaj_o_radu_Inspektora_ta_za_rad_za_2015.godinu_konacna_verzija.doc

⁷⁷⁷ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2015.годину, стр. 127, доступно на: https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/Inspektorat_rada/Izvestaj_2015/Izvestaj_o_radu_Inspektora_ta_za_rad_za_2015.godinu_konacna_verzija.doc

⁷⁷⁸ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2016.годину, стр. 17, доступно на: https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/2017/Inspektorat_za_rad/Izvestaj/Izvestaj_o_radu_Inspektora_rata_za_rad_za_period_01.01.-31.doc

⁷⁷⁹ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2016.годину, стр. 32-33, доступно на: https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/2017/Inspektorat_za_rad/Izvestaj/Izvestaj_o_radu_Inspektora_rata_za_rad_za_period_01.01.-31.doc

друге фирме по једном, ако и толико“.⁷⁸⁰ По добијеним подацима о поднетим прекршајним пријавама из свих прекршајних судова у Србији,⁷⁸¹ пријаве су поднете против различитих великих, локалних, малих и мултинационалних фирми. Велике фирме блиске власти се готово и не помињу, сем када је утврђено у надзору на локацији да има недостатака из области безбедности и здравља на раду. Наведено упућује на циљане надзоре над одређеним фирмама, односно свесно избегавање контроле фирми блиских власти.⁷⁸²

Комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки⁷⁸³ има важну контролну улогу у области утврђивања неправилности у јавним набавкама. Основана је у складу са одредбама Закона о јавним набавкама као другостепени орган и функционише од 2010. године. Ово тело усваја или одбија жалбе на поступак јавних набавки, а подношењем жалбе, предметна јавна набавка бива аутоматски суспендована до окончања процеса пред овом институцијом. Комисија има шест чланова и одлучује о жалбама у трочланом саставу. На основу анализе рада ове Комисије у 2014. години⁷⁸⁴ може се стећи увид у функционисање овог тела. У тој години је ово тело примило 60 жалби на поступке јавних набавки услуга приватног обезбеђења. Нешто мање од половине, 27 жалби, ова Комисија је одбацила као неосноване. У преосталим случајевима одлучивање Комисије оставило је повода за сумњу у исправност њеног рада. Највећи број жалби се односио на нереално ниске цене, непоштовање Закона о јавним набавкама, непоштовање конкурских критеријума те неиспуњавање конкурских услова. Посебно је интересно одлучивање Комисије у жалбама на нереално ниску цену. Анализа Привредне коморе Србије⁷⁸⁵ из 2012. године дефинише 240 динара на сат као минималну цену којом се исплаћују сви доприноси без профита послодавца, при гарантованој минималној цени рада од 115 динара на сат. У 11 случајева жалби на нереално ниску цену,

⁷⁸⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁸¹ Захтеви за информације од јавног значаја упућени су на адресе 44 прекршајна суда у Србији, свега 3 или 4 није одговорило на упитник БЦБП-а

⁷⁸² Petrović P., Milošević M., Serbia, u Klopfer F. et al. (eds.) (2015) A Force for Good - Mapping Private Security Landscape in South East Europe, DCAF, str.97

⁷⁸³ Интернет страница овог органа: www.kjn.gov.rs/

⁷⁸⁴ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 76-77

⁷⁸⁵ Привредна Комора Србије, 9.10.2012., Анализа неуобичајено ниске цене услуга физичке заштите објеката, доступно на: <https://goo.gl/sjmxYv>

Комисија је усвојила 6 жалби а одбацила преосталих 5. У једном од мишљења се ово тело позвало на наведену Анализу, док је у другој жалби, која је одбачена, аргументација била да „Анализа Привредне коморе није правно обавезујући документ“.⁷⁸⁶ Да иронија буде већа, ова два дијаметрално супротна закључка донели су исти трочлани састави Комисије.⁷⁸⁷ Недостатке рада ове Комисије уочиле су и неке фирме, међу којим а се истиче Добергард са својим ћерком-фирмом Добергард плус. Наиме, од 60 жалби у посматраној години, 17, односно четвртина свих жалби, односила се на ову фирму, од којих је чак 12 решено у њихову корист. Ова се фирма не либи коришћења овог заштитног механизма управо због суспензивног дејства жалбе. На тај начин, док се поступак оконча, настају штете по наручиоца, плаћа се постојеће обезбеђење и расту трошкови. Велики број фирми, а и неки наручиоци, спремни су да заобиђу одлучивање овог тела управо из наведених разлога.⁷⁸⁸

Ако имамо у виду претходно наведени став да се на рад Комисије неки наручиоци не ослањају у заштити својих интереса, треба тада представити и елементе контроле које Закон о јавним набавкама даје наручиоцима. У самом Закону о јавним набавкама понуђено је неколико опција да би се избегла додела уговора под овим условом нереално ниске цене. Тако је у чл. 76. прописано да се „могу прописати додатни услови за понуђача уколико се односе на социјална питања“, а исплата зарада и доприноса спада у ту категорију. Такође је чланом 92. утврђено да „наручилац може да одбије понуду због неуобичајено ниске цене“. Истим чланом је наведено да „ако наручилац оцени да понуда садржи неуобичајено ниску цену, дужан је да захтева образложење свих трошкова“. Главна мана ових контролних механизма је употреба кондиционала попут „може“ и „ако“, што не упућује на обавезност већ произвољност у поступању.⁷⁸⁹ Поред ових механизма, на располагању је и могућност негативне референце, коју Закон о јавним набавкама препознаје у чл. 82. Уколико понуђач неадекватно пружа услугу обезбеђења, тада жалба наручиоца,

⁷⁸⁶ Јовановић Д. (2014) Иста Комисија, двоструки аршини, Свет безбедности бр. 3, стр. 38-40.

⁷⁸⁷ ЈН број 02-IV-21/14 услуге физичког обезбеђења; Решење бр. 4-00-857/2014 од 06.06.2014; Комисија: Хана Хукић, председник већа, Весна Гојковић Милин, члан и Бранислава Цветковић, члан; и ЈН број 404-47/14 услуге физичког обезбеђења; Решење бр. 4-00-1729/2014 од 02.10.2014; Комисија: Хана Хукић, председник већа, Весна Гојковић Милин, члан и Бранислава Цветковић, члан;

⁷⁸⁸ Исказ неколико испитаника, менаџери безбедности фирми за обезбеђење

⁷⁸⁹ Милошевић М. (2015) Неостварени циљеви јавних набавки услуга обезбеђења, Свет безбедности бр. 2, стр. 11-12

извештај надзорног тела или изјава о раскиду уговора може бити основ за објављивање негативне референце. То значи да наручилац *може* (по слову Закона!) одбити понуду уколико поседује неки од наведених доказа. Није познато да је до сада иједна фирма за обезбеђење добила негативну референцу.

Да би систем био ефикаснији, осим прописаних контролних механизма, у односу државе и приватног обезбеђења, пажњу ћемо посветити неким одликама контроле ових субјеката од стране клијената. Иако је та пракса углавном развијена у приватном сектору, она може бити усмеравајућа за државне органе и јавна предузећа, те ћемо укратко представити нека од решења која се могу пренети и у јавни сектор. Једна од важних разлика и „карика која недостаје“ јавном сектору јесте позиција менаџера безбедности. Ова функција уведена је ради надзора и контроле над испорученом услугом обезбеђења и несметаног испуњавања уговорних обавеза. У свом послу, менаџери безбедности уводе различите интерне процедуре за контролу, учествују у процесу избора најбољег понуђача услуге обезбеђења, дефинишу услове ангажовања и пословања ових фирми. Примера ради, недостатак те врсте стручног знања у јавном сектору за резултат има лоше написане тендере и лоше уговорене послове обезбеђења. Стога неке фирме уводе дневнике рада или књиге присуства којима контролишу број и присуство радника заштићеним објектима. Овде опет ваља подсетити на чест случај превеликог, непотребног, броја ангажованих радника на пословима обезбеђења јавног сектора. Такође, менаџери воде разговоре са ангажованим радницима проверавајући да ли су им редовно исплаћиване зараде.⁷⁹⁰

Поред улоге менаџера безбедности, проблем представља и политика осигуравајућих кућа и расподела њихових удела на тржишту. Својевремено су доминирале две куће – Дунав(око 60% тржишта) и ДДОР Нови Сад (30% тржишта)⁷⁹¹ које, због државног власништва, нису имале стимулативне политике којима би смањивале премијеуколико је у безбедност уложено више. Према накнадним подацима, у Србији послује 28 осигуравајућих друштава, а поред ове две куће,

⁷⁹⁰ Исказ испитаника, менаџер безбедности у приватној фирми

⁷⁹¹ Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Центар за цивилно-војне односе, стр. 59

доминирају и Делта Ђенерали и Винер штедише.⁷⁹² И поред повећане конкуренције, није уочен тренд ромене пословне политике спрам набавки услуга обезбеђења и стимулативних премија осигурања. Имајући наведено у виду, ни менаџери обезбеђења немају улогу посредника између осигуравајућих кућа и фирми за обезбеђење, што резултира лошом стимулативном политиком осигурања, лошом контролом услуге обезбеђења и на крају лошим обезбеђењем.⁷⁹³

Трећа улога државе, у сарадњи са приватним сектором обезбеђења, можда је и најслабије изражена. Стиче се утисак да је сарадња једносмерна, те да подстицаји иду од фирми за обезбеђење ка држави, али ретко кад у супротном смеру. Са своје стране, надзорни органи баве се контролом и дозирано сарађују, што је било евидентно и у току процеса израде Нацрта закона о приватном обезбеђењу – док је било потребе било је сарадње са Привредном комором Србије и њеним Удружењем за ФТО, који су били координатори јавне расправе током 2010. и 2011. године. По окончању расправе, представницима Удружења текст Нацрта није био доступан, као ни релевантне информације о даљем раду на законском решењу, све до појаве Предлога закона пред посланицима Народне скупштине.⁷⁹⁴ С друге стране, на оперативном нивоу такође мањка сарадње међу особљем полиције и особљем фирми за обезбеђење. Са позиције надзорног органа, то може донекле бити разумљиво како себе не би довели у позицију да се „прејудицирају у евентуалном поступку надзора“, али са друге стране, поимајући безбедност као недељив концепт, неразумно је смањење учинковитост актера у систему безбедности недостатком сарадње. Подсећања ради, током 80-их година су службеници обезбеђења (ДСЗ-а) имали своје место у систему, размењивали информације са полицијом и релевантним службама. Ово се чак пренело и до раних деведесетих када су остаци овог система „животарили на тржишту“ у одсуству закона. „Доласком приватизације све је кренуло низбрдо“.⁷⁹⁵ Став једног од радника обезбеђења лепо илуструје ову тезу „Почетком 90-их гледали

⁷⁹² Каматица, 17.06.2013, Ово су пет највећих осигуравајућих кућа у Србији, доступно на: <https://www.kamatica.com/osiguranje/ovo-su-pet-najvecih-osiguravajucih-kuca-u-srbiji/10807>

⁷⁹³ Милошевић М. (2011) Осигуравајућа друштва доприносе ниском квалитету услуга физичког и техничког обезбеђења! Београдски центар за безбедносни политику, доступно на: <http://www.bezbednost.org/Bezbednost/560/Osiguravajuca-drustva-doprinosе-niskom-kvalitetu.shtml>

⁷⁹⁴ Искази неколицине представника Удружења за ФТО, као и представника МУП-а у време израде Предлога закона

⁷⁹⁵ Исказ испитаника, радник обезбеђења

су те као сегмент безбедности“,⁷⁹⁶ мада ову изјаву треба узети са резервом, јер су те прве фирме оснивали бивши полицајци и припадници служби, те су и везе које су успостављане, биле такве због личних односа а не системске природе.

У данашње време однос сарадње обликован је законским могућностима, те је у јавном дискурсу веће агитовање за примену јавно-приватног партнерства, као потенцијално бољег решења од постојећег система јавних набавки које онемогућавају планирање и обострану корист на дуги рок. Током позне 2014. године усвојен је и Акциони план Јавно-приватног партнерства 2014/2015.⁷⁹⁷ Међутим, ваља истаћи да се у области јавно-приватног партнерства у Србији није закључио нити један уговор, те самим тим ни у пословима приватног обезбеђења. Неколико је поља на којима би ЈПП у области приватног обезбеђења било изводиво. Једно од првих потенцијалних могућности представљају камере за надгледање саобраћаја.⁷⁹⁸ За разлику од полиције, која надзире рад камера а подложна је неформалним утицајима да се неки случајеви процесуирају, а други не, за приватну фирму би то био пословни изазов, те би било која непријављена неправилност у вожњи финансијски штетила ту фирму, тј. постојао би финансијски подстицај да се пријављују прекршиоци. Друга предност ЈПП-а је у одржавању опреме, јер приватни сектор није ограничен буџетом и процедурама јавних набавки, већ може дугорочно улагати у опрему вишег квалитета. Други предлог је унапређени систем школског обезбеђења и сарадње са школским полицајцима, јер се обезбеђење мења сваким циклусом јавне набавке, те не постоји сталност чуварске службе.⁷⁹⁹ Слично важи и за обезбеђење спортских скупова, које је регулисано Законом о спречавању насиља на спортским приредбама, али где је евидентан мањак професионалног особља, те се унајмљују лица без стручног знања, која не доприносе безбедности. То доводи до инцидената, те ангажовања полиције, која на приредбе може да дође тек по нарушавању јавног реда и мира, а професионалним и дугорочним планирањем (ангажовањем агенција са

⁷⁹⁶ Исказ испитаника, менаџер фирмеза о обезбеђењу

⁷⁹⁷ Удружење за приватно обезбеђење ПКС, Комисија за ЈПП у сектору безбедности Републике Србије, Акциони план за унапређење Јавно-приватног партнерства 2014/2015, доступно на: [http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/AKCIONI%20PLAN%202014-2015\(2\).pdf](http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/AKCIONI%20PLAN%202014-2015(2).pdf)

⁷⁹⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁷⁹⁹ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 81

довољним бројем људи) би се овај проблем умањило. Једно од важних поља на коме би се допринос могао уочити је и обезбеђење критичне инфраструктуре.

Очито је да је сарадња минимална, те да није прописно институционализована. Мањак партнерства огледа се у недовољној функционалности система безбедности, где је приватно обезбеђење придружени члан, а не равноправан учесник, који штити велики број јавних објеката. Када говоримо о релевантности приватног обезбеђења, она се можда најбоље очитује на поверавању послова од значаја, као што је заштита виталних објеката. Стога је смислено приказати засебну студију случаја обезбеђења критичне инфраструктуре како би се упознали са проблемима и предностима оваквог приступа поверавања послова обезбеђења тамо где је оно и најзахтевније.

6.1.6. Препуштање послова – заштита критичне инфраструктуре

Меримо ли интегрисаност приватног сектора безбедности у систем националне безбедности преко поверених послова заштите критичне инфраструктуре, онда не можемо да видимо већи напредак. Зашто је ова димензија релевантна? Сама чињеница да постоје инфраструктурни објекти који захтевају комплекснију заштиту, тачније они објекти чијим угрожавањем би настале неповратне штете по Републику Србију и њене грађане, значи и да за заштиту тих објеката треба одредити веће и квалитетније ресурсе, те повећати безбедност тих објеката. Како смо у анализи законског оквира и наслеђеног стања указали, у социјалистичком систему држава је препознавала потребу заштите оваквих објеката, организовањем индустријске милиције, па све до обавезе друштвене самозаштите. У анализи могућности заштите критичне инфраструктуре приметимо доминантно наслеђе друштвене самозаштите и последице процеса приватизације – услужне компаније. Такође, дефиниција појма критичне инфраструктуре „мигољила“ се кроз неколико законских и подзаконских одредница, да би све недоумице биле отклоњене у децембру 2016. године када је усвојена Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове

заштите.⁸⁰⁰ Овом уредбом, у члану 2., препознати су првенствено објекти енергетике, саобраћаја, водопривреде, индустрије и заштите животне средине. У друге објекте спадају објекти који су законом одређени да су од посебног значаја за одбрану земље, или да су од стратешког или посебног значаја за Републику Србију и њене грађане. Листа потом укључује затворене објекте смештајног капацитета за 5000 људи, отворене објекте и стадионе за до 20 000 људи, тржне центре, као и објекте саобраћајне инфраструктуре (станице) у градовима са више од 50 000 становника. Уредбом се прописује процена ризика, те обавеза заштите физичким и техничким обезбеђењем, уз прописане казне за неиспуњавање обавеза.

Претходне недоумице око одређивања појма произлазиле су из одредби неколицине прописа. Вредно помена је да се појам „критична инфраструктура“ не помиње ни у једном званичном документу у Србији.⁸⁰¹ Тако Закон о ванредним ситуацијама⁸⁰² у делу који се односи на привредна друштва (чл. 16 – 20) нигде не препознаје фирме за приватно обезбеђење. Овај превид није заобиђен ни у референтним подзаконским актима, па тако у Одлуци о одређивању овлашћених и оспособљених правних лица за заштиту и спасавање у Републици Србији,⁸⁰³ међу 353 правна субјекта од важности за заштиту у ванредним ситуацијама, нема ниједне фирме за приватно обезбеђење. Са друге стране, Закон о приватном обезбеђењу препознаје у чл. 4-5 “обавезно обезбеђене објекте“, за чију заштиту се старају приватне фирме за обезбеђење или интерна служба обезбеђења.⁸⁰⁴ Рок који је Влада имала да пропише критеријуме за одређивање објеката критичне инфраструктуре био је мај 2014. године, а наведена Уредба усвојена је две и по године по истеку прописаног рока. До овог рока, ретка смерница била је Одлука о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану,⁸⁰⁵ којом је дата листа субјеката од значаја за одбрану у области саобраћаја, енергетике, у производњи угља, водоснабдевању и

⁸⁰⁰ Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове заштите, Службени гласник РС, бр. 98/2016.

⁸⁰¹ Davidovic D., Kesetovic Z., Pavicevic O., (2012) National Critical Infrastructure Protection in Serbia: The Role of Private Security, *Journal of Physical Security* 6(1), p. 60

⁸⁰² Закон о ванредним ситуацијама, Сл. гласник РС бр. 111/09 и 92/11

⁸⁰³ Одлука о одређивању овлашћених и оспособљених правних лица за заштиту и спасавање у Републици Србији, Сл. гласник РС 36/2011

⁸⁰⁴ Закон о приватном обезбеђењу, Сл. Гласник РС бр. 104/2013 и 42/2015, чл. 5 и чл. 45

⁸⁰⁵ Одлука о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану, Службени гласник РС бр. 15/2009, 54/2010, 4/2011 и 58/2011

другим областима релевантним за одбрану. Уколико се за заштиту ових објеката ангажује приватно обезбеђење, то се мора учинити путем поступака јавних набавки.

Објекте који се могу сматрати критичном инфраструктуром, и поред неусаглашених или недостајућих правних норми, су обезбеђивале најчешће самозаштитне фирме или тзв. „услугне“ фирме. Ово је затечено стање по коме су сви ови објекти (електроенергетска постројења, водоводи, објекти телекомуникација и пошти, саобраћајна инфраструктура) поседовали своје службе обезбеђења у којима је годинама радио кадар тих институција. Исто се може устврдити и за „услугне“ фирме које су по одредбама реструктурирања⁸⁰⁶ издвојене као „ћерке фирме“ које се баве услужним, не-матичним делатностима, те им је гарантован ексклузивитет у пружању услуга обезбеђења на одређени временски период. Тако је, на пример, ТЕ Колубару обезбеђивала Колубара услуге, ТЕ Костолац је услугу обезбеђења поверио фирми Костолац услуге, Телеком и пошта су дуго време имале ексклузиван уговор са ТелУс (Телеком услуге), ХЕ Ђердап је обезбеђивала фирма Ђердап услуге (до 2014. године), а Београдски Водовод је имао своју самозаштитну делатност.

Заправо, највећи помак од ове устаљене праксе десио се на примеру обезбеђивања Поште Србије и, још значајније, на примеру обезбеђивања постројења ХЕ Ђердап. Случај Поште је интересантан јер је и Пошту и Телеком обезбеђивала заједничка ћерка фирма Телус (Телеком услуге). Реструктурирањем, ТелУс је преузео постојеће заштитно особље Поште и Телекома, као и особље одржавања и чишћења, у једну, заједничку услужну фирму.⁸⁰⁷ Ово је праћено и смањењем броја запослених, јер су (у објектима Поште) укинуте две од три смене физичког обезбеђења, оставивши раднике обезбеђења само у дневној смени док објекти Поште послују са грађанима. Део особља је пребачен на послове надзора техничком опремом. Ово стање је од средине 2000-тих потрајало до октобра 2014. године када је

⁸⁰⁶ Уредба о поступку и начину реструктурирања субјеката приватизације, "Сл. гласник РС", бр. 52/2005, 96/2008, 98/2009, 44/2013 и 59/2013

⁸⁰⁷ Искази двојице испитаника, радници обезбеђења у Телус

преференцијални третман ТелУса прекинут, те је услуга обезбеђивања ових објеката поверена заједнички ТелУсу, Добергарду и Протекти.⁸⁰⁸

Случај обезбеђења ХЕ Ђердап је интересантан, јер би се могло рећи да представља први случај доделе уговора за обезбеђење фирми која није била претходно део система, те се сматра и својеврсним „крњењем монопола услужних фирми“.⁸⁰⁹ Систем хидроелектрана Ђердап чини седам хидроцентрала које укупно производе 25% електричне енергије Србије. Најважнија је ХЕ Ђердап 1 поред Кладова која производи 70% струје у овом систему.⁸¹⁰ Да се ради о објекту од значаја за одбрану, препознато је и Одлуком о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану. Интересантно је, међутим, да се ради о објекту који је по више основа дефинисан као критична инфраструктура. По прописима ЕУ⁸¹¹ ова ХЕ има двојне особености критичне инфраструктуре – као постројење за производњу електричне енергије и као пловни пут. Осим тога треба нагласити да је ХЕ Ђердап 1 уједно и гранични прелаз између Србије и Румуније, а река Дунав представља међународни пловни пут што додатно усложњава обезбеђење овог објекта.

Да би контекст обезбеђења ХЕ Ђердап био потпунији, ваља указати и на локалне чиниоце коју утичу на избор фирми. Ту пре свега мислимо да ситуацију у граду Кладову, где је престало да ради седам великих фирми: “Кључ“, “Напредак“, “Градац“, “Галеника“, “Термовент“, “Металац“, и Рибарско газдинство “Ђердап.“ Једини већи послодавци су Ђердап услуге (1200), ХЕ Ђердап (1000) и Бродоградилиште Дунав-Рајна-Дунав (200).⁸¹² У овом граду је око 4000 запослених, 2300 незапослених и 5300 пензионера, те је евидентно да ХЕ Ђердап и Ђердап услуге ангажују половину запосленог становништва ове општине, те да се евентуални губитак уговора може одразити и на број запослених, као и на опште материјално

⁸⁰⁸ Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП, стр. 44

⁸⁰⁹ Исказ испитаника, менаџер једне од услужних фирми: „Ђердап је само почетак, сад ће да узму и Костолац, Колубару, ТЕНТ...“

⁸¹⁰ Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе, DCAF, стр. 68

⁸¹¹ The Council Directive 2008/114/EZ from 8 December 2008 on identification and marking of European critical infrastructure as well as the estimation of needs for its protection improvement

⁸¹² Политика, 25.6.2012. „Дунавска оаза се окреће туризму“

стање у општини. Стога и не чуди да су наши саговорници били сложни у оцени да постоји јак политички притисак на локалу (али и шире) на задржавање послова.⁸¹³

Као последица реструктурирања, ћерка фирма Ђердап Услуге, добила је преференцијални уговор са ХЕ Ђердап у трајању од три године, „мада је у реалности то битно продужено“.⁸¹⁴ Током 2014. године, ХЕ Ђердап расписује тендер за јавну набавку услуга обезбеђења, окончавши досадашњу праксу. На конкурс је изабрана фирма Г4С, што је представљало велико изненађење за стручну јавност.⁸¹⁵ Коментарисало се да је дошло до трвења између руководства ХЕ Ђердап и Ђердап услуга, те да је то био разлог расписивања тендера, уз очекивања да ће посао добити Ђердап, но Г4С је понудио нижу цену и добио овај посао.⁸¹⁶ Овај уговор је потрајао преко годину дана,⁸¹⁷ захваљујући одредбама уговора⁸¹⁸ по којима је предвиђено да се услуге пружају 365 дана или до испуњења планираних средстава за ове намене.⁸¹⁹ Током овог периода фирма Ђердап услуга је преживљавала од других делатности (рекултивација земљишта, угоститељство, одржавање обала). Не више од 30% особља обезбеђења је преузео Г4С.⁸²⁰

По окончању овог рока расписан је нови тендер за набавку услуга обезбеђења. Овом приликом уочени су неки од недостатака постојећих решења набавки услуга обезбеђења, али и поједини позитивни аспекти процеса јавних набавки. Увидом у податке на Порталу јавних набавки⁸²¹ види се да је у иницијалној фази одабран критеријум најниже понуђене цене, а да је у накнадној фази усвојен критеријум економски најповољније цене.⁸²² Иако је цена носила највећи број бодова, за доделу

⁸¹³ Исказ два испитаника, менаџери две фирме за обезбеђење

⁸¹⁴ Исказ менаџера безбедности

⁸¹⁵ Јавне набавке безбедносних услуга велике вредности за шифру набавке: ПД “ХЕ Ђердап” Б-75/13, 20. Фебруар 2014.

⁸¹⁶ Исказ менаџера безбедности

⁸¹⁷ Уговор је закључен у фебруару 2014. Године а трајао је до јула 2015. године.

⁸¹⁸ ПД ХЕ Ђердап Кладово: Уговор бр. 10-6/46 од 18.2.2014., Уговор бр.01.05-9999/4-15 од 13.7.2015 и споразум 10-6/162-15 од 15.5.2015. године

⁸¹⁹ ХЕ Ђердап, Одговор на захтев за информацијом од јавног значаја, 50000-Е.01.01-72188/03-2016

⁸²⁰ Исказ два испитаника, менаџери две фирме за обезбеђење

⁸²¹ Портал јавних набавки, Услуге обезбеђења објеката за потребе "ХЕ Ђердап" д.о.о. Кладово: <http://portal.ujn.gov.rs/Dokumenti/JavnaNabavka.aspx?idd=715344>

⁸²² ПД ХЕ Ђердап Кладово: Измена позива за подношење понуда за јавну набавку велике вредности, за набавку услуга: Услуге обезбеђења објеката за потребе ХЕ Ђердап д.о.о Кладово, Редни број набавке Б-33/15, Број 10-28/1-33-4-1, од 18.5.2015. године

уговора биле су битне и друге могућности понуђача. Предвиђена је и могућност корекције цене уколико дође до раста минималне зараде.⁸²³ Достигнућа процеса јавних набавки примећена су и у идентификацији и отклањању дискриминаторних одредби и нејасноћа која могу утицати на цену понуде попут боје униформе у тендерској документацији или број неопходних камера.⁸²⁴

Лоше стране примене важећих закона огледају се у ограничењима на трајање уговора и на висину измене цена. Тако је у Закону о буџетском систему⁸²⁵ дозвољено склапање уговора у трајању до три године али само уколико правно лице поседује финансијска средства да подупре прву годину уговора, има сагласност Министарства финансија да извршава финансијске обавезе у другој и трећој години уговора и има потврду Министарства финансија о укључењу у финансијске планове за односне године.⁸²⁶ Оно што је пресудно у конкретном случају јесте да је дугогодишња услуга обезбеђења, коју је пружала Ђердап услуге, краткотрајно замењена истом услугом друге фирме, да би се годину дана касније понуђач услуге опет могао променити. Иако је на овај начин повећана контрола располагања јавним средствима, мишљења неколицине испитаника подударају се у закључку да се на период од годину дана не исплати улагати у техничке системе заштите.⁸²⁷ Такође, промена особља значи и постојање прелазног периода у коме се нови службеници имају упознати са објектом заштите и људством ангажованим у том објекту. Једно од могућих решења јесте примена Закона о јавно-приватном партнерству којим би се могли склапати овакви уговори у трајању од 5 до 50 година. До сада овај Закон није примењиван, а забринутост постоји у погледу заштите јавног интереса у случају да фирма којој се додели уговор не извршава своје обавезе.

Исход набавке услуга обезбеђења у 2015. години је избор групе понуђача предвођених фирмом Г4С која је (поново) добила уговор. Групу, поред ове фирме,

⁸²³ ПД ХЕ Ђердап Кладово: Конкурсна документација за јавну набавку велике вредности, у отвореном поступку, за набавку услуга: услуге обезбеђења објеката за потребе „ХЕ Ђердап“ д.о.о. Кладово, редни број набавке Б-33/15, Број 10-28/1-33-5, Мај.2015. године

⁸²⁴ Исказ испитаника, менаџер безбедности фирме која је конкурисала у поступку јавне набавке

⁸²⁵ Закон о буџетском систему, Службени гласник РС бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 и 108/2013.

⁸²⁶ Више о закључивању вишегодишњих уговора на: Правни портал, <http://www.pravniportal.com/saglasnost-na-visegodisnje-ugovore-o-javnim-nabavkama/>

⁸²⁷ Искази неколицине менаџера безбедности

чине и Ђердап услуге и ВИП Секјурити. Укупна подела обезбеђења на ХЕ Ђердап је таква да самозаштитна фирма ХЕ Ђердап („они са најјачим везама у ЕПС“⁸²⁸) пружа 30% физичке заштите и 70% техничке заштите. Уговорне фирме (Г4С, Ђердап Услуге и ВИП) пружају 70% физичке заштите (од тога-Ђердап 15% а Г4С и ВИП 55%) и остале услуге.⁸²⁹ У коначници, структура обезбеђења овог објекта је таква да имамо четири фирме за обезбеђење (самозаштитна и три уговорне), као и граничну полицију, те у ширим прстеновима обезбеђења полицијске и војне снаге. Сарадња са румунском страном могућа је у оквиру ЕУРОПОЛ-а и Програма Партнерство за мир. Оваква подела, када говоримо о пословима обезбеђења које пружају фирме за приватно обезбеђење, има својих предности и мана. Предности су идентификоване као смањење ризика од банкрота или штрајка запослених у некој фирми, у ком случају би друге уговорне фирме преузеле терет обезбеђења. Ове предности су у домену превентивних мера, али када говоримо о недостацима, они су постали уочљиви од почетка реализације уговора. Наиме, службеници обезбеђења немају безбедне системе комуникације, а стручна јавност најчешће помиње неопходност коришћења заштићених комуникација јавних служби - ТЕТРА⁸³⁰ као и укључивање ове/ових служби обезбеђења у Службу 112 која се формира у Србији на свим нивоима (национални центар и оперативни територијални центри).⁸³¹ Указано је да контролна соба ради од 7-15 часова, иако би требало да ради 24 часа.⁸³² Велики проблем представља подела одговорности између четири фирме, као и хијерархија односа. Због толиког броја актера, уговорима није најјасније дефинисано када се преклапају дужности и одговорности. Примећено је да, чак и када се упозорава на неефикасност, јавашлук или неке друге проблеме у вези са службама обезбеђења, те информације се не преносе одговорнима: стиче се утисак да надлежни у ХЕ Ђердап не желе да “дижу прашину“ те не преносе проблематичне податке уговорној фирми Г4С која је носилац посла. То, заузврат, има последицу опадања мотивације код

⁸²⁸ Исказ испитаника

⁸²⁹ Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе, DCAF, стр. 70

⁸³⁰ Вратоњић М. (2014) Корак ка ефикаснијем и квалитетнијем раду служби јавне безбедности, Свет безбедности 3, <http://www.svet-bezbednosti.rs/sr/clanak/2014/12/korak-ka-efikasnijem-i-kvalitetnijem-radu-sluzbi-javne-bezbednosti,449,14660.html>

⁸³¹ Исказ испитаника, менаџер безбедности

⁸³² Овај податак је изнео само једансаговорник из фирме која обезбеђује ХЕ Ђердап, те га треба узети са резервом; ипак, показатељ је колегијалности ангажованих служби обезбеђења на том објекту

запослених. Други важан фактор који је од раније наслеђен, јесте разлика у платама уговорних фирми и самозаштитне фирме. Током 20015. године, радници уговорних фирми примали су око 25000 динара плату, док су радници самозаштитне делатности, као упосленици Електро-привреде Србије (ЕПС) зарађивали дупло више (око 57000 динара).⁸³³

Носилац посла је фирма Г4С која још од 2014. године пружа услуге обезбеђења, али с том разликом што по одредбама потоњег уговора, учествује с нешто мањим капацитетом. Ова фирма је урадила процену затеченог стања, што је иначе њихова пракса. Приватним клијентима дају савете шта и како треба мењати, док је у пословима да јавним сектором држава та која поставља стандарде и спецификације. У случају ХЕ Ђердап утврдили су да је систем техничке заштите застарео, те препоручили набавку новијег система. Накнадно су расписани тендери за набавке, а послове су добиле фирме Г4С и Тесла системи д.о.о.⁸³⁴ За потребе модернизације ХЕ Ђердап, извршена је, поступком јавне набавке, куповина техничке робе⁸³⁵ која је укључивала системе за видео надзор набављене по партијама за појединачне бране које чине систем ХЕ Ђердап, а овај посао добила је фирма КРИП Инжењеринг д.о.о.⁸³⁶ Да је у питању било јавно-приватно партнерство, у фирми Г4С тврде да би им било исплативо улагање у опрему техничке заштите, јер би се уложени новац у неколико година повратио.⁸³⁷

Своје искуство у заштити критичне инфраструктуре фирма Г4С има на интернационалном нивоу, а монопол „услужних“ фирми окрњен је и искуством у Србији, где је ова фирма ангажована у обезбеђивању транспорта опасних материја кроз Србију, али и преко граница. Најопаснији терет који су обезбеђивали био је извоз нуклеарног отпада из Винче, транспортован у Русију.⁸³⁸ Амбиције ове фирме

⁸³³ Исказ испитаника

⁸³⁴ ПД ХЕ Ђердап Кладово: Јавна набавка велике вредности годишњих услуга одржавања видео надзора за ПД “ХЕ Ђердап” Б-240/15, 23. Децембар 2015.

⁸³⁵ ПД ХЕ Ђердап Кладово: Јавна набавка робе велике вредности: опрема за видео надзор, ПП/2000/0004/2015, 9. фебруар 2016.

⁸³⁶ ПД ХЕ Ђердап Кладово: обавештење о закљученом уговору за за јавну набавку услуга високе вредности: главни пројекат видео надзора у Власинским електранама, по партијама, редни број набавке Б-276/15, 8.3.2016.

⁸³⁷ Исказ испитаника, менаџер фирме

⁸³⁸ Исказ испитаника, менаџер фирме

су у преузимању обезбеђења и румунског дела ХЕ Ђердап, јер би им то била добра референца да као фирма обезбеђују обе стране границе. Њихови супарници из других услужних фирми сматрају да је посао са Ђердапом увод у узимање традиционалних послова услужних фирми и њихово истискивање са тржишта.⁸³⁹ Да поменута хипотеза није без основа говори и података да је почетком 2016. године Г4С добила један од четири уговора за обезбеђење ТЕ Никола Тесла у Обреновцу, узевши посао локалној услужној фирми ПроТЕНТ.⁸⁴⁰

Стиче се утисак да притисак са локалног нивоа на запошљавање, или бар на задржавање запослених, јесте утицао и на покушаје фаворизовања домаћих фирми и тражења простора за укључивање истих у посао. Са друге стране, маргинална, али партијски јако повезана фирма, која пре тога није имала никаквих искустава у обезбеђивању критичне инфраструктуре, оставља простор за сумњу у клијентелизам. Став саговорника је да је *„политика јако присутна у великим системима, те да се то одражавана обавезу преузимања људи, задржавања истог нивоа плата, гаранција за гласове на локалу“*.⁸⁴¹

Да ли држава штити ХЕ Ђердап одговорно и дугорочно? На основу изнетог тешко је отети се утиску „ценкања са безбедношћу“. На страну законска недовољна уређеност објеката од значаја, односно обавезно обезбеђених објеката, или објеката критичне инфраструктуре, која не даје јединствене смернице за заштиту. У пракси имамо поигравање са преференцијалним уговорима и траљавим јавним набавкама. Заправо, погледамо ли ранија поступања управе ХЕ Ђердап, можемо уочити да процес реструктурирања, који је започет још 1996. године, није спроведен рационално одвајањем не-матичних делатности, већ је био плод компромиса са неформалним институтима моћи, те је превагнуло решење по коме је већи део обезбеђења издвојен у засебну фирму, а мањи број запослених је остао као самозаштитна делатност. Сврсисходност оваквог уређења упитна је са становишта пружања безбедности, али се да објаснити разликама у примањима запослених, при

⁸³⁹ Исказ двоје испитаника, менаџери услужних фирми

⁸⁴⁰ Новости, 9.2.2016. Бура због тендера за обезбеђење "Тесле", доступно на <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:590131-Bura-zbog-tendera-za-obezbedjenje-Tesle>

⁸⁴¹ Исказ испитаника, менаџер безбедности

чему влада опште мишљење да су у самозаштитној делатности остали људи блиски управи. Од тада још датира та подела обезбеђења (на унутрашње и уговорно), за чије функционисање је неопходно уговором прецизирати поделу одговорности. Додатну потешкоћу представља управо разлика у примањима која демотивишуће делује на раднике обезбеђења различитих фирми на истом послу. Тешко је разлучити и да ли је у питању расписивања првог тендера превагнула (изненадна, а задоцнела) потреба поштовања прописа о јавним набавкама, или се пак радило о личним/професионалним неспоразумима који су кулминирали губитком преференцијалног уговора. Последице по безбедност нико тада није спомињао, с обзиром да је део запослених преузет и пословање је настављено редовно. Честе промене понуђача и устаљена пракса да се изаберу они са најнижом ценом, за последицу могу да имају дезорганизацију система у ванредним ситуацијама.⁸⁴² Да ли је губитак послова утицао на локалне власти да изврше некакав притисак који би исходило одредбама наредног тендера како би се запослили становници те општине? О овоме само посредно можемо закључивати на основу исказа да постоје велики политички притисци на добијање послова и на локалу а и шире.⁸⁴³ Овоме ваља додати и проблематично ангажовање једне фирме са јаком политичком залеђином, без већег искуства у заштити критичне инфраструктуре, „без којих се није могао закључити уговор“.⁸⁴⁴

Да је политика присутна у додели послова обезбеђења, па тако и послова обезбеђења критичне инфраструктуре, није новост, нити је искључиво присутно у случају ХЕ Ђердап. Нафтну индустрију Србије (НИС), компанију која је продата руским власницима, обезбеђивала је једно време фирма Протекси. За ову фирму словило је да је „параван руског капитала“ са домаћим власницима. Директор фирме био је врло близак тада владајућој Демократској странци (ДС), те је по сведочењу саговорника *“то и утицало да добијемо посао обезбеђивања НИС-а”*.⁸⁴⁵ Већ током

⁸⁴² Лапчић В. (2014) За ефикасну заштиту треба изабрати најбољег, Свет безбедности 2,

<http://www.svet-bezbednosti.rs/sr/clanak/2014/9/za-efikasnu-zastitu-treba-izabrati-najboljeg.448.14633.html>

⁸⁴³ Исказ испитаника

⁸⁴⁴ Исказ испитаника, менаџер безбедности

⁸⁴⁵ Исказ испитаника, менаџер безбедности; изјава дата током прикупљања података за пројекат „Towards Effective Private Security Governance in Serbia“, чији су резултати објављени у књизи :

2014. године, посао обезбеђења подељен је између фирме Протекси и фирме Сектра, чији је власник члан и финансијер владајуће СНС. Други пример је тендер за обезбеђење ТЕ Никола Тесла, када су радници фирме ПроТЕНТ штрајковали, под изговором да 2200 радника губи посао када Г4С преузме обезбеђење објекта. Чак се и локална власт умешала покушавајући да оспори јавну набавку контактирајући поједине чланове Владе, не би ли ова тема била предмет седнице. Чињенично стање је да је од 4 уговора, један (за обезбеђење) добила Г4С понудивши мању цену, док су преостала три уговора добила ПроТЕНТ. Укупан број људи који би могао да остане без посла, под условом да их Г4С не преузме, био је око 150⁸⁴⁶, а не 2500 како је сугерисано. На преговорима Синдиката са Владом, дошло је до измене оснивачког акта ПроТЕНТ који ће бити у могућности „да по члану 7а Закона о јавним набавкама ... у будућем периоду добијати послове директним преговорима са наручиоцем и више неће бити тендера који могу угрозити радничко достојанство ни једног радника, зашто се овај синдикат залагао још од првог дана када је видео да постоји проблем за добијање послова“.⁸⁴⁷

6.1.7. Клијентелизам

У досадашњој елаборацији особености сектора приватног обезбеђења у Србији указали смо на карактеристике сектора, развој, тржиште и на правилности и девијације у пословању. С тим у вези циљ нам је да сумирамо коме погодују описане девијације и који су кључни разлози који омогућавају те манифестације. Када говоримо о развоју клијентелистичких односа, покушали смо да представимо елементе истог, а сада ћемо их сложити у целину.

На првом месту имамо посла са доделом уговора под сумњивим околностима. У случају претходног Закона о јавним набавкама, радило се о избору три фирме где се бирала најповољнија понуда. Ништа није спречавало да све три фирме буду

Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП

⁸⁴⁶ Центар за развој синдикализма, 9.2.2016. Штрајк упозорења Синдиката радника ПРО ТЕНТ Слога, доступно на <http://sindikalizam.org/2016/02/09/strajk-upozorenja-sindikata-radnika-pro-tent-sloga/>

⁸⁴⁷ У.С.С. Слога, 10.2.2016., Бољи дани за раднике „ПРО ТЕНТ” д.о.о. Обреновац, доступно на: <http://sloga.org.rs/bolji-dani-za-radnike-pro-tent-d-o-o-obrenovac/>

блиске истој партији, ако говоримо о наручиоцу посла. Друга опција је да постоје повезане фирме које се међусобно договарају о подели послова код наручиоца „А“, „Б“ и „Ц“, где свака добија по један посао, а друге две фирме достављају неповољније понуде.⁸⁴⁸ Овај други сценарио није немогућ, али је мање вероватан. По слову новог Закона о јавним набавкама, ситуација је комплекснија те се фирме (и наручиоци) довијају на (барем) два начина: достављањем најниже понуде, често и нереално ниске цене, како би добиле уговор на јавној набавци, односно, у другом случају прописивањем услова тако да одговарају само једном понуђачу. За овај други случај (у критеријуму економски најповољније понуде) развијене су различите праксе, те се тако траже теренска возила „квад“ (quad), или се прописује само једна боја униформе, или се тражи достављање уверења да фирма поседује нпр. 200 пиштоља, а да се у уговору предвиђа само један наоружани чувар. У мање комплексне елементе спада и додела 95% бодова за понуђену цену, што у пракси значи примену најниже, односно нереално ниске цене. На све ово треба додати и важност политике за добијање послова, утврђену у профилима и времену јачања највећих домаћих фирми.⁸⁴⁹

На другом месту имамо детектоване развијене праксе одсуства контроле и селективне контроле. Да би субјекти пословали и зарадили паре, како је указано, у условима јако ниских цена, морају прибећи неким од описаних техника.⁸⁵⁰ Како су већина тих техника у несагласју са законом, за очекивати је да се реши и питање контроле, како би се неометано пословало. Све лествице контроле, од поступка писања тендера, избора критеријума, провере понуда, контроле реализације уговора, контроле пословања са лиценцираним особљем, контроле поступка набавке, контроле радног ангажмана особља, показују озбиљне дефиците.⁸⁵¹ Такође, када контрола и постоји, она је селективно примењена, односно неке фирме⁸⁵² су изузете из поступака контрола, док су друге фирме подвргнуте ригорознијим контролама, по

⁸⁴⁸ Stanojević D., Babović M., Gundogan D. Actors, Resources and Mechanisms of Clientelism in Serbia, u Svejić S. (ed.) (2016) Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo, SeConS str.61

⁸⁴⁹ Видети део 6.1.4.1 Велике домаће фирме

⁸⁵⁰ Видети део 6.1.3.2 Малверзације са ценама

⁸⁵¹ Видети више у делу 6.1.5. Однос са джавом – уређеност, контрола и сарадња

⁸⁵² Пример фирми Инекс Плус, ВИП Секјурити системс, Сектра

правилу фирме⁸⁵³ блиске претходном режиму, или фирме⁸⁵⁴ чији се лукративни послови требају доделити некој од власти блиских фирми.⁸⁵⁵ Одсуству контроле треба додати и налазе о утицају политике на тужиоце. Из истраживања које је спровело Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца проистиче да је евидентан утицај политике на тужиоце који се огледа медијском притиску и неформалним сугестијама надређених, али је заснован и на томе како ће се интерес политике за предмет на којем раде одразити на њихову каријеру.⁸⁵⁶

На трећем месту је одговор на питање „коме то користи?“ Како је мање изгледно да се део државног апарата може упрегнути из алтруистичких побуда да би се некој приватној фирми омогућило да заради више него што би иначе зарадила, односно на начин који није законом дозвољен, онда преостаје да потражимо одговор на другом месту. Наиме, за игру је потребно двоје, па тако другог корисника овако намештеног посла проналазимо у – политичким партијама. На овом месту покушаћемо да представимо разлоге за овакву конструкцију. Када је реч о финансирању политичких партија, илустративна је фирма Протекта, односно њен власник, који је финансирао ДС, а траг о томе постоји у Агенцији а борбу против корупције. У том случају ради се о транспарентном финансирању, у складу са законима који регулишу ту област. Спорно и тешко утврдиво, јесте финансирање партија у малим износима које донирају физичка лица. Агенција за борбу против корупције је у допису бр. 014-00-07-0850/15-07 од 13.3.2017. године поднела извештај којим указују на постојање сумњи на прање новца током финансирања Српске напредне странке у изборној кампањи 2014. године. У допису Јавном тужилаштву Агенције за борбу против корупције указује се да су поједина лица *„готовински приложила средства у износима од по 40.000 динара, 650.000 динара и 80.000 динара на личне рачуне, а одмах затим наведена средства трансферисала на*

⁸⁵³ Пример фирми Протекта и Протекси

⁸⁵⁴ Пример фирми Сигурност Врачар и Протект тим

⁸⁵⁵ Stanojević D., Babović M., Gundogan D. Actors, Resources and Mechanisms of Clientelism in Serbia, u Svejić S. (ed.) (2016) Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo, SeConS str.51

⁸⁵⁶ Данас, 18.10.2017. Полиција слуша министра, а не тужиоца, доступно на:

www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=359632&title=Policija+sluša+ministra%2c+a+ne+tužioca

рачун политичке странке.⁸⁵⁷ Слично је потврдио и један власник фирме за обезбеђење, када је рекао да се „периодично са банкомата дижу мање суме новца са рачуна којеквих „д.о.о.“ фирми које су наводно испоручивале неке услуге – а ко ће проверити да ли је неки чувар био на неком издвојеном објекту и да ли их је можда било петорица или ниједан“⁸⁵⁸ те је сугерисао да се тако прикупљена готовина тешко може пратити где се и коме испоручује.

Описани поступак даје смерницу ка одговору чему служе прикупљени новци. Да се добит од лукративних уговора дели са онима који су посао омогућили, тј. политичком странком, било је већ речи у случају са фирмом Гвозден у Зрењанину.⁸⁵⁹ Иако је тужилаштво у оквиру доказног материјала доставило доказе у виду размењених СМС порука између власника ове фирме за обезбеђење и тадашњег градоначелника, где се између осталог, предлаже и начин поделе профита од склопљеног уговора, овај предмет је решен позитивно по фирму Гвозден. Треба додати да је одлука донета у време када је СНС био на власти, а именовани градоначелник, прешавши у СНС постао високи челник странке и министар у неколико влада.

У истраживању БИРН-а, који је делимично заснован на цитираном Извештају Агенције за борбу против корупције, наводе се и сведочанства људи који су били „муле“⁸⁶⁰ партијских финансија“ те којима су паре дате да их под својим именом донирају странци, а да су и у локалној банци већ знали за процедуру.⁸⁶¹

Где има дима, има и ватре, па је тако на парламентарним и председничким изборима 2012. године, од 2.300 појединачних донатора СНС-а, 98 одсто њих је странци уплатило 19,000 динара, док је у 2014. години, 95 одсто од више од 2.800 донатора уплатило је 40,000, а на изборима 2017. исти износ уплатило 98 одсто од

⁸⁵⁷ Агенција за борбу против корупције, Допис Вишем јавном тужилаштву у београду, бр. 014-00-07-0850/15-07 од 13.3.2017. године

⁸⁵⁸ Исказ испитаника, власник фирме за обезбеђење

⁸⁵⁹ Видети више у делу 6.1.3.1 Јавне набавке услуга обезбеђења

⁸⁶⁰ Израз „Мула“ користи се за особе које у свом телу преносе, преко државне границе, дрогу за потребе нарко кланова, а не за своје потребе. У овом контексту је израз искоришћен да опише пренос туђих новаца на рачун странке, како би та лица остала скривена

⁸⁶¹ БИРН, 17.10.2017, Партијске игре: СНС и пријава за прање новца, доступно на: <http://javno.rs/analiza/partijske-igre-sns-i-prijava-za-pranje-novca>

скоро 7.000 давалаца.⁸⁶² Имајући у виду наведена сведочанства лажног финансирања политичких партија, вратићемо се исказу једног од испитаника који је тврдио да се на сличан начин, са рачуна „д.о.о“ фирми за обезбеђење лакше дижу средства да би се „рефундирале услуге“.⁸⁶³ Више пута истицана веза политике са успесима фирми показује другу страну медаље.

Осим „испумпавања пара“ за финансирање политичких партија, рефундирање услуга се огледа у запошљавању партијског кадра. Није непознат случај да се сменом власти мења и пословна политика, која најчешће значи смену преферираних фирми, или диктат чије ће се услуге изабрати. На утицаје партија нису имуне ни мултинационалне компаније.⁸⁶⁴ Још једно у низу показатеља јесте случај једне београдске општине, где се комплетан персонал фирме за обезбеђење променио доласком друге партије, при чему је иста велика фирма задржала посао.⁸⁶⁵ Београд није изузетак, те можемо основано тврдити да се ради о обрасцу применљивом на разним местима, а осведочен у барем још једној општини у Србији где је *“сваком променом власи мењан и један број портира, близак ДС-у или СНС-у”*.⁸⁶⁶ Истраживање клијентелизма у Србији указује да се додела послова широм привреде сматра једном врстом клијентелизма, а да се од приватних фирми очекује да резервишу нека места за партијске кадрове када се отвара ново постројење или добија нови посао.⁸⁶⁷ Да исте правилности важе у сектору приватног обезбеђења потврђују наводи из Кикинде, где су представници СРС, ДС и СНС (који су у неком периоду учествовали у градској власти) сведочили да су *„се у општинским одборима правили спискови чланова за запошљавање у фирмама за обезбеђење и прослеђивани*

⁸⁶² Данас, 17.10.2017. БИРН: Донације СНС предмет тужилаштва, доступно на: http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=359488&title=BIRN%3a+Donacije+SNS+predmet+tu%c5%beila%c5%a1tva

⁸⁶³ Видети више у делу 6.1.4.6 Микрофирме и „плус фирме“

⁸⁶⁴ Видети у делу 6.1.6 Препуштање послова – заштита критичне инфраструктуре, о условима добијања уговора за ХЕ Ђердп 2015. године

⁸⁶⁵ Исказ испитаника, радник у општини

⁸⁶⁶ Војвођанско истраживачко-аналитички центар „ВоИЦе“, 26.12.2015. Кикинда: Обезбеђење општинске управе у партијске сврхе (2), доступно на: <http://voice.org.rs/kikinda-obezbedenje-opstinske-umovine-u-partijske-svrhe-2/>

⁸⁶⁷ Stanojević D., Babović M., Gundogan D. Actors, Resources and Mechanisms of Clientelism in Serbia, u Svejić S. (ed.) (2016) Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo, SeConS str.50

власницима фирми“.⁸⁶⁸ У овом граду, осим удомљавања у локалним партијским фирмама, општина се истакла и условљавањима већих фирми, па је тако и случај двојице изиграних Кикинђана дошао у новине када су им потписани уговори о раду постали неважећи, јер је фирма „Добергард“ на њихова места запослила другу двојицу *„вољом општинских челника и да је фирма била уцењена поништавањем јавног тендера, уколико не удовољи захтевима власти.*“⁸⁶⁹

Можемо закључити да је у Србији на делу неформални тип институција конкурентског типа, који егзистира уз нефункционалне формалне институције. Кршење формалних правила не доводи до казне због утицаја на контролне институције, али се последице могу осетити кршењем неформалних правила, такође злоупотребом тих контролних институција.⁸⁷⁰

⁸⁶⁸ Војвођанско истраживачко-аналитички центар „ВоИЦе“, 29.11.2015. Кикинда: Обезбеђење општинске управе у партијске сврхе, доступно на: <http://voice.org.rs/kikinda-obezbedenje-opstinske-izmovine-u-partijske-svrhe/>

⁸⁶⁹ Ibid.

⁸⁷⁰ Hemke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda, Perspectives on Politics Volume 2, Issue 04 December 2004, str. 728-730

6.2. ХРВАТСКА

6.2.1. Развој приватног обезбеђења од 2000. године

Смена власти ХДЗ и Фрање Туђмана сматра се за раскид са ауторитативном и националистичком прошлошћу, те седму Владу формира СДП у коалицији са још неколицином партија. Ова коалициона влада није имала сагласности око бројних питања, међу којима су се истицали посебно однос према хашком трибуналу и према статусу нуклеарне електране Кршко. Тако ова влада престаје са радом 2002. године, расцепом коалиције, а мандатар Ивица Рачан, реструктурише Владу која ће потрајати до наредне 2003. године, када је смењују ХДЗ. Мандатар нове владе био је Иво Санадер који ће владати пун мандат. На наредним изборима 2008. године Санадер ће бити на челу коалиционе владе годину дана, потом ће то место преузети Јадранка Косор и бити на функцији наредне две године. Наредним изборним циклусом на власт долази СДП чији ће мандатар Зоран Милановић коалициону владу извести до краја мандата 2016. године. Непуних годину дана обележиће рад тринаесте Владе предвођене нестраначким кадром, те ће ванредним парламентарним изборима на власт крајем 2016. године поново доћи ХДЗ. Тако да се може рећи да је у Хрватској, и поред малих странака које су често биле коалициони „зачин“, политичка борба вођена између СДП и ХДЗ који су имали неколико стабилних мандата али и неколико превремених избора. Током овог периода, Хрватска је постала чланица НАТО (2009), а потом и Европске Уније (2013). На који начин се то рефлектовало на приватно обезбеђење?

6.2.2. Анализа законског оквира

Већ је раније споменуто да претече приватног сектора безбедности у земљама бивше Југославије имају у индустријским милицијама, те у особљу чија је овлашћења и надлежности прописивао савезни и републички Устави, а који су даље били регулисани одредбама закона којима је устројена друштвена самозаштита. У

Хрватској је Закон о основама друштвене самозаштите⁸⁷¹ остао на снази и по стицању самосталности, у условима политичко-економске трансформације. Тај закон није више одговарао новој друштвеној реалности, а начела и правила рада су била застарела и нису се могла примењивати у пракси.⁸⁷² Окончањем сукоба приступило се регулисању послова физичко- техничког обезбеђења у складу са тадашњим императивима.

6.2.2.1. Закон о заштити особа и имовине

Када је 1996. године усвојен Закон о заштити особа и имовине,⁸⁷³ престао је са важењем закон којим је регулисана друштвена самозаштита. У Хрватској тако постоји континуитет у законској регулисаности сектора приватног обезбеђења, који и када је у нескладу са захтевима тадашњег тренутка, ипак даје оквире и смернице за поступање, те нуди правну извесност људима у захвату тог закона.

Овим је законом уређена делатност обезбеђења, односно заштитара, како су у Хрватској препознати службеници обезбеђења. Прописани су услови за привредна друштва која се баве овом делатношћу, као и начини обављања послова физичке заштите. Овим законом је такође обухваћена и делатност детективских послова, те су уређена права и обавезе ових делатника. Закон такође прописује и надзор над пословањем поменутих субјеката.

Почетним члановима се прописује да ови ентитети не смеју обављати послове из надлежности Министарства унутрашњих послова или других тела државне управе (чл. 2), али и да не смеју обављати те послове за тела државне власти и представничка, односно извршна тела општина, градова и жупанија (чл. 3). Овим се ефективно послови обезбеђења дозвољавају привредним ентитетима, али не и државним и јавним службама.

⁸⁷¹ Zakon o osnovama društvene samozaštite, "Narodne novine", br. 8/76., 14/77. i 20/86. te br. 29/86. - pročišćeni tekst

⁸⁷² Добрановић Ж., Михаљевић Б. (2008) Приватна заштита у норми и пракси, Велеучилиште Велика Горица, стр. 130

⁸⁷³ Zakon o zaštiti osoba i imovine, "Narodne novine", br.83/96, 90/96 i 96/01

Пословима обезбеђења могу се бавити само јавна трговачка друштва или командна друштва. Оснивач и члан оваквих друштава може бити само физичка особа која има одобрење за обављање ове делатности, а такође Влада може основати трговачко друштво, или МУП може решењем одредити правну особу у државном власништву за обављање ове делатности (чл. 9). Одобрење издаје полиција особама које су пунолетни хрватски држављани са пребивалиштем у тој земљи, који нису осуђивани кривично ни прекршајно за ремећење јавног реда и мира и који су здравствено способни за обављање ових послова (чл. 10). Овим се, суштински, прописују услови и за власнике фирми, те се онемогућава криминалцима да поседују фирме за обезбеђење. Додатни услови прописани за привредна друштва су постојање заштитног знака, акта о систематизацији радних места и постојање просторија са техничким условима за смештај оружја и заштиту од пожара. Међу интересантне одредбе овог прописа спада и чл. 15. којим се бившим припадницима МУП-а, којима је радни однос престао због повреде радне дисциплине, одлуком дисциплинског суда или споразумним раскидом како би се избегло изрицање одлуке дисциплинског суда, забрањује оснивање или рад у фирми за обезбеђење на период од 5 година од престанка радног односа. У погледу услова за раднике, важе исти критеријуми прописани за осниваче, уз минимум средње стручне спреме, психофизичку способност и положен испит за заштитара. При одабиру кандидата законом су препознате предности учесника Домовинског рата (чл. 26).

Пословање ових фирми заснива се на писаном уговору са клијентима, а прописана је забрана ангажовања запослених на уговор на одређено време или на уговор о делу осим у изузетним случајевима прописаним овим законом, попут увођења нове технологије која захтева посебна знања, или када се на одређени временски рок ангажује већи број чувара превасходно на заштити током грађевинске и туристичке сезоне (чл.22). Ватрено оружје кратке цеви дозвољено је за десетину запослених.

Овлашћења обезбеђења прописана овим законом су утврђивање идентитета лица, удаљење лица изштићеног простора, забрана неовлашћеног приступа, задржавање особе ухваћене у вршењу кажњивог дела до доласка полиције и преглед

особе и возила. Оружје су овлашћени да носе само ако штите лице или ако штите простор са драгоценостима, као и током пратње новца. У погледу заштите интереса клијената, утврђена је обавеза трговинских друштава да се осигура од одговорности за штету коју би њени запослени могли да учине трећим лицима.

Овим законом уређена је, по први пут у хрватском правном систему, делатност детектива (чл. 39 – 59), те су ове одредбе остале да важе и када је 2003. године усвојен Закон о приватној заштити.

Од посебног значаја је и уређење унутрашње заштите коју могу формирати правна лица (чл. 60-63). Службеници ове делатности имају иста права и обавезе као и заштитарско особље. Разлика је што за ову делатност не важи забрана рада са државним органима, штавише, закон предвиђа да тела општина, градова и жупанија могу оснивати унутрашње заштитне службе техничке заштите, односно портирске службе. На овај начин премошћен је јаз између потреба јавног сектора за обезбеђењем и могућности тржишта да понуди ту услугу, те ова услуга остаје под окриљем државе (чл. 63). Овим је одредбама заправо дефинисано да је обезбеђење државних и јавних установа и даље под контролом државе, те да држава не поверава ову врсту послова приватном сектору.

Закон предвиђа да послове надзора над применом овог закона спроводи Министарство унутрашњих послова. У тим пословима проверава се законитост пословања, примена сигурносних мера, врши се увид у документацију, просторије и техничку опрему, проверава се чување, ношење и руковање ватреним оружјем. Такође, оставља се могућност оснивања струковног удружења које утврђује правила пословног понашања и предлаже стручна побољшања.

Домети овог закона у односу на претходне одредбе којима је уређиван систем друштвене самозаштите⁸⁷⁴ могу се сумирати у неколико одлика. Као прво, прилагођеност тржишном пословању уз уређење контролне улоге државе. Потом, уређење три различите врсте делатности – обезбеђења, самозаштите и детектива. Прописивањем услова за службенике обезбеђења, дакле обуком и обавезном

⁸⁷⁴ Видети о одликама друштвене самозаштите у делу 5.1.1. Полазне претпоставке приватизације безбедности у СФРЈ, Србији и Хрватској

средњом стручном спремом, приватно обезбеђење поново постаје струка и постављају се неки стандарди. Важне одредбе тичу се дефинисања сукоба интереса, како за службенике обезбеђења, тако и за детективе. Другу значајну одредницу чини радно-правни статус запослених, односно гаранције услова радног ангажовања уговором, где су прецизирани изузеци када се особље може ангажовати на краћи рок. Но, убрзо по доношењу закона, фирме за обезбеђење почињу да траже измене и допуне закона,⁸⁷⁵ те је закон допуњаван и мењан 1996. и 2001. године, да би убрзо потом био усвојен потпуно нови закон.

6.2.2.2. Закон о приватној заштити

Новине које уводи овај Закон о приватној заштити⁸⁷⁶ усвојен 2003. године носе печат новог времена и комплекснијег безбедносног и пословног окружења. Прво што упада у очи је одсуство одредби из чл. 3 претходног закона по коме фирме за обезбеђење не смеју обављати те послове за тела државне власти и представничка, односно извршна тела општина, градова и жупанија. Тиме се отвара велики простор за набавку услуга обезбеђења путем јавних набавки за врло значајну клијентелу – државу.

Овим законом се, као и претходним, уређује одговорност за штету према трећим лицима, а обавезу надокнаде прописује за правно лице (фирму) и за упосленика који је проузроковао штету. Промена у односу на претходни закон огледа се у количини допуштеног оружја, те је она са једне десетине запослених порасла до половине запослених. Изузетак представљају фирме које су специјализоване за пратњу новца, те оне могу набављати оружје за све запослене (чл. 12).

Услови које фирма мора задовољити да би пословала су нешто другачији него раније. Фирма мора бити уписана у судски регистар, имати одговорно лице и имати систематизацију радних места. Поред овог документа, мора имати и акт о заштитном знаку, као и акт о униформи, а пословни простор мора задовољити техничке услове у погледу чувања оружја и заштите од пожара.

⁸⁷⁵ Добрановић Ж., Михаљевић Б. (2008) Приватна заштита у норми и пракси, Велеучилиште Велика Горица, стр. 130

⁸⁷⁶ Zakon o privatnoj zaštiti, "Narodne novine", broj 68/03 i 31/2010

Одговорно лице мора задовољити услове да је пунолетна са пребивалиштем у Хрватској, те да познаје хрватски језик. Одговорно лице заступа фирму и запослено је у фирми најмање пола радног времена или је власник фирме. Мора имати адекватну високу стручну спрему у трајању од 3 или 4 године. Захтева се здравствена способност, да није кривично осуђивана или да није у току кривични поступак против те особе, као и да у последње три године није прекршајно осуђивана за акте насиља. Поред свега наведеног, одговорно лице мора пристати на спровођење безбедносне провере. Познавање хрватског језика и пребивалиште у Хрватској не траже се од држављана ЕУ и држављана земаља потписница Уговора о европском економском простору (чл. 18). У излистаним условима примећује се укидање одредби о обавезном хрватском држављанству, а ни познавање језика се не тражи од свих, те се правни парадокс огледа у чињеници да држављанин ЕУ који не познаје хрватски, нпр. Португалац, може уз мање административних потешкоћа хипотетички радити у Хрватској на пословима обезбеђења, него што би то могао држављанин суседне БиХ који активно говори хрватски језик. Друга разлика огледа се у постојању безбедносних провера, али се оне врше само над одговорним лицима, које могу, а не морају бити власници фирми. Тиме се омогућава да фирме оснивају, нпр. криминалци, а да не буду захваћени безбедносном провером.

Законом су препознате три врсте особља, а то су чувар, заштитар и техничар. Услови које закон пред њих поставља су наликују условима за одговорно лице, с тим што је праг образовања спуштен на нижу стручну спрему уз положен стручни испит. Поред физичке способности, мора бити пунолетни становник Хрватске који говори тај језик, осим ако није из ЕУ. Кандидат мора бити сагласан са спровођењем безбедносне провере. За заштитаре је ниво образовања подигнут на средњошколски ниво, уз задовољавање прописаних услова за ношење пиштоља. Техничари морају имати средњу школу или виши ниво образовања техничке струке. За стицање звања полагају испит чији је садржај прописан посебним правилником.⁸⁷⁷ Обуку похађају сви кандидати за сва звања чувара и заштитара, с тим што бивши припадници војне полиције, тужилаштва, служби, правосудне страже, гардијских јединица не морају да

⁸⁷⁷ Pravilnik o uvjetima i načinu polaganja te programu stručnog ispita za zaštitara – tehničara, "Narodne novine", broj 161/2004

полажу испит. У најповољнијем положају су кандидати који су радили барем три године у полицији, јер не морају пратити обуку, нити полагати испит. Обука за чувара траје 40 часова, док заштитари пролазе обуку у трајању од 100 часова.⁸⁷⁸

Чувари и заштитари имају овлашћење да проверавају идентитет лица, да издају упозорења и наредбе, да прегледају особе, возила и предмете. Овде је додата обавеза истополности прегледа особе, осим када је неопходно брзо одузети оружје или спречити напад (чл. 34). Списак овлашћења проширен је у односу на претходни закон овлашћењем да се осигура место догађаја до доласка полиције. Законом је разрађена поступност употребе силе – физичке снаге и оружја, а дефинисани су и услови под којима се може употребити службени пас. Чувари, за разлику од заштитара, немају овлашћења употребе паса, оружја или физичке снаге (чл. 27).

Употреба ватреног оружја ограничена је на кратке цеви – пиштоље. Заштитари смеју да носе оружје само при обављању послова обезбеђивања финансијских институција, при заштити лица (телохранитељи), приликом пратње новца и драгоцености, при интервенцији по дојавном сигналу, на пословима заштите критичне инфраструктуре те приликом заштите културних добара или ствари од уметничког, научног, технолошког или историјског значаја. Закон уводи појам критичне инфраструктуре као активности, мреже, услуге и материјалне добра и информационе технологије чији би квар или уништење имали значајан утицај на здравље и безбедност грађана или ефикасно функционисање државне власти.

Овим законом уведена је и новина у пословању, а то је дојавни центар где се прослеђују сигнали упозорења системом техничке заштите. Дојавни центар обавештава интервентну јединицу да изађе на место узбуне. Ову јединицу, по одредбама закона чини најмање једна наоружана особа. Дојавни центар мора бити на територији исте жупаније или не даље од 50 километара од места где је интервентна јединица. Изузетак представљају острва и слабо насељене области, а за примену тих изузетака (по удаљености дојавног центра и интервентне јединице), неопходна је дозвола полицијске управе.

⁸⁷⁸ Pravilnik o izobrazbi i stručnom ispitu za zaštitare i čuvare, "Narodne novine", broj 103/2004, чл. 11

У погледу легитимација, уређено је да полицијске управе издају легитимације радницима обезбеђења који су положили стручни испит и почели да раде. По окончању радног односа, или ако особа не задовољава више неки од прописаних услова за бављење овом професијом, полиција ће јој одузети легитимацију. Када је реч о радно-правном односу, Закон прописује да чувари и заштитари не могу бити ангажовани по уговору о делу.

Уређење самозаштитне делатности, односно унутрашње чуварске службе је предвиђено законом, а новина у односу на претходно је да закон не предвиђа никакву забрану ангажовања унутрашње службе на тржишту. Овим законом се не уређује делатност детектива, већ остају на снази чланови 39-59 који се односе на детективе.

Надлежности Министарства унутрашњих послова у поступцима надзора су врло сличне оним из претходног закона. Министарство води један број евиденција: о издатим уверењима о положеном испиту, о правним лицима и предузетницима којима су издате дозволе за пословање. Полиција води евиденције о издатим дозволама за чуваре, заштитаре и техничаре. Фирме воде евиденције о уговорима, о ватреном оружју, о штићеним објектима и особама, о вежбовним гађањима и о лекарским прегледима.

Како је напоменуто, главни заговорници усвајања новог закона биле су фирме за обезбеђење, те се не можемо отети утиску да су њихови интереси рефлектовани у овом решењу. Део овлашћења је повећан, а и спектар клијената се знатно повећао укидањем забране пословања са државним и органима локалне самоуправе. С друге стране, контролни механизми су знатно ослабљени, те је од безбедносних провера изузет власник фирме, а забране ангажовања по уговорима о делу или уговора на одређено из претходног законског решења су сведене на минимум или изостављене. Унутрашњим службама није забрањено ангажовање на тржишту. Одредби о сукобу интереса више нема у овом законском решењу, а повећан је број радника у фирми који могу носити оружје са једне десетине на једну половину запослених. Уведени су детаљније прописани услови за запослење уз безбедносне провере, а учињена је подела на три типа послова. Инсистирање на познавању хрватског језика и пребивалишту у Хрватској нису спасли ово тржиште радне снаге, јер у складу са

важећим прописима у ЕУ, такве се забране не могу односити на држављане ЕУ. Какве су тенденције биле у Хрватском друштву и шта је из МУП РХ било изнето јавност, можемо утврдити анализом Нацрта новог закона.

6.2.2.3. *Нацрт новог закона*

Сваки пропис се временом усклађује, а у областима на које се рефлектују напредак технологије, те нови безбедносни изазови, ово постаје императив не би ли законско решење и даље било применљиво. У Хрватској је постојао један импулс да се изради нови пропис о приватном обезбеђењу, те је јавност могла да сазна како изгледа нацрт тог закона 2014. године.⁸⁷⁹ Иако тај акт (нити било који други нови акт о тој области) није усвојен, изложићемо на овом месту разлике у односу на претходно решење и указаћемо на новине. Законописац је своју намеру образлагао постизањем циља подизања квалитета делатности и подизања конкурентности домаћих фирми на тржишту Европске уније.⁸⁸⁰

Нацртом новог прописа уведене су нове категорије заштитара, те у овом решењу (чл.21) имамо пет уместо досадашње три врсте особља. На првом месту су чувари, потом заштитари, те преименовани заштитари-техничари, а новине су заштитари-специјалисти и заштитари ИПУ (*Израђивач Просудби Угрожености – Израђивач процене угрожености*). Општи услови за бављење делатношћу су врло слични и састоје се од пребивалишта у Хрватској и познавања језика и писма, као и од доказа да особа није кривично и прекршајно осуђивана. Новина је што се дефинишу посебна прекршајна дела злоупотребе опојних дрога и насиља у породици (чл. 22). Посебни услови за чувара су пунолетство, завршена основна школа, здравствено уверење и положен стручни испит након обуке. За заштитара су услови образовања подигнути на средњу школу, уз испуњавање услова за ношење оружја. Биће да је у основном тексту Нацрта било предвиђено да заштитари имају дипломе

⁸⁷⁹ МУП РХ, *Naцrt zakona o privatnoj zaštiti*, доступно на:

http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/procjena_ucinaka/2014/zakon%20o%20privatnoj%20zastiti/Zakon%20o%20privatnoj%20zastiti%20s%20obrazlozenjem.pdf

⁸⁸⁰ МУП РХ, *Teze o sadržaju zakona o privatnoj zaštiti*, доступно на:

http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/procjena_ucinaka/2014/zakon%20o%20privatnoj%20zastiti/TEZE%20O%20SADR%C5%BDAJU%20ZAKONA%20O%20PRIVATNOJ%20ZA%C5%A0TITI.pdf

четворогодишње средње школе, што би знатно утицало на постојеће заштитаре који би морали да се дошколују или да напусте браншу.⁸⁸¹ За новоуведену категорију заштитара специјалисте важе претходно побројани услови за заштитара, уз додатак годину дана радног искуства на пословима заштитара, положен испит за заштитара специјалисту, диплома борилачких вештина и спроведено периодично гађање пиштољем три пута годишње (чл. 25). За ову категорију је предвиђено обављање послова непосредне физичке заштите, заштите лука и аеродрома, пратња новца и рад у интервентној екипи. Заштитари техничари имају исте услове као у претходном закону, а то је трогодишња средња школа у адекватној струци, положен стручни испит и лекарско уверење. Новоуведена категорија заштитар ИПУ треба да задовољава опште услове, да има две године радног искуства на пословима обезбеђења, да има диплому магистарских или специјалистичких студија, општу здравствену способност и положен стручни испит за заштитара ИПУ. Тачан посао ове врсте заштитара није прецизно одређен, изузмемо ли дефиницију појма заштитар ИПУ из члана 2 Нацрта која гласи: *лице овлашћено да самостално процењује угроженост иштићених објеката и простора на начин прописан законом.*

Услови за обављање делатности фирми су унеколико слични, но има изузетака у вези са могућношћу надзора над овим пословним ентитетима. Када говоримо о условима за рад фирми, они су готово идентични оним условима које прописује важећи Закон о приватној заштити у члану 13, а једину разлику представља чињеница да поред одговорног лица постоји обавеза да услове прописане чланом 20 задовољавају и „остала лица овлашћена за заступање и оснивач“ (чл. 15). Поменути члан 20 предвиђа испуњеност услова за одговорно лице или власника да је пунолетна, пријављена у Хрватској, да има најмање трогодишњу средњу школу, да је актом именована за одговорно лице, те да је запослена пуно радно време. Остали услови су истоветни онима за чуваре и заштитаре у погледу кривичних и прекршајних осуда и поседовања лекарског уверења. Но, овде крећемо пажњу на став 2 овог члана где је предвиђено да МУП „може затражити спровођење безбедносне провере првог степена за одговорно лице, власника и друге особе уписане у регистар

⁸⁸¹ Zaštita, 26.11.2013. Analiza prijedloga novog Zakona o privatnoj zaštiti, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/analiza-prijedloga-novog-zakona-o-privatnoj-zastiti,14903.html>

трговачког суда и привредни регистар“. Ово је свакако искорак ка већој контроли где су у захвату безбедносне провере и власници и друга лица – чланови и лица са управљачким правима. Опрез налаже да се укаже на одсуство обавезе спровођења безбедносне провере, јер је у нацрту предвиђено да се „може“ затражити провера, што упућује на закључак да „и не мора“. Ово свакако оставља простор за опортуно тумачење одредбе, као место ризика од корупције.

Вредне пажње су измене које се тичу регулисања оружја у члану 14 где се условљава избор између калибра „најмање 9мм за пиштољ и 0,38 *специјал* за револвер“. Ова врста условљавања већ је присутна у важећем подзаконском акту⁸⁸² но сада се хтело дигнути ту обавезу на ниво закона, као што је, примера ради, у Србији. Основ оваквог ограничења лежи у балистичким карактеристикама поменутих зрна, али се може проблематизовати да ли се фирме усмеравају на куповину пиштоља у интересу домаће индустрије.⁸⁸³ Друга измена у погледу оружја јесте и тенденција даљег наоружавања сектора, па је тако овим актом дозвољено да до 2/3 запослених заштитара могу носити оружје.

Ако је раст количине оружја има узлазни тренд, права радника имају силазни тренд. Сетимо ли се гаранција уговорног ангажовања из 1996. године, која су законом из 2003. године редукована на једноставну забрану ангажовања по уговору о делу, да би се у овој верзији прописа појавила формулација по којој су фирме дужне са својим запосленима склопити уговоре о раду „у складу са посебним прописом“ не прецизирајући ни који је пропис у питању, нити који је уговорни однос могућ. Речено изазива подозрење узимајући у обзир уочене злоупотребе стручног усавршавања у случају ангажовања радника обезбеђења у Србији.⁸⁸⁴ Да је бојазан о могућим злоупотребама реална, потврђују и одредбе Закона о раду⁸⁸⁵ где су у члану 59 о стручном усавршавању, као облику ангажовања радника, каже: *на особу која се стручно оспособљава за рад, примјењују се одредбе о радним односима овога и других закона, осим одредби о склапању уговора о раду, плаћи и накнади плаће те*

⁸⁸² Pravilnik o uvjetima i načinu provedbe tjelesne zaštite, “Narodne novine“, broj 45/2005

⁸⁸³ Хрватска, али и Србија, производе пиштоље калибра 9мм, отуд и сумња

⁸⁸⁴ Видети описани механизам у делу 6.1.3.2. Малверзације са ценама

⁸⁸⁵ Zakon o radu, “Narodne novine“, broj 93/14

престанку уговора о раду. Овом одредбом, која јесте у складу са законом, видно се сужавају радна права запослених у погледу трајања и престанка уговора, али још важније, у погледу плате, што је може довести до уговором дефинисаних износа који су испод утврђене минималне цене рада.

Новост у овом закону представљају прецизиране одредбе поступања дојавног центра и интервентног тима. За дојавни центар је предвиђена могућност да се налази ван Хрватске, али да мора известити правно лице у Хрватској (чл. 46), а да о дојави мора постојати аудио снимак, као и да се о евентуалном извршењу кривичног дела одмах мора известити полиција. С друге стране, уведена је обавеза интервентног тима да реагује у року од 15 минута, што би у пракси било веома захтевно, узму ли се у обзир специфичности Хрватске територије – велике ненасељене области и велики број острва. О овоме су, у важећем закону, постојали изузеци са којима се морала сложити подручна полицијска управа.

Нацрт закона уређује и област унутрашње службе обезбеђења, за коју важе готово иста правила као и за приватне фирме, па тако и у овом нацрту не постоје препреке за ангажман унутрашње службе на тржишту, већ су ограде постављене у погледу забране коришћења оружја (чл. 53). Може се размишљати о овом фактору као о делимичној препреци за обављање појединих послова на тржишту, односно ограничењем тржишних аспирација на послове чувара – редара.

6.2.3. Анализа тржишта

Како је обликовано тржиште услуга приватног обезбеђења у Хрватској? Превасходно треба указати на континуитет у законској регулисаности сектора, а то је донекле обликовало и односе на тржишту. Када то кажемо, имамо у виду државу као клијента честог конзумента ових услуга. Наиме, све до Закона из 2003. године обезбеђење државних и јавних установа су могле да пружају фирме које је оснивала држава, али не и приватне фирме. Ове институције обезбеђивале су унутрашње службе, као и неколицина државних фирми, попут АКД Заштите, која је била блиска

МУП-у РХ,⁸⁸⁶ те служила за удомљавање вишка полицијског кадра. Друга фирма, о којој ће доцније бити више речи, је и РВР која обезбеђује железнице. Као и друге сличне фирме, и она је настала као последица великих политичких и економских промена. Једна од заслужнијих детерминанти јесте и либерална изградња мира, у својој економској димензији. Заправо, Хрватска је само убрзано наставила реформе започете у СФРЈ током 80-их које су имале за циљ повлачење државе из привреде, што је изгласала Савезна влада, а у ствари је представљало „диктат ММФ-а“.⁸⁸⁷ Дакле, обезбеђење јавног сектора је све до раних 2000-их „таворило“ и доживљавало судбину својих колега у Србији – слабе контроле, без лиценци, служило је као сектор за удомљавање вишка кадра пред пензијом, са бољим бенефицијама од колега у приватном сектору.

На процват сектора и професионализацију утиче понајвише тренутно важећи Закон о приватној заштити, који је, с једне стране, устројио и уједначио службенике обезбеђења валидирајући их лиценцама, а с друге стране отворио простор за њихов ангажман са јавним сектором. Тај је ангажман, са своје стране, уређен прописима о јавним набавкама који су обликовали тржиште услуга приватног обезбеђења. Понављамо још једном да је у том периоду процес својинске трансформације увелико окончан у Хрватској до тог периода, те су велики индустријски објекти већ били у приватном власништву, као и банке, а то значи да су већ ангажовали приватно обезбеђење са тржишта. Исто се не може утврдити за разне школе, болнице, општине те друге објекте јавне сврхе које су тражиле услуге обезбеђења.

6.2.3.1. Јавне набавке

У пословању са државом и јавним сектором услуге обезбеђења се прибављају на начин прописан Законом о јавној набавци. У посматраном периоду три су законска решења уређивала ову материју, а од 2016. године, будући да је Хрватска постала чланица ЕУ, и једна Европска директива је инкорпорирана у домаће законодавство, те обликује набавку услуга обезбеђења.

⁸⁸⁶ Детаљније у делу 6.2.4.3 Фирме у државном власништву

⁸⁸⁷ Woodward S. (1986). Orthodoxy and solidarity: competing claims and international adjustment in Yugoslavia. International Organization, 40, str. 537

Први Закон о јавној набави⁸⁸⁸ усвојен је 2001. године. За набавку услуга, па тако и услуга обезбеђења, најрелевантније су одредбе члана 12. Тим је чланом прописан поступак „изравном погодбом“, те су прописани услови под којима је тај поступак изведив. Директном погодбом се могу набављати услуге уколико је у претходном поступку било више неупоредивих, али допуштених алтернативних понуда, уколико је набавка таква да се не може унапред проценити износ или уколико је набавка услуге таква да се она не може набавити другим прописаним начинима. У наведеним случајевима морају се обезбедити најмање три понуде. Изузетно, могуће је директном погодбом склапати уговор са само једним понуђачем, уколико је стигла само једна прихватљива понуда, уколико само један понуђач може пружити тражену услугу, уколико су наступиле околности да се нуди нижа цена од осталих на тржишту, ако је понуђач пред ликвидацијом фирме, ако се због рокова мора по хитном поступку продужити већ постојећи уговор итд. Овакво решење, пристојно је претпоставити, да када је креирано није имало за циљ да извитопери циљ и сврху јавних набавки, већ, претпостављамо, да учини неке ствари ефикаснијим, Пракса је нажалост показала да је, посебно у сектору услуга, могућност злоупотреба велика. Без јаснијих индиција да је нека услуга испоручена, тешко је утврдиво да ли је, на пример, у претходној години на некој специфичној локацији све време било нпр. 3 чувара или је био само један, а наручиоц је плаћао за сва три радника.

Сличне одредбе важиле су и у наредном Закону о јавној набави⁸⁸⁹ из 2007. године. Овим решењем је заправо списак услуга издвојен у посебан „Додатак II Б“, а чланом 31 је прописан почетак поступка јавне набавке без претходне објаве, у преговарачком поступку. Чланом 96 је разрађено да се већина одредби Закона не примењује на набавку услуга, које се дакле, требају поступком директног преговарања. Овим решењем је могућа злоупотреба само софистицирана. Тако се фирма Сокол Марић нашла под лупом истражних органа 2012. године јер су склапали бројне уговоре у директној погодби са наручиоцима у периоду 2009-2010. године, што је утицао на њихово позиционирање на тржишту и раст профита, као и

⁸⁸⁸ Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 117/2001

⁸⁸⁹ Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 110/2007

саме фирме.⁸⁹⁰ Из те фирме одговарају да је „...у Закону о јавној набави постојала одредба II. Б која је омогућавала склапање уговора директном погодбом“.⁸⁹¹ Да покриће законитости не значи и да је ту све чисто, подсећамо на истовременост одређених процеса. Први закон о јавним набавкама који је оставио могућност наручиоцима да бирају кога ће позвати на надметање, или којој јединој фирми ће уговор бити понуђен, ступио је на снагу 2001. године. Од 2003. па до 2011. године, Хрватском у два мандата влада ХДЗ (премијери Санадер и Косорка). У току њиховог мандата донет је Закон о приватној заштити који је омогућио надметање за државне послове, те Закон о јавној набави из 2007. којим је набавка услуга дозвољена директном погодбом. У том периоду цвета и највећа фирма за обезбеђење у Хрватској која добија послове од 160 милиона куна, од укупне суме од 400 милиона куна колико је издвојено јавном сектору за набавку услуга заштитара.⁸⁹²

У низу закона о јавним набавкама, трећи по реду ступио је на снагу 2011. године.⁸⁹³ И ово законско решење поставља услуге обезбеђења у Додатак II. В. За набавку ових услуга омогућено је користити редовне поступке набавке, али и чланом 44. прописан поступак упућивања позива одређеном броју привредних субјеката по властитом избору, где број тих субјеката не сме бити мањи од три, осим у посебним околностима. Даље, чланом 89. је, ионако смањена, транспарентност поступка додатно скрајнута јер је прописано да се у случају *склапања уговора о јавним услугама из Додатка IIБ из члана 44 ... јавни наручилац није обавезан јавно отворити понуде*. Интересантно је да, поред ових одредби закона, у члану 82. законодавац дефинише критеријуме за одабир понуде као а) економски најповољнију понуду и б) најнижу цену. Желело се овим законом достићи пракса из ЕУ где је, по речима директорке Управе за јавне набавке (у 2011. години), „80% избора понуђача

⁸⁹⁰ Udarno, 14.7.2012. USKOK upao U Sokol Marić, dostupno na:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SYvXUIYxnAkJ:udarno.com/uskok-upao-u-sokol-maric/+&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=rs> (кеширано)

⁸⁹¹ Index 16.9.2014. Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na:

<http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

⁸⁹² Udarno, 14.7.2012. USKOK upao U Sokol Marić, dostupno na:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SYvXUIYxnAkJ:udarno.com/uskok-upao-u-sokol-maric/+&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=rs> (кеширано)

⁸⁹³ Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 90/2011

темељено на избору економски најповољније понуде“.⁸⁹⁴ Ипак, иако је у случају критеријума економски најповољније понуде забрањена дискриминација, нису јасно прописани критеријуми који се узимају у обзир, већ је само дат пример неколицине, уз обавезу објашњења колико се значај у поступку даје ком критеријуму. Стиче се утисак да је период у коме су наручиоци бирали фирме са којима ће закључивати уговоре окончан, те да су те законске могућности ређе коришћене. Дејство овог закона имало је ефекте на тржиште услуга обезбеђења у негативном смислу. Наиме, поред других фактора који су допринели лошем стању, у избору услуга обезбеђења је доминирао критеријум најниже цене, што је допринело паду цена услуга. Како наводе у Цеху заштитара: *„Наведено стање резултат је неколико негативних фактора који су обиљежили пословање у РХ у претходном раздобљу, а неки од њих су укидање додатка ПБ у прошлом Закону о јавној набави и пребацавању заштитарских услуга у отворену тржишну утакмицу са само једним критеријем - најниже цијене (преко 99,5 посто), а настале посљедице у ове четири године су несагледиве. Данас је ситуација да се цијене руше испод реалног трошка, те онда тако ниске доводе и до ниских плаћа. Ниске плаће доводе до ерозије квалитета и напосљетку до мањка заштитара и њихова одласка у друге земље чланице ЕУ и на боље плаћене послове. За разлику од јавне набаве, приватни сектор ову чињеницу далеко више респектира, па су с тиме цијене услуга коректније, а тиме и квалитета на вишем нивоу“.*⁸⁹⁵ Овај опис тржишних прилика показује дејство примене критеријума најниже цене. Насупрот овом критеријуму, Хрватска, као чланица ЕУ, у обавези је да примењује ЕУ Директиву о јавној набавци 2014/24.⁸⁹⁶ Суштина ове директиве састоји се у обавези примене критеријума економски најповољније понуде на набавку услуга, па тако и услуга обезбеђења, уз јасно прописане критеријуме. Како у ЕУ свака држава има две године да европске норме интегрише у своје

⁸⁹⁴ Zaštita, 5.1.2011. Zaštitarске usluge ubuduće - bez izravne pogodbe, dostupno na:

<http://www.zastita.info/hr/novosti/zastitarske-usluge-ubuduće---bez-izravne-pogodbe.11624.html>

⁸⁹⁵ Zaštita (2017) Opet presudan kriterij najniže cijene!, Broj 1, dostupno na:

<http://zastita.info/hr/clanak/2017/2/opet-presudan-kriterij-najnize-cijene!.1595,20294.html>

⁸⁹⁶ Direktiva 2014/24/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26.2. 2014. o javnoj nabavi i o stavljanju izvan snage Direktive 2004/18/EZ

законодавство, тако се и у Хрватској на ову Директиву одговорило израдом новог Закона о јавним набавкама из 2016. године,⁸⁹⁷ који је ступио на снагу 2017.

Како је тржиште услуга доживело пад, посветићемо се и анализи одабира критеријума најниже цене. За овај критеријум се везује дампинг цена услуга обезбеђења, а ставови су опречни, те се криве мале фирме,⁸⁹⁸ државне фирме,⁸⁹⁹ или пак велике фирме.⁹⁰⁰ Када се подвуче црта, све категорије фирми су у надметањима спуштале цене услуга, било у директним погодбама, по ранијим прописима, било у јавним надметањима, или по слову новог прописа, критеријумом најниже цене.

Податак о трошењу јавних средстава на услуге обезбеђења може се наћи у Статистичком извештају о јавним набавкама за 2008. где се наводи цифра од 62.736.805 куна.⁹⁰¹ Први извештаји о јавним набавкама који су издвајали услуге из додатка ПБ су из 2009. године и тада је једини податак био да је у тој години било 276 ових уговора, без изражене новчане вредности.⁹⁰² Већ наредне 2010. се устројава форма извештаја која грађанима чини доступним података да је у тој години склопљено чак 334 уговора са фирмама за обезбеђење, укупне вредности 227.904.704 куна.⁹⁰³ Укупно је у 2011. години јавни сектор спровео 313 поступака јавних набавку услуга обезбеђења укупне вредности 178.218.153 куна.⁹⁰⁴ У 2012. години било је 280 ових набавки укупне вредности 162.154.800 куна.⁹⁰⁵ Пад броја и вредности услуга дешава се у 2013. години када је закључено 139 уговора укупне вредности 68.269.108

⁸⁹⁷ Закон о јавној набави, Народне новине br. 120/16

⁸⁹⁸ Zaštita, (2008) Marić najavio zapošljavanje 450 zaštitara do kraja godine, Broj 5, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2008/11/maric-najavio-zaposljavanje-450-zastitara-do-kraja-godine,39,1025.html>

⁸⁹⁹ Poslovni dnevnik, 4.7.2013. Zaštitari optužuju Finu zbog nelojalne konkurencije, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/zastitari-optuzuju-finu-zbog-nelojalne-konkurencije-246363>

⁹⁰⁰ Večernji list, 14. 3. 2014. Zaštitari na koljenima, plaće ispod 2500 kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitari-na-koljenima-place-ispod-2500-kuna-926737>

⁹⁰¹ Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2008. godinu, str.43

⁹⁰² Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2009. godinu, str.45

⁹⁰³ Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2010. godinu, str.60

⁹⁰⁴ Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2011. godinu, str. 48

⁹⁰⁵ Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2012. godinu, str. 50

куна.⁹⁰⁶ Силазни тренд је настављен, те је 2014. године спроведено свега 81 поступак набавки услуга обезбеђења вредности 57.948.746 куна.⁹⁰⁷ Јавна набавка услуга обезбеђења у 2015. је спроведена у 62 поступка вредности 38.981.890 куна.⁹⁰⁸ Благи пораст је забележен у 2016. години када је закључено 53 уговора укупне вредности 41.868.224 куна⁹⁰⁹ што упућује на закључак о повећаној цени сатнице у тој години. Поред ових званичних показатеља, из Цеха заштитара су приметили да је од 2011. године изражен тренд пада први пут од 2003. године, а да је удео укупних прихода делатности обезбеђења у укупној привреди мали и износи свега 0,21%, што се рефлектује и на плате у сектору које заостају 43,3% за просечном платом у Хрватској.⁹¹⁰

Број органа који спроводе јавне набавке у Хрватској, судећи по подацима Управе за јавне набаве, у периоду од 2012-2017. године износио је 1697 органа.⁹¹¹ Поређења ради, планом набавки у 2016. години обухваћено је 1063 органа,⁹¹² док је планом за 2017. годину тај број умањен и износи 723 органа.⁹¹³ Ови подаци указују да обухват јавним набавкама није истоветан из године у годину. Такође, узмемо ли у обзир податке о броју склопљених уговора, којих је највише било тек нешто преко 300, можемо закључити да услуге обезбеђења не користи већина органа јавне власти.

Да се ради о опадању броја уговора и укупне цене уговора, указано је на основу извештаја о јавним набавкама. Често се спомињу „дампиншке цене“, односно

⁹⁰⁶ Министарство gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2013. godinu, str.47

⁹⁰⁷ Министарство gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2014. godinu, str.34

⁹⁰⁸ Министарство gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2015. godinu, str.34

⁹⁰⁹ Министарство gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2016. godinu, str.36

⁹¹⁰ Hrvatski ceh zaštitara, 01.12.2014, Održana konferencija Privatna zaštita 2014, dostupno na: <http://hcz.hr/odrzana-konferencija-privatna-zastita-2014/>

⁹¹¹ Министарство gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na registre ugovora o javnoj nabavi i okvirnih sporazuma, dostupno na: <http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Registri%20ugovora/Registar%202017.pdf>

⁹¹² Министарство gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na planove nabave - status na dan 31. prosinca 2016. године, dostupno na: <http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Planovi%20nabave/2016/Plan%202016.pdf>

⁹¹³ Министарство gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na planove nabave - status na dan 16. listopada 2017. године, dostupno na: <http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Planovi%20nabave/2017/Plan%202017.pdf>

пословање са јако ниским сатницама, зарад добијања уговора по критеријуму најниже цене. Како је новим европским прописима устројено да се услуге бирају по критеријуму економски најповољније цене, очекивано је било да се од 2016. године у Хрватској почне примењивати тај критеријум којим би се повећао квалитет добијене услуге, али би и цена услуге порасла. Речено није практиковано, већ је Хрватски Средишњи државни уред за јавну набаву спровео је поступак обједињене средишње јавне набаве за заштитарске услуге крајем 2016. године, а процењена вредност ове набавке износи 30.705.000 куна за уговор у трајању од две године.⁹¹⁴ Овим не само да је поништен напор да се усаглашавањем са позитивним прописима ЕУ дође до напретка у јавним набавкама, већ је смањило вредност набавки, а претпоставља се и број уговора, на ниво који од 2008. године није забележен. У образложењу оваквог поступања, Средишњи уред за јавне набавке је понудио објашњење да је, због комплексности обједињавања потреба корисника код поступака средишње јавне набавке и специфичности исказаних потреба за заштитарским услугама које се по први пут спроводе као обједињена набавка, као и због заданих рокова, одлучено да се користи критеријум најниже цене. Фирме које су учествовале на писаним техничким консултацијама су Секуритас Хрватска, П&Ф заштита, АКД - Заштита, Сокол Марић, Сигурност Осијек и Клемм Сигурност.

6.2.3.2. Пословање са приватним сектором

Да би објаснили стање на тржишту, показатељи из 2015. године су илустрација стања у сектору. Наиме, 116 фирми је пословало са добити која је била 27% виша од остварене у 2014. години, док је губитак исказало 42 привредна субјекта. У државном власништву је само једна фирма (Вир заштита д.о.о), док су две у мешовитом власништву (АКД Заштита и Лучка сигурност). Интересантно је да су приватне фирме забележиле раст профита, једна задружна је такође успешно пословала, док је друга, заједно са фирмом у државном власништву, пословала са губитком. У 2015. су у државној и мешовитим фирмама просечну нето плату (упркос губицима) имали око 5.085 куна, док су колеге из приватних фирми просечно

⁹¹⁴ Zaštita (2017), Opet presudan kriterij najniže cijene!, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2017/2/opet-presudan-kriterij-najnize-cijene!,1595,20294.html>

зарађивали око 3.275 куна.⁹¹⁵ Стање на тржишту током 2016. године најбоље је описано речима „приходи расту, број запослених се смањује“, чиме се указује да је удео прихода 20 највећих фирми порастао на чак 85% од укупних прихода приватне заштите, али и да, с друге стране, радници напуштају сектор.⁹¹⁶ Ови показатељи даље упућују на размишљање о повећаном уделу пословања са приватним сектором. Мало је података о пословању са приватним сектором, али се овакав закључак намеће имајући у виду пад броја уговора са државним органима, пад броја запослених, као и пад цена рада по јавним набавкама, уз благи опоравак сектора. То у суштини значи да се склапају уговори са приватним сектором који више цени квалитет и спреман је то да плати. Такође, са изузетком туристичке сезоне, у приватном сектору мање је запослених и јача је контрола над њиховим радом. Некада се сматрало да је „половина уговора са државом“,⁹¹⁷ док је тај број опао; заправо пре би се дало тумачити да велике фирме имају „половину уговора са државом“, јер бројне мале и не могу да задовоље постављене услове јавних набавки. Чак и највећа фирма, Сокол Марић остварује до 20% својих прихода од пословања са државом, док по речима директора ове фирме постоји *„десет локалних предузећа која задњих 25 година од државе остварују 90 посто својих прихода, иако имају изузетно високе цијене. Све те фирме раде у великим градовима и директно су везане уз локалну самоуправу. Сви се бавимо високом политиком, а нитко не гледа локалну.“*⁹¹⁸

Подстицаји за ангажовање приватног обезбеђења у приватним фирмама нису само сигурносне природе, већ стимуланс долази и у виду нижег износа полиса осигурања, те што се клијенти више потруде око физичких и техничких мера заштите, то осигуравајуће куће, спрам мањег ризика, наплаћују ниже износе полиса осигурања.⁹¹⁹ Од 2007. године у Хрватској делује и струковна Удруга менаџера

⁹¹⁵ Јутарњи лист, 22.9.2016. У Хрватској послује 158 заштитарских твртки, а најуспјешнија по приходима и добити је - Сокол Марић, доступно на: <http://www.jutarnji.hr/biznis/tvrtke/u-hrvatskoj-posluje-158-zastitarskih-tvrtki-a-najuspjesnija-po-prihodima-i-dobiti-je-sokol-maric/4718000/>

⁹¹⁶ Zaštita (2016), Prihodi rastu, broj zaposlenih se smanjuje, Broj 12, dostupno na:

<http://zastita.info/hr/clanak/2016/12/prihodi-rastu-broj-zaposlenih-se-smanjuje,589,19181.html>

⁹¹⁷ Излагање председника Цеха заштитара Дамира Фунчића, „Civil-Military Relations: Seminar on P(M)SC III, 8-10 April 2015, RACVIAC

⁹¹⁸ Index, 16.9.2014. Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

⁹¹⁹ Исказ испитаника, безбедносни аналитичар

сигурности,⁹²⁰ као добровољна организација особа које „управљају процесима сигурности у јавном и приватном сектору“, како пише на званичној интернет презентацији ове Удруге. Заправо њихов учинак је изражен у контроли квантитета и квалитета физичке и техничке заштите коју пружају фирме за обезбеђење фирмама у којима су ови менаџери запослени. За разлику од јавних набавки, где је избором критеријума најниже цене изостављено управљање квалитетом, приватни предузетници далеко више цене ову компоненту, те су и цене услуга обезбеђења боље плаћене у пословању са овим актерима.⁹²¹

6.2.3.3. Малверзације у пословању

У овом делу настојаћемо да предочимо који су све облици злоупотреба изражени у сектору приватног обезбеђења. Уочено је да постоји акумулација профита, али да цене услуга опадају, те да радници примају све мање плате. Такође, у пословању са државом постоји сумња да се послови добијају на нетранспарентан начин, изврдавањем смисла закона, кроз различите облике клијентелизма.⁹²² С тим у вези, настојаћемо да укажемо на околности у којима се ствара „вишак вредности“ на основу кога цео механизам клијентелистичких односа почива.

Неколико је начина на које се може овај вишак вредности створити. Углавном се ради о плаћању услуга које по свом квалитету не одговарају датој цени. То могу бити облици рада где се плаћају радници који уопште нису на свом радном месту, да се плаћају радници који раде прековремено како би надоместили одсутне раднике, али чије се прековремен сатнице плаћају веома ниским надокнадама. Такође, може се десити да се радници не плаћају на време, да им се не плаћају доприноси, да им није дата неопходна опрема (панцири, адекватна возила), што појефтињује њихов рад.

⁹²⁰ Интернет страница Хрватске удруге менаџера сигурности: <http://www.uhms.hr>

⁹²¹ Zaštita (2017), Opet presudan kriterij najniže cijene!, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2017/2/opet-presudan-kriterij-najnize-cijene!.1595.20294.html>

⁹²² Видети више у одељку 6.2.7. Клијентелизам

Једно од фреквентнијих облика кршења права је прековремени рад. Нажалост, бројна су сведочења о томе да се прековремени рад не плаћа и не евидентира, те да се исплаћују само стимулације. Шта је заправо стимулација? Радник може да, у складу са прописима о раду, у току године одради 180 прековремених сати. Тај фонд се у неким фирмама већег обима посла, одради већ за два месеца, а наредних десет месеци се и даље ради прековремено, али због немогућности плаћања у складу са законом, плаћа се стимулација. Узмемо ли у обзир да је цена сата без оружја 16,5 куна, те да се прековремени плаћа који постотак више, испало би да се ово ангажовање послодавцу не исплати јер му поскупљује цену радне снаге и смањује профит. Но, како је онемогућен да плаћа прековремене сате, послодавац плаћа стимулације које износе око 10 куна по сату (дакле испод утврђене цене!).⁹²³ Из ове наопаке праксе следи и пракса власника фирми за обезбеђење да недостатак радне снаге надомешта прековременим радом радника: нпр. уместо 3 радника по 8 сати, ангажује 2 радника по 12 сати, те уместо да плаћа 3 пута по 8 сати по 16,5 куна, заправо плаћа 2 пута по 8 сати по 16,5 куна и 2 пута по четири сата по 10 куна као стимулацију. Држава је на губитку јер не приходује у мери у којој би добила пореза да је раднику плаћено радно време или прековремено, већ се бележи само стимулација. Такође, како се на овај начин попуњава место које би иначе заузео трећи радник, тако послодавац не мора да плаћа пензионо и здравствено осигурање, нити да рачуна на боловање или годишњи одмор тог, фиктивног, упосленика. Тај човек кога нема не кошта их ништа.⁹²⁴

Други, нешто директнији начин прибављања вишка вредности су тзв. „шупља дежурства“. У Хрватској је позната фирма РВР, чијем челном човеку се судило због ове и низа других незаконитих радњи које су довеле фирму до, практично, гашења. Наиме, ова фирма у државном власништву је пружала услуге обезбеђења Хрватским железницама, и то тако што је наплаћивала непостојећа радна места, за сатницу од 50 куна, што је скоро дупло више него другде у сектору. Најчешће се дешавало да један

⁹²³ 20minuta, 17.03.2016, 14 okrutnih stvarnosti koje zaštitari svakodnevno proživljavaju, dostupno na: <http://20minuta.hr/teme/14-okrutnih-stvarnosti-koje-zastitari-svakodnevno-prozivljavaju/70613/>

⁹²⁴ Novi list, 25.2.2016. Otvoreno pismo zaštitara Vladi: Vratite dostojanstvo koje nam je ukradeno, dostupno na: http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Otvoreno-pismo-zastitara-Vladi-Vratite-dostojanstvo-koje-nam-je-ukradeno?meta_refresh=true

заштитар фиктивно чува и до шест разних локација, што се потом наплаћивало Железници. *"За једну ноћ један заштитар тако укупно приходује до 2000 куна, а његови су трошкови око 200 куна. Неке порте у Сплиту годинама нису видјеле портира. Тако се у Хрватској сваке ноћи извуче барем тисућу еура, а од оснутка РВР-а то би могли бити и милијуни куна".*⁹²⁵ Сумња се да је на овај начин између 2007. и 2010. године РВР присвојио 1,5 милиона куна.⁹²⁶

У претходном случају радило се о фиктивном раду који је наплаћиван, но постоји, у извесној мери, и рад који је плаћен, а да за њега надлежна пореска управа нема сазнања – рад на црно. Својевремено су из Удруге заштитарске дјелатности идентификовали рад на црно, заједно са дампиншким ценама, као највећи ризик по пословање заштитарске индустрије. Тада, 2010. године, је уочен тренд радника обезбеђења који отварају боловања у матичним фирмама, па потом раде на црно где их плаћају готовином. Последице такве праксе описане су речима председника удруге: *„Ту је оштећена и држава јер се избјегава плаћање пореза. Уз такву праксу су уско повезане и дампиншке цијене јер такве твртке могу понудити ниске цијене на штету професионалаца који због тога губе на конкурентности. Унајмљивачи непрофесионалних твртки своје незадовољство изражавају анонимним пријавама инспекцијама па су они који нормално раде изложени сталним контролама.“*⁹²⁷

И у Хрватској је присутан ружан обичај кашњења плата. Кашњење са исплатом зарада омогућује послодавцу различите погодности – да на кратко време „обрне новац“, односно уложи га у неку лукративну делатност и поврати улог уз профит. На дужи рок, послодавац може „зарадити“ плате својих запослених, па су тако неке фирме пословале најављујући својим новозапосленим да плата касни месец-два. Кад се уговор заврши, запослени остаје без посла, а често и без недостајућих плата. Било је и случајева да се фирме гасе, па отварају под новим именом, док раднике нема ко да обештети или да нису у могућности да се наплате

⁹²⁵ Poslovni dnevnik, 18.4.2013. Preko 'šupljih' dežurstava iz HŽ-a izvučeni milijuni kuna, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/preko-supljih-dezurstava-iz-hz-a-izvuceni-milijuni-kuna-238009>

⁹²⁶ Poslovni dnevnik, 2.2.2017. HPB dugove radnika RVR-a prodao Norvežanima, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hpb-dugove-radnika-rvr-a-prodao-norvezanima-323673>

⁹²⁷ Poslovni dnevnik, 20.9.2010. Ivezic: Rad na crno najveća prijetnja zaštitarima, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/ivezic-rad-na-crno-najveca-prijetnja-zastitarima-158469>

док је фирма у стечају.⁹²⁸ Познат је случај фирме В Група, која је неколико пута мењала име.⁹²⁹

Изузмемо ли начине плаћања радника, други облици малверзација тичу се квалитета рада који је од клијента наплаћен. Има случајева да се штеди тако што се у пратњи новца заштитарима не дају панцири (фирма, може бити, их нема), да нема електрохемијске заштите новца, и/или да возило није блиндирано (а све наведено је обавеза која је и наплаћена).⁹³⁰

Када се погледају општи услови рада заштитара у Хрватској, њихове жалбе на ниске плате не односе се искључиво на послове чувања државних органа, већ је то општи утисак. Стога се намеће закључак да су плате једнаке свим заштитарима унутар фирме, односно да разлику чини пословање са или без оружја, у пратњи новца и слично, а не „чувар у школи“ или „чувар у банци“.⁹³¹ Дакле, било да се посао добије по најнижој цени, па се применом нпр. шупљих дежурстава послодавац „уклопи у цену“, било да се ради о приватном клијенту где се разлика између уговорене и исплаћене цене може третирати као профит, за заштитаре ситуација остаје иста. У случају клијентелистичких односа, послодавац има само различиту полазну основу за прикупљање „вишка вредности“.

6.2.4. Профил фирми

У Хрватској је, према подацима Хрватске господарске коморе, до краја 2016. године пословало 179 фирми регистрованих за „делатност приватне заштите“,⁹³² од којих је 76 регистровано у Загребу.⁹³³ У односу на претходну, 2015. годину, по

⁹²⁸ Večernji list, 14.3.2014, Zaštitari na koljenima, plaće ispod 2500 kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitari-na-koljenima-place-ispod-2500-kuna-926737>

⁹²⁹ Видети више у делу 6.2.4.1 Значајне домаће фирме

⁹³⁰ Index, 16.9.2014. Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

⁹³¹ Исказ испитаника, радник обезбеђења

⁹³² Претрага на сајту Хрватске господарске коморе по шифри делатности N8010: <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/fullSearchPost>

⁹³³ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе по шифри делатности N8010 и “жупанијској комори – Загреб”: <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/fullSearchPost>

подацима Финансијске агенције (Фина)⁹³⁴ је у овом сектору пословало 158 фирми. По подацима из које је Цех заштитара добио од МУП РХ,⁹³⁵ до фебруара 2015. године издата је 33.591 лиценца, од којих је активно 17.057. За послове заштитара издато је 29.176 лиценци, а тренутно је активно њих 14.538. Чуvara је осетно мање, те је укупан број лиценци 2.659 а активно их је 1.494. Особљу техничке заштите издато је 1.756 лиценци, од којих на тржишту послује 1.025 лиценцираних техничара. Овом броју особља треба додати не више од 2.000 људи који раде у самозаштитним службама, за које не постоји прецизна евиденција. Да постоји повећање броја фирми, уз незнатан раст броја запослених, показују и подаци за 2011. годину када је пословало 112 фирми са 13.775 запослених.⁹³⁶ За разлику од 90-их година када је пословало више фирми, поготово локалних, сада се може рећи да је дошло до укрупњавања капитала, те да су већина малих фирми угашене, што због стечаја или спајања са већим фирмама.⁹³⁷ Тржиштем доминира неколико великих фирми, једна мултинационална фирма, као и неколицина државних, односно у мешовитом власништву.

У даљем тексту представимо значајније домаће фирме о својој заради и броју запослених, објаснићемо улазак и позиционирање мултинационалне фирме у Хрватској, као и које су то особености фирми у државном власништву и како оне опстају на тржишту. Свака од наведених значајних фирми има свој „аутентични“ развојни пут, али је блискост са одређеним круговима формалне и неформалне моћи донекле уобличила и њихов опстанак на тржишту, било да се ради о странкама и/или бранитељима.

⁹³⁴ Јутарњи лист, 22.9.2016. У Хрватској послује 158 заштитарских твртки, а најуспјешнија по приходима и добити је - Сокол Марић, доступно на: <http://www.jutarnji.hr/biznis/tvrtke/u-hrvatskoj-posluje-158-zastitarskih-tvrtki-a-najuspjesnija-po-prihodima-i-dobiti-je-sokol-maric/4718000/>

⁹³⁵ Излагање председника Цеха заштитара Дамира Фунчића, „Civil-Military Relations: Seminar on P(M)SC III, 8-10 April 2015, RACVIAC

⁹³⁶ Јутарњи лист, 2.10.2013. Securitas Hrvatska sa 2200 zaštitara pokriva 15 tržišta, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/securitas-hrvatska-sa-2200-zastitara-pokriva-15-trzista/913567/>

⁹³⁷ Исказ испитаника, радник обезбеђења

6.2.4.1. Значајне домаће фирме

Сокол Марић⁹³⁸ је основан 1991. године,⁹³⁹ а за председника управе изабран је Златко Марић. Фирму је основао са Вјекославом Шафранићем, под тадашњим именом фирме Сокол Шафранић. Са Шафранићем, са којим је делио фирму, делио је и страст ка борилачким вештинама, одакле су обојице пренели своја “знања“ на приватни сектор безбедности, развишао се 1999. године.⁹⁴⁰ По подацима Финансијске агенције за 2016. годину, ова фирма је запошљавала 3.148 радника обезбеђења. Подаци на интернет страници ове фирме приказују „3.600 лиценцираних радника“. Клијенти су и јавна и приватна предузећа, а ова је фирма прва по броју послова, људства и профита. Илустрације ради, у 2013. години приходовала је 298.410.200 куна а нето добит је 26.578.800 куна, што је више од наредне три фирме, по оствареним приходима, заједно: Секуритас је приходовао 96,1 милион куна, АКД Заштита 94,9 милиона куна, а Клем Сигурност 91,8 милиона куна.⁹⁴¹ У 2015. години по показатељима Финансијске агенције, Сокол је на првом месту по успеху, а следе га Секуритас, Клем, АКД заштита и Билић-Ерић. Само Сокол је профитира колико и сви наведени заједно. Последњи подаци за 2016. годину показују да је укупан приход Сокол Марића 300 милиона куна, а нето добит 24,6 милиона куна (Табела 4.). Свој успех Марић приписује својим способностима, негирајући везе са политичким партијама, понајвише са ХДЗ-ом. Са друге стране, за успон фирме током 90-их је значајан био контакт који је Шафранић, преко Чермака, остварио са Туђманом, о чему је раније било речи.⁹⁴²

⁹³⁸ Интернет страница фирме: <http://www.sokol-maric.hr/hr/>

⁹³⁹ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24921219&rfrshparam=1509660267742>

⁹⁴⁰ Jutarnji list, 10.07.2012. Ovo je razgovor koji je Sokol Marića strpao u zatvor - Lozica: 'Snimaš me i u mojoj kući. Marić: 'Pero, noge ću ti iščupati!', dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/ovo-je-razgovor-koji-je-sokol-marica-strpao-u-zatvor-lozica-snimas-me-i-u-mojoj-kuci.-maric-pero-noge-cu-ti-iscupati/1539294/>

⁹⁴¹ Index, 8.4.2015. Klemm, Marić, državni AKD i ostali zaštitari ulovljeni u kartelu godišnje okreću 700 milijuna kuna, dostupno na: <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/klemm-maric-drzavni-akd-i-ostali-zastitari-ulovljeni-u-kartelu-godisnje-okrecu-700-milijuna-kuna/812168.aspx>

⁹⁴² dnevno.hr, 19.12.2014, Što povezuje generala Čermaka, Jocu Amsterdama i Hrvoja Petrača?, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/sto-povezuje-general-a-cermaka-jocu-amsterdama-i-hrvoja-petraca-140787/>

Табела 4: Приказ пет водећих фирми за обезбеђење у периоду 2014.-2016.

	2014. година ⁹⁴³			2015. година ⁹⁴⁴			2016. година ⁹⁴⁵		
	Приход (мил.)	Добит (мил.)	запослен и	Приход (мил.)	Добит (мил.)	запослен и	Приход (мил.)	Добит (мил.)	запослен и
Сокол Марић	304,5	24,1	3508	310,2	35,7	3340	300,2	24,6	3209
Секуритас	163,5	2,9	2194	185,7	12,6	2380	187,9	5,4	2175
Клемм	98,6	15,4	918	106	15,6	918	117,6	18,7	1123
АКД	90,1	-0,6	1076	88,2	-2,9	1140	93,5	1,5	1051
Билић-Ерић	84,6	3,1	1049	86,9	5,4	897	92,5	4,3	835

Извор: Пословни дневник

Развој ове фирме почетком 2000. бележи раст, чак и под СДП-ом, али се за то има захвалити уласком у обезбеђење транспорта новца, где је ова фирма могла приуштити набавку специјализованих возила за те сврхе, што је резултовало освајањем 72% тржишта транспорта новца.⁹⁴⁶ Од 2003-2011. године фирма бележи раст, у време док је на власти ХДЗ. Са приходом од 240 милиона куна у 2003. години, до 2010. године приход расте на 345 милиона куна. Конкуренција је Марићев успех, поготово део везан уз послове с државним фирмама, често стављала у контекст његових добрих политички веза, посебно с администрацијом Иве Санадера и Јадранке Косор.⁹⁴⁷ Власник фирме говори о системској погодности – директној погодби, којом је добијао јавне набавке, међу којима и пословање са Финансијском агенцијом (Фина) од 2008. па надаље. Тадашњи Закон о јавним набавкама је допуштао директну погодбу са фирмом чијом услугом је наручилац био задовољан у

⁹⁴³ Poslovni dnevnik, 24.5.2015. Klemm izbio na treće mjesto po приходима, а Bilić- Erić на peto, доступно на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-izbio-na-trece-mjesto-po-prihodima-a-bilic-eric-na-peto-296421>

⁹⁴⁴ Poslovni dnevnik, 20.5.2016. Klemm probio 100 milijuna kuna prihoda, Mariću 36 milijuna dobiti, доступно на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-probio-100-mil-kuna-prihoda-maricu-36-mil-dobiti-313127>

⁹⁴⁵ Poslovni dnevnik, 19.6.2017. Dobit Sokol Marića gotovo kao devet zaštitara zajedno, доступно на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/dobit-sokol-marica-gotovo-kao-devet-zastitara-zajedno-329098>

⁹⁴⁶ Index, 16.9.2014. Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, а nisam ni SDP-ov, доступно на: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

⁹⁴⁷ Jutarnji list, 13.07.2012. Premetačina u Sokolu, odnijeli dokumente: Zlatko Marić je izvlačio novac iz javnih tvrtki?, доступно на: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/premetacina-u-sokolu-odnijeli-dokumente-zlatko-maric-je-izvlacio-novac-iz-javnih-tvrtki/1540518/>

претходном периоду. С друге стране се може спочитати „систематичност“ набавке те услуге због политичког покровитељства Златка Марића од стране тадашњег министра финансија Ивана Шукера, који је био у надзорном одбору Фине, а са којим је развијао и одржавао неформалне односе као и са директорима фирми којима је желео пружати услуге.⁹⁴⁸

Фирма Сокол Марић, иако је виђена као велики пружалац услуга јавном сектору, ипак највећи приход остварује од приватних клијената, а од државе остварује до 20% прихода, што је у 2014. години износило око 30 милиона куна.⁹⁴⁹ Сокол Марић била је једна од седам фирми које је Агенција за заштиту тржишног натјечања због удруживања у картел казнила у износу од 5,3 милиона куна. Основ покретања поступка био је састанак на коме су представници ових фирми договорили минималну цену услуга приватне заштите од 32,52 куне. Сокол Марић је кажњен у износу од 1.333.000 куна.⁹⁵⁰ Сокол Марић, као најбројнија и најпрофитабилнија фирма није члан нити Хрватске господарске коморе, нити Удруге заштитарске дјелатности при Хрватској Удрузи послодаваца, сматрајући да ова удружења коче напредак фирме. Грански колективни уговор са радницима Сокол Марић није потписао, што је резултовало отказивањем истог уговора од стране других фирми за обезбеђење. Сокол Марић и АКД Заштита су 2008. године потписали Кућни колективни уговор (ККУ), који су раскинули 2011. године због знатног спуштања цена рада у сектору „чега су били свесни и синдикати“.⁹⁵¹ Вреди поменути да се у четворогодишњем периоду, од почетка 2013. па до краја 2016. године фирма Сокол Марић жалила Државној комисији за контролу поступака јавних набавки чак 30 пута, од чега је само 3 пута донета одлука у њену корист, док су им жалбе одбијане и одбациване 27 пута. То не значи да су у тих 27 пута били на великој штети, јер је бар једном пролонгирана додела уговора новом извршиоцу, те је Сокол Марић

⁹⁴⁸ Večernji list, 10.8.2012. Sokol Marić preko veze dobio od Fine stotine milijuna kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/sokol-maric-preko-veze-dobio-od-fine-stotine-milijuna-kuna-440524>

⁹⁴⁹ Index, 16.9.2014. Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

⁹⁵⁰ Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja, Urbroj: 580-09/88-2015-100, Zagreb, 17. ožujka 2015.

⁹⁵¹ Poslovni dnevnik, 20.1.2013. Zlatko Marić: Većina državnih tvrtki zadaje mi glavobolju, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/vecina-drzavnih-tvrtki-zadaje-mi-glavobolju-od-ceha-nikakve-koristi-a-linic-me-ignorira-227780>

обезбеђивао тог клијента по претходној, вишој цени, до ступања на снагу уговора са новим понуђачем.

Имајући у виду наведене карактеристике ове, по свим показатељима највеће и најлукративније компаније, указујемо и на потенцијални проблем. Наиме, Сокол Марић је пружала услуге обезбеђења Агрокору, великој хрватској компанији Ивице Тодорића, за којим је онедавно издат европски налог за хапшење збор проневера, корупције, фалсификовања докумената, укључујући и документе који утичу на финансијске интересе ЕУ.⁹⁵² С тим у вези, Сокол Марић потражује од Агрокора, који је пред сломом, 142 милиона куна, што га је 2017 године довело до проглашења предстечаја. У два месеца по избијању случаја Агрокор и Сокол Марић потраживања, ова фирма губи уговоре од око 80 милиона куна.⁹⁵³ Остаје питање шта ће бити са обезбеђивањем објеката и локација које је држао Сокол Марић пропадне ли ова фирма? Држава Хрватска тражи начин да спаси Агрокор, а случај Сокол Марић је вероватно рефлектован у бројним другим делатностима које су стратешки зависиле од пословања Агрокора. Да је могућ трансфер послова у другу фирму, говори и податак да је у власништву Златка Марића и фирма Сокол д.о.о,⁹⁵⁴ уписана у судски регистар од 2.8.2017. године,⁹⁵⁵ за који не постоји процена Финансе о броју запослених у претходној години. Интересантна подударност је да свега месец и по дана раније, у јуну 2017. године, Марић оптужује Тодорића за превару, јер му је половина годишњег прихода „остала заробљена у Агрокору“.⁹⁵⁶

Билић-Ерић⁹⁵⁷ је фирма за коју се годинама претпостављало, а управа годинама демантовала, да је у већинском власништву убијеног Винка Жуљевића

⁹⁵² Новости, 5.11.2017. Тодорић поднео пријаву против ванредне управе Агрокора, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:694321-Todoric-podneo-prijavu-protiv-vanredne-uprave-Agrokora>

⁹⁵³ Nacional, 03. 11. 2017. Kriv i agrokor? Vjerovnici Sokol Marića prijavili čak 190 milijuna kuna tražbina, dostupno на: <https://www.nacional.hr/kriv-i-agrokor-vjerovnici-sokol-marica-prijavili-cak-190-milijuna-kuna-trazbina/>

⁹⁵⁴ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе: <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=131483070&rfrshparam=1509926738087>

⁹⁵⁵ Претрага на сајту Судског регистра по МБС 081111630 https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:28:0::NO:28:P28_SBT_MBS:81111630#a_kat_800002

⁹⁵⁶ Poslovni dnevnik, 12.6.2017. 'Prevarila me obitelj Todoric, to je bio čisti organizirani kriminal', dostupno на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/prevarila-me-obitelj-todoric-to-je-bio-cisti-organizirani-kriminal-328911>

⁹⁵⁷ Интернет страница фирме: <https://www.bilic-eric.hr/index.html>

Клице, пензионисаног официра ХВО.⁹⁵⁸ Одскоро су те информације потврђене⁹⁵⁹ па су садашњи власници Матија Јозић, директор и Славко Петричевић, прокурист Билић-Ерића, који су свој удео у власништву увећали када је Жуљевићева удовица продавала свој удео у власништву.⁹⁶⁰ Фирма је основана 1999. године, а по званичним подацима броји око 835 радника обезбеђења.⁹⁶¹ Међу главне клијенте спадају Икеа, Зара, РБА, Ингра, Хромос, Еурохерц, али и ХТ и Ина од већих компанија, те велики број кладионица, а ова фирма се не либи ни да штити клубове. Обезбеђују амбасаде Израела и Словеније, а тврди се да послују са фирмама које су повезане са људима „колоритних биографија“, те обезбеђују Гала плус (донедавно у власништву Хрвоја Петрача), Јадран филм Винка Грубишића те Октавијан Слободана Праљка. Чувају и три фирме повезане с Мирославом Кутлом: Орион градњу, Каменско и Ин вино веритас. Осим пословања са приватним, Билић Ерић је радио и са јавним сектором. Највећи послови су им у Сиску, Дубровнику и Загребу, па у главном граду штите Загребачки холдинг (Дом спортова и низ терена, сала, базена...), а имају уговор и са Универзитетом у Загребу.⁹⁶² На примеру ове фирме се оцртава и један од главних недостатака Закона, који је омогућио да иза фирме стоји особа осуђивана за тешка кривична дела.

В Група⁹⁶³ је последњи назив фирме за обезбеђење која датира из раних 90-их. Власник фирме је Дарко Врбанц, а у једном моменту се фирма водила и на његову жену Анкицу. По последњим подацима фирма броји 298 запослених.⁹⁶⁴ По подацима из судског регистра,⁹⁶⁵ фирма је почела као Загреб Штит д.о.о, па Загреб Штит Врбанц командитно друштво, потом Загреб Штит Врбанц д.о.о, па В Група заштита

⁹⁵⁸ Poslovni dnevnik, 3.5.2015. Smaknut Klica - poduzetnik bez ijedne tvrtke, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/smaknut-klica-poduzetnik-bez-ijedne-tvrtke-295226>

⁹⁵⁹ Poslovni dnevnik, 19.6.2017. Dobit Sokol Marića gotovo kao devet zaštitara zajedno, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/dobit-sokol-marica-gotovo-kaio-devet-zastitara-zajedno-329098>

⁹⁶⁰ Poslovni dnevnik, 30.5.2017, Posmrtnoj pripomoći 30 posto Bilić-Erića, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/posmrtnoj-pripomoci-30-posto-bilic-erica-328396>

⁹⁶¹ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24929649&rfrshparam=1509748951215>

⁹⁶² Poslovni dnevnik, 3.5.2015. Smaknut Klica - poduzetnik bez ijedne tvrtke, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/smaknut-klica-poduzetnik-bez-ijedne-tvrtke-295226>

⁹⁶³ Интернет страница фирме: <http://vgrupa.hr/>

⁹⁶⁴ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24899410&rfrshparam=1509920421996>

⁹⁶⁵ Претрага на сајту Судског регистра по МБС 080089509:

<https://sudreg.pravosudje.hr/registar/?p=150:2:0::NO:RP:>

д.о.о, да би последњи у низу био Преглед д.о.о који је у стечају, јер је обустављен поступак предстечајне нагодбе.⁹⁶⁶ Тренутно фирма функционише под називом В Група д.о.о, а извршни директор је Здравко Прша, овлашћено правно лице. За Врбанца се говорило у медијима да има још повезаних послова у области образовања заштитара, грађевинској индустрији, те разне рекреативне садржаје. Прегледом везаних субјеката са овлашћеном особом Прша,⁹⁶⁷ долазимо до потврде ових навода јер је именовани члан, директор и управник следећих повезаних фирми: В Група д.о.о, Кју Сек (Q SEC) установа за образовање заштитара критичне инфраструктуре, Надгледање д.о.о, ВГ ловиште д.о.о, Флоријан сервис д.о.о и МНБ Консалтинг д.о.о. Врбанц је покренуо фирму у Великој Британији где регрутује Британце да чувају бродове за фирму В Секјурити (V Security).⁹⁶⁸

Честу промену имена фирми Врбанц у једном интервјуу⁹⁶⁹ правда тзв. „*rebranding*“–ом, односно променом идентитета фирме зарад бољег пословања. Када се преведе на српски, то има више смисла, јер по наводима истог чланка све претходне фирме су пословале са становитим губицима. Преглед д.о.о⁹⁷⁰ је имао 40 милина куна прихода, али и 29 милиона куна пореског дуга, те 75 милиона укупних обавеза у 2012. години када су покретали предстечајни поступак. Дарко Врбанц и супруга Анкица основали су на истој адреси неколицину фирми, те пребацивали средства и опрему покушавајући их раздвојити као независна пословна лица. Проблем оваквог деловања остаје зашто супружници оснивају фирме које се баве истом делатношћу, са исте адресе? Реч је о фирмама Надгледање д.о.о и В Група д.о.о. Вештим слаломом кроз правни систем В Група д.о.о се успела у сам врх индустрије обезбеђења у Хрватској. Да се не ради само о лукавом тумачењу прописа

⁹⁶⁶ Zaštita, 24.2.2014., Obustavljen predstečaj u slučaju bivše V grupe zaštita, dostupno na:

<http://zastita.info/hr/novosti/obustavljen-predstečaj-u-slucaju-bivse-v-grupe-zastita.15192.html>

⁹⁶⁷ Претрага на сајту Судског регистра за особу са ОИБ 91312400737:

https://sudreg.pravosudje.hr/registar/?p=150:40:0::NO:RP,40:P40_OIB,P40_TIP:91312400737,1&cs=3DFB183E666CD4F377264AC6DB0DEE73E

⁹⁶⁸ Večernji list, 16.7.2012. Hrvati i Britanci zajedno u ratu sa somalskim piratima, dostupno na:

<https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvati-i-britanci-zajedno-u-ratu-sa-somalskim-piratima-431230>

⁹⁶⁹ Poslovni dnevnik, 26.3.2013. 'Ne bježimo od stečaja promjenom imena tvrtke, dio je to rebrandinga', dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/ne-bjezimo-od-stečaja-promjenom-imena-tvrtke-dio-je-to-rebrandinga-235328>

⁹⁷⁰ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24924873&rfrshparam=1509921563574>

сведоче и оптужбе за добијање послова у Загребу методом „директне погодбе“ по слову старијег Закона о јавним набавкама, где се на такву набавку услуга безуспешно жалио и Сокол Марић. Тајна успеха лежи у томе што је градоначелник Загреба Милан Бандић (СДП) Врбанчев кум,⁹⁷¹ те су одређене набавке на тај начин добијане: „В група су изразито јаки у Загребу јер их Бандић и екипа гурају...“.⁹⁷² Осим у Загребу, ова фирма развија пословање „на преко 1000 локација“, како наводе на својој интернет презентацији. Осим клијената из јавног сектора, В Група послује са банкама, нудећи најновија техничка решења заштите. Куриозитет ове фирме представљају и оглашене услуге обезбеђења и сигурног транспорта за биотехнолошке фирме и фармацеутски сектор, а нуди се и заштита уметничких дела, злата, дијаманата и накита.

Арсенал Ивезић⁹⁷³ је фирма са северозапада Хрватске из Вараждина, која је основана 1992. године и бави се услугама пружања физичко –техничке заштите. Убраја се међу средње фирме и упошљава око 156 радника обезбеђења.⁹⁷⁴ Власник фирме је Илија Ивезић, дугогодишњи члан ХДЗ-а и градски одборник ове странке у једном периоду.⁹⁷⁵ Током 2010. Ивезић је био и председник Удруге заштитарске дјелатности при Хрватској удрузи послодаваца.⁹⁷⁶ Током Домовисног рата Ивезић се истакао као командир полицијске пратње која је спровела генерала Трифуновића и његове војнике из предате касарне у Вараждину до границе са Србијом.⁹⁷⁷ Од 2014. године⁹⁷⁸ се као директор фирме води Златко Шантавец, такође високи члан ХДЗ на

⁹⁷¹ Jutarnji list, 14.04.2008. Bandić poništio natjecaj pa svom kumu dao posao, dostupno na:

<http://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/bandic-ponistio-natjecaj-pa-svom-kumu-dao-posao/4036344/>

⁹⁷² Исказ радника обезбеђења, преузето са форума HRVATSKI ZAŠTITARI: <http://hr-zastitari.forum.st/t397-zastitarske-tvrtke-u-hrvatskoj>

⁹⁷³ Интернет страница фирме: <http://arsenal-ivezic.hr/>

⁹⁷⁴ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=24932167&frshparam=1510094959692>

⁹⁷⁵ 7plus Regionalni tjednik, 16.06.2015, Ilija Ivezić pred isključenjem iz HDZ-a?!, dostupno na:

<http://regionalni.com/aktualno/ilija-ivezic-pred-isključenjem-iz-hdz-a-18564/>

⁹⁷⁶ Poslovni dnevnik, 20.9.2010. Ivezić: Rad na crno najveća prijetnja zaštitarima, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/ivezic-rad-na-crno-najveca-prijetnja-zastitarima-158469>

⁹⁷⁷ HDZ, 22.11.2012. Tiskovna konferencija ŽO HDZ-a Varaždinske županije, dostupno na:

<http://www.hdz.hr/vijest/lokalne/tiskovna-konferencija-zo-hdz-varazdinske-zupanije>

⁹⁷⁸ Претрага на сајту Судског регистра по МБС 070015287

https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:28:0::NO::P28_SBT_MBS:070015287

локалном нивоу.⁹⁷⁹ По подацима судског регистра, уз фирму Арсенал Ивезић везана је и фирма ДЛИ д.о.о (за трговину, производњу и услуге), где су директори Ивезићева супруга и Шантавец. За ову фирму се мало зна у смислу клијентеле, јер се на интернет страници не објављују референце. Да Арсенал Ивезић обезбеђује Град Вараждин, писано је кроз призму супруге Јасмине Ивезић, као представнице Арсенала и њене сестре Бранке Матавуљ, запослене у „Управном одјелу за послове градоначелника“.⁹⁸⁰ У истим новинама пренета је оцена градских власти да гђа Матавуљ није у сукобу интереса, јер јавну набавку услуга обезбеђења спроводи „Одјел за финансије“. Фирма се прочула и по увођењу система видео-надзора у свим основним школама у Вараждину током 2008. године.⁹⁸¹ Да је фирма знала и за боље дане, сведочи податак да је 2011. године запошљавала дупло више људи, њих 300 од којих је 200 било у Вараждину.⁹⁸²

Клем Секјурити (Klemm Security)⁹⁸³ убраја се међу најуспешније хрватске фирме за обезбеђење, са 1167 запослених у 2016. години⁹⁸⁴ и 18,7 милиона куна профита.⁹⁸⁵ Фирма је основана нешто касније од конкурентских фирми, тек 2003. године. У једном интервјуу⁹⁸⁶ власник фирме Јосип Клем тврди да је прву годину почео да обезбеђује дискотеке са петоро људи, да би до краја године запошљавао њих 14. Клем је био припадник полицијске Анти-терористичке јединице, којој је приступио 1991. године, и са којом је учествовао у рату. У активној служби је остао до 2000. године када доживљава несрећу при падобранском скоку, те због повреда бива пензионисан. После тог догађаја, решио је да отвори фирму за обезбеђење. Активан је у Удрузи бранитеља, а јако близак и ХДЗ-у, којима је „*спатио*

⁹⁷⁹ HDZ, Predsjednici gradskih i općinskih odbora HDZ-a varaždinske županije, dostupno na:

<http://www.hdzvz.com/vodstvo/vzzupanv/gradske-i-opinske-organizacije>

⁹⁸⁰ 7plus Regionalni tjednik, 16.01.2016, Jedna sestra pročelnica, druga suvlasnica Arsenal-Ivezića, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/jedna-sestra-procelnica-druga-suvlasnica-arsenal-ivezica-19717/>

⁹⁸¹ Klinfo, Varaždin – nadzorne kamere u školska dvorišta, dostupno na:

<http://klinfo.rtl.hr/izlog/vijesti/varazdin-nadzorne-kamere-u-skolska-dvorista/>

⁹⁸² Večernji list, 21.04.2011., Kad ćemo puške i pištolje moći isprobavati u Varaždinu?, dostupno na:

<https://www.vecernji.hr/vijesti/kad-cemo-puske-i-pistolje-moci-isprobavati-u-varazdinu-277588>

⁹⁸³ Интернет страница фирме: <https://www.klemmsecurity.hr/>

⁹⁸⁴ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24906739&rfrshparam=1510255804819>

⁹⁸⁵ Poslovni dnevnik, 19.6.2017. Dobit Sokol Marića gotovo kao devet zaštitara zajedno, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/dobit-sokol-marica-gotovo-kao-devet-zastitara-zajedno-329098>

⁹⁸⁶ Večernji list, 04.12.2012. Sudar na 90 metara visine gurnuo ga u zaštitare, dostupno na:

<https://www.vecernji.hr/premium/sudar-na-90-metara-visine-gurnuo-ga-u-zastitare-481824>

*обезбеђивао страначке скупове, а заузврат нитко није превише пропиткивао потплаћеност његових заштитара и покушај удруживања поради оснивања монопола“.*⁹⁸⁷

Развој ове фирме зависио је умногоме од њеног власника, па је тако посао развијан са приватним клијентима, док са државом и јавним сектором нису пословали. Успон ове компаније подудар се са раздобљем влада Иве Санадера и Јадранке Косор, из ХДЗ-а, док проблеми са влашћу датирају од доласка СДП на власт. Током 2014. године почиње процес против Јосипа Клема због оптужби да је од 2005-2007. године „неосновано обављао исплате у своју корист“ оштетивши тако фирму Клем Скејурити за 3 милиона куна, а државни буџет за нешто мање од 600.000 куна.⁹⁸⁸ Један од сарадника је потом дизао новац у готовини и враћао га Клему, што је признао и на суду.⁹⁸⁹ Даља судбина тог новца није позната, нити какве је то последице имало по фирму Клем Секјурити. Од када је почео да развија посао са заштитом дискотека, једина конкуренција му је била фирма Билић-Ерић, али је њима преузео неке лукративне послове. Фирме за обезбеђење обично не чувају кафане и дискотеке, због већег ризика.⁹⁹⁰ Клем је био спреман на такав ризик,⁹⁹¹ па је ангажован и у „неколико ишакљивих случајева с нејасним власништвом у појединим тврткама.“⁹⁹² озбиљнији послови са државом крећу у последњих пар година па тако Клем добија да чува Министарство хрватских бранитеља и Министарства социјале и обитељи.⁹⁹³ Његов раст је забележен успоном од 7 милиона куна у 2006. години до 40 милиона у 2010. години. До 2012. године удвостручује свој профит на преко 80

⁹⁸⁷ Index, 18.3.2017. Josip Klemm - od šatoraske rakije do koktela na Zrću, dostupno na:

<http://www.index.hr/vijesti/clanak/josip-klemm--od-satoraske-rakije-do-koktela-na-zrcu/957560.aspx>

⁹⁸⁸ Slobodna Dalmacija, 03.05.2017., Klemm tvrdi da nije ukrao milijune i utajio porez, kaže da mu je sve smjestio SDP, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/483885/klemm-tvrdi-da-nije-ukrao-milijune-i-utajio-porez-kaze-da-mu-je-sve-smjestio-sdp>

⁹⁸⁹ Poslovni dnevnik, 19.9.2016. Klemm tvrdi da nije kriv za utaju poreza i izvlačenje novca iz svoje tvrtke, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-tvrdi-da-nije-kriv-za-utaju-poreza-i-izvlacenje-novca-iz-svoje-tvrtke-317999>

⁹⁹⁰ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

⁹⁹¹ Slobodna Dalmacija, 18.08.2012., Mladi Šibenčanin: Brat mi ne može govoriti od silnih batina!; Klemm: Pucali su oko 'Haciende', dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/176639/mladi-sibencanin-brat-mi-ne-moze-govoriti-od-silnih-batina-klemm-pucali-su-oko-haciende>

⁹⁹² Poslovni dnevnik, 17.4.2014. Lik i djelo Josipa Klemma, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/lik-i-djelo-josipa-klemma-269463>

⁹⁹³ Nacional, 01. 03. 2017. Ekskluzivno Klemm preuzeo HRT, dostupno na:

<http://www.nacional.hr/ekskluzivno-klemm-preuzeo-hrt/>

милиона куна. У приватном сектору највише обезбеђује тржне и пословне центре, казина, хотеле, резорте, казина и аутомат клубове.⁹⁹⁴ У 2012. години, попут скупова ХДЗ-а, бесплатно је обезбеђивао, и организовао, дочек генерала Анте Готовине и Младена Маркача из Хага. На челу Управног одбора Фонда хрватских бранитеља, те је с ове позиције ушао у Надзорни Одбор штампарије Вјесник. Такође је и у надзорном одбору једне фабрике оружја, а поседује грађевинску и угоститељску фирму.⁹⁹⁵ У јулу 2017. године Јосип Клем је у првостепеном поступку осуђен на годину дана затвора због извлачења близу 3 милиона куна од своје фирме.⁹⁹⁶

За разлику од већине фирми које су друштва са ограниченом одговорношћу, капитала до 20.000 куна, фирма Заштита-Загреб⁹⁹⁷ је (била до 2013.) деоничарско друштво из које стоји капитал и преко 60 година традиције.⁹⁹⁸ Основана као фирма Сигурност 1951. године, свој процват имала је у 80-им годинама када је упошљавала 3.500 људи, да би радила и током 90-их пружајући услуге обезбеђења. Трансформисала се 1992. године у приватну фирму продајом деоница. Током 2013. године смањује свој оснивачки капитал и пререгиструје се у друштво са ограниченом одговорношћу.⁹⁹⁹ Међу оснивачима су уписани Дамир Фунчић (некадашњи директор Протекта), Шимун Бузов (директор Сигурност-Бузов) и Дане Сучић (прокуриснт Заштитар Сучић), што не чуди узме ли се у обзир да су све ове фирме биле у тзв. Адриатик групи (Adriatic Grupa). По подацима Финансе за 2016. годину, броји 240 радника.¹⁰⁰⁰ Исте године приходовала је 18,4 милиона куна, уз 80.000 куна профита.

⁹⁹⁴ Poslovni dnevnik, 9.2.2017. Klemm i Todoric žele milijune sa Zrca - ušli u borbu za koncesiju, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-i-todoric-zele-milijune-sa-zrca-usli-u-borbu-za-koncesiju-324003>

⁹⁹⁵ Претрага на сајту Судског регистра по ОИБ 20522324830, доступно на: https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:40:0::NO:RP,40:P40_OIB,P40_TIP:20522324830,1&cs=34D9FC834BFBB728CB839C73FF8D19EBB

⁹⁹⁶ Poslovni dnevnik, 6.7.2017. Josip Klemm dobio godinu dana zatvora, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/josip-klemm-dobio-godinu-dana-zatvora-329723>

⁹⁹⁷ Интернет страница фирме: <http://www.zastita-zagreb.hr/>

⁹⁹⁸ Svijet osiguranja, Broj 7 (2011) Šezdeset velikih godina najstarije domaće zaštitarske tvrtke, dostupno na: <http://www.svijetosiguranja.eu/hr/clanak/2011/11/sezdeset-velikih-godina-najstarije-domace-zastitarske-tvrtke.205.6403.html>

⁹⁹⁹ Претрага на сајту Судског регистра по ОИБ 68204597981, доступно на: https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:28:0::NO::P28_SBT_MBS:080078935#a_tekst_objave

¹⁰⁰⁰ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе: <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=24926763&rfrshparam=1510610605679>

У пословима обезбеђења окушао се још један пензионисани бранитељ, генерал Мирко Норац. Након повратка из затвора, где је провео 2/3 своје казне изречене за почињене ратне злочине против српских цивила на подручју Госпића и Медачког цера, Норац је отворио своју фирму за обезбеђење Ноки секјурити¹⁰⁰¹ (Noky Security). Фирма послује од 2015. године, и по подацима Финансијске агенције за запошљавање је у 2016. години 82 радника обезбеђења.¹⁰⁰² Фирму заправо воде Норчеви отац и брат,¹⁰⁰³ јер Мирко Норац, по чл. 18 Закона о приватној заштити мора, да би био одговорно лице у правном лицу, да докаже да није кривично гоњен, што је неизводиво после пресуде Хашког трибунала, те обнаша функцију прокурите.¹⁰⁰⁴ Нова фирма је почела да се пробија на тржишту узимајући послове од великих фирми, па је од Клема преузео обезбеђивање два тржна центра у Осијеку, те загребачке фирме Некретнине Исток, Фламинго и ГИП Пионир.¹⁰⁰⁵ Прву годину Ноки Секјурити је завршио с 5,6 милиона куна прихода и губитком од 202.000 куна.¹⁰⁰⁶

6.2.4.2. Мултинационалне фирме

Када је реч о мултинационалним фирмама које послују у Хрватској у значајнијој мери, најупутније је приказати улазак фирме Секуритас¹⁰⁰⁷ на хрватско тржиште. Као и у Србији, и овде се на тржиште ступило куповином постојећих фирми, те њихових послова које су разрадиле на тржишту Хрватске. Фирму

¹⁰⁰¹ Интернет страница фирме: <http://www.noky-security.hr/>

¹⁰⁰² Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?claid=129068226&rfrshparam=1510697994350>

¹⁰⁰³ Претрага на сајту Судског регистра по МБС 081005115, доступно на:

https://sudreg.pravosudje.hr/registar/?p=150:28:0::NO::P28_SBT_MBS:081005115

¹⁰⁰⁴ Јутарњи лист, 19.05.2016. Poslovni uzlet Norčevi zaštitari već preuzeli dva trgovačka centra, traže još radnika, доступно на: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/poslovni-uzlet-norcevi-zastitari-vec-preuzeli-dva-trgovacka-centra-traze-jos-radnika/4060254/>

¹⁰⁰⁵ Poslovni dnevnik, 5.6.2017. Norac im zasad nije uspio preoteti Zagreb, доступно на:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/norac-im-zasad-nije-uspio-preoteti-zagreb-328588>

¹⁰⁰⁶ Slobodna Dalmacija, 16.06.2017. Gotovina, Čermak i Norac nižu poslovne uspjehe: umirovljeni generali prošle godine zaradili milijune, доступно на:

<http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/491921/gotovina-cermak-i-norac-nizu-poslovne-uspjehe-umirovljeni-generali-prosle-godine-zaradili-milijune>

¹⁰⁰⁷ Интернет страница фирме: <https://www.securitas.com.hr/>

Звонимир Секјурити (Zvonimir Security) је ова фирма купила 2011.године, да би наредне године купили још две регионалне фирме – ријечки Протект (Protect) и Сигурност Бузов из Славонског Брода. У моменту куповине, три су фирме заузиле пето, седмо и једанаесто место по приходима, да би удружени заузели друго место, иза Сокол Марића.¹⁰⁰⁸ По доступним подацима Финансе за 2016. годину, фирма је упошљавала 2.149 радника обезбеђења,¹⁰⁰⁹ док на интернет страници фирме пише да „упошљавају више од 2.300 радника у 12 уреда у Хрватској“.

Фирму води Трпимир Лучић, бивши директор Звонимир Секјуритија, док се менаџмент друге две фирме нашао у регионалним подружницама. Шимун Бузов, власник Сигурности Бузов, био је припадник Војне полиције, да би потом организовао обезбеђење Ђуре Ђаковића.¹⁰¹⁰ Власник Звонимир Секјуритија, Звонимир Лучић, био је тренер Мирка Филиповића, ултимајт фајтера (ultimate fight), а са братом Трпимиром покрећу фирму разлазом од претходног партнера из Тигар Цикатића, такође цењеног спортисте који је почео 90-их да се бавим пружањем услуга обезбеђења. Оснивач Ријечког Протека, Дамир Фунчић, прешао је у Хрватски Цех заштитара, оставивши синовима управљачке позиције у Секуритасу. Иначе, ова „породична фирма“ вуче корене од 1963. када је Сигурност Ријека издвојена из Луке Ријека, а почетком 90-их бива приватизована под руководством Дамира Фунчића.¹⁰¹¹ У погледу пословања, ова је фирме позната по услузи пратње новца, где су јој важни конкуренти Фина и Сокол Марић. Једна је од првих фирми које су почеле обезбеђење критичне инфраструктуре, па је тако ова фирма преузела од МУП РХ обезбеђење аеродрома Плесо, а потом и аеродрома Дубровник и Пула.¹⁰¹² Своје искуство нуде јавном и приватном сектору те обезбеђују јавне установе, тржне центре, банке, као и приватна домаћинства. Велики удео у тржишту

¹⁰⁰⁸ Poslovni dnevnik, 1.10.2013. Securitas spojio Zvonimir Security, Protect i Sigurnost, доступно на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/securitas-spojio-zvonimir-security-protect-i-sigurnost-253591>

¹⁰⁰⁹ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе: <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=24921433&rfrshparam=1509748951215>

¹⁰¹⁰ Svijet osiguranja, (2009) Šimun Buzov: S kolegama iz Protecta i Adriatic Securityja stvaramo prvi zaštitarski holding!, Broj 2, доступно на: <http://www.svijetosiguranja.eu/hr/clanak/2009/4/simun-buzov-s-kolegama-iz-protecta-i-adriatic-securityja-stvaramo-prvi-zastitarski-holding!,55,1519.html>

¹⁰¹¹ Zaštita (2012) Pola stoljeća čuvara Rijeke i Kvarnera, Broj 7, доступно на: <http://zastita.info/hr/clanak/2012/11/pola-stoljeca-cuvara-rijeka-i-kvarnera.290.9591.html>

¹⁰¹² Исказ испитаника, менаџер фирме за безбедност

могу да захвале и својом територијалном покривеношћу, која је обезбеђена стратешком куповином регионално јаких фирми.

Стиче се утисак да је куповином регионално јаких фирми Секуритас задржао те послове, објединивши их под својим „брендом“, те наставио да се шири повећавајући професионализам пружене услуге. Иако није заузела лидерску позицију (за разлику од ситуације у Србији и БиХ, нпр.), ова фирма је начинила искорак када је преузела обезбеђење аеродрома Плесо/Зрачне луке Фрањо Туђман.¹⁰¹³ Своје амбиције да прошире опсег пословања доказали су преузимањем обезбеђења још једног аеродрома.

6.2.4.3. Фирме у државном и мешовитом власништву

АКД Заштита¹⁰¹⁴ је фирма у мешовитом власништву, а (стопостотни) власник је заправо Агенција за комерцијалну дјелатност (АКД), која је у државном власништву. Фирма је настала 1996. године, а за челну особу је постављен Невен Мартић, познат и као „начелник Одјела посебне јединице полиције и причувни састав“ који је 1991. године на првом постројавању Збора народне гарде поднео рапорт тадашњем председнику Фрањи Туђману.¹⁰¹⁵ Треба споменути да је Мартић крајем 2011. био постављен за председника Удруге заштитарске дјелатности у Хрватској удрузи послодаваца.¹⁰¹⁶ Фирма је по извештају Финансијске агенције за 2016. годину бројала 1.118 запослених¹⁰¹⁷ а развој ове фирме је текао поступно, па се са 521 запосленим у 2000. години попела на 1.306 у 2006. години, да би потом било даљих успона и падова. У време када је фирма пословала са губицима, у периоду од 2012.-2014. године, уместо да смањи број запослених, фирма у 2015 запошљава још кадра,

¹⁰¹³ Више у делу 6.2.6 о заштити критичне инфраструктуре

¹⁰¹⁴ Интернет страница фирме: <https://akd-zastita.hr/>

¹⁰¹⁵ Večernji list, 28.5.2016. Neven Martić: Ja sam podnio prvi prijavak predsjedniku Tuđmanu, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/neven-martic-ja-sam-podnio-prvi-prijavak-predsjedniku-tudmanu-1087601>

¹⁰¹⁶ Hrvatska udruga poslodavaca, 30.12.2011. Neven Martić novi predsjednik Udruge, dostupno na: <http://www.hup.hr/neven-martic-novi-predsjednik-udruge.aspx>

¹⁰¹⁷ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=24899520&rfrshparam=1510424091024>

да би ту godinu завршила са годишњим губитком од 3 милиона куна.¹⁰¹⁸ Након три узастопне године пословања са минусом, ова фирма завршила је 2016. godinu са 1,5 милиона куна добити и порастом прихода на 93,5 милиона куна.¹⁰¹⁹ Ова фирма се такмичи на тржишту са другим приватним фирмама, али око 30% њених послова се добијају преко јавних набавки са државним органима. Примера ради, у 2015. години обезбеђивали су 26 државних институција укључујући Владу, а међу министарствима се истичу МУП и Министарство финансија.¹⁰²⁰ Специјалност им је и чување екстериторијалних објеката попут амбасада и конзуларних представништава у Хрватској. Од самог оснивања ову фирму прати репутација да је „основана по налогу МУП-а“,¹⁰²¹ односно да „служи да би се збринуо отписани кадар МУП-а“.¹⁰²² Ово се може тумачити и упоредним растом фирме АКД Заштита и великим отпуштањима у полицији средином 2000-их.¹⁰²³ О овој вези говорио је и председник Синдиката полицајаца Хрватске Дубравко Јагић, ставивши под знак питања намеру да се вишак полицијског особља запосли у АКД Заштити речима „а куда ће онда они који су сад запослени у том предузећу?“¹⁰²⁴ О везама са полицијом сведочи и руководећи кадар, понајпре Невен Мартић, али и Иван Нађ, који је у периоду од 2001.-2005 године био помоћник директора АКД Заштита. Овој позицији претходило је место Начелника полицијске управе бјеловарско билогорске, а по напуштању АКД Заштита био је Заменик главног директора полиције.¹⁰²⁵ Такође, током 2005. године, председник надзорног одбора ове фирме био је помоћник Министра унутрашњих послова, што је конкуренцији давало повода за сумњу да је ова фирма у привилегованом положају у

¹⁰¹⁸ Jutarnji list, 02.06.2016. Državni zaštitar jedini u minusu, ali im i dalje raste broj zaposlenih, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/drzavni-zastitar-jedini-u-minusu-ali-im-i-dalje-raste-broj-zaposlenih/4123338/>

¹⁰¹⁹ Poslovni dnevnik, 19.6.2017. Dobit Sokol Marića gotovo kao devet zaštitara zajedno, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/dobit-sokol-marica-gotovo-kao-devet-zastitara-zajedno-329098>

¹⁰²⁰ Poslovni dnevnik, 16.9.2015. Državni zaštitari čuvaju čak 70 posto Vladinih objekata, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/drzavni-zastitari-cuvaju-cak-70-posto-vladinih-objekata-301749>

¹⁰²¹ Novosti broj 527, 23.01.2010. Zaštitara u Hrvatskoj više nego vojnika HV-a, dostupno na: <http://arhiva.portalnovosti.com/2010/01/zastitara-u-hrvatskoj-vise-nego-vojnika-hv-a/>

¹⁰²² Исказ испитаника, радник обезбеђења

¹⁰²³ SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity? SEESAC 2005, p.42

¹⁰²⁴ Monitor, 09.03.2001. U MUP-u 10.000 djelatnika viška, a ne zna se kako taj problem riješiti, dostupno na: <http://www.monitor.hr/clanci/u-mup-u-10-000-djelatnika-viska-a-ne-zna-se-kako-taj-problem-rijesiti/11922/>

¹⁰²⁵ Veleučilište Velika Gorica, Nađ Ivan, dostupno na: <https://www.vvg.hr/zaposlenici/nad-ivan/>

пословању са државом.¹⁰²⁶ Фирма је значајна због још неких аспеката: ова фирма је са Сокол Марићем потписала први Кућни колективни уговор (ККУ) са својим запосленима 2008. године,¹⁰²⁷ а томе је претходио штрајк запослених у транспорту новца 2007. године.¹⁰²⁸ Друга значајна одредница ове фирме је да припада тзв. „Картелу заштитара“, којима је Агенција за тржишно натјечање (АЗТН) донела решење којим се санкционише *нарушавање тржишног натјечања склапањем забрањених хоризонталних* споразума те је ову фирму казнила у износу од 905.000 куна.¹⁰²⁹ Судбина АКД Заштите је неизвесна. С једне стране, Влада има у виду ову фирму као место збрињавања вишка кадра,¹⁰³⁰ док је су друге стране тржишна одрживост ове фирме јако упитна. Наиме, фирма је неколико година пословала са губитком, почела је да губи важне клијенте попут Привредне банке Загреб, а продали су и део блиндираних возила, те их неће бити у пословима превоза новца.¹⁰³¹

РВР¹⁰³² је скраћеница за „Редарство, ватрогаство, расадник“ и основано је децембра 2001. године као зависно друштво Хрватске железнице која је у ова три сектора упошљавала 174 радника од свог оснивања. До 2006. године бројно стање се попело на 494 радника и приходом од 48 милиона куна.¹⁰³³ Интересантно је да од 2007. године креће процес приватизације ове фирме тако што је радницима нуђено да купују акције у програму радничког деоничарства, те су њих 290 запослених постали деоничари. Радници тврде да су били уцењени губитком посла као не узму кредит за то прегнуће.¹⁰³⁴ Стечај над овом фирмом отворен је 2012. године након дуготрајне блокаде, но РВР излази из стечајног поступка спорном одлуком Високог трговачког

¹⁰²⁶ SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity? SEESAC 2005, p.43

¹⁰²⁷ Poslovni dnevnik, 2.10.2008. Kolektivni ugovori gase čak 230 zaštitarskih tvrtki, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/kolektivni-ugovori-gase-čak-230-zastitarskih-tvrtki-94263>

¹⁰²⁸ Nezavisni hrvatski sindikati 18. 10. 2007. Jednodnevni štrajk zaštitara iz AKD Zаштите, dostupno na: http://www.nhs.hr/novosti/jednodnevni_strajk_zastitara_iz_akd_zastite_2335/

¹⁰²⁹ Агенција за заштиту тржишног натјечања, Урброј: 580-09/88-2015-100, Загреб, 17. оџујка 2015.

¹⁰³⁰ Poslovni dnevnik, 16.06.2014., Čistačice, kuhari i zaštitari radit će u novoj državnoj tvrtki, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/vlada-donijela-odluku-cistacice-kuhari-i-zastitari-radit-ce-u-novoj-drzavnoj-tvrtki-273753>

¹⁰³¹ Исказ испитаника, радник обезбеђења

¹⁰³² Интернет страница фирме www.rvr.hr (не функционише више)

¹⁰³³ Poslovni dnevnik, 14.12.2006. HŽ-ova tvrtka primjer uspješne prodaje outsourcing usluga, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hz-ova-tvrtka-primjer-uspjesne-prodaje-outsourcing-usluga-29170>

¹⁰³⁴ Poslovni dnevnik, 9.9.2015. Direktor provalog RVR-a sudi se zbog 'šupljih dežurstava', dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/direktoru-propalog-rvr-a-sudi-se-zbog-supljih-dezurstava-301480>

суда. Двоје чланова управе себе враћају на посао, али не и раднике, што се види у Регистру пословних субјеката Хрватске господарске коморе за 2016. годину.¹⁰³⁵ По сведочењу радника, у време приватизације нису располагали свим валидним информацијама, а многи су оптерећени сумама на које нису иницијално пристали, а тако један радник наводи: *“се изненадио када је, након неколико година, успио набавити свој примјерак: нетко је замијенио прву страницу те га, умјесто с договорених 35.000 куна, кредитно оптеретио с чак 200.000 куна”*.¹⁰³⁶ Бројне неправилности су пратиле суноврат ове фирме која до сада нема свој епилог. Пореска управа скинула је са црне листе ову фирму, али никоме није дат одговор по ком основу.¹⁰³⁷ Против директора ове фирме покренут је судски поступак 2015. године због малверзација са тзв. “шупљим дежурствима“, где су од клијената наплаћиване сатнице за раднике обезбеђења који нису били реално ангажовани, а сумња се да је на овај начин прибављена корист од око 1,5 милиона куна.¹⁰³⁸ Док је пословала, фирма је примарно обезбеђивала Хрватске железнице, али клијенти су били и ХЕП производња Загреб, ИНА рафинерија нафте Сисак, Жупанијска управа за цесте Загреб, Хрватска пошта и друга зависна друштва Хрватске железнице.¹⁰³⁹

Фина Готовински Кредити¹⁰⁴⁰ је специјализирана фирма за транспорт новца. У власништву је Финансијске агенције, која ју је основала 2009. године за своје потребе, да би потом почела да послује и тржишно, ширећи дијапазон услуга и на физичко и техничко обезбеђење, услуге чувања новца, детективске услуге, услуге одржавања банкомата и најпосле услуге чишћења. По подацима из Хрватске господарске коморе фирма броји 770 запослених.¹⁰⁴¹ Раде са матичном Финансијском агенцијом, а послују и са приватним и са државним корисницима. Међу референцама

¹⁰³⁵ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=24899299&rfrshparam=1510439029282>

¹⁰³⁶ Poslovni dnevnik, 18.4.2013. Preko 'šupljih' dežurstava iz HŽ-a izvučeni milijuni kuna, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/preko-supljih-dezurstava-iz-hz-a-izvuceni-milijuni-kuna-238009>

¹⁰³⁷ Poslovni dnevnik, 4.5.2016. RVR bez objašnjenja izbrisan s liste poreznih dužnika, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/rvr-bez-objasnjenja-izbrisan-s-liste-poreznih-duznika-312482>

¹⁰³⁸ Poslovni dnevnik, 9.9.2015. Direktor propalog RVR-a sudi se zbog 'šupljih dežurstava', dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/direktoru-propalog-rvr-a-sudi-se-zbog-supljih-dezurstava-301480>

¹⁰³⁹ Poslovni dnevnik, 14.12.2006. HŽ-ova tvrtka primjer uspješne prodaje outsourcing usluga, dostupno na:

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/hz-ova-tvrtka-primjer-uspjesne-prodaje-outsourcing-usluga-29170>

¹⁰⁴⁰ Интернет страница фирме: <http://www.finags.hr/>

¹⁰⁴¹ Претрага на сајту Хрватске господарске коморе:

<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/osnovniPodaci/view?clId=91235128&rfrshparam=1509835318995>

ове фирме су Министарство знаности, образовања и спорта, Министарство рада и мировинског сустава, те Министарство градитељства. Током 2015. године, добила је, са АДК Заштитом, 70% јавних набавки услуга обезбеђења.¹⁰⁴² Наручиоце из приватног сектора чини 14 банака, ВИПНет, ИНА, те бројни привредни и финансијски субјекти. Запослени тврде да су плате уредне и не касне, али да су у просеку са другим фирмама.¹⁰⁴³ У транспорту новца су им конкуренција Сокол Марић и Секуритас, док у пословању са државом конкуренти су и АДК заштита. На челу фирме се налази Ведран Сабол, који је био заменик претходника Душана Томашевића. Обојица су претходно радили у Финансијској агенцији, а Сабол је радио и у осигуравајућим кућама, као дипломирани економиста.¹⁰⁴⁴ Тако и квалификације менаџмента осликавају историјат фирме која се развила из финансијске институције, па је потом ширила пословање ка сектору обезбеђења.

У развоју и опстанку фирми за обезбеђење постоји неколицина правилности, која се махом огледа у политичкој повезаности са странкама на власти, што у Хрватској, што у појединим деловима Хрватске, што је битно утицало на развој пословања фирми. Друга правилност се огледа у менаџменту фирми. Овим фирмама управљају бивши припадници полиције, ређе војске, који су се углавном истакли током рата и сврставају се у ред бранитеља. Има примера где су фирме оснивали спортисти разноразних борилачких вештина, но ту је трансфер ишао од спорта, преко телохранитеља, до укрупњавања капитала до нивоа фирме за обезбеђење. Трећу врсту чине „претекли кадрови“ из доба друштвене самозаштите у фирмама које су се успешно приватизовале. Специфичну тежину заштитарству у Хрватској даје и породична нота, која се огледа у ангажовању деце и супружника пословима обезбеђења.

¹⁰⁴² Večernji list, 16.9.2015. Državni zaštitari čuvaju čak 70% Vladinih zgrada, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/drzavni-zastitari-cuvaju-cak-70-vladinih-zgrada-1024977>

¹⁰⁴³ Исказ запосленог, преузето са форума HRVATSKI ZAŠTITARI: <http://hr-zastitari.forum.st/t459-fina-gs-zastitari>

¹⁰⁴⁴ Zaštita, 3.4.2015. Fina GS dobila novog predsjednika Uprave, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/fina-gs-dobila-novog-predsjednika-uprave,16355.html>

6.2.4.4. Радници обезбеђења

Скупину радника обезбеђења (заштитара, чувара, особља техничке заштите као и уполслених у самозаштитним делатностима) чини око 35.500 људи.¹⁰⁴⁵ Ова групација има својих сличности али и разлика у погледу услова рада и примања. У зависности од уговореног посла, пословања са јавном или приватном установом, броја расположивих колега и слично, цене рада варирају. У даљем тексту посветићемо се опису услова рада радника обезбеђења, њиховом профилу, активизму, као и чиниоцима који утичу на њихов положај. Посебну пажњу ћемо посветити синдикалном организовању, штрајку и колективном уговору, те какве су њихове последице по положај радника.

По оцени радника обезбеђења¹⁰⁴⁶ највећи број уполсленика овог сектора има преко 40 година старости. Ту виде и један од кључних разлога одсуства протеста због лоших плата, јер се у тим годинама посао, па тако и заштитарски, лако губи, али тешко проналази. Као златно време заштитарства запослени препознају средину 90-их година. У таласима приватизације¹⁰⁴⁷ који су уследили, ратна догађања и пропадања државних фирми, новој власничкој класи циљ је био куповина земљишта и ресурса, уз отпуштање запослених, а то је требало осигурати обезбеђењем. Тада су фирме за обезбеђење запошљавале доста људи, а плате су биле добре. Средином друге деценије 2000-их радници раде за суму између 2.500 и 3.000 куна (између 330-400 евра), уз бројне прековремене сате. Заправо, велике промене у стандарду се одвијају од 2012. године, када се мења закон којим се уређује наплата пореза, те се ПДВ подиже на 25%. Такође, измене прописа о јавним набавкама су довеле до избора услуга обезбеђења по критеријуму најниже цене, а к томе треба додати и да је консолидација државних финансија кроз смањење трошкова за 5 милијарди довела до стагнирања инвестиција, што је имало за последицу и мању набавку услуга

¹⁰⁴⁵ Излагање председника Цеха заштитара Дамира Фунчића, „Civil-Military Relations: Seminar on P(M)SC III, 8-10 April 2015, RACVIAC

¹⁰⁴⁶ Ставови радника обезбеђења изнети на сајту Hr-Zastitari, доступно на: <http://hr-zastitari.forum.st/t251p75-kako-je-u-akd-u>

¹⁰⁴⁷ О приватизацији у Хрватској видети детаљније у делу 5.1. Промене у политичкој и у економској сфери до 2000. године

обезбеђења.¹⁰⁴⁸ Тренд опадања плате који је у 2013. довео до пада са 4.5 – 5 евра по сату на 4-3.5 евра по сату има даљу тенденцију опадања. Заправо, виши ниво плата донекле је био гарантован и колективним уговором који је био на снази од 2008. – 2011. године, када је истекао.

Хрватска се може похвалити првим колективним уговором за службе обезбеђења. Како је већ помињано, АКД Заштита и Сокол Марић, као највеће фирме у 2008. години, склопиле су Колективни уговор (КУ) са четири синдиката који штите права радника у овој бранши.¹⁰⁴⁹ Министар је проширио уговорну обавезу на цео сектор. Тиме је први пут регулисана минимална цена рада, те утврђен ниво од 5% повећања за рад недељом, односно 15% за прековремене сате, те разна друга примања. Цена рада по КУ износила је 17 куна по сату за послове заштите без оружја, док се за послове заштите са оружјем плаћа 19 куна. Најнижи је радни сат чуварских послова, који је плаћен 16 куна, док се за пратњу новца плаћа 25 куна по сату, а за телохранитељске послове чак 32 куне на сат.¹⁰⁵⁰ Постојала је зебња да ће се овим уговором угасити мање фирме које су оптуживане за „дампинг“, односно рад испод цене исплативости, уз утају пореза. Те 2008. пословало је око 239 фирми у овом сектору, док их је у 2016. години око 180. Уговор је истекао 2011. године те су обе стране предложиле продужење уговора, али га Министар није одобрио, а Сокол Марић није подржао продужење КУ, а чак је укинуо и Кућни колективни уговор, чиме је могућност примене КУ у сектору стављена ван снаге.¹⁰⁵¹ По тврдњи Марића, КУ и ККУ су били орочени, те је истеком рока престала и обавеза, а да се у цене на тржишту услуга обезбеђења пале, те да су тога свесни и синдикати.¹⁰⁵²

Када је реч о синдикалном организовању, треба имати у виду да је у делатности приватног обезбеђења активно неколико синдиката. Међу њима се

¹⁰⁴⁸ Излагање председника Цеха заштитара Дамира Фунчића, „Civil-Military Relations: Seminar on P(M)SC III, 8-10 April 2015, RACVIAC

¹⁰⁴⁹ Poslovni dnevnik, 2.10.2008., Kolektivni ugovori gase čak 230 zaštitarskih tvrtki, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/kolektivni-ugovori-gase-čak-230-zastitarskih-tvrtki-94263>

¹⁰⁵⁰ Poslovni dnevnik, 29.9.2008., Kolektivni ugovor za zaštitare, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/vijesti/kolektivni-ugovor-za-zastitare-93951>

¹⁰⁵¹ Излагање председника Цеха заштитара Дамира Фунчића, „Civil-Military Relations: Seminar on P(M)SC III, 8-10 April 2015, RACVIAC

¹⁰⁵² Poslovni dnevnik, 20.1.2013. Zlatko Marić: Većina državnih tvrtki zadaje mi glavobolju, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/vecina-drzavnih-tvrtki-zadaje-mi-glavobolju-od-ceha-nikakve-koristi-a-linic-me-ignorira-227780>

посебно истиче Републички синдикат радника Хрватске (РСРХ), који броји око 2000 припадника обезбеђења из 49 фирми.¹⁰⁵³ Поред њега су склапању колективног уговора допринели и Синдикат хрватских заштитара и чувара, Самостални синдикат Хрватске и Самостални синдикат радника у комуналним и другим делатностима.¹⁰⁵⁴ До преговора се дошло „белом штрајком заштитара“ у организацији ових синдиката, а штрајк су подржали и припадници полицијског синдиката.¹⁰⁵⁵ Иако синдикати успевају да каналишу интересе запослених, одређена резерва у популацији радника обезбеђења према овом ангажману је видљива. Наиме, чак ни сво чланство синдиката не излази на гласање за синдикалне поверенике па су тако ови избори 2014. године пропали јер: *„избори за чланове повјереништва у твртки АКД Заштита нису ваљани јер је гласовао само 71 члан од укупно 384 чланова који су били уписани у попис бирача... у твртки Секуритас Хрватска... је гласовало 67 чланова од укупно 243 чланова,... у Сокол-Марићу избори нису ваљани јер је гласовао само 41 члан од укупно 176 чланова“.*¹⁰⁵⁶ Сенку на пословање синдиката баца и смена некадашњег председника РСРХ због оптужби за финансијске малверзације.¹⁰⁵⁷ Иначе су мишљења радника о синдикалним вођама на стакленим ногама, па се тако многи подсећају некадашњих лидера синдикалних покрета у Хрватској¹⁰⁵⁸ попут Бориса Кунста и Нике Гуњине, који су из синдиката прешли у политику (Кунст, ХДЗ) или из политике у синдикат (Гуњина, ХДЗ),¹⁰⁵⁹ тумачећи такво поступање као „издају“. С друге стране, поверење у рад синдиката опада како се одмакне из Загреба, јер се посао теже налази ван престонице, те став једног заштитара болно подсећа на реалност: *“Док си сам, без обитељи, док си млад све је лако, али када пређеш 45 онда*

¹⁰⁵³ Zaštita, (2008), Ne isključujemo mogućnost potpunog štrajka zaštitara, Broj 4, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2008/9/intervju-miomir-jacimovic.36.1118.html>

¹⁰⁵⁴ Zaštita, 26.1.2011., Potpisan Temeljni granski kolektivni ugovor za zaštitarsku djelatnost, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/potpisan-temeljni-granski-kolektivni-ugovor-za-zastitarsku-djelatnost.11797.html>

¹⁰⁵⁵ Dnevnik, 22.8.2008., Sindikat policije podržava štrajk zaštitara, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/sindikat-policije-podrzava-bijeli-strajk-zastitara-i-cuvara.html>

¹⁰⁵⁶ Zaštita, 15.5.2014. Porazna statistika izbora u zaštitarskom sindikatu, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/porazna-statistika-izbora-u-zastitarskom-sindikatu.15416.html>

¹⁰⁵⁷ Poslovni dnevnik, 5.3.2012. Vehar odbacuje tvrdnje o zloupotrebi sindikalnog novca, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/vijesti/vehar-odbacuje-tvrdnje-o-zloupotrebi-sindikalnog-novca-198598>

¹⁰⁵⁸ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t243p25-sindikat-ravan-nuli>

¹⁰⁵⁹ Net.hr, 08.10.2010., Koliko su se ‘opernatili’ bivši šefovi sindikata?, dostupno na: <http://net.hr/danas/novac/koliko-su-se-opernatili-bivsi-sefovi-sindikata/>

си осуђен на трпљење. Још када си у Славонији нови посао је раван добитку на лоту, значи никакав.”¹⁰⁶⁰

Као генератори промена, синдикати су успешно извели “бели штрајк” 2008. године.¹⁰⁶¹ Међутим, појам „штрајка заштитара“ фигурирао је неколицину пута у дневно политичком дискурсу Хрватске. Током 2007. године запослени у АКД Заштити претили су штрајком, па је исти у задњи час отказан споразумом који је склопљен између РСРХ и АКД Заштита а који се тицао исплате накнаде превоза и стимулације.¹⁰⁶² У 2014. години је такође најављиван штрајк, где су апострофиране последице избора услуга обезбеђења по критеријуму најниже цене, са нагласком на то како се то рефлектује на раднике. Међутим, осим ових финансијских захтева, истакнути су и захтеви о условима рада, забрани „рушења цена“, проблема рада додатних послова радника обезбеђења и контрола отварања нових фирми од стране особа које су били власници пропалих фирми.¹⁰⁶³ Овим штрајковима треба додати и ангажман заштитара са благословом власника: протест заштитара Сокол Марића 2003. године, против привилегованог положаја АКД Заштите која је обезбеђивала државне објекте, а што је тада усвојеним законом постало доступно и приватним фирмама за обезбеђење, а не само државним.¹⁰⁶⁴

Разлози за покретање штрајкова су пре свега материјалне природе. Неколико синдиката функционише, од којих најзначајнији броји око 2.000 радника обезбеђења, од процењених 17.000. Ипак, старосна структура радника, те њихов могући ангажман у другим областима (рад у грађевинској индустрији по окончању смене, нпр.), као и нестабилно тржиште радне снаге утиче битно на потенцијал за штрајк. Наиме, иако се прича да Хрватској недостаје заштитара,¹⁰⁶⁵ разликује се положај заштитара у

¹⁰⁶⁰ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t243p25-sindikaravan-nuli>

¹⁰⁶¹ Poslovni dnevnik, 22.8.2008. Bijeli štrajk zaštitara, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/komentari/bijeli-strajk-zastitara-89938>

¹⁰⁶² Dnevnik, 25.10.2007. Otkazan štrajk zaštitara AKD Zaštite, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/otkazan-strajk-zastitara-akd-zastite.html#>

¹⁰⁶³ Večernji list, 14.3.2014. Zaštitari na koljenima, plaće ispod 2500 kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitari-na-koljenima-place-ispod-2500-kuna-926737>

¹⁰⁶⁴ Večernji list, 22.1.2003. Lučin provodi državni reket, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/lucin-provodi-drzavni-reket-729797>

¹⁰⁶⁵ Večernji list, 25.2.2016. 'Zaštitorske tvrtke oštećuju državu, a radnike tjeraju na smjenu od 12 sati za 2300 kuna mjesečno', dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitorske-tvrtke-ostecuju-drzavu-a-radnike-tjeraju-na-smjenu-od-12-sati-za-2300-kuna-mjesečno-1063204>

Загребу који може променити неколико фирми и радити у сличним условима, од заштитара који ради у другим деловима Хрватске где је тешко наћи било који посао, па тако и заштитарски.

О условима рада који прате лоша примања треба посветити пажњу. Несигурност посла у зависности од трајања уговора једна је димензија те приче. Већи проблем представља лоше организован сменски рад, када не постоји извесност смена, те радници не знају унапред када раде, а дешавало се да дођу на посао, па их врате кући јер их се превише појавило.¹⁰⁶⁶ Речима једног заштитара; „95% људи је старија од 40 година (с којим амбицијама да он иде штрајкат, када нема посла и боји се за своје радно мјесто). Баш ми се колега пожалио, АКД изгубио још један објекат, наводно има вишка људи па не знају гдје ће уопће бити распоређен. Како ми каже најрадије би да му дају отказ па на бурзу да има накнаду, јер и та накнада уз трошак путовања бива већа од плаће..Јад и биједа!!“¹⁰⁶⁷ Како су плате пале на 2300 куна, велики број људи је напустио ову професију. Из угла заштитара, неопходно је више од 1.500 заштитара колико Хрватски цех заштитара процењује. Наиме, сатнице недостајућих колега који су напустили фирму „покривају“ други запослени својим прековременим радом, исплаћеним као стимулације. Ово је могуће јер се води дупло књиговодство,¹⁰⁶⁸ па тако имамо ситуацију да “95 посто заштитара данас ради за минималац од 2600 кн, па су приморани радити прековремене сате, односно 12 сати дневно како би зарадили 3500 куна. Прековремени мјесечно износе око 100 сати.”¹⁰⁶⁹

Барем два случаја прековременог рада су дошла на странице дневне штампе. У првом случају је Инспекција рада добила признање радника обезбеђења да месечно одради преко 200 сати, а да се то у књигама не приказује тако, фирма је одлучила да овом запосленом понуди посао на много даљој локацији (острво), уз све изгледе да му путне трошкове неће надокнадити, што је требало да исходи споразумним

¹⁰⁶⁶ Исказ испитаника, радник обезбеђења

¹⁰⁶⁷ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t251p75-kako-je-u-akd-u>

¹⁰⁶⁸ Novi list, 25.2.2016., *Otvoreno pismo zaštitara Vladi: Vratite dostojanstvo koje nam je ukradeno*, dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Otvoreno-pismo-zastitara-Vladi-Vratite-dostojanstvo-koje-nam-je-ukradeno?meta_refresh=true

¹⁰⁶⁹ Radnički portal, 15.9.2016. *Sektor prekarnih radnika O teškom položaju zaštitara u Hrvatskoj danas*, , dostupno na: <https://www.radnicki.org/sektor-prekarnih-radnika/>

раскидом радног односа.¹⁰⁷⁰ У другом случају је радник сам дао отказ јер није више могао издржати темпо прековременог рада. По његовим речима то је изгледало овако: *"Радио сам у банци сваки дан по 7 сати и још сваку другу суботу. Како би попунили сатницу понекад су нас знали слати додатно на терене. С временом им је прешло у навику да нас нон стоп шалтају. Прво би ме послали од 10 до 11 у Конзум па од пол 12 у банку, затим би ме други дан ставили да радим од 7 до пол 12 у банци, па касније у Конзум од 6 до 9 и још би ме навечер слали да чувам бензинску."*¹⁰⁷¹ У таквим условима долази до премора радника, губитка концентрације и мотивације за рад.

Ипак, прековремени рад је у Хрватској изражен у туристичкој сезони на Јадрану, када је повећана потреба за радницима обезбеђења. Ова својеврсна печалба доноси приходе веће него у другим деловима земље, али да би се мерили са просечним зарадама туристичких радника од око 5000 куна, заштитари треба да раде између 300 и 350 сати месечно. У реалности, зарада варира око 4000 куна, што је испод просека туристичких радника. Подразумева се да постоји плаћени смештај и најмање један оброк дневно. Оно што овај посао карактерише јесте свакодневни прековремени рад, најчешће по хотелским комплексима, али и неадекватна опрема – униформа од синтетичких материјала и лоша обућа.¹⁰⁷²

Услови рада представљају посебну тему. У досадашњим обраћањима јавности синдикати те услове нису наглашавали. Насупрот њима, радници обезбеђења су често у медијима приказивали изглед своје опреме и службених просторија. По сведочењу једног радника, стање у фирми где ради карактеришу следеће ствари: плата касни, прековремени рад се не плаћа, забрањено је са колегама коментарисати износе плата, исплата „на црно“ на текући рачун. Још додаје да је представник синдиката запослен као контролор, да се награђује цинкарење колега, а да шефица

¹⁰⁷⁰ Novi list, 15.2.2012. Žali se na "Sokol Marić"Zaštitar inspektorima "otvorio dušu" pa dobio ponudu poslodavca: premještaj ili otkaz, dostupno na: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Rijeka/Zastitar-inspektorima-otvorio-dusu-pa-dobio-ponudu-poslodavca-premjestaj-ili-otkaz>

¹⁰⁷¹ Index, 28.6.2016. Bivši zaštitar prijavio Sokol Marića: "Radio sam 265 sati mjesečno, a nisam zaradio ni 4000 kuna", dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bivsi-zastitar-prijavio-sokol-marica-radio-sam-265-sati-mjesečno-a-nisam-zaradio-ni-4000-kuna/902748.aspx>

¹⁰⁷² Zaštita (2015) Pet tisuća kuna samo ako odrade 350 sati mjesečno!, Broj 5, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/7/pet-tisuca-kuna-samo-ako-odrade-350-sati-mjesečno!,487,15883.html>

рачуноводства скида с плате део за кредит, али кредит не уплаћује, па запослени имају проблем с банкама.¹⁰⁷³

Бројна су слична искуства радника, но ретки су се одважили да указују на проблеме, углавном се дешава да, где могу, запослени промене фирму. Познат је случај једног радника обезбеђења који је указивао на неправилности у својој фирми, те је био изложен мобингу у својој фирми, а на крају је био и претучен. На његова упозорења у МУП је утврђено да на његову штету нису остварена обележја кривичног дела, а да се за повреде из радног односа треба обратити инспекцији рада.¹⁰⁷⁴ Нападаци нису пронађени, фирма се огадила од тог поступања, али су изјавили да радник није прошао лекарски преглед, те да је због тога остао без посла, а и без отпремнине. Индикативно је да у целом поступку нису коришћени механизми које закон предвиђа за заштиту узбуњивача.

Сви побројани описи рада у сектору обезбеђења у Хрватској, и поред законске уређености, указују на селективну и недоследну примену законских прописа. Иако је колективни дух изражен кроз активности синдиката, штрајк и потписивање колективних уговора, што је ретка појава у региону, мале плате и лоши услови рада утичу да се запослени у овом сектору сналазе како знају. Једна од излазних стратегија, која је узела маха, је и одлазак на рад у иностранству. *„Конкуренција је жестока, цијена сата срамотно ниска, запосленици се дословно "газе", прописи везани за рад и радне односе не поштују, инспекција МУП-а и Министарства рада, која би требала надгледати поштивање истих, свој посао не одрађују. Све то резултира опћу бјезанију из заштитарске дјелатности, која је сведена на ниво испод услуге чишћења простора, што је узевши у обзир законске овласти заштитара, срамотно.“*¹⁰⁷⁵

Један од важних фактора који је утицао на развој ове опције био је улазак Хрватске у ЕУ, те накнадно укидање радних дозвола за грађане РХ од 2015. године у

¹⁰⁷³ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t42-v-grupa>

¹⁰⁷⁴ Slobodna Dalmacija, 12.09.2014. Novosel: Nakon što sam prijavio nezakonitosti, pretukli su me; 'Sokol': Sve je čisto, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/zadar/clanak/id/246378/novosel-nakon-sto-sam-prijavio-nezakonitosti-pretukli-su-me-sokol-sve-je-cisto>

¹⁰⁷⁵ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t515-masovni-odlasci-zastitara-iz-sokola>

Немачкој. Из Хрватског Цеха заштитара су уверени да због одлива кадра из ове професије, што у иностранство, што у исто или боље плаћене, а мање ризичне професије, мора доћи до промене стања у овој делатности. Они ово виде као подстицај за потписивање новог колективног уговора којим би се гарантовале повећане плате. У Хрватској господарској комори није се, 2015, очекивао велики одлив радне снаге.¹⁰⁷⁶ Очекивања су да ће већи одлив кадра бити у области техничке безбедности, где је ниво образовања виши, као и познавања страних језика, док језичку баријеру (познавање немачког) виде као главну уставу одливу кадра.

Да би радници могли радити у Немачкој, неопходно им је да познају немачки језик, да имају положен испит за заштитара, да имају средњу школу, а пожељно је и да нису осуђивани (документацију треба приложити преведену на немачки). Ово је неопходно послати, заједно са биографијом, на неки од огласа за посао обезбеђења које оглашава немачки завод за запошљавање.¹⁰⁷⁷ У Немачкој је потражња за овом струком, а нуди се плата од 1.800 евра месечно (8,2 – 13,4 евра на сат). Но, неопходни трошкови укључују и превод документације, похађање наставе, полагање испита, као и трошкови куповине литературе. У Немачкој се, наиме, стечено знање надограђује познавањем Немачког закона.¹⁰⁷⁸

До сада су Хрватски радници обезбеђења били у рилици да се упознају са понудама за посао у Ирској, где им се нуди плата од 1.800 евра за 180 радних сати, и у Немачкој где је цена иста, али се приде нуди 6 месеци плаћене станарине и хране.¹⁰⁷⁹ До почетка 2016. године је овај сектор напустило, према неким проценама, око 200 људи. У Секуритасу процењују да је њихову фирму напустило око 30-ак запослених који су отишли у иностранство, а Сокол Марић је изгубио између 40 и 50

¹⁰⁷⁶ Zaštita (2015), Ukidanje radnih dozvola zvono je za uzbunu, Broj 5, dostupno na:

<http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/7/ukidanje-radnih-dozvola-zvono-je-za-uzbunu,487,15885.html>

¹⁰⁷⁷ Zaštita (2015), Četiri koraka do posla zaštitara u Njemačkoj, Broj 8, dostupno na:

<http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/12/cetiri-koraka-do-posla-zastitara-u-njemackoj,519,16780.html>

¹⁰⁷⁸ EUskola, 19.2.2017. Posao zaštitara-Njemačka-Smještaj prva 3 mjeseca+brutto satnica do 12€ dostupno na: <https://www.euskola.com/2017/02/19/posao-zastitara-njemacka-smjestaj-prva-3-mjesecabrutto-satnica-do-12e/>

¹⁰⁷⁹ Lider, 30.4.2016, Vlasnici zaštitarskih tvrtki ne mogu sačuvati svoje radnike od bijega u EU, dostupno na: <https://lider.media/aktualno/tvrtke-i-trzista/poslovna-scena/vlasnici-zastitarskih-tvrtki-ne-mogu-sacuvati-svoje-radnike-od-bijega-u-eu/>

радника који су отишли или да раде на мору, или у Немачкој.¹⁰⁸⁰ Овакав одлив радне снаге утиче на покривеност тржишта, а интензивира се током туристичке сезоне, када радници обезбеђења оду на приморје да раде. То на крају исходи прековременим радом и исплатом стимулација, где на крају трпе радници обезбеђења, трпи квалитет обезбеђења, а једино власник има профит.

6.2.5. Однос са државом

Да би описали однос државе са приватним сектором обезбеђења, представићемо регулаторну и контролну улогу државе, као и сарадњу са државом. У области регулативе било је речи о законима који уређују област приватног обезбеђења, те је указано да у Хрватској није, за разлику од Србије, постојао дисконтинуитет у регулативном оквиру. Закони су мењани да би одговорили на подстицаје тржишта, развоја, али и евро интеграција. Оно што је интересантно на овом месту указати јесте постојање ширег регулаторног оквира. Ради се о законима и различитим подзаконским актима који препознају и интегришу деловање приватног обезбеђења у појединим областима. Овде се при том не мисли на системске законе, већ о законским решењима који пружају основ за закључивање да се ради о систему безбедности у коме је приватно обезбеђење препознат актер.

Да се речено није фраза, може се утврдити када се има у виду број закона и других аката који упућују на приватно обезбеђење. Један од важнијих је Закон о минималним увјетима заштите у пословању с готовим новцем и вриједностима¹⁰⁸¹ који је прописивао обавезу коришћења физичког обезбеђења за све финансијске установе попут банака и мењачница. То је био велики стимуланс за сектор приватне безбедности јер су клијенти били законом условљени да ангажују фирме са тржишта или да креирају своје унутрашње самозаштитне службе. Овај закон је потом обликовао и тржишну праксу осигуравајућих кућа да стимулишу улагање у

¹⁰⁸⁰ Став радника обезбеђења, пренето са портала: <http://hr-zastitari.forum.st/t515-masovni-odlasci-zastitara-iz-sokola>

¹⁰⁸¹ Zakon o minimalnim uvjetima zaštite u poslovanju s gotovim novcem i vrijednostima, "Narodne novine", broj 173/03, 150/05

обезбеђење нудећи повољније услове осигурања имовине.¹⁰⁸² У међувремену је овај пропис укинут и замењен Законом о заштити новчарских институција¹⁰⁸³ који се разликује у појединим елементима, али кроз чији текст се „провлачи“ приватно обезбеђење, односно физичка и техничка заштита, и упућује на Закон о приватној заштити. Неки од елемената заштите коју пружају фирме за обезбеђење прецизирани су и Правилником о попису норми у подручју примјене закона за заштиту новчарских институција.¹⁰⁸⁴ Тако постављеним условима, возила за пренос новца морала су бити блиндирана, имати ГПС, а новац је морао имати електрохемијску заштиту, док је за наоружано обезбеђење услов био да носе панцире. Примећен је, у наредној години, пад пљачки ових објеката, те је у 2004. години опљачкана само једна банка, девет мењачница и 12 пошти, што је трипут мање него 2002.¹⁰⁸⁵ Нажалост, колико је то повећало безбедност транспорта новца, те одбило криминалце у покушају да пљачкају ове објекте, тако је и црна хроника забележила велики број фаталних исхода пљачки по Хрватској. У осам најкрвавијих пљачки у Хрватској до 2009. године, погинуло је четири радника обезбеђења, двоје људи, два полицајца су погинула а још пет их је рањено, а том броју треба додати и три мртва разбојника и једног рањеног.¹⁰⁸⁶

Даље, Закон о оружју¹⁰⁸⁷ на неколико места специфично издваја заштитаре (чувари и техничари не смеју да носе оружје) и уређује права и обавезе које они имају у погледу држања и ношења оружја, док за обављање послова са оружјем упућују на одредбе Закона о приватној заштити. Законом о јавном окупљању¹⁰⁸⁸ прописује се, чланом 16, обавеза редарске службе приликом организације јавног окупљања, те се предвиђа могућност „поверавања редарских послова трговачком друштву регистрованом за обављање заштитарске делатности“. Сличне су и одредбе

¹⁰⁸² SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity? SEESAC 2005, p.41

¹⁰⁸³ Закон о заштити новчарских институција, “Narodne novine“, број 56/15

¹⁰⁸⁴ Правилник о попису норми и прихваћених правила струке у примјени заштите новчарских институција, “Narodne novine“, број 102/2016

¹⁰⁸⁵ Večernji list, 23.3.2004. Zbog porasta pljački u kladionicama zaštitari, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/zagreb/zbog-porasta-pljacki-u-kladionicama-zastitari-751582>

¹⁰⁸⁶ Index, 6.5.2009. Crna top lista: Osam najkrvavijih pljački u Hrvatskoj, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/crna-top-lista--osam-najkrvavijih-pljacki-u-hrvatskoj-/432635.aspx>

¹⁰⁸⁷ Закон о оружју, “Narodne novine“, број 63/07

¹⁰⁸⁸ Закон о јавном окупљању, “Narodne novine“, број 128/99, 90/05, 139/05, 150/05, 82/11, 78/12

Закон о спрјечавању нереда на спортским натјечањима¹⁰⁸⁹ где се чланом 6 предвиђа могућност „ангажовања заштитара“ из регистроване фирме, док се, у члану 7 прописује обавеза ангажовања 30 посто редара из редова „заштитара“ када се такмичење одржава између две жупаније, државе, или кад се ради о високо ризичном догађају. Релевантан је Закон о критичним инфраструктурама¹⁰⁹⁰ по коме је уређено преузимање контроле путника и пртљага у саобраћају, а посебно на аеродромима. У вези са овим захватом објеката заштите овог закона треба споменути и пропис који произлази из Закона о одбрани, а то је Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље.¹⁰⁹¹ Овим Правилником се идентификују надлежни актери за заштиту критичне инфраструктуре, те је чланом 19 утврђено да „службу заштите објекта могу водити правне особе регистриране за обављање послова заштите или властита служба заштите.“ Закон о играма на срећу¹⁰⁹² прописује чланом 43 обавезу осигурања телесне заштите играчима и посетиоцима у складу са законом којим је уређена делатност приватног обезбеђења. Ова обавеза даље је разрађена и Правилником о просторним и техничким увјетима за приређивање игара на срећу у касинима, на аутоматима и уплатним мјестима кладионица.¹⁰⁹³

Ово је тек део прописа у којима је препозната професија заштитара и чија законска решења интегришу и Закон о приватној заштити. Такође, постоје и прописи који се примењују на сектор приватног обезбеђења, а који га не именују дословце, јер се ради о регулацији специфичних области делања. Тако су упосленици ових фирми подложни одредбама Закона о раду, Закона о заштити на раду, Закона о заштити од пожара, Закона о заштити околиша, Закона о тајности података, Закона о нормизацији, те закона којим се уређују поступци јавних набавки.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁹ Закон о спрјечавању нереда на спортским натјечањима, “Narodne novine“, број 117/03, 71/06, 43/09, 34/11

¹⁰⁹⁰ Закон о критичним инфраструктурама, “Narodne novine“, број 56/13

¹⁰⁹¹ Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље, “Narodne novine“, број 120/1999

¹⁰⁹² Закон о играма на срећу, “Narodne novine“, број 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14

¹⁰⁹³ Правилник о просторним и техничким увјетима за приређивање игара на срећу у касинима, на аутоматима и уплатним мјестима кладионица, “Narodne novine“, број 38/2010

¹⁰⁹⁴ Детаљније о законима и подзаконским актима који се односе на област приватног обезбеђења на страници Хрватског цеха заштитара: <http://hcz.hr/normativni-propisi/>

Своју контролну функцију држава спроводи преко неколико различитих институција. Примарну контролну улогу има предлагач Закона о приватној заштити, а то је МУП РХ. У области контроле радно-правног статуса и услова рада за контролу је надлежна Инспекција рада. Када је реч о јавним набавкама којима се добија значајан део послова у овом сектору, а троши се државни новац, једну од улога има и Државна комисија контролу поступака јавних набавки.

На основу података МУП-а из 2005. године¹⁰⁹⁵ спроведено је 98 надзора над фирмама за обезбеђење, као и 84 надзора унутрашњих чуварских служби и 23 надзора над пословима фирми техничке заштите. По местима рада служби обезбеђења спроведено је чак 857 надзора, а у девет надзора је провераван рад центара за обуку. Исход надзора је био следећи: 17 решења о отклањању неправилности у фирмама, 12 решења о отклањању неправилности у унутрашњим службама и три решења у фирмама техничке заштите. Поднето је 93 прекршајне пријаве према фирмама, 30 прекршајних пријава према унутрашњим службама и седам према фирмама за техничку заштиту. Подаци МУП-а нису увек упоредиви, с обзиром на то шта ова институција објављује у својим извештајима. Тако је у Годишњем извештају за 2014. годину обављено 6.865 прегледа према одредбама из Закона о приватној заштити.¹⁰⁹⁶ Нема података који претходе овој години, а изнета бројка делује прилично штуро у поређењу са информацијом из 2005. године. Ипак, Извештај за 2015. годину је нешто детаљнији, те се грађани могу обавестити да је МУП у том периоду издао 34 одобрења привредним друштвима за обављање послова приватне заштите, као и 8 одобрења за рад подружница фирми, 8 одобрења за рад фирми техничке заштите, те три одобрења за рад детектива. Те године је издато и шест решења о забрани рада фирми за приватно обезбеђење, а 154 решења је издато о „незабрани рада“ привредним друштвима за приватно обезбеђење. Даље се наводи да је примљено 428 захтева за сагласност на процену угрожености финансијских

¹⁰⁹⁵ Подаци о спроведеним надзорима преузети из публикације: Добрановић Ж., Михаљевић Б. (2008) Приватна заштита у норми и пракси, Велеучилиште Велика Горица, стр. 139

¹⁰⁹⁶ МУП РН, Извјешће Министра унутарњих послова о обављању полицијских послова у 2014. години, стр. 20, доступно на:
<https://www.mup.hr/public/documents/Planovi%20i%20izvje%C5%A1%C4%87a%20rada/Izvje%C5%A1%C4%87e%20ministra%20unutarnjih%20poslova%20o%20obavljanju%20policijskih%20poslova%20u%202014.%20godini.pdf>

институција, а да је у 98 случајева укинута та сагласност. Давана су мишљења и на чување објеката са оружјем (5), за оклопна возила (14), сигурносне сефове (5), а дато је 12 решења на издавање сагласности на сигурносне планове радиоактивног материјала.¹⁰⁹⁷ Из наведеног проистиче да су за мерење надзорне улоге МУП-а најрентабилнији подаци који показују праксу у 2005. години, а ти су подаци добијени на захтев странке, дакле нису објављени на проактивној основи. Из приложеног се види и одсуство стандардизованог извештавања о надзорној улози Министарства над сектором приватне безбедности. Ове бројке делују скромно спрам изјаве помоћнице Министра унутрашњих послова Инес Крајчак из 2015. године да „МУП годишње спроведе око 3.500 инспекцијских надзора“.¹⁰⁹⁸

О контроли Инспектората рада нема сувислих података. Разлог лежи у томе што у јавно доступним извештајима о раду овај орган не води засебну евиденцију о делатности обезбеђења, већ да податке везане за инспекцијске надзоре води по 21 подручју делатности у складу с Националном класификацијом дјелатности 2007.¹⁰⁹⁹ Тако у подручју „Административне и помоћне услужне делатности“ има 39 различитих разреда међу које спада и делатност приватне заштите.¹¹⁰⁰ Стога, закључивање на основу података из ових извештаја могу бити узета са резервом као појава детектована у различитим услужним делатностима, па тако и у делатности приватног обезбеђења. У Извештају за 2015. годину¹¹⁰¹ стоји податак да је спроведено 40 инспекцијских надзора у области заштите на раду (стр. 18) и 55 у области радних односа (стр. 14). Извештаји нису једнако структурисани по годинама, те за 2014. годину немамо никаквих посебно издвојених података о административним и помоћним услужним делатностима, док за 2016. годину постоји

¹⁰⁹⁷ MUP RH, Godišnje izvješće o radu za 2015. godinu, dostupno na:

<https://www.mup.hr/public/documents/Planovi%20i%20izvje%C5%A1%C4%87a%20rada/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20za%202015.%20godinu.pdf>

¹⁰⁹⁸ Zastita (2015) Rast tržišta uvjetuje potrebu za dodatnom zaštitom, Broj 6, dostupno na:

<http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/9/rast-trzista-uvjetuje-potrebu-za-dodatnom-zastitom.501,16159.html>

¹⁰⁹⁹ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. - NKD 2007, Narodne novine br. 58/2007

¹¹⁰⁰ Електронска комуникација са Инспекторатом рада, 7.11.2017.

¹¹⁰¹ Inspektorat rada, Izvješće o radu Inspektorata rada u 2015., dostupno na: www.mrms.hr/wp-content/uploads/2016/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-Inspektorata-rada-u-2015.-godini-2.4.16.-KONA%C4%8CNO.pdf

једино податак о 14 лакше и теже озлеђених у овим делатностима.¹¹⁰² Став радника обезбеђења спрам надзора који спроводи овај орган је илустративан: „Државни инспектори, тј. инспекторати рада не излазе на терен, на објекте које заштитари чувају. Они свој долазак најаве у фирме које мисле контролирати и тако власницима фирми дају довољно времена да среде папире, да све изгледа исправно. Када би дошли на објекте увјерили би се у супротно од онога што су затекли у управама заштитарских фирми.“¹¹⁰³

Једно од контролних тела, када је реч о набавци услуга обезбеђења путем јавних набавки, јесте Државна комисија за контролу поступака јавних набавки.¹¹⁰⁴ Рад овог тела уређен је Законом о Државној комисији за контролу поступака јавних набавки,¹¹⁰⁵ а улога ове Комисије у поступцима жалби уређена је у Закону о јавним набавкама¹¹⁰⁶ где је чланом 99 прописано да одлука о одабиру, уколико је поднета жалба, постаје извршна даном достављања одлуке Државне комисије. Чланом 171 истог закона је уређено да ово тело има рок од 30 дана за доношење одлука у поступку жалби. Ефекте рада овог тела можемо анализирати на основу доступних података о њеном поступању у вези са жалбама на набавке услуга физичко-техничке заштите у периоду од почетка 2013. године до краја 2016. године (Табела 5). Евидентно је да неке фирме, више од осталих, користе овај механизам не би ли остварили заштиту својих права или пак утицали на избор у неким наредним поступцима набавки, како би наручиоца поштедели утрошка средстава и времена у поступку жалбе. У врло ретким случајевима се радило о оправданим жалбама, а махом су одбациване као неуредне или неосноване, док је основ жалби у већем броју случајева био измена документације у поступку надметања, као и одлука о

¹¹⁰² Inspektorat rada, Izvješće o radu Inspektorata rada u 2016., str. 47, dostupno na: www.mrms.hr/wp-content/uploads/2014/03/Izvjesce-o-radu-Inspektorata-rada-u-2016-godini-s-prilozima.pdf

¹¹⁰³ Novi list, 25.2.2016., Otvoreno pismo zaštitara Vladi: Vratite dostojanstvo koje nam je ukradeno, dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Otvoreno-pismo-zastitara-Vladi-Vratite-dostojanstvo-koje-nam-je-ukradeno?meta_refresh=true

¹¹⁰⁴ Интернет страница овог органа: <http://www.dkom.hr/>

¹¹⁰⁵ Zakon o Državnoj komisiji za kontrolu postupaka javnih nabavki, “Narodne novine“, broj 18/2013

¹¹⁰⁶ Zakon o javnim nabavama, “Narodne novine“, broj 90/2011

одабиру.¹¹⁰⁷ Из наведеног следи закључак да се ретко поништава одлука о додели уговора, што би могло да упућује на добар рад службеника за јавне набавке.

Табела 5: Преглед исхода жалбених поступака вођених пред Државном комисијом за контролу јавних набавки

	2013 ¹¹⁰⁸	2014 ¹¹⁰⁹	2015 ¹¹¹⁰	2016 ¹¹¹¹
Број поднетих жалби	26	43	24	14
Обустављени поступци	3	2	1	2
Поништено решење наручиоца	6	5	7	1
Одбијена или одбачена жалба	17	36	15	11
Од тога подносиоци:				
Сокол Марић	5	12	4	9
АКД Заштита	7	7	7	1
В Група	2	7	1	3

Имајући у виду презентовано, тачније ко су најчешћи жалиоци, остаје упитно колико се овај механизам заштите заправо користи, и није ли његова примена нефункционална. Да ли одређене фирме „олако посежу“ за овим механизмом, не би ли наручиоцима и конкуренцији представиле као очекиван исход жалбу овом телу у случају да њима није додељен уговор? Као потврду изнете сумње указаћемо на догађај из 2013. године, када је фирма АКД Заштита добила посао у Хрватској пошти, спуштајући цену. На то се фирма Сокол Марић жалила, те се поступак по жалби одужио чак 9 месеци. И поред тога што је жалба одбијена као неоснована, Сокол Марић је наставио да пружа услуге обезбеђења Пошти током поменутих 9

¹¹⁰⁷ За разлику од примера из Србије, ни у једном случају се фирме нису жалиле на неувобичајено ниске цене конкуренције

¹¹⁰⁸ Државна комисија за контролу поступака јавних набавки, претрага за 2013. годину, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2013&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=Usluge&upisnikInt=1&predmet=>

¹¹⁰⁹ Државна комисија за контролу поступака јавних набавки, претрага за 2014. годину, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2014&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

¹¹¹⁰ Државна комисија за контролу поступака јавних набавки, претрага за 2015. годину, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2015&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

¹¹¹¹ Државна комисија за контролу поступака јавних набавки, претрага за 2016. годину, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2016&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

месеци, јер је та фирма претходно имала уговор, а цене радног сата по том уговору су биле веће од уговорених цена са АКД Заштитом, те је Сокол Марић доходовао током поступка жалбе, више него што би зарадио да је он добио уговор.¹¹¹²

У погледу контроле, указујемо и на два аспекта којима је више допринело тржиште него држава. С једне стране имамо менаџере сигурности унутар јавних и приватних фирми, док с друге стране имамо стимуланс улагању у безбедност захваљујући осигуравајућим кућама. Када је реч о менаџерима сигурности, они су заступљенији у приватном него у јавном сектору, а имају и регистровану „Хрватску удругу менаџера сигурности.“¹¹¹³ Удруга је основана 2007. године са циљем „унапређења професије менаџера сигурности, промоције сигурносне културе, подизања укупне сигурности те развоја партнерства између јавног и приватног сектора сигурности у Хрватској.“¹¹¹⁴ Први човек овог удружења био је Ален Остојић који је имао десетогодишње искуство рада у полицији, да би након тога био у Министарству gospodarства, рада и подuzетништва на функцији начелника за сигурносне послове. Други чланови новоуспостављене удруге такође долазе из безбедносних структура банака, лутрија или фирми за обезбеђење. Заправо, главни задатак ове бранше јесте у откривању и отклањању девијација у обезбеђењу и унапређењу квалитета услуга обезбеђења. У погледу осигуравајућих кућа, треба истаћи да се полисе осигурања (уз мања или већа одступања) разликују спрам ангажовања система заштите. Тако ове куће дају боље услове правним лицима која су уложила у заштиту своје имовине, него онима које нису јер је код ових других ризик од штете већи. На тржишту Хрватске послује 25 фирми за осигурање, а међу најважније у погледу неживотног осигурања за 2015. годину, убрајају се: Кроација осигурање (Croatia osiguranje), као водећа кућа у овој области (31% тржишта), те Еурохерц (Euroherc) са 14% тржишта и Алајанз (Allianz) са 11,3% тржишта.¹¹¹⁵ Друге осигуравајуће куће су Ђенерали осигурање (Generali osiguranje), Граве (Grawe

¹¹¹² Poslovni dnevnik, 18.9.2013. AKD zaštita dobila posao u Hrvatskoj pošti spustivši cijenu za čak 68 posto, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/akd-zastita-dobila-posao-u-hrvatskoj-posti-spustivsi-cijenu-za-cak-68-posto-252341>

¹¹¹³ Интернет страница удружења: <http://www.uhms.hr/>

¹¹¹⁴ Poslovni dnevnik, 26.3.2007. Osnovana udruga hrvatskih menadzera sigurnosti, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/karijere/osnovana-udruga-hrvatskih-menadzera-sigurnosti-37866>

¹¹¹⁵ Tportal.hr, 12.01.2016, Evo kako su lani poslovale domaće osiguravajuće kuće, dostupno na: <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/evo-kako-su-lani-poslovale-domace-osiguravajuce-kuce-20160112>

Hrvatska), Уника (UNIQA), Триглав осигурање, Јадранско осигурање и Меркур осигурање.¹¹¹⁶ Чини се да је уједначенија расподела тржишта утицала и на стимулативније политике осигуравајућих кућа, што је на крају довело и до свести о значају улагања у приватно обезбеђење, те до важности менаџера безбедности као „везне особе“ између фирми за обезбеђење, матичне фирме и осигуравајућег друштва.

Сарадња државе и приватног сектора безбедности може бити формална и неформална. Формална сарадња произлази из законских обавеза, а то су пак, обавезе надзора, односно извештавања, полагања испита, као и превентивне активности успостављања јавне сигурности. Неформални односи су условљени динамиком тржишта, а своде се на размену радне снаге између сектора јавне и сектора приватне безбедности.¹¹¹⁷

На нивоу преузимања послова од јавног сектора, сарадња јавног и приватног сектора је изражена превасходно у области техничке заштите, где се штићеним просторима прибављају модернији технички системи, а с друге стране „ослобађа“ се део полицијског људства који може бити кориснији у другим областима. Од када је преношењем одредаба европског законодавства у прописе који регулишу авио саобраћај дозвољено приватном обезбеђењу да контролише путнике и пртљаг, сарадња са МУП се интензивирала у обукама људства и менторисању на аеродромима. С друге стране, подстицају сарадњи са МУП-ом долазе из сектора приватне безбедности. Представници фирми за обезбеђење, самостално и преко Цеха заштитара, сарађивали су у изради нацрта новог закона којим се регулише приватно обезбеђење. Но, након јавне расправе одржане током 2014. године, стало се са радом на Нацрту иако је имао нека савремена решења која су била усклађена са донетим прописима, попут особља заштите критичне инфраструктуре. Од државе се једино могла чути аргументација да се, две године након одржане расправе, заједно са струковним удружењима требају утврдити стратешки циљеви и смер у којем би приватна заштита у РХ у будућности требала ићи, а да се, речима Министра Орепића

¹¹¹⁶ Исказ испитаника, новинар

¹¹¹⁷ Добрановић Ж., Михаљевић Б. (2008) Приватна заштита у норми и пракси, Велеучилиште Велика Горица, стр. 140

из 2016. *“Текст приједлога Нацрта Закона се уређује и припрема за провођење даљње процедуре која укључује и provedбу процеса учинака прописа којим се утврђује оправданост доношења и процјењују трошкови примјене“*.¹¹¹⁸

Пример односа са државом се заправо најбоље илуструје у области заштите критичне инфраструктуре, а у наредном делу ћемо представити улазак фирми за приватно обезбеђење у послове контроле путника и пртљага на хрватским аеродромима. На примеру преузимања тих послова на Аеродрому Плесо, указаћемо на усвајање нормативног оквира који омогућује спровођење тих активности, на контролну улогу различитих државних, међународних и приватних актера над пословањем фирме која пружа услуге провере путника и пртљага, а указаћемо и на сарадњу полиције и особља обезбеђења на том аеродрому.

6.2.6. Препуштање послова- заштита критичне инфраструктуре

Заштита објеката од посебног значаја, које држава препознаје као критичну инфраструктуру, може бити „лакмус“ на коме се огледа степен интегрисаности приватног обезбеђења у систем националне безбедности. Да поновимо, када држава препозна ове објекте, те када одлучи да послове њихове заштите повери фирмама за приватно обезбеђење, тада можемо претпоставити да се ради о интеграцији приватног обезбеђења у систем националне безбедности. За овакав закључак је, на првом месту, неопходно постојање нормативног оквира који дефинише критичну инфраструктуру, као и важећих норми које препознају улогу приватног обезбеђења у заштити критичне инфраструктуре. Други индикатор било би фактичко стање доделе уговора за обезбеђење ових објеката фирмама за приватно обезбеђење. Без примене закона, нема смисла говорити о интеграцији у систем националне безбедности.

Како је у Хрватској био на снази закон којим је уређена област друштвене самозаштите, тако је постојао континуитет правног регулисања служби обезбеђења.

¹¹¹⁸Zaštita (2016) Zaštitarе треба укључити у sustav опће друштвене сигурности, Број 4, доступно на: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2016/4/zastitare-treba-ukljuciti-u-sustav-opce-drustvene-sigurnosti,549,17734.html>

Истим прописом је, на општи начин, дефинисана заштита друштвене имовине, те одређена овлашћења служби физичког обезбеђења и разрађена сарадња са другим државним органима. С друге стране, на основу Закона о одбрани из 1991. године, у Хрватској је усвојен Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље¹¹¹⁹ којим је у члановима 8. и 10. препозната надлежност служби обезбеђења. Чланом 4. дефинисани су критеријуми за одређивање објеката од значаја, па се у категорији из става 2. „други објекти“ побрајају врсте тих објеката, попут телекомуникациони објекти, црпне станице нафте и плина, објекти железничког и друмског саобраћаја итд. Како је усвојен нови Закон о одбрани, на темељу овог закона је 1999. године усвојен Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље.¹¹²⁰ И овај подзаконски акт је препознао приватно обезбеђење у члановима 11. и 19. те утврдио њихове надлежности и одредио начин сарадње са другим органима. У погледу дефинисања врсте објеката од посебног значаја, у овом Правилнику је учињен искорак у односу на претходно важећи, на начин да је прописано да су то *„најважнији објекти о чијем непрекидном раду у рату, непосредној угрожености неовисности ...у највећој мјери овиси функционирање gospodarства и друштвених дјелатности усмјерених опскрби оружаних снага ...те осигуравању основних потреба пучанства.“*¹¹²¹

Када је 2013. године усвојен Закон о критичним инфраструктурама,¹¹²² био је то први пут да је Хрватска законом, а не подзаконским актом, дефинисала ову област. Део заслуга припада и процесима ЕУ интеграција, где је ово важно питање, па се тако у првом члану објашњава сврха закона због уређења „националне и европске критичне инфраструктуре“. Закон дефинише критичну инфраструктуру као саставе и мреже објеката од националне важности, чији би прекид деловања, или испоруке роба и услуга, имао последице по националну сигурност, живот и здравље људи, имовину и животну средину, сигурност и економску стабилност, те

¹¹¹⁹ Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље, "Narodne novine", br. 48/1992

¹¹²⁰ Правилник о критеријима за одређивање и заштиту објеката посебно значајних за одбрану земље, "Narodne novine", br. 120/1999

¹¹²¹ Ibid, čl.7

¹¹²² Zakon о критичним инфраструктурама, "Narodne novine", broj 56/2013

непрекидно функционисање власти. Тим законом је преузета и правна тековина ЕУ садржана у Директиви већа 2008/114/ЕС. У члану 4. идентификовано је десет сектора критичне инфраструктуре: енергетика, комуникације и информациона технологија, саобраћај, здравство, водопривреда, храна, финансије, производња, превоз и складиштење опасних материја, јавне службе и на крају, национални споменици и вредности. Ова листа проширена је додатком сектора образовања у подзаконском акту донетом на основу овог закона - Одлуком о одређивању сектора из којих средишња тијела државне управе идентифицирају националне критичне инфраструктуре те листе редослиједа сектора критичних инфраструктура.¹¹²³ Иначе, сва подзаконска регулатива требала је бити усвојена шест месеци по ступању на снагу Закона, али није јавно доступна информација јесу ли идентификовани објекти критичне инфраструктуре у Хрватској.¹¹²⁴

Улога приватног обезбеђења у заштити критичне инфраструктуре ограничена је на пружање услуга физичке и техничке заштите. За сада не постоје посебни захтев спрам овог сектора, али да је то неопходно, препознато је и у Нацрту закона о приватној заштити, који већ дуже време није упућен парламенту. У том Нацрту препознато је да особље које спроводи заштиту ових објеката мора имати посебна знања, те је предвиђена посебна врста звања: заштитар специјалиста.

Још један пропис је утицао на обезбеђење критичне инфраструктуре у Хрватској. Наиме, изменама Закона о зрачном промету¹¹²⁵ из 2011. године омогућено је да се послови прегледа путника и пртљага пренесу са полиције на особље приватног обезбеђења. Од 2011. када су усвојене измене закона, предвиђен је рок од три године за почетак примене ових одредби. Већ од 2014. године започело се са процесима јавних набавки услуга заштите аеродрома. У 2015. години су додељени

¹¹²³ Odluka o određivanju sektora iz kojih središnja tijela državne uprave identificiraju nacionalne kritične infrastrukture te liste redoslijeda sektora kritičnih infrastrukture, "Narodne novine", broj 108/2013

¹¹²⁴ Zaštita (2017) Je li privatna zaštita značajan kotačić ili zadnja rupa na svirali?, Broj 9, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2017/9/je-li-privatna-zastita-znacajan-kotacic-ili-zadnja-rupa-na-svirali.1626.21462.html>

¹¹²⁵ Zakon o zračnom prometu, "Narodne novine", broj 69/09, 84/11, 54/13, 127/13, 92/14

уговори за заштиту аеродрома следећим фирмама:¹¹²⁶ Аеродроме у Загребу, и Дубровнику штити фирма Секуритас, аеродроме Сплит и Задар чува фирма Градска сигурност Штимац и син, аеродром Пула обезбеђује фирма Фина ГС (касније је тај посао преузео Секуритас¹¹²⁷), аеродром Осијек чува особље тог аеродрома, а у Риједи још није окончан поступак набавке ове услуге.¹¹²⁸ Укупна вредност ангажовања фирми за приватно обезбеђење износи 82,8 милиона куна, док половина тог износа припада фирми Секуритас.

Како је посао обезбеђења на аеродрому Плесо крај Заграда био први ове врсте, интересантно је погледати како је текао поступак пре, током и након добијања уговора. Како је већ наведено, Секуритас је добио посао обезбеђења,¹¹²⁹ тачније прегледа путника и пртљага на аеродрому Плесо (данашње име аеродром Фрањо Туђман) крај Заграда. За надметање за овај посао, ова фирма је почела раније да се припрема. Наиме, унутар фирме Секуритас на глобалном нивоу организована је конференција у Загребу 2013. године како би се пренела знања унутар фирме. Потом је уследио програм интерне контроле квалитета авио-сигурности (eng. Aviation security) у јуну 2013. да би већ наредног месеца отпочела прва фаза процеса провера способности¹¹³⁰ које спроводи Хрватска агенција за цивилно зракопловство (ССАА).¹¹³¹ У августу исте године, почиње тренинг особља Секуритаса у ССАА.¹¹³² Такође, током стратешких припрема за улазак и на ово тржиште, јер Секуритас није размишљао само о аеродрому Плесо, консултовани су представници Министарства унутрашњих послова, Министарства саобраћаја, као и аеродрома Плесо. Идеја водила је била да се успостави мрежа односа између различитих актера – корисника услуга и надзорних тела. На пример, контакти су развијани ка Министру

¹¹²⁶ Večernji list, 26. 1.2015. Zaštitorskim tvrtkama na aerodromima poslovi od 82,2 milijuna kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitorskim-tvrtkama-na-aerodromima-poslovi-od-822-milijuna-kuna-986133>

¹¹²⁷ Исказ испитаника, менаџер безбедности фирме за обезбеђење

¹¹²⁸ Internet stranica Aerodroma Rijeka, deo o javnim nabavkama: <http://rijeka-airport.hr/hr/javna-nabava>

¹¹²⁹ Dnevnik, 3.4.2014. Pleso – prvi hrvatski aerodrom gdje putnike više ne pregledavaju zaštitari, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/putnike-u-zracnoj-luci-zagreb-kontroliraju-privatni-zastitari---330193.html>

¹¹³⁰ Hrvatska agencija za civilno zrakoplovstvo, Godišnje izvješće o radu za 2014. godinu, str. 47, dostupno na: <https://goo.gl/g4idE8>

¹¹³¹ Интернет страница агенције: <http://www.ccaa.hr>

¹¹³² Излагање представника фирме Секуритас, CMR Seminar: “Private (Military) Security Companies II” (P(M)SC)/National Security Sector, 28-30 April 2014, RACVIAC

унутрашњих послова, ка његовом заменику, те са шефом полиције, са представником полиције Загреба, те са припадницима граничне полиције и полиције на аеродрому. Исто тако су у Министарству саобраћаја успостављени контакти са министром и његовим помоћником, али и са челним особама ССАА.

Унутар фирме су се организационо припремали спроводећи конкурс за особље које ће се бавити овим послом. Тако је од 500 кандидата изабрано њих 85 који су упућени на даљу обуку. Како програмима за обуку заштитара специфичности ове врсте посла нису обухваћене, Секиуритас је са ССАА развио посебан програм обуке који се састојао од теоријског дела у ССАА и практичног дела на аеродрому под менторством МУП-а. Исход ових активности представља тренирано особље, лиценциран програм обуке, стечена лиценца компаније за бављење овом делатношћу, као и разрађене стандардне оперативне процедуре за поступање. Очекивана је даља обука кадра, поготово имајући у виду да се ради на РТГ скенерима, а посебан захтев за заштитаре представља и знање енглеског језика, које не постоји као одредба у Закону о приватној заштити. Такође треба подвући да је фирма, припремајући се за овај посао, ангажовала и стручњака из цивилне авијације који је после десетак година стручне службе прешао да ради на тим пословима у фирми за обезбеђење у својству менаџера.¹¹³³

Када се пореди претходно стање, где је МУП РХ прегледао путнике и пртљаг, и ново стање у коме фирме за обезбеђење раде тај посао, оправдано би било упоредити предности једног и другог приступа. На страни МУП-а је било искуство бављења тим послом, што је могло да се осети током транзиције надлежности, те је уговорено да у прелазном периоду Секиуритас ради под менторством МУП-а.¹¹³⁴ Друга важна одлика је да је МУП већ имао утренирано особље, док је Секиуритас отпочео са тренингом. Две важне предности које МУП има над фирмама за приватно обезбеђење јесу веће законске надлежности у смислу привођења и задржавања, а с друге стране, МУП располаже и стручњацима за пиротехнику, што приватне фирме у

¹¹³³ *Zaštita* (2014) Posao u zračnim lukama donosi revoluciju u naše zaštitarstvo, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2014/3/posao-u-zracnim-lukama-donosi-revoluciju-u-nase-zastitarstvo.134.12562.html>

¹¹³⁴ Исказ испитанка, менаџер безбедности фирме за обезбеђење

свом послу немају. Ако би посматрали шта Секуритас истиче као своје предности, тада уочавамо да са стране управљања људским ресурсима имају могућност флексибилнијег радног времена, као и могућност школовања особља за ове специфичне послове одакле могу правити базу кадрова за будуће потребе. Ово је у вези са Секуритасовим међународним искуством обезбеђивања аеродрома, које могу донети новине у Хрватску.¹¹³⁵ Разлика се огледа и у оријентисаности на клијенте, јер први задатак полиције је безбедност, а фирме за обезбеђење морају поред овога да воде рачуна и о задовољству корисника услуга. Из овога следи још једна новина, а то је да трошак обезбеђивања неће више сносити сви порески обвезници (плаћањем МУП-а), већ ће се тај трошак тарифирати посебним таксама, те ће Аеродром финансирати ову услугу.¹¹³⁶ Задовољство путника се огледа и у времену неопходном за проверу путника и пртљага, а то МУП-у није био приоритет, док Секуритас настоји да сведе време „чекања у змији“ на три минута.¹¹³⁷

За посао на аеродрому Плесо су се надметале са Секуритасом и АКД Заштита, која је за овај посао конкурисала у сарадњи са Г4С, а трећа фирма која је била у оптицају је француски ИЦТС (ICTS).¹¹³⁸

Пред Секуритасом је био задатак да испуни очекивања аеродрома, путника и државе. Аеродром је захтевао да нема компромиса са нивоом безбедности, да постоји контрола квалитета, да постоји несметан проток путника, као и да на аеродрому влада „опуштена атмосфера“ (енг. Friendly environment). Путници су имали иста очекивања као и аеродром, док је држава инсистирала на постигнутом нивоу безбедности, али и на контроли квалитета и надзору. Како је устројен надзор? Осим редовног надзора који МУП РХ спроводи над фирмама за приватно обезбеђење у погледу рада по одредбама уговора, провери лиценци и провери примена овлашћења

¹¹³⁵ Излагање представника фирме Секуритас, CMR Seminar: “Private (Military) Security Companies II” (P(M)SC)/National Security Sector, 28-30 April 2014, RACVIAC

¹¹³⁶ Dnevnik, 3.4.2014. Pleso – prvi hrvatski aerodrom gdje putnike više ne pregledavaju zaštitari, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/putnike-u-zracnoj-luci-zagreb-kontroliraju-privatni-zastitari---330193.html>

¹¹³⁷ Zaštita (2014) Posao u zračnim lukama donosi revoluciju u naše zaštitarstvo, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2014/3/posao-u-zracnim-lukama-donosi-revoluciju-u-nase-zastitarstvo.134.12562.html>

¹¹³⁸ Zaštita (2014) Posao u zračnim lukama donosi revoluciju u naše zaštitarstvo, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2014/3/posao-u-zracnim-lukama-donosi-revoluciju-u-nase-zastitarstvo.134.12562.html>

радника обезбеђења, у случају обезбеђења аеродрома надзор је далеко стриктнији. Наиме, службе обезбеђења су упућене на сарадњу са полицијом због детекције експлозивних материја, због проблема у вези са заштитом државне границе, као и због поштовања процедура у контроли путника и робе, за шта приватно обезбеђење није тренирано. Стога је МУП током транзитног периода пословао заједно са овом фирмом, да би се накнадна контролна улога МУП-а проширила и на тестирање за обављање преузетих послова. *„Сви облици надзора прописани су одговарајућим ЕУ и Националним прописима, конкретно у случају РХ то је Национални програм контроле квалитете заштите цивилног зрачног промета. Дакле, редовито се проводе инспекције, аудити и тестирања. Осим овога, и ми смо дужни редовито водити све облике надзора над нашим властитим запосленицима.“*¹¹³⁹ Тела која врше контроле и ревизије су Европска комисија, те Хрватска агенција за цивилно зракопловство (ССАА). Инспекцијски надзор, али и ревизију пословања спроводи и сам Аеродром Плесо. Када је реч о „надзору над властитим запосленицима“, фирма Секуритас, као мултинационална фирма, има посебан огранак који спроводи надзор над применом стандарда ове фирме, а то је CATC (SATS -Securitas Aviation Transportation Security), лоциран у Бриселу. На крају, огранак Секуритаса у Хрватској спроводи најављене и ненајављене, контроле свог особља.¹¹⁴⁰

Како функционише посао заштите критичне инфраструктуре, у случају контроле путника и пртљага на аеродрому Плесо? За разлику од других послова обезбеђења, које фирме за обезбеђење могу самостално да спроводе, у случају заштите аеродрома су ови делатници упућени и на друге актере у систему, превасходно на МУП. Са њима имају разрађене тзв. стандардне оперативне процедуре, на њих су упућени када открију забрањене ствари и средства, а посебно су зависни када је реч о експлозивним средствима које открију током прегледа, када се ослањају на полицијске пиротехничаре. Разрађене су комуникације са ССАА, са царином, граничном полицијом, те полицијом Загреба. Са управом аеродрома одржавају се редовни месечни састанци. Једна од уговорних клаузула је и да се сва

¹¹³⁹ Исказ испитанка, менаџер безбедности фирме за обезбеђење

¹¹⁴⁰ Излагање представника фирме Секуритас, Civil-Military Relations: Seminar on “Private (Military) Security Companies III, 8-10 April 2015, RACVIAC

комуникација са медијима спроводи преко управе аеродрома, јер је тако дефинисано уговорном клаузулом.

Ступањем фирми за обезбеђење у послове контроле путника и пртљага на хрватским аеродромима значи и редукцију броја неопходних полицајаца на тим аеродромима. Нема података како је МУП РХ алоцирао своју радну снагу, али део полицајаца је прераспоређен на друге дужности на аеродрому, а превасходно на надзорне дужности због свог претходног искуства.¹¹⁴¹ На аеродрому Плесо је пре ове транзиције радило око 250 полицајаца,¹¹⁴² а Секуритас је упустио 85 радника обезбеђења за те преузете послове, те се намеће закључак да неће сви полицајци остати у овом послу. Да ли је то имало каквих негативних последица по сарадњу ова два актера у пољу безбедности, није познато.

Из фирме Секуритас најављују ширење свог пословања, па су тако на основу стеченог искуства, али и лиценци, добили уговоре за обезбеђивање још два аеродрома – Дубровника и Пуле. Њихов следећи корак, судећи по најавама њихових представника, јесте обезбеђење лука, а међу жељеним се истичу Дубровник, Сплит и Ријека.¹¹⁴³

Како се може описати однос државе према приватном сектору безбедности у области поверавања заштите критичне инфраструктуре? Као прво, Хрватској није мањкало законске уређености како привредних објеката, или објеката од значаја за одбрану, тако ни служби обезбеђења. Заправо, оно што је регулисано у СФРЈ, само је прилагођавано политичким и економским променама хрватског друштва. Може се рећи да је уплив фирми за обезбеђење у заштиту критичне инфраструктуре био условљен превасходно прихватањем регулативе Европске уније, која је отворила послове на аеродромима, док је у другим областима критичне инфраструктуре пословала или самозаштитна делатност (пример РВР која је обезбеђивала

¹¹⁴¹ Novi list, 27.12.2013. Francuzi grade, Švedani štite: Ima li na Plesu posla za Hrvate?, dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Francuzi-grade-Svedani-stite-Ima-li-na-Plesu-posla-za-Hrvate?meta_refresh=true

¹¹⁴² Jutarnji list, 19.10.2012. Rat zaštitara: Švedski div Securitas sa 300.000 zaposlenih kupuje hrvatske tvrtke i želi unosne policijske poslove, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/rat-zastitara-svedski-div-securitas-sa-300.000-zaposlenih-kupuje-hrvatske-tvrtke-i-zeli-unosne-policijske-poslove/913541/>

¹¹⁴³ Излагање представника фирме Секуритас, Civil-Military Relations: Seminar on “Private (Military) Security Companies III, 8-10 April 2015, RACVIAC

железницу), или су то радиле фирме за обезбеђење. Треба подвући и да специфични закони препознају фирме за обезбеђење као актера, те да је устројен колоплет односа између ових фирми и различитих надзорних тела која ове (приватне) делатнике умрежују у пословима од важности за националну сигурност.

6.2.7. Клијентелизам

Ако би смо покушали да на случају Хрватске утврдимо размере заступљености клијентелистичких односа, ваљало би применити исте критеријуме који су послужили за разумевање тог односа у Србији. Стога ваља подсетити шта је утврђено у погледу доделе уговора, колико су ефикасни контролни механизми, те коме то користи. Подсетимо се претходно на исходе политичко-економске трансформације хрватског друштва, где је, по мишљењу Франичевића, створен „ортачки капитализам“ кога карактеришу уске везе између политичара и предузетника, њихове корупционашке мреже, те инструментализација политике у партикуларне сврхе.¹¹⁴⁴ Тај нетржишни однос је заснован на политичким везама којима се постижу одређене добити, много извесније него тржишним односом. У односу јавног и приватног сектора се ови актери упуштају у редистрибутивна деловања, инструментализацијом државних институција, пребацујући трошкове на друштво.¹¹⁴⁵

Када је реч о уговорима, вреди се подсетити на законску уређеност јавних набавки, те предочених могућности за заобилажење закона, било избором три понуде, било фаворизовањем одређених критеријума које само неке фирме могу да испуне.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁴ Franičević, V. (2002.): *Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj*, *Politička misao* 39 (1): p. 8

¹¹⁴⁵ *Ibid*, p. 8

¹¹⁴⁶ Видети више у делу 6.2.3.1. Јавне набавке

Ефикасност контролних механизма је упитна. Наиме, како је већ описано,¹¹⁴⁷ постоји неколицина овлашћених тела за контролу рада фирми за обезбеђење. Ту спада МУП РХ, који контролише да ли фирме раде на темељу уговора, са лиценцираним радницима. Инспекторат рада, пак, има мандат да утврди поштују ли се прописи о раду и прописи који уређују безбедност на радном месту. У погледу јавних набавки релевантна су решења Државне комисије за контролу поступака јавних набавки. Мимо ових тела, има смисла указати и на надлежност Државног уреда за ревизију¹¹⁴⁸ у области финансирања политичких партија. Но њихови налази, чак и у случају да су поткрепљени факсимилима уплата и бројевима банковних рачуна не резултирају никаквим истрагама, већ досежу до јавног објављивања сукоба везаних уз донирани новац политичким странкама.¹¹⁴⁹ Друго надзорно тело у области финансирања политичких партија, установљено референтним законом,¹¹⁵⁰ је и Државно изборно повјеренство Републике Хрватске.¹¹⁵¹ Ово тело, између осталих надлежности, надзире и финансирање изборних кампања.¹¹⁵² Међу становита ограничења рада овог тела убраја се и мањак стручног кадра, али и дискутабилно вођење институције, јер се на њеном челу налази „председник Врховног суда који већину времена одрађује на Врховном суду“.¹¹⁵³ Дакле, тела задужена за надзор над финансирањем политичких странака су неефикасна и са мањком ресурса, односно са мањком овлашћења. С друге стране, надзорна тела у области пословања фирми за обезбеђење ретко и селективно спроводе надзор, или се поступци надзора злоупотребљавају у циљу стицања профита, као што је то био случај са Државном комисијом за контролу поступака јавних набавки.

¹¹⁴⁷ Видети више у делу 6.2.5. Однос са државом

¹¹⁴⁸ Интернет страница Државног уреда за ревизију: <http://www.revizija.hr/>

¹¹⁴⁹ Изборна енциклопедија, финансијска ревизија страначких финансија, доступно на:

<http://www.izbori.hr/izbori/ip.nsf/WPDS/69212D0F8E648051C125745700339BD7?open&1>

¹¹⁵⁰ Закон о финансирању политичких активности и изборне промидџбе, “Narodne novine“, број 24/11, 61/11, 27/13, 02/14, 96/16, 70/17

¹¹⁵¹ Интернет страница Државног изборног повјеренства: <http://www.izbori.hr/ws/index.html>

¹¹⁵² Државно изборно повјеренство, Преглед рада Државног изборног повјеренства у 2016. Години, доступно на:

[http://www.izbori.hr/izbori/ws.nsf/B01DD7241381C0BFC12580F900207CF4/\\$FILE/320806154505_0001.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ws.nsf/B01DD7241381C0BFC12580F900207CF4/$FILE/320806154505_0001.pdf)

¹¹⁵³ Transparency International Hrvatska, Nisu problem pozajmice - već neučinkovitost kontrolnih tijela, доступно на: <http://transparency.hr/hr/clanak/nisu-problem-pozajmice-vec-neucinkovitost-kontrolnih-tijela/475>

Коме могу да користе злоупотребе у пословању фирми за обезбеђење? Могу користити самим фирмама, ако то држава дозволи. А могу користити и политичким партијама, поготово онима које су на власти, јер су у стању да (пре)усмере надзорне институције и да „зажмуре на једно око“. Препознато је да се безбедносне услуге размењују, практиковањем клијентелистичких односа, за политичку подршку или за заштиту (уловом случају приступ) ресурса.¹¹⁵⁴ Иако су прописи доношени, односно креирани по стандардима који владају у ЕУ, пракса примене тих прописа креира клијентелистичке односе. Полазећи од претпоставке да је финансирање политичких партија једно од главних подручја корупције и заробљавања државе,¹¹⁵⁵ удружење Партнерство за друштвени развој је спровело анализу финансирања политичких партија и учешћа у јавним набавкама. На основу добијених резултата, у периоду од почетка 2012. године па до половине 2013. године, утврђено је да четири странке предњаче по „поврату средстава“. Наиме, посматрајући правна лица која су финансирала странке у датом периоду, ХДЗ-ови финансијери су склопили око 200 уговора о јавним набавкама у вредности од скоро 800 милиона куна, а следе финансијери ХНС (122 уговора на 271.787.102 куна) и СДП (130 уговора на 156.249.651 куна). Гледано по броју донатора, ХДЗ-ових 25 од 58 трговачких друштава је добило лукративне уговоре (43%), СДП-ових 21 од 86 донатора је добило неке набавке (24%) и ХНС-ових 16 од 32 трговачка друштва су успела да зараде (50%).

Имајући у виду претходно изнете показатеље, у продужетку ћемо приказати пар сликовитих примера из Хрватске, ограничивши се при том на квалитативна обележја овог феномена. Једна од већих афера, која је резултирала и судским процесом против Иве Санадера, јесте везана за фирму Фими Медија и испумпавање државног новца. У првостепеном поступку, Санадер и петоро његових сарадника, ХДЗ и маркетиншка агенција Фими-медиа проглашени су кривим за удруживање у злочиначку организацију и за корупцију великих размера у којој је преко Фими медије из министарстава и јавних подuzeћа исисано око 9 милиона евра за личне

¹¹⁵⁴ Matisek, J. (2015) Defining Security Clientelism: Intrastate and Interstate Variations, Northwestern University

¹¹⁵⁵ Partnerstvo za društveni razvoj, Koliko se i kome isplati financirati političke странке?, доступно на: <http://integrityobservers.eu/default.aspx?id=240>

потребе и за црни фонд ХДЗ-а.¹¹⁵⁶ Државне фирме и министарства су, у зениту власти ХДЗ-а, биле упућиване на пословање са овом, као и са фирмом Масол (Massol), из чега је странка извучила финансијску корист. По одласку с власти, све ове агенције бележе пословни суноврат због недостатка политичке подршке.¹¹⁵⁷ У вези са фирмом Фими-медиа указано је на образац извлачења новца, али и да је тај образац потом преузела фирма Масол. Један од корисника услуга фирме Масол је и фирма Сокол Марић, која је значајно напредовала док је ХДЗ био на власти.

Методологија испумпавања новца из државног у партијско власништво је утврђена у случају Фими медије, али је примењивана и другде. Тај образац полиција је уочила у пословању фирме Клем Секјурити, кога су теретили да је у периоду од 2005.-2007. године, на основу лажних фактура, из своје фирме „извукао“ око 3,2 милиона куна.¹¹⁵⁸ По склопљеним пословима, представници фирми би уплаћени новац за фиктивне услуге подизали и предавали Клему на руке. Помињу се, из навода истраге пренетих у медијима, плаћене услуге које никад нису извршене, а неке од фирми нису биле ни регистроване за уговорене услуге. Једној фирми, без запослених, је за неиспоручене услуге маркетинга исплаћено око 700.000 куна, док је другу фиктивну фирму представљао директор који је био бескућник. За ово дело осуђен је, средином 2017. године, на годину дана затвора.¹¹⁵⁹ Остаје непознато на шта је Клем трошио овако испумпани новац, јер се правосуђе тиме није бавило јер „*нетко тко извлачи новац из властите твртке заправо никога не оштећује осим себе*“.¹¹⁶⁰ Имајући у виду слабе контролне механизме финансирања политичких партија, то могу бити адресати за делове ове суме, не искључујући при том ни да је тај износ могао бити потроше ина друге потребе.

¹¹⁵⁶ Radio Slobodna Evropa, 11.3.2014. Za korupciju nepravomoćno osuđeni i Sanader i HDZ, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/za-korupciju-nepravomocno-osudjeni-i-sanader-i-hdz/25293404.html>

¹¹⁵⁷ Zadarski list, 7.9.2012. Poslovni krah omiljenih marketinških agencija HDZ-a, dostupno na: <http://www.zadarskolist.hr/clanci/07092012/poslovni-krah-omiljenih--marketinskih-agencija-hdz-a>

¹¹⁵⁸ Jutarnji list, 18.04.2014. Fiktivni poslovi kralja zaštitara Marketing za Josipa Klemma radio je beskućnik!, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/fiktivni-poslovi-kralja-zastitara-marketing-za-josipa-klemma-radio-je-beskucnik/791101/>

¹¹⁵⁹ Večernji list, 06.07.2017, Klemm osuđen na godinu dana i ne mora vratiti nestali novac, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/josip-klemm-branko-seric-gordan-preglej-maja-stampar-stipic-1180959>

¹¹⁶⁰ Jutarnji list, 18.04.2014. Fiktivni poslovi kralja zaštitara Marketing za Josipa Klemma radio je beskućnik!, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/fiktivni-poslovi-kralja-zastitara-marketing-za-josipa-klemma-radio-je-beskucnik/791101/>

На мети истражних органа, због сумњи у малверзације налик онима из случаја Фими медије, нашла се и фирма Сокол Марић. На основу сумњи у „намештање послова“, припадници тужилаштва и полиције упали су у просторије фирме и заплениле документацију из које се видело да је фирма имала у 2009. и 2010. години чак 78 уговора са државом. Већина тих уговора склопљена је директном погодбом у складу са одредбама Закона о јавним набавкама и могућности прописаних у Додатку II Б.¹¹⁶¹ Сумње да је мимо законских процедура добијао послове, ојачане су и податком да је од 400 милиона куна, колико су износили укупни трошкови јавног сектора за ангажовање фирме за обезбеђење, на Сокол Марића отпало чак 161 милион. Послове које је добијао директном погодбом, за цену тек за коју куну нижу од утврђене цене набавке, конкуренција прописује Марићевим политичким везама са ХДЗ. Ту се алудира на „добре односе са администрацијом Иве Санадера и Јадранке Косор.“¹¹⁶² То и не чуди с обзиром да највећу експанзију у свом пословању ова фирма доживљава управо током владавине те странке.

Друга прилика за пропитивање Марићевог пословања искрсла је током 2014. године када је помињан у вези са Ратком Мачеком, односно у процесу против Иве Санадера. У том је контексту образложено пословање фирме Сокол Марић са фирмом Масол којом је Мачек руководио. Наиме, до 2007. године фирма Масол је за ХДЗ обављала исте послове као и Фими медија од 2007. – склапајући лукративне уговоре са приватним предузећима, обећавала им је уговоре са предузећима у државном власништву.¹¹⁶³ Оптужени Мачек је узимао провизију за фиктивне или прецењене услуге. Тако је ова фирма за маркетиншке услуге наплатила Марићу у 2004. и 2005. години преко 3 милиона куна.¹¹⁶⁴ И поред демантија Златка Марића, испоставило се да је током ове две године Сокол Марић Масолу уплатио, у неколико

¹¹⁶¹ Udarno, 14.7.2012. USKOK upao U Sokol Marić, dostupno na: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SYvXUIYxnAkJ:udarno.com/uskok-upao-u-sokol-maric/+&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=rs> (кеширано)

¹¹⁶² Ibid.

¹¹⁶³ Dnevno.hr, 18.3.2014. Maček pod (Bajićevim) šljemom, dostupno na:

<http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/macek-pod-bajicevim-sljemom-117784/>

¹¹⁶⁴ Index.hr, 1.9.2012. Index doznaje: Uskok ima dokaze da je Ratko Maček preko Massola izvlačio novac iz države!, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/index-doznaje-uskok-ima-dokaze-da-je-ratko-macek-preko-massola-izvlacio-novac-iz-drzave/634571.aspx>

одвојених транши, 3.218.473,80 куна.¹¹⁶⁵ Исти извор наводи још две интересантне појединости. Осим ових уговора, Марић и Мачек су повезани и чињеницом да је Мачеков брат један од директора у Марићевој фирми, постављен током 2004. године, и поред Марићевог негирања да је са Мачеком сарађивао. Штавише, на име непознатих услуга је 747.323 куна уплаћено фирми МЕАМЕДИА у власништву Мачекове супруге. Да трагови воде ка политичким странкама, тачније ХДЗ-у, доказује и део изјаве Младена Баришића, бившег благајника ХДЗ-а, коме се Марић се у једном разговору пожалио на Мачека тврдећи да му *"мора пречесто исплаћивати износе за ХДЗ"*.¹¹⁶⁶

У сумњивим работама Сокол Марића са странком ХДЗ умешана је и трећа фирма Соболи (Soboli) којој је некадашњи в.д. директора Сигурносно обавјештајне агенције (СОА), а потоњи први потпредседник Владе Томислав Карамарко био власник. Током 2006. године Златко Марић се тадашњем председнику Месићу жалио на нелојалну конкуренцију ове фирме која је *"с лакоћом добијала велике послове осигуравања државних и приватних предузећа иако има само четири запослена"*.¹¹⁶⁷ Коју годину касније, ствари се битно мењају. Новинар Домагој Маргетић открива током 2012. године да иза уговора за обезбеђење Поште који је склопила фирма Сокол Марић, као подизвођач, а заправо највећи профитер, стоји фирма Соболи.¹¹⁶⁸ У ауторском тексту се као индикативне спомињу везе Карамарка са тадашњим директором Поште, уз примедбу да се из тог угла може тумачити одсуство истрага против челне особе Хрватске Поште, и поред упозоравања бројних звиждача. С друге стране, и фирма Сокол Марић већ дуже време има неуздрану позицију обезбеђивања Хрватске Поште, те се, уколико је закључак тачан, све три стране имају корист од таквог односа. Као аргументе у корист своје тврдње, Маргетић таксативно набраја 23 уговора склопљених између Поште и Марића: уговори о

¹¹⁶⁵ Index.hr, 3.9.2012. Zlatko Marić tvrdi da nema veze s Ratkom Mačekom, a njegovoj supruzi isplatio je sto tisuća eura!, dostupno na: <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/zlatko-maric-tvrdi-da-nema-veze-s-ratkom-macekom-a-njegovoj-supruzi-isplatio-je-sto-tisuca-eura/635002.aspx>

¹¹⁶⁶ Ibid.

¹¹⁶⁷ Monitor, 05.09.2006. Cvjetaju privatni poslovi šefa obavještajaca, dostupno na: <http://www.monitor.hr/vijesti/cvjetaju-privatni-poslovi-sefa-obavjestajaca/56847/>

¹¹⁶⁸ SEEBiz, 14.05.2012. Hrvatska pošta: Višemilijunski poslovi Sokol Marića paravan za Karamarkov Soboli, dostupno na: <http://rs.seebiz.eu/hrvatska-posta-visemilijunski-poslovi-sokol-marica-paravan-za-karamarkov-soboli/ar-34857/>

уградњи видео надзора (на 242 објекта) и уговор о уградњи противпровалних система (оба из 2010. године), али и низ од 20 уговора по редним бројевима од DPO-5/2-22611-1/11 до DPO-5/2-22611-20/11 из 2011. године. Последњи уговор је закључен исте, 2011. године за набавку система видео надзора.¹¹⁶⁹ На ове написе реаговао је и Томислав Карамарко, тужбом против новинара, но у судском поступку је та пријава одбачена.¹¹⁷⁰ У потоњој пријави Повјеренству за одлучивање о сукобу интереса против првог потпредседника Владе Томислава Карамарка, поднетој 2016. године, тврди се да је Карамарко користио свој положај шефа СОА и министра унутрашњих послова да утиче на шефове државних фирми који би са фирмом Соболи, преко параван фирме, уговарали мулти милионске послове.¹¹⁷¹ Основано се сумња да је, са позиције моћи којом је располагао, утицао и на „институције и медије“ како се о афери не би писало. Једна од параван фирми била је и Сокол Марић.

Иако је у претходним деловима предочено на који начин су вршене злоупотребе, указаћемо на сличне појавне обрасце финансирања политичких партија у Хрватској. Претпоставка, чије утврђивање заснованости остаје ван домашаја овог рада, указује да се политичка наклоност обезбеђује одређеним повратом средстава политичком заштитнику, тј. партији на власти. Својевремено је утврђено, након избора 2011. године, да је било донација грађана које су прелазиле ограничења устројена законом који регулише област финансирања политичких партија.¹¹⁷² Наиме, чланом 11. овог Закона индивидуалне донације физичких лица су ограничене на износе до 30.000 куна. Државно изборно повјеренство је у новембру 2011. године, на основу незаконитих уплата странкама, у државни буџет преусмерила 180.000 куна.¹¹⁷³ Ово наводимо стога што смо предочили како се новац стиче, односно како се ствара „вишак вредности“, зашто је то могуће поред контролних механизма, те

¹¹⁶⁹ Ibid.

¹¹⁷⁰ SEEBiz, 01.01.2015, Margetić i SEEBiz pobijedili Karamarka, доступно на: <http://rs.seebiz.eu/margetic-i-seebiz-pobijedili-karamarka/ar-102427/>

¹¹⁷¹ Novi list, 3.6.2016. Novinar Margetić prijavio Karamarka Povjerenstvu za odlučivanje o sukobu interesa zbog afere Soboli, доступно на: http://novilist.hr/novilist_public/Vijesti/Hrvatska/Novinar-Margetic-prijavio-Karamarka-Povjerenstvu-za-odlucivanje-o-sukobu-interesa-zbog-afere-Soboli?meta_refresh=true

¹¹⁷² Zakon o financiranju političkih aktivnosti i izborne promidžbe, "Narodne novine", број 24/11, 61/11, 27/13, 02/14, 96/16, 70/17

¹¹⁷³ Poslovni dnevnik, 30.11.2011. U državni proračun preusmjereno 180.000 kn od donacija, доступно на: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/u-drzavni-proracun-preusmjereno-180000-kn-od-donacija-191617>

коме би то користило, а на овај предочени начин демонстрирамо и како се те паре враћају политичкој странци, те да је овакав образац финансирања партија забележен и у Србији – разбијањем одређене суме новца на мноштво малих прилога појединих физичких лица.

И у случају Хрватске има смисла говорити о конкурентском типу клијентелизма, где формалне институције не функционишу, а замењују их неформалне, те где се прекршаји формалних правила не санкционишу, док се санкционишу прекршаји неформалних правила. Политичке и економске актере, на описаним случајевима, повезују посредници који усмеравају политичку моћ, односно омогућавају проток (јавних) ресурса и добара ка економском сектору. У предоченим ситуацијама највише се говори о намештеним тендерима, постављању људи на кључна места доносиоца одлука, финансирању партија и селективној употреби контролних механизма. С друге стране, деловање контролних механизма показује неке ефекте, овде се пре свега мисли на судску власт, те су одређени поступци покретани против одговорних када је нестало политичке заштите, сменом власти. Политички утицај је смањен, процењује се, за 50%.¹¹⁷⁴ Ипак, на делу је софистициранији механизам који подразумева постојање политичке моћи, привредних делатника и посредника између те две елите.

7. Анализа чиниоца који утичу на политику приватизације безбедности

На овом месту сумираћемо изложене чињенице о приватизацији безбедности у Србији и Хрватској, те настојати да укажемо на правилности у развоју овог феномена. У образлагању утичућих чиниоца направимо разлику између спољних и унутрашњих чиниоца, те објаснити на који су начин утицали на развој овог сектора.

Спољне чиниоце можемо разумети кроз објашњење процеса либералне изградње мира у друштвима Србије и Хрватске. Како либералне државе виде претњу од нелибералних држава, тако је и њихов интервенционизам усмерен ка другим

¹¹⁷⁴ Исказ испитаника, менаџер фирме за обезбеђење

нелибералним државама. Југославија 80-их година свакако није била непријатељски расположена према западноевропским демократијама, али је имала својих финансијских проблема, те је ММФ кредите условљавао либерализацијом привреде и смањењем државне потрошње, уз редукцију државног власништва. Ни други актери, попут САД нису другачије видели тадашњу Југославију, чије су реформе подржавали уз идеју дугорочне либерализације привреде.¹¹⁷⁵ Наведено усмерава на размишљање о интервенционизму у економији који је био условљен од стране међународних организација и САД, а који је имао свој утицај на реформске процесе у Југославији. Са почецима вишестраначја отпочињу и први конкретни потези реформе економског система у циљу приватизације друштвене својине. Одговор југословенског друштва на кризу система, у време окончања Хладног рата, биле су корените политичке и економске реформе, које је међународна заједница поздрављала. Истовремено са процесом транзиције, друштва Србије и Хрватске бивају захваћена грађанским ратом. У циљу спречавања ширења непријатељстава, међународна заједница уводи економске санкције овим земљама. Тиме је процес трансформације осуђен на развој у специфичним условима у којима се развијају нелибералне елите, смањује сигурност грађана, и блокира трансформација. И док је у Хрватској био промовисан „победнички мир“¹¹⁷⁶ подржан од САД, у Србији се трансформација система одвијала условљавањем економским санкцијама те се либерална интервенција изродила нелибералну демократију. Оправдано је тврдити и да је интензитет либерализације привреде већи по окончању конфликта, него што је то било током 80-их година. Управо је та симултаност процеса транзиције и изградње мира утицала да негативне карактеристике (ових процеса) дођу до изражаја.

Други аспект спољних утицаја јесте војни интервенционизам. Реч је о улози САД у циљу оспособљавања институције војске који је утицао на успоставу победничког мира, али управо та детерминанта је успорила политичко економску транзицију земље и етаблирало ратне елите. Ангажман приватне војне компаније показао се као успешан облик интервенције у делу који се тиче обуке хрватске

¹¹⁷⁵ National Security Decision Directive 133, March 14, 1984. Dostupno na <https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSDD%20133.pdf>

¹¹⁷⁶ Richmond O.P., Franks J., (eds) (2009) Liberal Peace Transitions: Between statebuilding and peacebuilding, Edinburgh University Press, стр. 5

војске. С друге стране, не може се рећи да је безбедносна заједница у Хрватској препознала то као учинак „приватног капитала“, што би се рефлектовало на однос са сектором приватне безбедности, већ је у ангажману приватне војне фирме препозната подршка америчке администрације.

Политика либералне изградње мира преко различитих интервенција исходила је первертирању учинака и одлагању успоставе либералних демократских друштава у ове две земље. У том контексту треба посматрати, на микро нивоу, развој приватизације безбедности у ова два друштва. Иницијални подстицаји приватном предузетништву, те све већа дерегулација и повлачење државе из одређених послова, утицали су на развој приватног сектора, па тако и приватног обезбеђења који је своје услуге нудио на тржишту. У условима блокиране трансформације, уз различите домете приватизације, овим фирмама у настајању били су ускраћени послови обезбеђивања јавног сектора, а где је то било могуће, ту се развијао политички клијентелизам. Формирање овог сектора је типичан пример „одоздо на доле (приватизације безбедности)“, где се фирме стихијски формирају, или се приватизују из јавне сфере, без усмеравајуће улоге државе. Подстицаји развоју ове делатности не бивају, дакле, државни програм повећања ефикасности јавне управе дерегулацијом, већ су главни подстицаји дошли из привреде, што је Кинси¹¹⁷⁷ препознао и у Великој Британији 70-их година именујући ту врсту фирми „комерцијална безбедност“.

Осим спољних подстицаја, смислено је разлучити у којој су мери утицали и унутрашњи фактори на развој приватног обезбеђења у Србији и Хрватској. Предочени стимуланси приватизацији су се у Србији и Хрватској рефлектовали на креирање фирми. Како је већ наведено, један број фирми током 90-их самостално настаје борећи се за послове које није могао да понуди јавни сектор, али их је било у нарастајућем приватном сектору – обезбеђење градилишта, мењачница, локала и тржних центара. Други сегмент фирми настаје из већ постојећих државних структура друштвене самозаштите, који законима о приватизацији бивају препознати као самозаштитна делатност или издвојени у посебне ћерке фирме. Временом се и ове фирме приватизују, те почињу да губе ексклузивитет у чувању државне имовине.

¹¹⁷⁷ Kinsey C.,(2007) *Corporate Soldiers and International Security*, Routledge, str. 18

Битна карактеристика које издваја бивше југословенске републике од остатка Источне Европе јесте законска уређеност претече приватне безбедности – друштвене самозаштите која је била уставна категорија, разрађена законима који су регулисали одговорност, надлежности и интеграцију у систем јавне и националне безбедности. Процесима политичко-економске трансформације, ови актери бивају изложени тржишној утакмици.

Регулатива која је уређивала ову област постаје превазиђена у Хрватској, те долази до усвајања новог закона који је регулисао рад особља приватне безбедности, док се у Србији закон о друштвеној самозаштити укида. Управо у овом кораку долази до кључне разлике у развоју ове делатности у два друштва. Док у Хрватској постоји неадекватна регулатива, ипак постоји свест о улози заштитара у систему безбедности, па је њихова улога боље регулисана наредним законом о приватној безбедности. С једне стране постоји фактичко препознавање улоге особља безбедности (из друштвено-самозаштитног у преласку на приватно обезбеђење), праћено правним континуитетом – законском регулацијом улоге и обавеза тог сектора. То је полазна претпоставка да тај сектор буде препознат као актер система безбедности чија је улога потом препозната и у другим прописима. У Србији, напротив, ове фирме делују на ивици система безбедности, пружајући заштиту државним/друштвеним фирмама и органима јавне власти као преживели атавизам социјализма, уз конкуренцију партијских фирми и криминалних делатника. Непостојање правног оквира представља главну кочницу препознавању ових фирми као дела сектора безбедности. Оба друштва почетком 2000-их доживљавају трансформацију која је делом последица смене ауторитарних власти, а делом последица процеса приватизације која је у Хрватској окончана, а у Србији започета. У Хрватској се новим законским решењем отвара простор приватним фирмама за обезбеђење да послују са јавним сектором, док се у Србији, уласком страног капитала, сектор професионализује и шири своје пословање, пре свега захваљујући уласку страних банака и приватизацијом индустрије.

У пословању са јавним сектором упоредива је ситуација у обе земље, где је систем јавних набавки регулисан на врло сличан начин. Поштујући дозвољене

законске узусе за набавку услуга обезбеђења, коришћењем маневарског простора који је закон остављао, развијају се форме политичке протекције, односно клијентелизма у обе земље. Иако измене закона којима се јавне набавке уређују коинцидирају, исходи нису истоветни. Може се устврдити да је првобитно решење уређења јавних набавки које је заговарало избор између три понуде утицало на развој доминантних фирми и у Србији и у Хрватској. Такође, изменама закона о јавним набавкама и увођењем критеријума најниже цене највише су погођени сами радници, али развијен је и цео низ малверзација, који је могућ уз политичку протекцију и изузећа надзорних органа. У овом делу приметна је разлика. Како је у Србији у периоду од 2000.-2016. године само једна влада испунила цео мандат, то је утицало на дуорочнији развоје неколицине фирми, мада се и то треба узети са резервом, јер је видљив успон и пад појединих фирми, док су стабилнијих позиција једино мултинационалне фирме. У Хрватској је ситуација била нешто стабилнија, те је политичко покровитељство одређеним фирмама омогућила акумулацију ресурса која их је позиционирала на тржишту у мери у којој су могли да одоле политичким притисцима по смени власти. Тако дуги периоди владавине појединих странака, превасходно влада ХДЗ-а, су утицале на развој појединих фирми које су се нашле на челним позицијама, те и када нису биле у „политичкој милости“, имале су довољно материјалних ресурса да тржишно обезбеде своју егзистенцију. Отуд се међу науспешнијима налазе домаће фирме, док мултинационална фирма која послује (и) у Хрватској заузима треће или четврто место по оствареним проходима. У Србији тренд успона и падова партијских фирми коинцидира са периодима владавине њихових политичких патрона. Иако су политичке везе биле доминантне за добијање послова, друга разлика се огледа и у ставу судских власти. Поред мањкавости рада надзорних органа у обе земље, у Хрватској је покренута неколицина судских спорова против фирми за обезбеђење у случајевима малверзација, док се у Србији то ниједном није десило. Стога су механизми клијентелистичких односа у Хрватској ређе заступљени и софистициранији су, где су фирме за обезбеђење тек карика у ланцу ширег финансирања партија од стране комерцијалних субјеката.

Када је реч о пословању са јавним сектором, осим уређености јавних набавки, други разматрани индикатор јесте и поверавање обезбеђења критичне

инфраструктуре. И на овим примерима се види степен интегрисаности у систем националне безбедности, где је у Хрватској дошло до поверавања обезбеђења свих аеродрома, док је у Србији свега неколико примера где се на пословима заштите критичне инфраструктуре налазе приватне фирме за обезбеђење, по правилу ангажоване уз самозаштитне фирме или ћерке-фирме обезбеђиваних предузећа.

Сличност малверзацијских пракси условљена је сличним законским решењима, уз одређена одступања. У обе земље су развијане методе опстајања у условима пословања са ниским ценама сатнице. На истоветност услова указују и праксе већих фирми које не плаћају раднике и одлазе у стечај, те се преименују и наново послују без последица, које су забележене и у Србији и у Хрватској. Последице транзиције, тачније лоше вођеног процеса приватизације евидентно је у лошем руковођењу државним фирмама и терању истих у стечај, што је представљено у случају хрватске РВР и српске Застава безбедност. Управо ти примери указују на стихијску приватизацију и одсуству државне политике.

Важност контролних механизма и њихова селективна примена показана је на јавно доступним подацима о ефектима надзора полиције, контролних тела за јавне набавке и инспекције рада. Успостављени контролни механизми требали би да служе већој учинковитости сектора безбедности, те смањењу малверзација. Уочен проблем јесте мањкавост контролних механизма, односно њихова злоупотреба у клијентелистичким односима, где су једне фирме изузете од контроле, док су друге изложене чешћим и ригорознијим контролама. Такође је предочен значај разрађених механизма интерне контроле преко безбедносних менаџера као контролора квалитета услуге. Тамо где је систем успостављен, што се може претпоставити за случај Хрватске, ту је јача и улога ових менаџера који представљају спону између фирме, обезбеђења и осигуравајуће куће. Стога важан чинилац који утиче на приватно обезбеђење јесу политике осигуравајућих кућа. Оне су инертне у Србији, а ефикасне у Хрватској, те представљају подстрек за развој сектора и ширење пословања фирми за приватно обезбеђење. У Србији доминирају две осигуравајуће куће које су биле у државном власништву, а тек од недавно се ту налазе и две приватне осигуравајуће куће. Овакво стање инертности може се објаснити мањком

тржишних стимуланса (јер се ради о кућама у државном власништву), али и расподелом тржишта на коме су до скоро апсолутно доминирале две државне куће. Насупрот томе, у Хрватској је фрагментирано тржиште осигурања, те се осигуравајуће куће такмиче нуђењем бољих услова, међу којима су и повољније полисе за боље обезбеђене објекте. Таква политика препознаје важност менаџера безбедности, које имају и јавна предузећа, а у коначници исходи квалитетнијим обезбеђењем.

Последица овакве уређености сектора у Хрватској у односу на Србију, јесте и већа транспарентност рада сектора приватне безбедности. Овде се мисли преваходно на добру медијску покривеност тема и специфичних проблема у сектору приватног обезбеђења, где осим у стручним часописима ових тема има у и дневним и недељним новинама, али и у специјализованим часописима¹¹⁷⁸ који се баве темама интересантним пословној заједници у Хрватској. С друге стране, радници у сектору приватног обезбеђења су синдикално организовани у неколицини синдиката, што струковних, што гранских. Социјални дијалог у приватом обезбеђењу постоји, иако пут до остваривања истог није ишао лако. Испреговаран је један колективни уговор, а пар фирми је са запосленима закључивало и кућне колективне уговоре, што је гарантовало остваривање права радника на ниво зарада. Познати су и случајеви штрајкова у Хрватској због нивоа зарада, а неки од њих су и окончани потписивањем поменутих уговора. Може се утврдити да је борба за остваривање радних права институционализована, а да к томе доприноси и већа информисаност јавности. У Србији пак, синдикати постоје једино у државним фирмама, али се ни изблиза не баве борбом за остварење својих радних права, већ представљају остатке синдиката из времена СФРЈ који су били, *de facto*, продужена рука колективно власничке класе и једна врста социјалног тампона за умиривање незадовољства радника. У приватним фирмама за обезбеђење постоје неки иницијални покушаји синдикалног организовања у свега пар фирми, али то је далеко од ефикасног синдиката и социјалног дијалога. Када је реч о јавности рада сектора обезбеђења, у медијима доминирају текстови везани за неопходност законске регулативе, као и текстови о

¹¹⁷⁸ Нпр. *Zaštita, Svijet osiguranja, Poslovni dnevnik...*

спорадичном насиљу „црног“ обезбеђења у угоститељским објектима, без задирања у дубље системске проблеме у овом сектору.

Треба указати и на спорадично изнету аргументацију о приватизацији безбедности која се не може сматрати валидном у случају Србије и Хрватске. У досадашњем раду указано је на настанак фирми и на карактеристике менаџмента и радника обезбеђења. Ту се може одбацити теоријска претпоставка Сингера и других аутора о вези масовних демобилизација са развојем приватног обезбеђења. Друга теза изнета је у анализи коју је 2005 израдио SEESAC¹¹⁷⁹ где се у везу ставља број почињених кривичних дела и приватно обезбеђење. Да ни ово није валидна претпоставка указује увид у податке о броју о крађа и разбојништава из званичних статистичких извештаја Републичког завода за статистику РС¹¹⁸⁰ и података Државног завода за статистику РХ¹¹⁸¹ (Табела 6).

Табела 6: број пријављених крађа и разбојништава у Србији и Хрватској 2009-2016

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Крађа	Србија	31552	19948	27175	32293	34162	39081	44938	33200
	Хрватска	1026	931	1079	31371	31678	27325	28566	28182
Разбојништво	Србија	3464	2718	3190	3211	2818	3110	3494	2149
	Хрватска	31	16	12	1163	1092	1148	1341	1051

¹¹⁷⁹ 177. SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity? SEESAC 2005, str.40-41, 89

¹¹⁸⁰ Републички завод за статистику РС, Пријављена и осуђена пунолетна лица, према кривичном делу, доступно на: <https://goo.gl/NKhLWB>

¹¹⁸¹ Државни завод за статистику РХ, Kazнено правосудје и социјална заштита, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja od 2009 – 2016, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2010/SI-1421.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1451.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1478.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/SI-1504.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/SI-1528.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/SI-1551.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1576.pdf https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1605.pdf

Као што се из приложених података да видети, може се приметити да је у обе државе од 2010. године број крађа и разбојништава (углавном) у порасту.

Начин на који је у досадашњим научним разматрањима приватизације безбедности описан развој овог сектора у постконфликтним државама није примењив на случај Србије и Хрватске. Нити је сектор нарастао после конфликта као последица преливања људства и вишка оружја, нити су се ти актери изместили у друге конфликте. Једино обележје које је разматрано јесте присуство фирме МПРИ, међутим ни њен утицај није имао ефекте на обликовање сектора приватне безбедности у Хрватској, нити обликовање става спрам потенцијала који приватни сектор може да пружи држави у пољу безбедности, јер је МПРИ посматран као продужена рука америчке спољне политике. Овим радом је указано на самониклост и трансформацију сектора приватне безбедности који је у најширем виђењу последица либералне изградње мира, а уже гледано последица политичко-економске трансформације друштва бивше Југославије.

Закључна разматрања

При помену приватних безбедносних снага, просечан грађанин у глави има слику лежерно униформисаног „плаћеника“ који патролира улицама Ирака или Авганистана, носећи пасош неке друге земље, за чији рачун је фирма у којој ради добила посао обезбеђења у разореној земљи Трећег света. У стручној и академској заједници, те у медијима, углавном се прича о морално упитној улози плаћеника разних корпорација који ратују широм света за интересе великих сила, а неретко се помиње име фирме „Блеквотер“, чувене по масакру цивила у Ираку. Прегршт је књига написано на ову тему, посебно након догађаја од 11.9.2001. године, после кога су америчке војне интервенције у Ираку и Авганистану биле праћене обилним ослањањем на овакве приватне војне фирме. Међутим, пажњи јавности измиче велики део сектора присутан на сваком улазу већине јавних институција, у свакој

банци и пошти. Феномену приватних безбедносних фирми „код куће“ нису посвећене значајне анализе. Тек понеко спомене „комерцијалну безбедност“, али се до сада није повлачила никаква дистинкција у односу на доминантне обрасце поимања приватне безбедности. Тим пре, значајно је било утврдити јесу ли претпоставке којима се објашњавају приватне безбедносне/војне фирме које оперишу ван територија својих земаља, валидне за интерпретацију фирми које пружају безбедност у својим земљама.

Још већи изазов представља објашњење настанка или развоја ових фирми у транзиционим и постконфликтним земљама, где имамо неколицину делујућих фактора. Међу најважније спада процес либералне изградње мира, који је исказан условљавањем економских реформи, као и интервенционизмом у виду економских санкција, и војне интервенције. Такође, значајно је приметити да се југословенско друштво почело трансформисати још током 80-их година, а да је на даљи ток те трансформације утицао грађански рат, сецесија, економска и политичка трансформација, те економски суноврат праћен санкцијама и изолацијом. Стога, на делу имамо оно што Роланд Парис зове „истовременост процеса“. Да би разумели дугорочне факторе који су утицали на овакав степен и динамику приватизације безбедности у Србији и Хрватској, морамо се послужити интерпретативним оквиром либералне изградње мира. Интервенционизам страних умешача огледа се у покушају да се оконча конфликт, а крај непријатељстава уређен је Дејтонским споразумом, на који су зарађене стране могле само да се сагласе, те локалног власништва над мировним пројектом није било. Такво окончање конфликта, те напречац уведена либерализација без зрелих институција, етаблирала је ратне елите, а стварни реформски процеси се могу пратити тек од смене ауторитарних власти у Србији и Хрватској од 2000. године.

Ако говоримо о интервенишућим политикама, морамо нагласити две контрадикторне интервенције. На првом месту, претходећи сукобу, на делу је условљавање тадашње Југославије да отпочне са либерализацијом тржишта, смањи јавну потрошњу и смањи улогу државе у привреди. Са друге стране, у жељи да услови војујуће елите да окончају сукобе, те да спрече финансирање ратних

трошкова, међународна заједница уводи низ санкција овим државама, што ефективно успорава, односно блокира транзицију у овим земљама. Самим тим процес приватизације је неефикасан или анулиран. Како су ове две земље биле искључене из већине међународних организација, тако је и процес консолидације демократских промена био отежан и успорен. Такође, гледано из перспективе фирми за обезбеђење у овим земљама, посла са јавним сектором није било осим за државне фирме, а због економске кризе изазване санкцијама, ни пословање са развијајућим приватним сектором није давало замајца за развој фирми за обезбеђење. На овај начин, подстреци либерализацији су били међусобно супротстављени, те се сектор приватне безбедности развијао и трансформисао у специфичним условима. Тек након 2000. године долази до отварања тржишта ових земаља, те значајнијег уласка страног капитала. То је имало за последицу и раст тражње услуга обезбеђења и интензивнији развој овог сектора. Процеси приватизације, као и повлачење државе из неких послова (што је ММФ тражио од 80-их година), додатно су стимулисали сектор приватног обезбеђења.

Када се посматра процес приватизације безбедности у Србији и Хрватској, у контексту либералне изградње мира у конфликтним или постконфликтним државама, уочава се да се тај процес спроводи у slabим државама, крхких институција. Омеђене санкцијама које спречавају продор страног капитала, уз ауторитарне власти које чврсто држе апарате силе под својом контролом, не може се увидети јасна државна стратегија спрам приватизације безбедности. Не ради се, дакле, о циљаној мери приватизовања одређених сектора како би се повећала њихова ефективност, барем не у случају фирми за обезбеђење. Пре би се дало констатовати да је по среди стихијски процес приватизације, тзв. „одоздо на горе“, где се становити број фирми оснива и бори за део свог тржишта. Како су јавни послови ван њиховог домашаја, индустрија у државном власништву или уништена, а без стратешких тржишних подстицаја споља, већина ових фирми се гаси а мали број опстаје. Стихијски карактер огледа се и на примеру самозаштних фирми, проистеклих из некадашњих друштвено-самозаштитних делатности, које су у процесу приватизације замениле титулара. Напоменуто је да се издвајањем ових фирми из матичних делатности

десило како би се ефикасније продала/приватизовала матична фирма, а не да би се ефикасније пружила безбедност.

Како је процес приватизације безбедности стихијски, односно последица ширих процеса приватизације целокупне привреде, тако је на ове процесе доминантније утицала реформа економског система од безбедносне политике. Могућности и границе приватизације безбедности одређени су реформама својинских односа, као и изменом бројних прописа, те њиховог спровођења. У том смислу се ове фирме превасходно јављају као актери на тржишту, а не као актери безбедности. Системски услови одређени су законима о приватизацији у обе ове земље. Темпо приватизације и обухват актера утиче и на развој фирми за обезбеђење. Ово је омогућило приватизацију појединих сектора привреде, а велики индустријски системи и банке, за фирме за обезбеђење најзначајнији клијенти, бивају приватизовани до раних 2000-их. У Србији је посебно значајан поступак реструктурирања великих привредних система, јер како је речено, на овај начин су системски на тржиште избачене службе обезбеђења великих привредних система. Ове фирме су спајале неколико нематичних делатности, а најчешће су биле услуге обезбеђења и услуге чишћења, уз још неке специфичне услуге према матичним предузећима. Колико је ово значајна димензија говори и податак да у Србији особље (обезбеђења) ових фирми чини четвртину укупног броја радника обезбеђења. У највећем броју случајева су те фирме остале у државном власништву, те су имале преференцијалне уговоре са својим матичним кућама. Ови „монополи“ су почели да се деконструирају тек средином друге деценије 2000-их.

Приватизацијом је ушао и страни капитал у земљу, те се отворила потражња за услугама заштите тих објеката – фабрика, предузећа и банака. Ових подстицаја није било у тој мери 90-их година, када су тржиште чиниле мењачнице, продавнице и градилишта. Приватизација великих привредних објеката са својим подружницама широм ове две земље (банке, ланци продавница, уплатна места итд.) створиле су потребу за истовременим обезбеђењем више локација, те су ти послови фаворизовали веће фирме, а терали су мале фирме на укрупњавање и удруживање. Тамо, где су некад пословале партијске или криминалне фирме, уз подршку тадашњих

ауторитарних власти, више им није било места. Клијенти су тражили легалне и легитимне актере.

Изменом закона о приватном обезбеђењу у Хрватској од 2003. године и јавни сектор постаје важан клијент. У Србији јавни сектор постаје клијент препуштањем унутрашњих чуварских служби тржишту и растом броја фирми и броја запослених радника обезбеђења. Законска регулатива јавних набавки услуга обезбеђења и у Србији и у Хрватској имала је истоветна решења, те су истоветне биле и праксе. Систем је био уређен тако да је фаворизовао политичку протекцију за добијање послова, односно омогућавао је успоставу различитих клијентелистичких односа. Изменама закона о јавним набавкама, у обе земље су мењане праксе како би своје клијентелистичке праксе уподобиле законској форми. Низ истоветних пракси детектован је у обе државе, било да се ради о набавкама које укључују три изабране понуде, било да се ради о набавкама где се посао добија нуђењем најниже цене, а профит остварује изузећем од контроле или развијањем различитих малверзација. Када се погледају животописи најзначајнијих фирми, лако је утврдиво да је за добијање важних послова кључна блискост са странкама на власти. Ово се односи преваходно на пословање са јавним сектором, али су развијени и механизми добијања послова у приватном сектору. Политичка протекција се огледа заправо у изузећу од контроле, а бројним малверзацијама у Србији је погодновало и то што сектор није био законски регулисан све до 2013. године, те је било ко могао да ради у овим фирмама. Радници су радили за минорне плате са свешћу да их увек могу заменити са неким са бироа за незапослене. У Хрватској је тако нешто било теже, јер је закон прописивао постојање лиценце за радника.

Наиме, у Хрватској је закон којим је уређен систем друштвене самозаштите био на снази до 1996. године, те је потом мењан другим законима којима је уређен рад приватног обезбеђења. Законска уређеност сектора, ако и није одговарала сврси (друштвена самозаштита у капитализму), давала је права радницима и дефинисала је професију. Као последица тога конституисане су удруге послодаваца, формирано синдикати и потписани грански колективни уговори, као елементи борбе за побољшање статуса припадника овог сектора. Клијентелистичких односа је било у

повоју и њима је у прилог ишла релативна стабилност политичког система (неретке смене власти између ХДЗ и СДП) којом су поједине фирме развијале своја пословања под заштитом политичких патрона. Међутим, правовремено регулисање сектора, развој синдиката и удруге послодаваца, потписивање колективног уговора и штрајкови утицали су превентивно на апетите пословно-политичке елите. Поред супресије рада контролних органа, односно њихове незаинтересованости за вршење надзора, у Хрватској је ипак покренуто неколицина важних судских процеса што против фирми за обезбеђење, што у склопу великих афера прања новца у којима су и ове фирме имале удела, а то се рефлектовало и на пословање. Стога су клијентелистички односи у знатном паду у Хрватској, мада не искорењени.

У Србији, с друге стране, непостојање кровне законске регулативе, односно отпори доношењу закона, омогућили су власницима фирми да послују са великим профитима на уштрб ниских зарада запослених. Нестабилност политичког система, уз стихијску приватизацију безбедности, утицала је да фирме под политичким покровитељством краткотрајно успешно послују, да би сменом власти рапидно губиле послове. Систем јавних набавки је законски био уређен да створи клијентелистички однос између ПБК и партија на власти у Србији. Ни партијама (због финансирања), ни фирмама (због профита) није ишло у прилог законско регулисање сектора приватне безбедности.

Стога ове фирме нису биле препознате као одговорни актер у сектору безбедности, није оформљена професија радника обезбеђења, а њихов значај није препознат ни у једном другом пропису. Једна од последица нерегулисаности овог сектора је нелегално или криминално обезбеђење, које постоји јер није законом забрањено. Због заустављене приватизације, Србија је у овим процесима каскала за Хрватском, па је тако у Србији дуже времена постојала друштвена својина која је потом подржављена, што је укупно пролонгирало процесе приватизације. Тек од усвајања Закона о приватном обезбеђењу пред крај 2013. године, у правном систему Републике Србије почиње да се појављује овај актер, да би доцније у неколицини закона и подзаконских аката, у вези са заштитом критичне инфраструктуре, били препознати као чинилац.

Тешко је одупрети се утиску о стагнирању развоја фирми за обезбеђење током 90-их година, у условима санкција и изолације. У Србији је тада пословао мали број фирми за приватно обезбеђење, махом у друштвеној/државној својини, а како је процес приватизације био замрзнут, тако ни велика предузећа, која нису била приватизована, нису имала потражњу за овом врстом услуга са тржишта, већ су развијали сопствену самозаштитну делатност. Демократском транзицијом и отварањем тржишта долази до процвата овог сектора. Уласком страних фирми, пре свега банака, после петооктобарских промена, осетила се потреба за услугама приватног обезбеђења.

Ипак, како је наведено, у Србији је однос између политичког и економског сектора, који се прелама и кроз сектор приватне безбедности, такав да успешност не зависи од закона понуде и потражње, већ од повластица и привилегија које дели држава. Мањак правне регулативе погодује политичкој елити да утиче на доделу послова приватним фирмама за обезбеђење. До сада је свака владајућа гарнитура имала по једну фирму која је политичким путем добијала послове а заузврат финансирајући странку или на други начин подржавајући је: Комет тим (ЈУЛ), потом Прогард (ДС), СЦП интернационал (Нова демократија), Систем ФТО (ДСС), Протекта (ДС), Сектракон (СНС). Међутим, губитком подршке, због губитка власти, и ове фирме су губиле послове. Неретко им је исходиште било једна од две мултинационалне фирме које су на српско тржиште ушле купујући постојеће фирме и њихов пословање. Ове фирме су финансијски довољно јаке, уз политичку подршку из својих матичних земаља, да их политичке турбуленције у Србији не угрожавају превише.

У Хрватској је ситуација нешто другачија, због уређенијег нормативног оквира који је сужавао маневарски простор за злоупотребе. Већ наведена стабилнија политичка сцена у Хрватској утицала је да се фирме развијају, те да првих десет држи 90% тржишта. Иако је већи број фирми настао под покровитељством ХДЗ-а, финансијски су се развили до мере да су могли да одоле потоњим политичким притисцима. С друге стране, ове фирме су биле на удару судске власти због учешћа у аферама прања новца. На том тржишту су на локалном нивоу позициониране

одређене фирме које послују са локалним властима и тако дуже времена опстају. У Хрватску је ушла мултинационална фирма Секуритас куповином три регионалне фирме, али иако је при самом врху, ипак не доминира тржиштем. То наводи на закључак о нешто стабилнијој клими пословања у Хрватској, где се и мултинационалне фирме боре на тржишној утакмици, те где је утицај клијентелизма редукован.

У анализи спољних фактора који су утицали на развој сектора приватне безбедности једна од хипотеза се односила на ефекте (хрватске) сарадње са америчком фирмом МПРИ. Полазна претпоставка је била да је услуга обуке састава Хрватске војске ефективно допринела успеху спровођења операције „Олуја“, те да су безбедносне структуре Хрватске препознале потенцијал приватног сектора безбедности. Успех приватног актера рефлектовао се у безбедносној заједници те су домаће ПБК прихватане као партнерске организације којима су поверавани поједини послови. Претпоставка се показала нетачном из неколико разлога, те је хипотеза одбачена. Чињеница јесте да је ангажман фирме МПРИ био начин да се заобиђу санкције и да се институција војске ојача, како би се конфликт привео крају „победничким миром“. Управо овакав ангажман јесте пример либералног интервенционизма, уз мањак транспарентности, попут хладноратовских интервенција. Ипак, успех су припадници војске приписивали америчкој администрацији, тачније америчкој помоћи, а не „приватној фирми“. Стога на интеграцију приватног сектора обезбеђења у систем националне безбедности овај фактор није утицао. За то је најзаслужнији континуитет у нормативној уређености рада фирми за обезбеђење, који је, примера ради, у Србији недостајао 20 година.

Сингерове тезе о трансферу припадника војних/паравојних састава у приватни сектор безбедности тестирали смо на примерима Србије и Хрватске. Насупрот теоријским поставкама, валидним за САД и Западну Европу, смањење бројног састава балканских војски није резултовало „преливањем“ у сектор приватне безбедности јер су потребе тржишта биле усмерене на Србију и Хрватску, а не на лукративне прекограничне послове. Друга значајна дистинкција је да је смањење оружаних снага по окончању Хладног рата погодило професионални војни састав, то

у Србији и Хрватској није био случај, јер су рат водили мобилисани цивили који су се вратили својим предратним занимањима. У Хрватској је уведена привремена забрана пријема нових официра после рата, како би се сачувао официрски кадар од отпуштања и тиме предупредио притисак на тржиште, који је иначе био карактеристичан за западна друштва. Трендови показују да је било делимичног прихвата особља полиције у редове приватног обезбеђења, али да је та појава била спорадична, те да се дешавала почетком 2000-их, где је персонал прелазио у једну државну фирму за обезбеђење, тако да се може рећи да се ради о трансферу у приватни сектор. На основу доступних података о челним људима најзначајнијих фирми за обезбеђење, постоје основи да се закључи да је на нивоу управљачког дела фирми било трансфера из сектора безбедности. Ипак, укупан обухват тим трансфером је мали да би се дало закључивати у Сингеровој матрици. Бивши припадници војске и полиције, који су заступљени у овим управљачким структурама, више сведоче о трговини утицајем и развоју неформалних односа од значаја за добијање и обављање послова. Не чуди да у неким земљама, из тих разлога, је припадницима сектора безбедности забрањен рад у фирмама за обезбеђење пет година по напуштању активне службе.

Какве су перспективе даљег развоја сектора приватне безбедности у Србији и Хрватској? Имајући у виду сличност услова у којима се овај сектор развија, можемо формулисати неколико претпоставки. На првом месту можемо говорити о истоветности нормативног оквира којим се уређују послови приватне заштите. Будући да је Хрватска чланица ЕУ, а да је Србија кандидат, те да сву своју регулативу мора прилагодити европској, закони којима ће се уређују послови обезбеђења, јавних набавки, заштите критичне инфраструктуре, авио саобраћаја, јавно-приватног партнерства и други, доносиће исте изазове овим земљама. Разлике у пракси ће се односити на нивое зарада, који су и у ЕУ неуједначени, али не толико ниски као на Западном Балкану, те ће доминирати тренд који је присутан у Хрватској о бегу радне снаге. Државе ће те проблеме решавати стимулативно, дизањем цена рада или увозом радне снаге из других земаља.

Друга предикција тиче се развијености сектора. Несумњиво ће доћи до укрупњавања фирми, те позиционирања неколицине највећих које ће моћи да пружају своје услуге широм сваке од наведених земаља. Мултинационалне фирме ће бити у предности јер ће моћи да обављају прекограничне послове, попут обезбеђења извоза токсичног материјала, нпр. И у Србији и у Хрватској ће већи део тржишта држати неколицина боље стојећих фирми, са мањом или већом политичком подршком. И поред успеха мултинационалних фирми, домаћим политичким елитама одговарају фирме које могу да контролишу и са којима могу да креирају клијентелистичке односе. За мале фирме, уколико опстану на тржишту, остаће поједини послови на локалном нивоу, а у том делу се очекује велика флукуација кадра. Изузетак представљају фирме за техничко обезбеђење, које послују по тржишним принципима, али које као конкуренцију могу да имају фирме које се баве продајом и уградњом техничке опреме.

Оба очекивана тренда обликована су тржишним механизмима, а не потребама сектора безбедности. У складу са новим изазовима, могуће је да се овим фирмама уступе још неки јавни послови попут управљања затворима, помоћ у контроли граница током мигрантске кризе, помоћ током ванредних ситуација. Но главна одлика ангажмана јесте уговорни однос са државом, који прописује права и обавезе уговорних страна. Највећи изазов јесте ваљана контрола и надзор над радом ових фирми, што до сада није био случај.

Анекс 1. Методолошке напомене

У раду смо првенствено користили хипотетичко дедуктивну методу. На овај начин детектовали смо битне актере предметног истраживања и њихове функције. Преиспитали смо полазне претпоставке о улогама и значају појединих чинилаца на развој процеса приватизације безбедности. Такође смо користили и методе анализе, синтезе и класификације, пре свега код објашњења приватизације безбедности, врсте актера, различитих услуга које ове фирме пружају, те ефикасности њихових пружених услуга. Дескриптивном анализом предочене су најважније особености процеса приватизације безбедности у Србији и Хрватској. Синтеза је коришћена како би једноставније закључке могли да применимо на целину посматране појаве и изведемо одређене правилности. Применом метода класификације разврстали смо постојеће фирме за приватно обезбеђење у различите типове, као и контролна и надзорна тела спрам њихових улога и значаја за надзор сектора приватне безбедности. Применом компаративне анализе стечено знање смо применили на случајеве Србије и Хрватске и то нам је омогућило да утврдимо правилности и различитости у функционисању фирми за приватно обезбеђење у ове две државе сличних карактеристика.

У погледу прикупљања емпиријских података неопходних за ову студију, користили смо три начина прикупљања података. Интервјуи са представницима „у захвату“ приватног обезбеђења омогућили су нам стицање увида у генезу и функционисање приватног обезбеђења из различитих углова. Ове податке укрштали смо са подацима добијеним анализом садржаја докумената и публикација релевантних за ову студију, али и са секторским подацима чијом анализом смо утврдили трендове и заступљеност одређених појава у сектору приватне безбедности.

Интервјуи, као примарни извор емпиријских података, обезбедили су нам увид у проблематику из различитих углова, како би могли адекватно да интерпретирамо интересе институција, фирми, удружења, интересних група и грађана. Међу најважније испитанике спадају представници приватних безбедносних компанија по различитим димензијама (руководећи кадар/запослени, велике/мале фирме,

домаће/стране фирме, из Београда/из унутрашњости, приватне фирме/државне-самозаштне фирме). Коришћени су и подаци добијени у интервјуима у досадашњем раду: на пројектима који су резултовали публикацијама: „Приватна безбедност-пријатељ или претња“ (2008), обављено је двадесетак интервјуа са представницима фирми, клијената и надзорних тела; „Нови-стари изазови приватног сектора безбедности у Србији“ (2014) урађено је преко 40 интервјуа широм Србије са представницима фирми, запосленима, надзорним телима и клијентима; кумулативно, у регионалној студији „A Force for Good – Mapping Private Security Landscape in South East Europe“ (2015) урађено је још десетак интервјуа са представницима сектора, центрима за обуку, клијентима из области критичне инфраструктуре. Како је током спровођења ових истраживања учесницима гарантована анонимност употребе добијених података, тако смо у референцама интерпретираних исказа или цитата користили одреднице „менаџер фирме за обезбеђење“, „радник фирме за обезбеђење“ и слични термини, који би омогућили увид у позицију са које је дат исказ (менаџер фирме и радник фирме ће често различито интерпретирати услове рада, нпр.), а који наше испитанике не би чинили одредивим у мери у којој је то могуће. Такође, као секундарна грађа послужили су нам интервјуи представника фирми за приватно обезбеђење објављивани у стручним гласилима „Свет безбедности“ (Србија), „Свијет сигурности“, „Заштита“, „Свијет осигурања“ (Хрватска). Осим ових представника, саговорнике су чинили и представници МУП-а Србије и Хрватске, представници Министарства одбране, односно Хрватске војске, представници парламентарног одбора за безбедност РС, као и члана истог таквог одбора Хрватског парламента. Интервјуисани су различити клијенти, међу којима се, по исцрпности одговора, истичу менаџери безбедности неколицине фирми. Осим њих, значајни су били испитаници упослени као службеници за јавне набавке у државним органима и јавним предузећима. Осим интервјуа вођених током истраживачких пројеката, у изради ове студије је коришћено и десетина интервјуа са представницима различитих фирми, односно државних органа и струковних удружења на неколицини тематских конференција које су организоване у Србији и у Хрватској којима је аутор присуствовао. Консултовани су експерти за безбедност, као и новинари који су, поготово у Хрватској, пратили област рада приватних фирми за обезбеђење дужи низ

година. Неки од интервјуа вођени су са саговорницима „преписком“ коришћењем друштвене мреже LinkedIn. Као водиља за разговоре послужили су и подаци са интернет форума „Хрватски заштитари“, чији наводи о условима рада, ценама и малверзацијама смо проверавали у интервјуима и другим секторским подацима.

Анализом садржаја обухваћени су Устави, закони, предлози и нацрти закона, државне стратегије (помиње ли се улога ПБК у националној безбедности, ванредним ситуацијама итд), подзаконска акта, услови из полиса осигурања, анализа јавних набавки, анализа извештаја надзорних органа, судова, инспекције рада, анализа приручника за обуку службеника ПБК и службеника за јавне набавке, анализа штампе, научне и стручне литературе из области приватизације безбедности и транзиције. За прибављање података о ситуацији у Хрватској најзначајнија је била анализа медијских извора о темама у вези са приватним обезбеђењем. Овде су коришћени објављени чланци у стручним гласилима „Свијет сигурности“, „Заштита“ и „Свијет осигурања“, који рефлектују ставове фирми за обезбеђење. С друге стране користан извор података били су чланци објављени у „Пословном дневнику“, часопису који се бави економским темама, те који се бавио анализом специфичних уговора, послова и фирми за обезбеђење из критичког угла. Поред ова два извора, коришћена је грађа из дневних и недељних новина. Вреди додати да су у анализи коришћени подаци са званичних интернет страница фирми, државних органа, политичких странака и регулаторних тела.

Прикупљање секторских података представља трећи начин. У анализи доступне грађе коришћене су различите базе података и секторска грађа, попут анализа јавномњенских истраживања о поверењу грађана у актере сектора безбедности, броја приватизованих фирми, обима пословања у сектору приватне безбедности, броја насилних инцидената са приватним обезбеђењем итд. Такође коришћени су подаци из Агенције за привредне регистре (о фирмама), Агенције за борбу против корупције (о финансирању политичких партија), прекршајних судова (о прекршајним поступцима против фирми), ПИО и РФЗ фондова (о доприносима за раднике), подаци из Годишњих извештаја МУП-а Србије и Хрватске, подаци из судског регистра Хрватске, подаци Републичког завода за статистику Србије и

Државног завода за статистику Хрватске, статистички извештаји о јавним набавкама, подаци различитих министарстава, подаци са Хрватске господарске коморе, подаци Агенције за заштиту тржишног натјечања, те подаци Комисије за заштиту у поступцима јавних набавки, подаци Државне комисија за контролу поступака јавних набавки Хрватске, подаци Државног изборног повјеренства, те Државног уреда за ревизију. Осим јавно објављених података, неки су подаци добијени захтевом за приступ информацијама од јавног значаја, упућиваним како органима Републике Србије, тако и органима Републике Хрватске, а то се пре свега односи на податке о центрима за обуку из МУП-а, податке о броју оружја у сектору, податке о радно активним лиценцираним службеницима обезбеђења, податке о броју поднетих прекршајних пријава, те податке о броју контролираних фирми.

ЛИТЕРАТУРА

Публикације

Alborhetti I. (1995) *Globus* No. 254, October 20, 1995

Angstrom J., Duyvesteyn I., (2007) *Understanding Victory and Defeat in Contemporary War*, Routledge

Avant, D. (2000) *From Mercenary to Citizen Armies: Explaining Change in the Practice of War*, *International Organization* 54, 1, pp. 41–72

Avant D.,(2002) *Privatizing military training*, *Foreign Policy In Focus* Vol. 7, No. 6

Avant, D. (2004) *The Privatization of Security and Change in the Control of Force*, *International Studies Perspectives*, Volume 5, Issue 2,

Avant D. (2005) *The Market for Force: the consequences of privatizing security*, Cambridge University Press

Avant D. (2006) *The Implications of Marketized Security for IR Theory: The Democratic Peace, Late State Building, and the Nature and Frequency of Conflict*, *Perspectives on Politics*, Vol. 4, No. 3, pp. 507-528

Avant D., Boot M., Friedrichs J., Friesendorf C. (2009) *The Mercenary Debate – three views*, *The American Interest*, Summer (May/june)

Анђелковић С. (2009) *Питање уређења приватног сектора безбедности у Србији*, *Ревиија за безбедност* 4/09, Центар за безбедносне студије

Barbieri K. (1996) *Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict?*, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 1

Беговић Б., Мијатовић Б. (ур.) (2005) *Четири године транзиције у Србији*, Центар за либерално-демократске студије,

Bolčić, S. (2003) *Blocked Transition and Post-Socialist Transformation: Serbia in the Nineties*, *Review of Sociology*, Vol.9, No. 2

Болчић С., Милић А., (2002) *Србија крајем мленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*; Институт за социолошка истраживања

Bottom, N. K., & Kostanoski, J. (1983). *Security and loss control*. Macmillan

Boutros-Ghali, B. (1992) *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy and related matters*, UN General Assembly, A/RES/47/120

- Branović Ž., (2011) *The Privatisation of Security in Failing States - A Quantitative Assessment*, DCAF
- Bryden A., Caparini M. (2006) *Private actors and security governance*, DCAF
- Buckland B. S., Winkler T. H., (2011) *Javno-privatna saradnja: izazovi i mogućnosti upravljanja bezbednošću*, Forum za bezbednost i demokratiju
- Buklijaš M (2005) *Izobrazba djelatnih časnika hrvatske vojske na HVU KoV Petar Zrinski od 1994. do 1996.*, *Polemos* 8, 1-2: 85-103,š
- Bureš O. (2012) *Private Security Companies in the Czech Republic: An Exploratory Analysis*, *CEJISS* 2/2012
- Caranti, L.(2006) *Perpetual War for Perpetual Peace? Reflections on the Realist Critique of Kant's Project*, *Journal of Human Rights*, Vol. 5, p. 342.
- Carmola K. (2010) *Private Security Contractors and new Wars: Risk, law and Ethics*, Routledge
- Central Intelligence Agency (2002), *Balkan battlegrounds : a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995.*, Washington, DC
- Cierco T. (2009) *Europeanization Impact on Croatia's Course to Democracy*, *Nação e Defesa*, N.º 122 - 4.ª Série pp. 173-201
- Chandler D. (ed) (2009) *Statebuilding and Intervention: Policies, practices and paradigms*, Routledge
- Chandler, D. (2007), *The security–development nexus and the rise of 'anti-foreign policy'*, *Journal of International Relations and Development*, 10, (362–386)
- Chandler, D. (2010), *The Uncritical Critique of 'Liberal Peace'*. *Review of International Studies*, 36 (Supplement S1), ctp 137-155.
- Cilliers J., Mason P. (eds.) (1999) *Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies*, Institute for Security Studies
- Cooper N., Turner M., Pugh M., (2011). *The end of history and the last liberal peacebuilder: a reply to Roland Paris* *Review of International Studies*, 37, Cambridge University Press
- Cunningham, W. C., Strauchs, J. J., Van Meter, C. W., & Hallcrest Systems, Inc. (1990). *Private security trends 1970–2000: The Hallcrest report II*. Butterworth-Heinemann

- Cvejić S. (ed.) (2016) *Informal Power networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo*, SeConS
- Cvetičanin et al. (ur.) (2015) *A Life for Tomorrow - Social Transformations in South-East Europe*, Institute for democracy “Societas Civilis”
- Cvijanović, V., Redžepagić D., (2011) *From political capitalism to clientelist capitalism? The case of Croatia*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci : časopis za ekonomsku teoriju i praksu, Vol.29 No.2
- Čučković N. (2002) *Siva ekonomija i process privatizacije u Hrvatskoj 1997-2001*, Finnsijska teorija i praksa 26 (1)
- Давидовић Д. (ур) (2007) *Избор најбољег понуђача у процесу набавке услуга обезбеђења*, Центар за превенцију криминалитета
- Davidovic D., Kesetovic Z., Pavicevic O., (2012) *National Critical Infrastructure Protection in Serbia: The Role of Private Security*, Journal of Physical Security 6(1), 59-72
- Davisha K., Parrot B. (eds) (1997) *Politics, power and the struggle for democracy in South East Europe*, Cambridge University Press
- Deitelhoff N. (2009) *Transformation(s) of the state? The state of (private) security and the security of the state*, APSA Annual Conference, Toronto, 3-6 September 2009, Paper for the Panel: “The Remains of the State – Governance Without Government?”
- Diamond L. (1995) *Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives*, A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict Carnegie Corporation of New York
- Diamond L. (1996) *Is the Third wave over?* Journal of Democracy, vol 7, No 3
- Добрановић Ж., Михаљевић Б. (2008) *Приватна заштита у норми и пракси*, Велеучилиште Велика Горица
- Donais T., (2012) *Peacebuilding and Local Ownership: Post-conflict Consensus Building*, Routledge
- Doyle, M. (1983), *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*, Philosophy and Public Affairs, Vol. 12, No. 3, pp. 205-235
- Doyle, M. (1986), *Liberalism and World Politics*, The American Political Science Review, 80(4): c. 1151-1169
- Doyle, M., (2005), *Three Pillars of Liberal Peace*, American Political Science Review, Vol. 99, No 3

Duffield M. (2001) *Global governance and the new wars: the merging of development and security*, Zed Books

Dunatov Š. (2010) *Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, br. 52

Dunigan M., Petersohn U. (2015) *The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions*, University of Pennsylvania press

Duraković A. (2011), *Plaćenici, privatne vojne kompanije i njihov tretman u međunarodnom pravu*, *Polemos* 14, 2: 29-55

Đurđević-Lukić S., (2006) *Bringing the State Back: Strong Versus Weak States*, *Međunarodni problemi* LVIII, no. 1–2

Џуверовић, Н., Стојадиновић, М. и Тепшић, Г., (2014) *Студије мира*, у М. Липовац и Д. Живојиновић, урс Међународна безбедност. Теоријски приступи. Београд: Факултет безбедности и Центар за проучавање безбедности.

Eichler M. (ed) (2015) *Gender and Private Security in Global Politics*, Oxford University Press

Fanuko N. (2010) *Poredak, legitimnost i karizma: vrijede li još Weberovi pojmovi?* *Polemos* 13, 2: 11-32

Фатић А. (2002) *Организовани криминал у најизраженијим појавним облицима у Србији*, Центар за безбедносне студије

Fearon J. D. and Laitin D. D., (2004) *Neotrusteeship and the Problem of Weak States*, *International Security*, Vol. 28, No. 4, pp. 5-43

Fetsi A., (ed.) (2007), *Labor Markets in the Western Balkans – Challenges for the Future*, European Training Foundation

Franičević V., Kraft E. (1997), *Croatia's Economy After Stabilisation*, *Europe-Asia Studies* 49, No. 4, p. 669-691

Francevic V. (1999) *Privatization in Croatia, legacies and context*, *Eastern European Economics*, vol 37, no 2

Franičević, V. (2002.): *Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj*, *Politička misao* 39 (1)

Galtung J., 1969, "Violence, Peace and Peace Research", *Journal of Peace Research*, 6 (3), стр. 167-191

- Галтунг Ј. (2009). Мирним средствима до мира- Мир и сукоб, развој и цивилизација. Београд: Југоисток 21 и Службени гласник.
- Gaub F. (2011) *Military Integration After civil Wars: Multiethnic armies, identity and post-conflict reconstruction*, Routledge
- Ghani A., Lockhart C., (2008) *Fixing Failed States: A framework for rebuilding a fractured world*, Oxford University Press
- Ghani A., Lockhart C., Carnahan M., (2005) *Closing the Sovereignty Gap: an Approach to State-Building*, Working Paper 253., Overseas Development Institute
- Gherghina S., Volintiru C., (2015) *A new model of clientelism: political parties, public resources, and private contributors*, *European political science review*, september 2015
- Gill P. (2013) *The Implications of Intelligence Practice Within and Beyond the State: An Analytical Model*, *Journal of Regional Security* Vol. 8 № 2
- Gregurek M. (2001) *Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj*, *Ekonomski pregled*, 52 (1-2) 155-188
- Grøtta Grav I. (2012) *The Impact of Private Military and Security Companies on Somali Security Sector Institutions*, Master's Thesis – Peace and Conflict Studies, Department of Political Science, University of Oslo
- Хацић М. (2001) *Хроничан мањак безбедности*, Центар за цивилно војне односе
- Хацић М. (ур.) (2004) *Насилно растурање Југославије – узроци, динамика и последице*, Центар за цивилно војне односе
- Хацић М., Милосављевић Б. (2006) *Модели закона о безбедности и одбрани*, Центар за цивилно војне односе
- Хацић М. (ур.) (2007) *Реформа сектора безбедности у Србији: достигнућа и перспективе*, Центар за цивилно војне односе
- Хацић М. (ур.) (2008) *Годишњак реформе сектора безбедности у Србији*, Центар за цивилно војне односе
- Хацић М., Стојановић Гајић С. (ур.) (2012) *Годишњак реформе сектора безбедности у Србији 2008- 2011*, БЦБП, Службени гласник.
- Hayes J., (2011) *The democratic peace and the new evolution of an old idea*, *European Journal of International Relations* 1–25,

- Hegre H., Oneal J. R., Russett B., (2010) Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict, *Journal of Peace Research* 47(6)
- Heihr A., Robinson N., (eds) (2007) *State-Building: Theory and Practice*, Routledge
- Hellinger, D. (2004), Humanitarian actions, NGOs and the privatization of the military, *Refugee Survey Quarterly* vol 23 No 4
- Hemke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda, *Perspectives on Politics* Volume 2 Issue 04 December 2004, p 725-740
- Heywood B. J., (2001) *Outsourcing Dilemma: The Search for Competitiveness*, Prentice Hall
- Hilgers T. (2009) 'Who is Using Whom?' Clientelism from the Client's Perspective, *Journal of Iberian and Latin American Research*, 15:1, 51-75,
- Hilgers T. (2011) Clientelism and conceptual stretching: differentiating among concepts and among analytical levels, *Theory and Society* 40:567–588
- Hironaka A. (2005) *Newerending Wars: The International Community, Weak States and the Perpetuation of Civil War*, Harvard University Press
- Holmqvist C. (2005) *Private Security Companies, The Case for Regulation*, SIPRI Policy paper No. 9
- Hopkin J. (2006) *Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory*, Paper prepared for APSA annual meeting, Philadelphia, 31 August – 3 September 2006. Panel 46-18 'Concept Analysis: Unpacking Clientelism, Governance and Neoliberalism'
- Hrastović I. (2005) Zapovjedno-stožerna škola Blago Zadro - izobrazba najviših časnika HV-a tijekom Domovinskog rata, *Polemos* 8, 1-2: 105-149
- ILO, (2006), 'Combining Labour Market Flexibility and Security in the West Balkans', 95th session of the International Labour Conference, ILO, Geneva, Dept of Communications dostupno na: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/features/WCMS_070134/lang--en/index.htm
- Jett D.,(1999) *Why Peacekeeping Fails*, Palgrave
- Јовановић Д. (2015) Где смо у поређењу са Европом и регионом?, *Свет безбедности* бр. 2
- Јовановић М. (2014) Сарадња све снажнија, али се може унапредити, *Свет безбедности* број 3

Jović D. (ur) (2014) Liberalne teorije međunarodnih odnosa, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu

Jug D. (2005) Izobrazba djelatnih časnika hrvatske vojske od rujna 1992. do prosinca 1993. na HVU KoV Petar Zrinski, Polemos 8, 1-2: 63-84,

Kakalik, J. S., & Wildhorn, S. (1971). Private police in the United States: Findings and recommendations (R-869-DOJ). Rand <http://www.rand.org/pubs/reports/2006/R869.pdf>

Калдор М., (2001), Нови и стари ратови, организовано насиље у глобализованој ери, Београдски круг

Kant I. (2000) Prema vječnom miru. U: Pravno-politički spisi. Zagreb:Politička kultura

Kapidžić D. (2015) Democratic Transition and Electoral Design in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina's 1990 Elections, Ethnopolitics, 14:3,

Kaufmann G., (ed) (2008) Stability Operations an State-Building: Continuitiesand Contingencies, Strategic Studies Institute

Kinsey C.,(2007) Corporate Soldiers and International Security, Routledge

Klopfers F. et al. (eds.) (2015) A Force for Good - Mapping Private Security Landscape in South East Europe, DCAF

Клопфер Ф. Ван Амстел Н. (ур)(2016) Приватно обезбеђење у пракси: Студије случаја из југоисточне Европе, DCAF

Konstan A., (2007) Scourge of the Seas: Buccaneers, Pirates and Privateers, Osprey Publishing

Ковачевић М. (2010) Узроци дубоке економске кризе у Србији, Школа бизниса бр. 3/2010, Висока пословна школа струковних студија

Krahmann E.,(2008) Security: Collective Good or Commodity?, European Journal of International Relations, Volume 14, Number 3, pp.379-404

Krahmann E. (2010) States, Citizens and the Privatization of Security, Cambridge University Press

Krahmann E., Abzhaparova A., (2010) The Regulation of Private Military and Security Services in the European Union: Current Policies and Future Options, EUI Working Paper AEL 2010/8

Krahmann E., (2011). Beck and beyond: selling security in the world risk society. Review of International Studies, 37, pp 349-372

- Krahmann E., Friesendorf C.,(2011) *The Role of Private Security Companies (PSCs) in CSDP Missions and Operations*, European Parliament, Policy Department DG External Policies
- Križalić A. (2007) *Privatna sigurnost*, Centar za sigurnosne studije
- Kurtenbach S., Wulf H., (2012): *Violence and Security Concerns in Post-Conflict Situations*. Duisburg: Institute for Development and Peace (Research and Advisory Project „Instruments and Procedures of German Development Cooperation in Post-Conflict Situations“ - Project Working Paper No. 3)
- Лазих М. (1994) *Систем и слом*, Филип Вишњић
- Lazić M. (ed.) (1995) *Society in Crisis*, Filip Višnjić
- Лазих М. (2005) *Промене и отпори*, Филип Вишњић
- Лазих М. (ур.) (2000) *Рачји ход*, Филип Вишњић
- Лазих М. (2011) *Чекајући капитализам*, Службени гласник
- Лазих М. (ур.) (2014) *Економска елита у Србији у периоду консолидације капиталистичког поретка*, Чигоја штампа
- Лапчић В. (2014) *За ефикасну заштиту треба изабрати најбољег*, Свет безбедности 2
- Lemay-Hebert, N.(2012) *Coerced Transitions in Timor-Leste and Kosovo: Managing Competing Objectives of Institution-Building and Local Empowerment, Democratization*, Vol. 19, Iss. 3, 2012
- Lemay-Herbert N., (2013) *Review Essay: Critical Debates on Liberal Peacebuilding Civil Wars*, vol 15, no. 2, Taylor and Francis
- Lilly D. (2000) *The privatization of security and peacebuilding: a framework for action*, International Alert
- Линц Х. и Степан А., (1998), *Демократска транзиција и консолидација*, Филип Вишњић, Београд
- Mac Ginty, R. (2011), *International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace*. London: Palgrave Macmillan
- Махеčić Z. (2003), *Izazovi reforme i smanjenja oružanih snaga Republike Hrvatske – politika personalnog upravljanja kao posledica ratnih zbivanja i izgradnje oružanih snaga Republike Hrvatske*, Polemos 6, 1-2: 49-69

- Mandel R.,(2002) *Armies without States: The Privatization of Security*, Lynne Rienner Publishers
- Mansfield E. D., Snyder J., (1995) *Democratization and the Danger of War* *International Security*, Vol. 20, No. 1, (Summer, 1995), pp. 5-38, MIT Press
- Maoz Z., Russett B. (1993) *Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986*, *The American Political Science Review*, Vol. 87, No.3.
- Marijan D. (2008) *Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991.*, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 40., no. 1.
- Marsh D., Stoker G. (ur.) (2005) *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Матић Г. (ур) (2006) *Основи физичко техничког обезбеђења: приручник за едукацију непосредних извршилаца приватног обезбеђења лица и имовине*, Привредна комора Србије, Удружење за приватно обезбеђење
- Matić D. (2008) *Political Culture, Socio-Cultural Values and Democratic Consolidation in Croatia*, u Sabrina P.R et al. (eds.) *Croatia since Independence: War, Politics, Society, Foreign Relations*, Munchen : R.Oldenbourg Verlag,
- Matić R. (2003) *The Social Role of Military and Police Institutions in 21st Century*, *Polemos* 6, 1-2: 117-134
- Matisek, J. (2015) *Defining Security Clientelism: Intrastate and Interstate Variations*, Northwestern University
- Mikac R. (2013) *Suvremena sigurnost i privatne sigurnosne kompanije: privatizacija sigurnosti i posljedice* *Jesenski i Turk*
- Мил, Џон Стјуарт, „Неколико речи о неинтервенцији», у Хуманитарне војне интервенције, Ј. Бабић и П. Бојанић (прир.), Службени гласник, 2008,
- Милић А. (ур.)(2004)*Друштвена трансформација и стратегије друштвених група: Свакодневица Србије на почетку трећег миленијума*
- Милић Ј. (ур) (2015) *У корак са приватним сектором безбедности II*, ЦЕАС
- Милошевић М. (2009) *Легислативни и практични аспекти оптимизације приватног обезбеђења у Републици Србији*, *Наука, безбедност, полиција* Vol 14, бр 3, стр. 74-75
- Милошевић М. (2011) *Осигуравајућа друштва доприносе ниском квалитету услуга физичког и техничког обезбеђења! Београдски центар за безбедносну политику,*

доступно на: <http://www.bezbednost.org/Bezbednost/560/Osiguravajuca-drustva-doprinose-niskom-kvalitetu.shtml>

Милошевић М., Петровић П., (2015) Нови-Стари изазови приватног сектора безбедности у Србији, ОЕБС, БЦБП

Милошевић М. (2015) Измене закона о приватном обезбеђењу – отаљавање обуке?, Београдски центар за безбедносну политику, доступно на: <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5794/Izmene-Zakona-o-privatnom-obezbedjenju.shtml>

Милошевић М. (2015) Држава стимулише аномалије и подстиче јавашлук, Свет безбедности бр.1,

Милошевић М. (2015) Неостварени циљеви јавних набавки услуга обезбеђења – шта све може, а не мора, Свет безбедности број 2, година 1, стр.10-12

Милошевић М. (2017) Детективи у Србији – (не)омеђеност законом, БЦБП,

Murphy D., Turner G., (2007) *Condottiere 1300–1500: Infamous Medieval Mercenaries*, Osprey Publishing

Nadarajah S., Rampton D. (2015) The limits of hybridity and the crisis of liberal peace *Review of International Studies* 41(1): pp 49 – 72

Nassauer O. (1995) *An Army Surplus-The NVA's Heritage*, Bonn International Center for Conversion Research (BICC), Brief 3

Nathan L., (1997). *Lethal Weapons: Why Africa Needs Alternatives to Hired Guns*, Track Two : Constructive Approaches to Community and Political Conflict : States and Conflict, 6, no. 2

Nazor A. (2005.) *Поџеци изобразбе доџасника HV-а у Домовинском рату*, *Polemos* 8 1-2: 11-61

Neethling T., Hudson H. (eds.) (2013) *Post-conflict Reconstruction and Development in Africa: Concepts, Role-players, Policy and Practice*, UCT Press

Newman E., Paris R., Richmond O.P. (eds) (2009) *New perspectives on liberal peacebuilding*, United Nations University Press

Никач Ж. и др. (2013) Правна регулатива прватне безбедности на просторима некадашње СФРЈ а освртом на последње промене у Србији, Криминалистичке теме 3-4

- Новаковић И. (2010) Мултилатералне операције НАТО, Безбедност Западног Балкана, година 5, бр. 16, ЦЦВО, стр. 25-37
- Новичић Ж. (2014) Либералне теорије о рату и миру, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
- O'Donnell G. (2001), *Democratic Theory and Comparative Politics*, *Studies in Comparative International Development* Vol. 36, No. 1
- O'Donnell, G., Schmitter P.C., (1986) *Transitions from Authoritarian Rule- tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The Johns Hopkins University Press
- Oneal J. R., Russett B., Berbaum M.L., (2003) *Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992*, *International Studies Quarterly* Vol. 47, No. 3
- Paris R., (1997) *Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism* *International Security*, Vol. 22, No. 2, pp. 54-89
- Paris R., (2001) *Human Security: Paradigm shift or hot air?* *International Security*, Vol. 26, No. 2, pp. 87–102
- Paris R., (2002) *International peacebuilding and the 'mission civilisatrice'* *Review of International Studies* (2002), 28, pp 637–656
- Paris R., (2004) *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press
- Paris R., (2006) *Bringing the Leviathan Back In*, *International Studies Review* (2006) 8, 425–440
- Paris R., (2010). *Saving liberal peacebuilding* *Review of International Studies*, 36, pp 337-365
- Paris R., Sisk T. D. (eds) (2009) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the contradictions of postwar peace operations*, Routledge
- Павловић Д., Антонић С. (2007) *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*, Службени гласник
- Pavlović K. (2009.) *Privatizacija državnih vojnih funkcija – primjer američkog Blackwatera*, *Polemos* 12, 1: 93-103
- Pellicer, M., Wegner, E., Benstead, L., Kincaid, H., Lust, E., Vasquez, J., (2014). *The demand side of clientelism: The role of client's perceptions and values. A Southern Africa*

Labour and Development Research Unit Working Paper Number 140. Cape Town: SALDRU, University of Cape Town

Петровић П. (2007) Приватизација безбедности у Србији, Безбедност Западног Балкана, година 2, број 4;

Петровић П. (2011) Приватизација безбедности у слабир државама – случај Србија, Чигоја штампа

Петровић П., (2011) Резервисани домени као препрека регулисању приватног сектора безбедности, БЦБП

Петровић П., Милошевић М., (2016) Приватни сектор безбедности у Југоисточној Европи – претња или стуб безбедности? Случај Србија, Београдски центар за безбедносну политику и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага

Петровић П. (2016) Анатомија пропалог лиценцирања приватног обезбеђења, Београдски центар за безбедносну политику

Pierson P. (1994) *Dismantling the Welfare State? Regan, Thatcher and the Politics of Retrenchment*, Cambridge University Press

Pugh J. (2005) “Democratic Peace Theory: A Review and Evaluation”, CEMPROC Working Paper Series

Pugh M. (2005) *The Political Economy of Peacebuilding: a Critical Theory Perspective*, International Journal of Peace Studies , Volume 10, Number 2

Pugh M., Turner M., Cooper N., (2008) *Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding*, Palgrave Macmillan

Quigley C., (1966) *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*. The Macmillan Company

Richards A., Smith H., (2007) *Addressing the role of private security companies within security sector reform programmes*, Saferworld

Richmond D., (2007) *The New Peacekeepers? Private Military Companies and the Future of Peacekeeping Operations*, ESIL Working Paper Agora Series

Richmond O. (2005) , *The Transformation of Peace*, Palgrave Macmillan

Richmond O.P., (2009) *Liberal peace transitions: a rethink is urgent*, <https://www.opendemocracy.net/oliver-p-richmond/liberal-peace-transitions-rethink-is-urgent>

- Richmond O. (2009) *A post-liberal peace: Eirenism and the everyday* Review of International Studies, 35
- Richmond O.P., Carey H. F., (2005) *Subcontracting the Peace: The Challenges of NGO Peacebuilding*, Ashgate
- Richmond O.P., Franks J., (eds) (2009) *Liberal Peace Transitions: Between statebuilding and peacebuilding*, Edinburgh University Press
- Riis Andersen, L. (2011), *Security Sector Reform and the Dilemmas of Liberal Peacebuilding*, DIIS Working Paper 2011:31
- Rupersinghe K. et al. (1998) *Civil Wars, Civil Peace: An introduction to conflict resolution*, Pluto Press
- Russett B. (1994) *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton University Press,
- Sabaratnam M. (2011) *Re-thinking the liberal peace: anti-colonial thought and post-war intervention in Mozambique. A thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics for the degree of Doctor of Philosophy*, London, December 2011
- Sajko J., Mikac, R., (2009) *Privatizacija sigurnosti kao trend novog doba: privatna industrija sigurnosnog sektora kao integralni dio nacionalne sigurnosti SAD*, Polemos, vol 12, br 1 (23), Zagreb
- Sarajlić E., Marko D. (eds.) (2011) *State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina*, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije
- SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a Cause or Effect of Insecurity?* SEESAC 2005
- Савковић М. (2016) *Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру. Докторска дисертација, Универзитет у Београду Факултет политичких наука,*
- Scahill J. (2007) *Blackwater: the rise of the world's most powerful mercenary army, Serpent's Tail*
- Schreier F., Caparini M. (2005) *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, DCAF
- Sekulić M., (1997) *Jugoslaviju niko nije branio a Vrhovna komanda je izdala*, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel

- Sekulić M., (2000), Knin je pao u Beogradu, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel
- Senjković R. (2001) Propaganda, mediji, heroji, mitovi, ratnici, *Polemos* 4 2: 33-79
- Sheppard S. (1998) Foot Soldiers of the New World Order: The Rise of the Corporate Military, *New Left Review*
- Siani-Davies P. (ed.) (2003) *International Intervention in the Balkans since 1995*, Routledge
- Singer P.W. (2003) *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press
- Singer P.W. (2004) *The Private military Industry and Iraq: What have we learned and where next?* DCAF
- Singer P. W. (2006) Humanitarian principles, private military agents: some implications of the privatised military industry for the humanitarian community; in Wheeler V. and Harmer A. (eds), *Resetting the Rules of Engagement: Trends and Issues in Military–Humanitarian Relations*, HPG Report 22
- Smerić T. (2001) Društveni ugled časničke profesije u Hrvatskoj – pogled iznutra, *Polemos* 4, 2: 11-31
- Smerić T., Žunec O., (2002) Mišljenja Hrvatskih časnika o ulasku Hrvatske u političko-vojne integracije, *Polemos* 5, 1-2: 139-155
- Смит, А., (1998) *Истраживање природе и узрока богатства народа*, Нови Сад: Global Book
- Smith H., Mariani B. (2005) *Living with the Legacy - SALW Survey*. Republic of Serbia. United Nations. Development Programme. SACISCG
- Sotomayor A., (2014) *The Myth of Democratic Peacekeeper: Civil-military Relations and the UN*, Johns Hopkins University Press
- Spicer T.O. (1999) *An Unorthodox Soldier: peace, war and Sandline Affair* Mainstream Publishing
- Stamnes E. (2010) *Values, Context and Hybridity: How can the insights from the liberal peace critique literature be brought to bear on the practices of the UN Peacebuilding Architecture?* Norwegian Institute of International Affairs, Centre for International Policy Studies, University of Ottawa

- Stachowitsch S. (2013) Military Privatization and the Remasculinization of the State: Making the Link Between the Outsourcing of Military Security and Gendered State Transformations, *International Relations* 27(1) 74–94
- Stirk P. M. R. (2012). The Westphalian model and sovereign equality *Review of International Studies*, 38, pp 641-660
- Stojković V., (2001) Dalji razvoj visoke naobrazbe u Republici Hrvatskoj za potrebe obrambenih sustava i tehnologija, *Polemos* 4, 1: 113-136
- Stojković V., Barković M., (2003) Predlog sustava visoke naobrazbe za potrebe obrane, *Polemos* 6, 1-2: 71-85
- Стокић З. (ур) (2003) Стагнације демократских реформи у Србији: зборник дискусија, ААОМ
- Strachan H., Scheipers S. (eds) (2011) *The Changing Character of War*, Oxford University Press
- Stubbs P., Zrinščak S., (2015) Citizenship and Social Welfare in Croatia: Clientelism and the Limits of ‘Europeanisation’, *European Politics and Society*, 16:3, 395-410
- Sweetman D. (2009) *Business, Conflict Resolution and Peacebuilding: Contributions from the private sector to address violent conflict*, Routledge
- Štulhofer A. (2000) *Nevidljiva ruka tranzicije*, Hrvatsko sociološko društvo
- Štulhofer A. (1998) *Krivudava staza hrvatske privatizacije*, u I. Rogić, Z. Zeman, *Privatizacija i modernizacija*, Institut društvenih znanosti I. Pilar, Zagreb
- Tadjbakhsh S. (ed.) (2011), *Rethinking the Liberal Peace: External Models and Local Alternatives*, London: Routledge
- Taibl P. (1997) *Outsourcing & Privatization of Defense Infrastructure*, BENS Special Report, dostupno na: www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a530702.pdf
- Tatalović S. (ur) (2007) *Etničke manjine i sigurnost u procesima globalizacije*, Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, *Politička kultura*
- Turner M., Pugh M. (2006) *Towards a new agenda for transforming war economies*, *Conflict, Security & Development*, 6:3, 471-479
- Унијат Ј.,(2007) Сива зона безбедности, *Безбедност Западног Балкана* бр. 4,
- Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. и Стојановић С., (2008) *Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?*, Центар за цивилно-војне односе

- Унијат Ј. (2008) Ка законском уређењу приватног сектора безбедности у Србији, Ревија за безбедност 6/08, Центар за безбедносне студије
- Унијат Ј., Милошевић М., Петровић П. (2011) Приватна безбедност: потенцијална претња по безбедност грађана? Београдски центар за безбедносну политику, доступно на: <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/379/Privatna-bezbednost-potencijalna-pretnja-po.shtml>
- Uvalić M. (2010) Serbia's transition – towards a better future, Palgrave Macmillan,
- Valenzuela J.S. (1990) Democratic consolidation in post-transitional settings: notion, processes and facilitating conditions, Working paper 150, Kellogg institute
- Vankovska-Cvetkovska B. (1999) Vojska i mir posle Hladnog rata: u potrazi za novom misijom vojske, Polemos 2, 1-2: 43-53
- Vankovska B. (2002) Privatisation of Security and Security Sector Reform in Croatia, Draft paper
- Валерштајн И., (2005) После либерализма, Службени гласник
- Van Creveld, M., (1999) The Rise and Decline of the State, Cambridge University Press
- Van Duyn P. C., von Lampe K., Passas N., (2002) Uperworld and Underworld in Cross-Border Crime, Wolf Legal Publishers
- Vaux T., et al. (2002) Humanitarian Action and Private Security Companies: Opening the debate, International Alert
- Војиновић Т. (2015) Социјални дијалог у приватном обезбеђењу, Свет безбедности бр. 1
- Volintiru C., Gherghina S. A (2015) New Model Of Clientelism: Political Parties, Public Resources, and Private Contributors, European Political Science Review, Volume 9 Issue 1
- Вратоњић М. (2014) Корак ка ефикаснијем и квалитетнијем раду служби јавне безбедности, Свет безбедности 3
- Wise T., Embelton G., (1975) Medieval European Armies, Osprey Publishing
- Wilson, Woodrow, A World League for Peace, Address to the Senate of the United States, January 22, 1917, (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65396>; приступљено 20. јула 2016. године).
- Wilson, Woodrow, Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany, April 2, 1917,

(<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366>, pristupljeno 20. jula 2016. godine).

Yong Lee S., Ozerdem A., (eds) (2015) Local Ownership in International Peacebuilding – Key Theoretical and Practical Issues, Routledge

Zakošek N. (ur.) (2011) Drugi Zagrebački ekonomski forum, Zaklada Friedrich Ebert

Zarate J. C., (1998) Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, International Law, and the New World Disorder, Stanford Journal of International Law; Vol. 34 Issue 1,

Зец, М., Живковић, Б., (1997) Транзиција реалног и финансијског сектора, Институт економских наука

Zimmermann W., (1999) Origins of a Catastrophe, Times/Random House

Žunec O. (1996) Civil-Military Relations in Croatia, u: Danopoulos C.P., Zirker D., (eds.) (1996) Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States, Boulder

Županov, J. (2002) Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma: odabrane rasprave i eseji (1995.-2001.), Hrvatska sveučilišna naklada

Закони и други прописи

Direktiva 2014/24/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26.2. 2014. o javnoj nabavi i o stavljanju izvan snage Direktive 2004/18/EZ

MUP RH, Nacrt zakona o privatnoj zaštiti, dostupno na:

http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/procjena_ucinaka/2014/zakon%20o%20privatnoj%20zastiti/Zakon%20o%20privatnoj%20zastiti%20s%20obrazlozenjem.pdf

MUP RH, Teze o sadržaju zakona o privatnoj zaštiti, dostupno na:

http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/procjena_ucinaka/2014/zakon%20o%20privatnoj%20zastiti/TEZE%20O%20SADR%20C5%20BDJU%20ZAKONA%20O%20PRIVATNOJ%20ZA%20C5%A0TITI.pdf

National Security Decision Directive 133, March 14, 1984. Dostupno na

<https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSDDS/NSDD133.pdf>

Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. - NKD 2007, Narodne novine br. 58/2007

Odluka o određivanju sektora iz kojih središnja tijela državne uprave identificiraju nacionalne kritične infrastrukture te liste redoslijeda sektora kritičnih infrastrukture, Narodne novine, broj 108/2013

Pravilnik o izobrazbi i stručnom ispitu za zaštitare i čuvare, Narodne novine, broj 103/2004

Pravilnik o kriterijima za određivanje i zaštitu objekata posebno značajnih za obranu zemlje, Narodne novine, br. 48/1992

Pravilnik o kriterijima za određivanje i zaštitu objekata posebno značajnih za obranu zemlje, Narodne novine, br. 120/1999

Pravilnik o popisu normi i prihvaćenih pravila struke u primjeni zaštite novčarskih institucija, Narodne novine, broj102/2016

Pravilnik o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u casinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica, Narodne novine, broj 38/2010

Pravilnik o uvjetima i načinu polaganja te programu stručnog ispita za zaštitara – tehničara, Narodne novine, broj 161/2004

Pravilnik o uvjetima i načinu provedbe tjelesne zaštite, Narodne novine, broj 45/2005

The Council Directive 2008/114/EZ from 8 December 2008 on identification and marking of European critical infrastructure as well as the estimation of needs for its protection improvement

Zakon o Državnoj komisiji za kontrolu postupaka javnih nabavki, Narodne novine, broj 18/2013

Zakon o financiranju političkih aktivnosti i izborne promidžbe, Narodne novine, broj 24/11, 61/11, 27/13, 02/14, 96/16, 70/17

Zakon o igrama na sreću, Narodne novine, broj 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14

Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 110/2007 i 125/08.

Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 117/2001

Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 120/2016

Zakon o javnoj nabavi, Narodne novine br. 90/2011

Zakon o javnom okupljanju, Narodne novine, broj 128/99, 90/05, 139/05, 150/05, 82/11, 78/12

Zakon o kritičnim infrastrukturama, Narodne novine, broj 56/13

Zakon o minimalnim uvjetima zaštite u poslovanju s gotovim novcem i vrijednostima, Narodne novine, broj 173/03, 150/05

Zakon o oružju, Narodne novine, broj 63/07

Zakon o osnovama društvene samozaštite, Narodne novine, br. 8/76., 14/77. i 20/86. te br. 29/86. - pročišćeni tekst

Zakon o privatnoj zaštiti, Narodne novine, broj 68/03 i 31/2010

Zakon o radu, Narodne novine, broj 93/14

Zakon o spriječavanju nereda na športskim natjecanjima, Narodne novine, broj 117/03, 71/06, 43/09, 34/11

Zakon o zaštiti novčarskih institucija, Narodne novine, broj 56/15

Zakon o zaštiti osoba i imovine, Narodne novine, br. 83/96, 90/96 i 96/01

Zakon o zračnom prometu, Narodne novine, broj 69/09, 84/11, 54/13, 127/13, 92/14

Агенција за борбу против корупције, Допис Вишем јавном тужилаштву у београду, бр. 014-00-07-0850/15-07 од 13.3.2017. године

Закон о безбедности саобраћаја на путевима, Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - одлука УС, 55/2014, 96/2015 - др. закон и 9/2016 - одлука УС

Закон о буџетском систему, Службени гласник РС бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 и 108/2013.

Закон о ванредним ситуацијама, Сл. гласник РС бр. 111/09 и 92/11

Закон о изменама и допунама закона о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине Сл. Гласник РС Бр.51/94

Закон о јавним набавкама, Сл. Гласник РС бр. 116/2008

Закон о јавним набавкама, Сл. Гласник РС бр. 124/2012, 14/2015 и 68/2015

Закон о народној милицији, Сл. Лист ФНРЈ 101/46

Закон о органима унутрашњих послова, Сл. Лист ФНРЈ 30/56

Закон о основама друштвене самозаштите, Сл. Гласник СРС 39/73

Закон о предузећима, Службени лист СФРЈ, 77/78 и 40/89

Закон о приватизацији, Сл. Гласник РСбр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 30/2010, 93/2012, 119/2012, 51/2014

Закон о приватном обезбеђењу, Сл. Гласник РС бр. 104/2013 и 42/2015

Закон о раду, Сл. гласник РС, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014 и 13/2017 - одлука УС

Закон о својинској трансформацији, Сл. гласник РС бр. 32/97

Закон о систему друштвене самозаштите, Сл.Гласник СРС 14/86

Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине, Службени Гласник Републике Србије Бр.48/91

Законик о кривичном поступку, Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014

Јавне набавке безбедносних услуга велике вредности за шифру набавке: ПД “ХЕ Ђердап” Б-75/13, 20. Фебруар 2014.

Лига експерата-Лекс (2006) Закон о приватној делатности обезбеђења лица и имовине и детективској делатности, доступно на: <https://goo.gl/ReB1fv>

МУП (2002) Нацрт закона о физичко-техничком обезбеђивању, доступно на: <https://goo.gl/diYyww>

Одлука о одређивању великих техничких система од значаја за одбрану, Службени гласник РС бр. 15/2009,54/2010, 4/2011 и 58/2011

Одлука о одређивању овлашћених и оспособљених правних лица за заштиту и спасавање у Републици Србији, Сл. гласник РС 36/2011

ПД ХЕ Ђердап Кладово: Измена позива за подношење понуда за јавну набавку велике вредности, за набавку услуга: Услуге обезбеђења објеката за потребе ХЕ Ђердап д.о.о Кладово, Редни број набавке Б-33/15, Број 10-28/1-33-4-1, од 18.5.2015. године

ПД ХЕ Ђердап Кладово: Јавна набавка велике вредности годишњих услуга одржавања видео назора за ПД “ХЕ Ђердап” Б-240/15, 23. Децембар 2015.

ПД ХЕ Ђердап Кладово: Јавна набавка робе велике вредности: опрема за видео надзор, ПП/2000/0004/2015, 9. фебруар 2016.

ПД ХЕ Ђердап Кладово: Конкурсна документација за јавну набавку велике вредности, у отвореном поступку, за набавку услуга: услуге обезбеђења објеката за

потребе „ХЕ Ђердап“ д.о.о. Кладово, редни број набавке Б-33/15, Број 10-28/1-33-5, Мај.2015. године

ПД ХЕ Ђердап Кладово: обавештење о закљученом уговору за јавну набавку услуга високе вредности: главни пројекат видео надзора у Власинским електранама, по партијама, редни број набавке Б-276/15, 8.3.2016.

ПД ХЕ Ђердап Кладово: Уговор бр. 10-6/46 од 18.2.2014., Уговор бр.01.05-9999/4-15 од 13.7.2015 и споразум 10-6/162-15 од 15.5.2015. године

Правилник о врстама услуга чијим пружањем Министарство унутрашњих послова може да остварује допунска средства, Сл. гласник РС, бр. 64/2006, 71/2007, 14/2008,119/2014

Правилник о начину и програму стручног оспособљавања и начину полагања стручног испита за службеника за јавне набавке, Сл. Гласник РС, бр. 77/2014

Правилник о служби обезбеђења имовине, привредних организација и установа, Сл. Лист ФНРЈ 5/63

Пресуда Прекршајног суда у Пироту 4 Пр 1970/14 од 4.3.2015.

Привредна Комора Србије, Одбор Удружења предузећа за физичко-техничко обезбеђење, Нацрт закона о приватном обезбеђењу лица и имовине

Приручник за службеника за јавне набавке, доступан на:

http://www.ujn.gov.rs/admin/download/files/_id_348/prirucnik.pdf

Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове заштите, Службени гласник РС, бр. 98/2016.

Уредба о поступку и начину реструктурирања субјеката приватизације "Сл. гласник РС", бр. 52/2005, 96/2008, 98/2009, 44/2013 и 59/2013

Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 98/2006

Устав СФРЈ, Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година -{XXX}-, број 9, Београд, четвртак, 21. фебруар 1974

МУП, одговор на захтев за информацијом од јавног значаја, 01 бр.587/12-2 од 27.1.2012. године.

Прекршајни суд у Београду, Одговор на захтев за информацијом од јавног значаја, Број I Су.бр. 1/2015-1669 од 17.8.2015. године

ХЕ Бердап, Одговор на захтев за информацијом од јавног значаја, 50000-Е.01.01-72188/03-2016

Медијски извори

20minuta, 17.03.2016, 14 okrutnih stvarnosti koje zaštitari svakodnevno proživljavaju, dostupno na: <http://20minuta.hr teme/14-okrutnih-stvarnosti-koje-zastitari-svakodnevno-prozivljavaju/70613/>

7plus Regionalni tjednik, 16.01.2016, Jedna sestra pročelnica, druga suvlasnica Arsenal-Ivezića, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/jedna-sestra-procelnica-druga-suvlasnica-arsenal-ivezica-19717/>

7plus Regionalni tjednik, 16.06.2015, Ilija Ivezić pred isključenjem iz HDZ-a?!, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/ilija-ivezic-pred-isključenjem-iz-hdz-a-18564/>

7plus Regionalni tjednik, 16.06.2015, Ilija Ivezić pred isključenjem iz HDZ-a?!, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/ilija-ivezic-pred-isključenjem-iz-hdz-a-18564/>

7plus Regionalni tjednik, 16.06.2015, Ilija Ivezić pred isključenjem iz HDZ-a?!, dostupno na: <http://regionalni.com/aktualno/ilija-ivezic-pred-isključenjem-iz-hdz-a-18564/>

Б92, 14.6.2014. Без реда у приватном обезбеђењу, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=06&dd=14&nav_category=12&nav_id=861344

Б92, 1.10.2008. Ухапшен градоначелник Зрењанина, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=01&nav_id=321426

Б92, 14.10.2005. Налић основао фирму за обезбеђење, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=10&dd=14&nav_id=178462

Б92, 26.01.2008. Јочић тешко повређен у судару, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=01&dd=26&nav_id=282181

Б92, 12.11.2010. Приватно обезбеђење ван контроле, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=11&dd=12&nav_id=471956

БИРН, 17.10.2017, Партијске игре: СНС и пријава за прање новца, доступно на: <http://javno.rs/analiza/partijske-igre-sns-i-prijava-za-pranje-novca>

Блиц, 1.11.2008. Велики потенцијал Србије, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/veliki-potencijal-srbije/0j2z77e>

Блиц, 19.5.2013. Штрајк глађу радника обезбеђења ХИ "Жупа" због тешког положаја, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/strajk-gladu-radnika-obezbedenja-hi-zupa-zbog-teskog-polozaja/cq89cq8>

Блиц, 2.4.2016. Рекордна одштета: Бившем притворенику држава мора да исплати 200 милиона динара, доступно на: www.blic.rs/vesti/hronika/rekordna-odsteta-bivsem-pritvoreniku-drzava-mora-da-isplati-200-miliona-dinara/ym7fkhf

Блиц, 20.6.2014. Биографије смењених начелника полицијских управа, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/politika/biografije-smenjenih-nacelnika-policijskih-uprava/eg56rer>

Блиц, 22.3.2010, Шарићева фирма за обезбеђење и даље ради, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/sariceva-firma-za-obezbedenje-i-dalje-radi/e8pws4j>

Блиц, 23.2.2017. Бивши радници „Жупе“ прете тужбом Стразбуру, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/bivsi-radnici-zupe-prete-tuzbom-strazburu/q0pcj9q>

Блиц, 24.4.2016. Решен деценијски проблем радника Про ТЕНТ, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/resen-decenijski-problem-radnika-pro-tent/w6ewpfv>

Блиц, 26. 11. 2013, Усвојени закони о детективима и о приватном обезбеђењу, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/usvojeni-zakoni-o-detektivima-i-o-privatnom-obezbedenju/m8bdty0>

Блиц, 6.1.2004, Обезбеђење повредило раднике, доступно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/obezbedenje-povredilo-radnike/zmq6s1w>

Вечерње новости, 7.10.2013. Нови Сад: полицајац убио колегу!, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:457608-Novi-Sad-Policajac-ubio-kolegu>

Večernji list, 04.12.2012. Sudar na 90 metara visine gurnuo ga u zaštitare, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/premium/sudar-na-90-metara-visine-gurnuo-ga-u-zastitare-481824>

Večernji list, 06.07.2017, Klemm osuđen na godinu dana i ne mora vratiti nestali novac, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/josip-klemm-branko-seric-gordan-preglej-maja-stampar-stipic-1180959>

Večernji list, 10.8.2012. Sokol Marić preko veze dobio od Fine stotine milijuna kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/sokol-maric-preko-veze-dobio-od-fine-stotine-milijuna-kuna-440524>

Večernji list, 14. 3. 2014. Zaštitari na koljenima, plaće ispod 2500 kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitari-na-koljenima-place-ispod-2500-kuna-926737>

Večernji list, 16.7.2012. Hrvati i Britanci zajedno u ratu sa somalskim piratima, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvati-i-britanci-zajedno-u-ratu-sa-somalskim-piratima-431230>

Večernji list, 21.04.2011., Kad ćemo puške i pištolje moći isprobavati u Varaždinu?, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/kad-cemo-puske-i-pistolje-moci-isprobavati-u-varazdinu-277588>

Večernji list, 22.1.2003. Lučin provodi državni reket, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/lucin-provodi-drzavni-reket-729797>

Večernji list, 23.3.2004. Zbog porasta pljački u kladionicama zaštitari, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/zagreb/zbog-porasta-pljacki-u-kladionicama-zastitari-751582>

Večernji list, 25.2.2016. 'Zaštitarske tvrtke oštećuju državu, a radnike tjeraju na smjenu od 12 sati za 2300 kuna mjesečno', dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitarske-tvrtke-ostecuju-drzavu-a-radnike-tjeraju-na-smjenu-od-12-sati-za-2300-kuna-mjesecno-1063204>

Večernji list, 26. 1.2015. Zaštitarskim tvrtkama na aerodromima poslovi od 82,2 milijuna kuna, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zastitarskim-tvrtkama-na-aerodromima-poslovi-od-822-milijuna-kuna-986133>

Večernji list, 28.5.2016. Neven Martić: Ja sam podnio prvi prijavak predsjedniku Tuđmanu, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/neven-martic-ja-sam-podnio-prvi-prijavak-predsjedniku-tudmanu-1087601>

Večernji list, 16.9.2015. Državni zaštitari čuvaju čak 70% Vladinih zgrada, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/drzavni-zastitari-cuvaju-cak-70-vladinih-zgrada-1024977>

vesti.rs, 23.12.2015. Kome je sve prestupnik Petar Panić bio kum Vujica?, dostupno na: <http://www.vesti.rs/Srpska-Napredna-Stranka/Kome-je-sve-prestupnik-Petar-Panic-bio-kum-Vujica.html>

Војвођанско истраживачко-аналитички центар „ВоИЦе“, 26.12.2015. Кикинда: Обезбеђење општинске управе у партијске сврхе (2), доступно на: <http://voice.org.rs/kikinda-obezbedenje-opstinske-imovine-u-partijske-svrhe-2/>

Војвођанско истраживачко-аналитички центар „ВоИЦе“, 29.11.2015. Кикинда: Обезбеђење општинске управе у партијске сврхе, доступно на: <http://voice.org.rs/kikinda-obezbedenje-opstinske-imovine-u-partijske-svrhe/>

Време 752, 2.6.2005. Lupus in fabula, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=417465>

Време 953, 9.4.2009, Послови и фирме Лазе Бомбаша, доступно на:
<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=859984>

Време бр. 472, 22.1.2000, Милош Васић, Досије Аркан,

Време бр. 472, 22.1.2000, Досије Аркан, доступно на:
http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/472/05.html

Време бр. 473, 29.1.2000, Досије Аркан 2, доступно на:
http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/473/03.html

Време бр. 473, 29.1.2000, Зоран Николић и др. Досије Аркан 2,

Време бр. 530, 1.3.2001, Крвава историја – убиства познатих личности од 1990 до 2001, доступно на: http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/530/04.html

Време бр. 679, 29.9.2005. Учинак демократске петољетке, доступно на:
<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=429086>

Време бр. 755, Крцкање Керамике, доступно на:
<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=419813>

Време бр.1245, 13.11.2014. Приватизација у Србији: Ретки примери успеха, доступно на: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1244133>

Глас јавности, 6.11.2000. Батинаши и револвераши Мире Марковић, доступно на:
<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/11/07/srpski/R00110605.shtm>

Данас, 17.10.2017. БИРН: Донације СНС предмет тужилаштва, доступно на:
http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=359488&title=BIRN%3a+Donacije+SNS+p+redmet+tu%c5%beila%c5%a1tva

Данас, 18.10.2017. Полиција слуша министра, а не тужиоца, доступно на:
www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=359632&title=Policija+sluša+ministra%2c+a+ne+tužioca

Данас, 31.5.2008., Закон џунгле, доступно на:
http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/zakon_dzungle.26.html?news_id=92764

Dnevnik, 22.8.2008., Sindikat policije podržava štrajk zaštitara, dostupno na:
<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/sindikat-policije-podrzava-bijeli-strajk-zastitara-i-cuvara.html>

Dnevnik, 25.10.2007. Otkazan štrajk zaštitara AKD Zaštite, dostupno na:
<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/otkazan-strajk-zastitara-akd-zastite.html#>

Dnevnik, 3.4.2014. Pleso – prvi hrvatski aerodrom gdje putnike više ne pregledavaju zaštitari, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/putnike-u-zracnoj-luci-zagreb-kontroliraju-privatni-zastitari---330193.html>

Dnevno.hr, 18.3.2014. Maček pod (Bajićevim) šljemom, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/macek-pod-bajicevim-sljemom-117784/>

dnevno.hr, 19.12.2014, Što povezuje generala Čermaka, Jocu Amsterdama i Hrvoja Petrača?, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/sto-povezuje-generalacermaka-jocu-amsterdama-i-hrvoja-petraca-140787/>

dnevno.hr, 9. 1. 2015, Ministre Matiću, pusti Glogoškog na miru, zašto ne pitaš Čermaka kako se obogatio u Domovinskom ratu?!, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/ministre-maticu-pusti-glogoskog-na-miru-zasto-ne-pitas-cermaka-kako-se-obogatio-u-domovinskom-ratu-142089/>

eMedjimurje.hr, 14.12.2015. Policija demantira tekst vezan uz projekt 'Sigurnost osoba i imovine', dostupno na: <http://emedjimurje.rtl.hr/opcenito/policija-demantira-tekst-vezan-uz-projekt-sigurnost-osoba-i-imovine>

EuroActive, 25.12.2013., Država nastavlja da opterećuje privredu, dostupno na: <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/6678-drava-nastavlja-da-optereuje-privredu>

EUskola, 19.2.2017. Posao zaštitara-Njemačka-Smještaj prva 3 mjeseca+brutto satnica do 12€ dostupno na: <https://www.euskola.com/2017/02/19/posao-zastitara-njemacka-smjestaj-prva-3-mjesecabrutto-satnica-do-12e/>

GlobalResearch, 11.10. 2007, The Really Bad Dogs of War, dostupno na <https://www.globalresearch.ca/the-really-bad-dogs-of-war/7052>

Zadarski list, 7.9.2012. Poslovni krah omiljenih marketinških agencija HDZ-a, dostupno na: <http://www.zadarskilist.hr/clanci/07092012/poslovni-krah-omiljenih--marketinskih-agencija-hdz-a>

Zaštita (2012) Pola stoljeća čuvara Rijeke i Kvarnera, Broj 7, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2012/11/pola-stoljeca-cuvara-rijeke-i-kvarnera,290,9591.html>

Zaštita (2014) Posao u zračnim lukama donosi revoluciju u naše zaštitarstvo, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2014/3/posao-u-zracnim-lukama-donosi-revoluciju-u-nase-zastitarstvo,134,12562.html>

Zaštita (2015) Pet tisuća kuna samo ako odrade 350 sati mjesečno!, Broj 5, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/7/pet-tisuca-kuna-samo-ako-odrade-350-sati-mjesecno!,487,15883.html>

Zaštita (2015) Rast tržišta uvjetuje potrebu za dodatnom zaštitom, Broj 6, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/9/rast-trzista-uvjetuje-potrebu-za-dodatnom-zastitom,501,16159.html>

Zaštita (2015), Četiri koraka do posla zaštitara u Njemačkoj, Broj 8, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/12/cetiri-koraka-do-posla-zastitara-u-njemackoj,519,16780.html>

Zaštita (2015), Ukidanje radnih dozvola zvono je za uzbunu, Broj 5, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2015/7/ukidanje-radnih-dozvola-zvono-je-za-uzbunu,487,15885.html>

Zaštita (2016) Zaštitare treba uključiti u sustav opće društvene sigurnosti, Broj 4, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/clanak/2016/4/zastitare-treba-ukljuciti-u-sustav-opce-drustvene-sigurnosti,549,17734.html>

Zaštita (2016), Prihodi rastu, broj zaposlenih se smanjuje, Broj 12, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2016/12/prihodi-rastu-broj-zaposlenih-se-smanjuje,589,19181.html>

Zaštita (2017) Je li privatna zaštita značajan kotačić ili zadnja rupa na svirali?, Broj 9, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2017/9/je-li-privatna-zastita-znacajan-kotacic-ili-zadnja-rupa-na-svirali,1626,21462.html>

Zaštita (2017) Opet presudan kriterij najniže cijene!, Broj 1, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2017/2/opet-presudan-kriterij-najnize-cijene!,1595,20294.html>

Zaštita, (2008) Marić najavio zapošljavanje 450 zaštitara do kraja godine, Broj 5, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2008/11/maric-najavio-zaposljavanje-450-zastitara-do-kraja-godine,39,1025.html>

Zaštita, (2008), Ne isključujemo mogućnost potpunog štrajka zaštitara, Broj 4, dostupno na: <http://zastita.info/hr/clanak/2008/9/intervju-miomir-jacimovic,36,1118.html>

Zaštita, 1.10.2013, Sigurnost Buzov postala dio Securitasa Hrvatska, dostupno na <http://zastita.info/hr/novosti/sigurnost-buzov-postala-dio-securitasa-hrvatska,14700.html>

Zaštita, 11.12.2015. Mogu li zaštitari preuzeti ulogu policije?, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/mogu-li-zastitari-preuzeti-ulogu-policije,18369.html>

Zaštita, 15.5.2014. Porazna statistika izbora u zaštitarskom sindikatu, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/porazna-statistika-izbora-u-zastitarskom-sindikatu,15416.html>

Zaštita, 24.2.2014., Obustavljen predstečaj u slučaju bivše V grupe zaštita, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/obustavljen-predstečaj-u-slučaju-bivše-v-grupe-zastita,15192.html>

Zaštita, 26.1.2011., Potpisan Temeljni granski kolektivni ugovor za zaštitarsku djelatnost, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/potpisan-temeljni-granski-kolektivni-ugovor-za-zastitarsku-djelatnost,11797.html>

Zaštita, 26.11.2013. Analiza prijedloga novog Zakona o privatnoj zaštiti, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/analiza-prijedloga-novog-zakona-o-privatnoj-zastiti,14903.html>

Zaštita, 3.4.2015. Fina GS dobila novog predsjednika Uprave, dostupno na: <http://zastita.info/hr/novosti/fina-gs-dobila-novog-predsjednika-uprave,16355.html>

Zaštita, 5.1.2011. Zaštitarske usluge ubuduće - bez izravne pogodbe, dostupno na: <http://www.zastita.info/hr/novosti/zastitarske-usluge-ubuduće---bez-izravne-pogodbe,11624.html>

Index, 28.6.2016. Bivši zaštitar prijavio Sokol Marića: "Radio sam 265 sati mjesečno, a nisam zaradio ni 4000 kuna", dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bivsi-zastitar-prijavio-sokol-marica-radio-sam-265-sati-mjesečno-a-nisam-zaradio-ni-4000-kuna/902748.aspx>

Index, 6.5.2009. Crna top lista: Osam najkrvavijih pljački u Hrvatskoj, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/crna-top-lista--osam-najkrvavijih-pljacki-u-hrvatskoj-/432635.aspx>

Index, 8.4.2015. Klemm, Marić, državni AKD i ostali zaštitari ulovljeni u kartelu godišnje okreću 700 milijuna kuna, dostupno na: <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/klemm-maric-drzavni-akd-i-ostali-zastitari-ulovljeni-u-kartelu-godisnje-okrecu-700-milijuna-kuna/812168.aspx>

Index, 18.3.2017. Josip Klemm - od šatoraške rakije do koktela na Zrću, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/josip-klemm--od-satoraske-rakije-do-koktela-na-zrcu/957560.aspx>

Index, 1.9.2012. Index doznaje: Uskok ima dokaze da je Ratko Maček preko Massola izvlačio novac iz države!, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/index-doznaje-uskok-ima-dokaze-da-je-ratko-macek-preko-massola-izvlacio-novac-iz-drzave/634571.aspx>

index, 16.9.2014, Zlatko Marić: Nije točno da sam HDZ-ov igrač, a nisam ni SDP-ov, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zlatko-maric-nije-tocno-da-sam-hdzov-igrac-a-nisam-ni-sdpov/771708.aspx>

Index, 3.9.2012. Zlatko Marić tvrdi da nema veze s Ratkom Mačekom, a njegovoj supruzi isplatio je sto tisuća eura!, dostupno na: <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/zlatko-maric-tvrdi-da-nema-veze-s-ratkem-macekom-a-njegovoj-supruzi-isplatio-je-sto-tisuca-eura/635002.aspx>

Ipress, 13.05.2010., Obdukcija potvrdila da je Đanki umro zbog zatajenja srca, dostupno na: <http://ipress.rtl.hr/crna-kronika/obdukcija-potvrdila-da-je-danki-umro-zbog-zatajenja-srca-5615.html>

istarski.hr, 27.08.2011, Edo Kos izbjegao najgore: Popović i Beaković nisu imali sreće, dostupno na: <http://www.istarski.hr/node/200-edo-kos-izbjegao-najgore-popovic-i-beakovic-nisu-imali-srece>

Jutarnji list, 02.06.2016. Državni zaštitar jedini u minusu, ali im i dalje raste broj zaposlenih, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/drzavni-zastitar-jedini-u-minusu-ali-im-i-dalje-raste-broj-zaposlenih/4123338/>

Jutarnji list, 05.06.2008., Prijetili 'kolegi' za udio u poslu, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/prijetili-%E2%80%98kolegi%E2%80%99-za-udio-u-poslu/3938667/>

Jutarnji list, 10.07.2012. Ovo je razgovor koji je Sokol Marića strpao u zatvor - Lozica: 'Snimaš me i u mojoj kući. Marić: 'Pero, noge ću ti iščupati!', dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/ovo-je-razgovor-koji-je-sokol-marica-strpao-u-zatvor-lozica-snimas-me-i-u-mojoj-kuci.-maric-pero-noge-cu-ti-iscupati/1539294/>

Jutarnji list, 13.07.2012. Premetačina u Sokolu, odnijeli dokumente: Zlatko Marić je izvlačio novac iz javnih tvrtki?, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/premetacina-u-sokolu-odnijeli-dokumente-zlatko-maric-je-izvlacio-novac-iz-javnih-tvrtki/1540518/>

Jutarnji list, 14.04.2008. Bandić poništio natječaj pa svom kumu dao posao, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/bandic-ponistio-natjecaj-pa-svom-kumu-dao-posao/4036344/>

Jutarnji list, 18.04.2014. Fiktivni poslovi kralja zaštitara Marketing za Josipa Klemma radio je beskućnik!, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/fiktivni-poslovi-kralja-zastitara-marketing-za-josipa-klemma-radio-je-beskucnik/791101/>

Jutarnji list, 19.03.2014., 'Hrvatski Rocky' Branko Cikatić 'Oca su mi otjerali u grob, a biznis uništiti', dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-rocky-branko-cikatic-oca-su-mi-otjerali-u-grob-a-biznis-unistili/875722/>

Jutarnji list, 19.05.2016. Poslovni uzlet Norčevi zaštitari već preuzeli dva trgovačka centra, traže još radnika, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/poslovni-uzlet-norcevi-zastitari-vec-preuzeli-dva-trgovacka-centra-traze-jos-radnika/4060254/>

Jutarnji list, 19.10.2012. Rat zaštitara: Švedski div Securitas sa 300.000 zaposlenih kupuje hrvatske tvrtke i želi unosne policijske poslove, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/rat-zastitara-svedski-div-securitas-sa-300.000-zaposlenih-kupuje-hrvatske-tvrtke-i-zeli-unosne-policijske-poslove/913541/>

Jutarnji list, 2.10.2013. Securitas Hrvatska sa 2200 zaštitara pokriva 15 tržišta, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/securitas-hrvatska-sa-2200-zastitara-pokriva-15-trzista/913567/>

Jutarnji list, 22.9.2016. U Hrvatskoj posluje 158 zaštitarskih tvrtki, a najuspješnija po prihodima i dobiti je - Sokol Marić, dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/biznis/tvrtke-u-hrvatskoj-posluje-158-zastitarskih-tvrtki-a-najuspjesnija-po-prihodima-i-dobiti-je-sokol-maric/4718000/>

Klinfo, Varaždin – nadzorne kamere u školska dvorišta, dostupno na: <http://klinfo.rtl.hr/izlog/vijesti/varazdin-nadzorne-kamere-u-skolska-dvorista/>

Курир, 16.07.2012. Убијен радник обезбеђења сплава Блејвоч, доступно на: <http://www.kurir.rs/crna-hronika/321133/ubijen-radnik-obezbedjenja-splava-blejvoc>

Курир, 19.8.2013. Смеју се од муке: За ручак нам дају 1,33 динара, доступно на: <http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/942877/smeju-se-od-muke-za-rucak-nam-daju-133-dinara>

Liburnija, 3.12.2014. Tko je Renato Sinovčić? dostupno na: <http://www.liburnija.com/tko-je-reno-sinovcic/>

Lider, 30.4.2016, Vlasnici zaštitarskih tvrtki ne mogu sačuvati svoje radnike od bijega u EU, dostupno na: <https://lider.media/aktualno/tvrtke-i-trzista/poslovna-scena/vlasnici-zastitarskih-tvrtki-ne-mogu-sacuvati-svoje-radnike-od-bijega-u-eu/>

Monitor, 05.09.2006. Cvjetaju privatni poslovi šefa obavještajaca, dostupno na: <http://www.monitor.hr/vijesti/cvjetaju-privatni-poslovi-sefa-obavjestajaca/56847/>

Monitor, 09.03.2001. U MUP-u 10.000 djelatnika viška, a ne zna se kako taj problem riješiti, dostupno na: <http://www.monitor.hr/clanci/u-mup-u-10-000-djelatnika-viska-a-ne-zna-se-kako-taj-problem-rijesiti/11922/>

Н1, 6.2.2017, Давидовић: Зна се да обезбеђења сплавова дилују дрогу, доступно на: <http://rs.n1info.com/a226152/Vesti/Vesti/Davidovic-Obezbedjenja-splavova-diluju-drogu.html>

Nacional, 01. 03. 2017. Ekskluzivno Klemm preuzeo HRT, dostupno na: <http://www.nacional.hr/ekskluzivno-klemm-preuzeo-hrt/>

Nacional, 03. 11. 2017. Kriv i agrokor? Vjerovnici Sokol Marića prijavili čak 190 milijuna kuna tražbina, dostupno na: <https://www.nacional.hr/kriv-i-agrokor-vjerovnici-sokol-marica-prijavili-cak-190-milijuna-kuna-trazbina/>

Наша борба, 16.4.1997. Време профита на измаку?, доступно на: http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Apr97/1604/1604_31.HTM

Net.hr, 08.10.2010., Koliko su se 'opernatili' bivši šefovi sindikata?, dostupno na: <http://net.hr/danas/novac/koliko-su-se-opernatili-bivsi-sefovi-sindikata/>

New York Times, 28.10.1995, US Cooling Ties to Croatia after Winking at its Buildup, dostupno na: <http://www.nytimes.com/1995/10/28/world/us-cooling-ties-to-croatia-after-winking-at-its-buildup.html?pagewanted=all>

New York Times, 5. 5. 1998, Binder D. „Gojko Susak, Defense Minister of Croatia, Is Dead at 53“ dostupno na <http://www.nytimes.com/1998/05/05/world/gojko-susak-defense-minister-of-croatia-is-dead-at-53.html> (приступљено 6.3.2017.)

Nezavisne novine, 24.06.2011, Hoće li iko osuditi Jarnjaka i optužiti Čermaka, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Hoce-li-iko-osuditi-Jarnjaka-i-optuziti-Cermaka/95002>

НИН бр. 2482, 11.7.1997. Јунаци нашег доба – звезда без лица, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2428/1.html>

НИН бр. 2512, 18.2.1999. Приватна обезбеђења, трећа оружана сила, доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2512/9.html>

Novi list, 15.2.2012. Žali se na "Sokol Marić"Zaštitar inspektorima "otvorio dušu" pa dobio ponudu poslodavca: premještaj ili otkaz, dostupno na: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Zastitar-inspektorima-otvorio-dusu-pa-dobio-ponudu-poslodavca-premjestaj-ili-otkaz>

Novi list, 25.2.2016., Otvoreno pismo zaštitara Vladi: Vratite dostojanstvo koje nam je ukradeno, dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Otvoreno-pismo-zastitara-Vladi-Vratite-dostojanstvo-koje-nam-je-ukradeno?meta_refresh=true

Novi list, 27.12.2013. Francuzi grade, Šveđani štite: Ima li na Plesu posla za Hrvate?, dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Francuzi-grade-Svedani-stite-Ima-li-na-Plesu-posla-za-Hrvate?meta_refresh=true

Novi list, 3.6.2016. Novinar Margetić prijavio Karamarka Povjerenstvu za odlučivanje o sukobu interesa zbog afere Soboli, dostupno na: http://novolist.hr/novolist_public/Vijesti/Hrvatska/Novinar-Margetic-prijavio-Karamarka-Povjerenstvu-za-odlucivanje-o-sukobu-interesa-zbog-afere-Soboli?meta_refresh=true

Новости, 18.9.2010. Београд: Убијен током плјачке, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:300545-Beograd-Ubijen-tokom-pljacke>

Новости, 28.4.2009. „Гвозден“ све добијао, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:238653-Gvozden-sve-dobijao>

Новости, 5.11.2017. Тодорић поднео пријаву против ванредне управе Агрокора, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:694321-Todoric-podneo-prijavu-protiv-vanredne-uprave-Agrokora>

Новости, 7.11.2014. Инспектори у рацији!, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:518426-Inspektori-u-raciji>

Новости, 8.4.2009, Ширили страх, претили свима, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:236810-Sirili-strah-pretili-svima>

Новости, 9.2.2016. Бура због тендера за обезбеђење „Тесле“, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:590131-Bura-zbog-tendera-za-obebedjenje-Tesle>

Novosti broj 527, 23.01.2010. Zaštitara u Hrvatskoj više nego vojnika HV-a, dostupno na: <http://arhiva.portalnovosti.com/2010/01/zastitara-u-hrvatskoj-vise-nego-vojnika-hv-a/>

НСПМ, 6.2.2015. „Туђманови Брионски транскрипти – ударити Србе да нестану, доступно на: <http://www.nspm.rs/dokumenti/tudjmanovi-brionski-transkripti-udariti-srbe-da-nestanu.html?alphabet=1>

НСПМ, 6.6.2017, Горан Радосављевић Гури: Ако Харадинај буде премијер морамо преговарати са њим, ту нема емоција - поносан сам што сам члан СНС, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/goran-radosavljevic-guri-ako-haradinaj-bude-premijer-moramo-pregovarati-sa-njim-tu-nema-emocija-ponosan-sam-sto-sam-clan-sns.html?alphabet=1>

НСПМ, 9.7.2009., Ђорђевић М., Четири српске приватизације, доступно на <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/cetiri-srpske-privatizacije.html?alphabet=1>

ОССРП, 24.3.2010. Security Firm connected to Drug Lord, dostupno na: <https://www.occrp.org/en/investigations/650-security-firm-connected-to-drug-lord>

Пиштаљка, 08.06.2013 Губиташи највећи финансијери Демократске странке, доступно на <https://pistaljka.rs/home/read/368>

Политика, 06.11.2012., Видео надзор без надзора, доступно на: <https://goo.gl/H3kTyd>

Политика, 16.1.2017. Само 7.360 радника приватног обезбеђења има лиценцу, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/372102/Samo-7-360-radnika-privatnog-obezbedenja-ima-licencu>

Политика, 2.2.2017. Од договора радника и управе зависи деблокада „БГ воза”, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/373457/Od-dogovora-radnika-i-uprave-zavisi-deblokada-BG-voza>

Политика, 24.7.2014. Људе на лизинг нови Закон о раду уопште није заштитио, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/300119/Ljude-na-lizing-novi-Zakon-o-radu-uopste-nije-zastitio>

Политика, 25.6.2012. „Дунавска оаза се окреће туризму“

Политика, 26.10.2016. Крајишници против МПРИ, доступно на <http://www.politika.rs/scc/clanak/366415/Pogledi/Krajisnici-protiv-MPRI>

Политика, 27.10.2012. Тема недеље: 24 спорне приватизације, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/238019/Tema-nedelje-24-sporne-privatizacije>

Политика, 7.2.2007. Пљачкаши као улични ратници, доступно на: <https://goo.gl/5vcGUC>

Poslovni dnevnik, 1.10.2013. Securitas spojio Zvonimir Security, Protect i Sigurnost, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/securitas-spojio-zvonimir-security-protect-i-sigurnost-253591>

Poslovni dnevnik, 12.6.2017. 'Prevarila me obitelj Todorić, to je bio čisti organizirani kriminal', dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/prevarila-me-obitelj-todoric-to-je-bio-cisti-organizirani-kriminal-328911>

Poslovni dnevnik, 14.12.2006. HŽ-ova tvrtka primjer uspješne prodaje outsourcing usluga, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hz-ova-tvrtka-primjer-uspjesne-prodaje-outsourcing-usluga-29170>

Poslovni dnevnik, 16.06.2014., Čistačice, kuhari i zaštitari radit će u novoj državnoj tvrtki, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/vlada-donijela-odluku-cistacice-kuhari-i-zastitari-radit-ce-u-novoj-drzavnoj-tvrtki-273753>

Poslovni dnevnik, 16.9.2015. Državni zaštitari čuvaju čak 70 posto Vladinih objekata, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/drzavni-zastitari-cuvaju-cak-70-posto-vladinih-objekata-301749>

Poslovni dnevnik, 17.4.2014. Lik i djelo Josipa Klemma, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/lik-i-djelo-josipa-klemma-269463>

Poslovni dnevnik, 18.4.2013. Preko 'šupljih' dežurstava iz HŽ-a izvučeni milijuni kuna, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/preko-supljih-dezurstava-iz-hz-a-izvuceni-milijuni-kuna-238009>

Poslovni dnevnik, 18.9.2013. AKD zaštita dobila posao u Hrvatskoj pošti spustivši cijenu za čak 68 posto, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/akd-zastita-dobila-posao-u-hrvatskoj-posti-spustivsi-cijenu-za-cak-68-posto-252341>

Poslovni dnevnik, 19.6.2017. Dobit Sokol Marića gotovo kao devet zaštitara zajedno, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/dobit-sokol-marica-gotovo-kao-devet-zastitara-zajedno-329098>

Poslovni dnevnik, 19.9.2016. Klemm tvrdi da nije kriv za utaju poreza i izvlačenje novca iz svoje tvrtke, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-tvrdi-da-nije-kriv-za-utaju-poreza-i-izvlacenje-novca-iz-svoje-tvrtke-317999>

Poslovni dnevnik, 2.10.2008. Kolektivni ugovori gase čak 230 zaštitarskih tvrtki, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/kolektivni-ugovori-gase-cak-230-zastitarskih-tvrtki-94263>

Poslovni dnevnik, 2.2.2017. HPB dugove radnika RVR-a prodao Norvežanima, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hpb-dugove-radnika-rvr-a-prodao-norvezanima-323673>

Poslovni dnevnik, 20.1.2013. Zlatko Marić: Većina državnih tvrtki zadaje mi glavobolju, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/vecina-drzavnih-tvrtki-zadaje-mi-glavobolju-od-ceha-nikakve-koristi-a-linic-me-ignorira-227780>

Poslovni dnevnik, 20.9.2010. Ivezić: Rad na crno najveća prijetnja zaštitarima, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/ivezic-rad-na-crno-najveca-prijetnja-zastitarima-158469>

Poslovni dnevnik, 22.8.2008. Bijeli štrajk zaštitara, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/komentari/bijeli-strajk-zastitara-89938>

Poslovni dnevnik, 24.5.2015. Klemm izbio na treće mjesto po prihodima, a Bilić- Erić na peto, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-izbio-na-trece-mjesto-po-prihodima-a-bilic-eric-na-peto-296421>

Poslovni dnevnik, 20.5.2016. Klemm probio 100 milijuna kuna prihoda, Mariću 36 milijuna dobiti, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-probio-100-mil-kuna-prihoda-maricu-36-mil-dobiti-313127>

Poslovni dnevnik, 26.3.2007. Osnovana udruga hrvatskih menadžera sigurnosti, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/karijere/osnovana-udruga-hrvatskih-menadzera-sigurnosti-37866>

Poslovni dnevnik, 26.3.2013. 'Ne bježimo od stečaja promjenom imena tvrtke, dio je to rebrandinga', dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/ne-bjezimo-od-tecaja-promjenom-imena-tvrtke-dio-je-to-rebrandinga-235328>

Poslovni dnevnik, 29.9.2008., Kolektivni ugovor za zaštitare, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/vijesti/kolektivni-ugovor-za-zastitare-93951>

Poslovni dnevnik, 3.5.2015. Smaknut Klica - poduzetnik bez ijedne tvrtke, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/smaknut-klica-poduzetnik-bez-ijedne-tvrtke-295226>

Poslovni dnevnik, 30.11.2011. U državni proračun preusmjereno 180.000 kn od donacija, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/u-drzavni-proracun-preusmjereno-180000-kn-od-donacija-191617>

Poslovni dnevnik, 30.5.2017, Posmrtnoj pripomoći 30 posto Bilić-Erića, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/posmrtnoj-pripomoci-30-posto-bilic-erica-328396>

Poslovni dnevnik, 4.5.2016. RVR bez objašnjenja izbrisan s liste poreznih dužnika, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/rvr-bez-objasnjenja-izbrisan-s-liste-poreznih-duznika-312482>

Poslovni dnevnik, 4.7.2013. Zaštitari optužuju Finu zbog nelojalne konkurencije, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/zastitari-optuzuju-finu-zbog-nelojalne-konkurencije-246363>

Poslovni dnevnik, 5.3.2012. Vehar odbacuje tvrdnje o zloupotrebi sindikalnog novca, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/vijesti/vehar-odbacuje-tvrdnje-o-zloupotrebi-sindikalnog-novca-198598>

Poslovni dnevnik, 5.6.2017. Norac im zasad nije uspio preoteti Zagreb, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/norac-im-zasad-nije-uspio-preoteti-zagreb-328588>

Poslovni dnevnik, 6.7.2017. Josip Klemm dobio godinu dana zatvora, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/josip-klemm-dobio-godinu-dana-zatvora-329723>

Poslovni dnevnik, 9.2.2017. Klemm i Todorić žele milijune sa Zrća - ušli u borbu za koncesiju, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/klemm-i-todoric-zele-milijune-sa-zrca-usli-u-borbu-za-koncesiju-324003>

Poslovni dnevnik, 9.9.2015. Direktor propalog RVR-a sudi se zbog 'šupljih dežurstava', dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/direktoru-propalog-rvr-a-sudi-se-zbog-supljih-dezurstava-301480>

PSS 47, januar 2012, Dobitna formula, dostupno na: <http://www.pss-magazine.com/LinkResolver.action?request=509>

Radio Slobodna Evropa, 11.3.2014. Za korupciju nepravomoćno osuđeni i Sanader i HDZ, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/za-korupciju-nepravomocno-osudjeni-i-sanader-i-hdz/25293404.html>

Radnički portal, 15.9.2016. Sektor prekarnih radnika O teškom položaju zaštitara u Hrvatskoj danas, , dostupno na: <https://www.radnicki.org/sektor-prekarnih-radnika/>

Radnik.rs, 27.11.2016., Радници обезбеђења плаћају обуку свом послодавцу, доступно на: <http://radnik.rs/2016/11/radnici-obezbedenja-placaju-obuku-svom-poslodavcu/>

PTC, 14.9.2013., Видео надзор изван закона, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1395262/video-nadzor-izvan-zakona.html>

Svijet osiguranja, (2009) Šimun Buzov: S kolegama iz Protecta i Adriatic Securityja stvaramo prvi zaštitarski holding!, Broj 2, dostupno na: <http://www.svijetosiguranja.eu/hr/clanak/2009/4/simun-buzov-s-kolegama-iz-protecta-i-adriatic-securityja-stvaramo-prvi-zastitarski-holding!,55,1519.html>

Svijet osiguranja, Broj 7 (2011) Šezdeset velikih godina najstarije domaće zaštitarske tvrtke, dostupno na: <http://www.svijetosiguranja.eu/hr/clanak/2011/11/sezdeset-velikih-godina-najstarije-domace-zastitarske-tvrtke,205,6403.html>

SEEBiz, 01.01.2015, Margetić i SEEBiz pobijedili Karamarka, dostupno na: <http://rs.seebiz.eu/margetic-i-seebiz-pobijedili-karamarka/ar-102427/>

SEEBiz, 14.05.2012. Hrvatska pošta: Višemilijunski poslovi Sokol Marića paravan za Karamarkov Soboli, dostupno na: <http://rs.seebiz.eu/hrvatska-posta-visemilijunski-poslovi-sokol-marica-paravan-za-karamarkov-soboli/ar-34857/>

Slobodna Dalmacija, 03.05.2017., Klemm tvrdi da nije ukrao milijune i utajio porez, kaže da mu je sve smjestio SDP, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/483885/klemm-tvr-di-da-nije-ukrao-milijune-i-utajio-porez-kaze-da-mu-je-sve-smjestio-sdp>

Slobodna Dalmacija, 12.09.2014. Novosel: Nakon što sam prijavio nezakonitosti, pretukli su me; 'Sokol': Sve je čisto, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/zadar/clanak/id/246378/novosel-nakon-sto-sam-prijavio-nezakonitosti-pretukli-su-me-sokol-sve-je-cisto>

Slobodna Dalmacija, 16.06.2017. Gotovina, Čermak i Norac nižu poslovne uspjehe: umirovljeni generali prošle godine zaradili milijune, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/491921/gotovina-cermak-i-norac-nizu-poslovne-uspjehe-umirovljeni-general-prosle-godine-zaradili-milijune>

Slobodna Dalmacija, 18.08.2012., Mladi Šibenčanin: Brat mi ne može govoriti od silnih batina!; Klemm: Pucali su oko 'Haciende', dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/176639/mladi-sibencanin-brat-mi-ne-moze-govoriti-od-silnih-batina-klemm-pucali-su-oko-haciende>

Спутник, 27.7.2016. „Руски деминери на Карађорђевоm брду“, <https://rs-lat.sputniknews.com/drustvo/20160727/1107566949/demineri-paracin.html>

The Guardian, 14.4.2013. Margaret Thatcher 'gave her approval' to her son Mark's failed coup attempt in Equatorial Guinea, dostupno na <http://www.theguardian.com/politics/2013/apr/14/thatcher-knew-of-equatorial-guinea-coup-attempt>

The Guardian, 24.7.2012. London 2012 Olympics: G4S failures prompt further military deployment, dostupno na <https://www.theguardian.com/uk/2012/jul/24/london-2012-olympics-g4s-military>

The Independent, 25.10. 2014. The Blackwater trial: A shameful case exposes a murky world, dostupno na: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-blackwater-trial-a-shameful-case-exposes-a-murky-world-9818252.html>

The Telegraph, 12.7.2012. Olympic security firm G4S to have payments docked as soldiers drafted in to fill gaps, dostupno na <http://www.telegraph.co.uk/sport/olympics/news/9394323/Olympic-security-firm-G4S-to-have-payments-docked-as-soldiers-drafted-in-to-fill-gaps.html> (pristupljeno 16.8.2016.)

The Telegraph, 21.5.2013. Timeline: how G4S's bungled Olympics security contract unfolded, dostupno na

<http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/supportservices/10070425/Timeline-how-G4Ss-bungled-Olympics-security-contract-unfolded.html> (pristupljeno 16.8.2016.)

Tportal.hr, 12.01.2016, Evo kako su lani poslovale domaće osiguravajuće kuće, dostupno na: <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/evo-kako-su-lani-poslovale-domace-osiguravajuce-kuce-20160112>

Udarno, 14.7.2012. USKOK upao U Sokol Marić, dostupno na: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SYvXUIYxnAkJ:udarno.com/uskok-upao-u-sokol-maric/+&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=rs> (кеширано)

ЦИНС, 15.4.2010. Криминалци су власници ФТО фирми, доступно на: <https://www.cins.rs/srpski/news/article/kriminalci-su-vlasnici-fto-firmi>

ЦИНС, 16.12.2013. Криминалци могу бити власници фирмиза обезбеђење, доступно на: https://www.cins.rs/srpski/research_stories/article/kriminalci-mogu-biti-vlasnici-firmiza-obezbedjenje

ЦИНС, 23.7.2014. Брате јеси ли видео како сам му скакао на грудима? Доступно на: <https://www.cins.rs/srpski/news/article/brate-jesi-ly-video-kako-sam-mu-skakao-na-grudima>

ЦИНС, 31.12.2014. Ко обезбеђује државне институције, доступно на: <https://www.cins.rs/srpski/news/article/ko-obezbedjuje-drzavne-institucije>

Извори са интернета

Странице државних органа

Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja, Urbroj: 580-09/88-2015-100, Zagreb, 17. ožujka 2015.

Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki, pretraga za 2013. godinu, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2013&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=Usluge&upisnikInt=1&predmet=>

Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki, pretraga za 2014. godinu, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2014&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki, pretraga za 2015. godinu, <http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2015&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki, pretraga za 2016. godinu,
<http://www.dkom.hr/upisnik/9?DatumZapr=2016&narucitelj=&zalitelj=&PredmetJn=&upisnikInt=1&predmet=>

Državno izborno povjerenstvo, Pregled rada Državnog izbornog povjerenstva u 2016. Godini, dostupno na:

[http://www.izbori.hr/izbori/ws.nsf/B01DD7241381C0BFC12580F900207CF4/\\$FILE/320806154505_0001.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ws.nsf/B01DD7241381C0BFC12580F900207CF4/$FILE/320806154505_0001.pdf)

Hrvatska agencija za civilno zrakoplovstvo (CCAA), <http://www.ccaa.hr>

Hrvatska agencija za civilno zrakoplovstvo, Godišnje izvješće o radu za 2014. godinu, str. 47, dostupno na: <https://goo.gl/g4idE8>

Inspektorat rada, Izvješće o radu Inspektorata rada u 2015., dostupno na:

www.mrms.hr/wp-content/uploads/2016/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-Inspektorata-rada-u-2015.-godini-2.4.16.-KONA%C4%8CNO.pdf

Inspektorat rada, Izvješće o radu Inspektorata rada u 2016., dostupno na:

www.mrms.hr/wp-content/uploads/2014/03/Izvjescje-o-radu-Inspektorata-rada-u-2016-godini-s-prilozima.pdf

Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na registre ugovora o javnoj nabavi i okvirnih sporazuma, dostupno na:

<http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Registri%20ugovora/Registar%202017.pdf>

Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na planove nabave - status na dan 31. prosinca 2016. godine, dostupno na:

<http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Planovi%20nabave/2016/Plan%202016.pdf>

Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, Objedinjeni popis poveznica na planove nabave - status na dan 16. listopada 2017. godine, dostupno na:

<http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Planovi%20nabave/2017/Plan%202017.pdf>

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2008. godinu,

http://www.javnabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjescje_2008.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2009. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2009.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2010. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2010.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2011. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2011.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2012. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2012.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2013. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2013.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2014. godinu,

http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/userfiles/file/Statisti%C4%8Dka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nja/Statisticko_izvjesce_JN-2014.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2015. godinu, http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/Statisticko_izvjesce_JN-2015.pdf

Ministarstvo gospodarstva, Statističko izvješće o javnoj nabavi u Republici Hrvatskoj za 2016. godinu, http://www.javnanabava.hr/userdocsimages/Statisticko_izvjesce_JN-2016-5.pdf

MUP RH, Godišnje izvješće o radu za 2015. godinu, dostupno na:

<https://www.mup.hr/public/documents/Planovi%20i%20izvje%C5%A1%C4%87a%20rada/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20za%202015.%20godinu.pdf>

MUP RH, Izvješće Ministra unutarnjih poslova o obavljanju policijskih poslova u 2014. godini, dostupno na:

<https://www.mup.hr/public/documents/Planovi%20i%20izvje%C5%A1%C4%87a%20rada>

[/Izve%C5%A1%C4%87e%20ministra%20unutarnjih%20poslova%20o%20obavljanju%20policijskih%20poslova%20u%202014.%20godini.pdf](#)

Агенција за борбу против корупције. „Годишњи финансијски извештај о финансирању Демократске странке за 2011. годину. Београд, 2011: 83.

<http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2012/05/7%20DS%20godisnji%20fin%20izv.pdf>

Јавна набавка услуга физичког обезбеђења објеката Пореске управе и то: Филијале Ниш, Филијале Алексинац, Филијале Власотинце и Регионалног одељења Пореске полиције; Набавка број: ЈН 14Н/2014, документација доступна на:

<http://www.poreskauprava.gov.rs/sw4i/download/files/cms/attach?id=2162>

Комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки, ЈН број 02-IV-21/14 услуге физичког обезбеђења; Решење бр. 4-00-857/2014 од 06.06.2014

Комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки, ЈН број 404-47/14 услуге физичког обезбеђења; Решење бр. 4-00-1729/2014 од 02.10.2014

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 10.3.2015. Надзори код послодаваца који се баве физичко-техничким обезбеђењем, доступно на:

<https://www.minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/nadzori-kod-poslodavaca-koji-se-bave-fizicko-tehnickim-obezbedjenjem.html>

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 13.4.2016.

Инспекција рада контролисала фирме за физичко-техничко обезбеђење, доступно на:

<https://minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/inspekcija-rada-kontrolisala-firme-za-fizicko-tehnicko-obezbedjenje.html>

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 13.11.2014.

Позитивни ефекти инспекцијског надзора предузећа за ФТО, доступно на:

<https://www.minrzs.gov.rs/cir/pres/saopstenja/item/1461-pozitivni-efekti-inspekcijskog-nadzora-preduzeca-za-fto>

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2015.годину, доступно на:

https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/Inspektorat_rada/Izvestaj_2015/Izvestaj_o_radu_Inspektorata_za_rad_za_2015.godinu_-_konacna_verzija.doc

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Извештај о раду Инспектората за рад за 2016.годину, доступно на:

https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/2016_godina/2017/Inspektorat_za_rad/Izvestaj/Izvestaj_o_radu_Inspektorata_za_rad_za_period_01.01._-_31.doc

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности,
Саопштење за јавност, 10.1.2012., доступно на: <http://www.poverenik.rs/sr/saopstenja-i-aktuelnosti/1279--10-01-2012.html>

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности,
25.8.2015. Видео надзор – „сива зона“, доступно на:
<http://www.poverenik.rs/yu/saopstenja-i-aktuelnosti/2162-video-nadzor-qsiva-zonaq.html>

Портал јавних набавки, Услуге обезбеђења објеката за потребе "ХЕ Ђердап" д.о.о.
Кладово: <http://portal.ujn.gov.rs/Dokumenti/JavnaNabavka.aspx?idd=715344>

Привредна Комора Србије, 9.10.2012., Анализа неуобичајено ниске цене услуга
физичке заштите објеката, доступно на: <https://goo.gl/sjmxYv>

Привредна комора Србије, број лиценцираних фирми, август 2017:
<https://goo.gl/igQ7To>

Удружење за приватно обезбеђење ПКС, Комисија за ЈПП у сектору безбедности
Републике Србије, Акциони план за унапређење Јавно-приватног партнерства
2014/2015, доступно на:
[http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/AKCIONI%20PLAN%202014-2015\(2\).pdf](http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/AKCIONI%20PLAN%202014-2015(2).pdf)

Странице фирми

Српске фирме

Сигурност Врачар, <http://www.sigurnostvracar.co.rs/>

Варност Фитеп, <http://www.varnost-fitep.rs/sr/>

Protecta, <https://www.protectagroup.co.rs/>

Protexi Group System Doo, <http://www.protexigroup.co.rs/>

Vip Security Systems, <http://vipsystems.rs/>

Добергард, <http://www.dobergard.co.rs/>

Inex plus, <http://www.inexplus.rs/>

Secut, <http://www.secut.rs/>

Securitas services, <http://www.securitas.co.rs/>

G4S Secure solutions, <http://www.g4s.rs/>

Костолац услуге, <http://www.kostolacusluge.com/>
Колубара услуге, <http://www.kolubarausluge.rs/>
ТелУс, <http://www.telus.rs/>
Про ТЕНТ, <http://protent.rs.212-200-255-30.oblaci.rs/>
Ђердап услуге, <http://djerdapusluge.co.rs/>
Полар, <http://www.polarsecurity.rs/>
Патрол023, <http://www.patrol023.rs/>
Ипон, <http://iponsecurityevent.com/>
РПД ФТО, <http://rpdfto.com/about>
Диза, <http://detektorlazi.com/nas-tim/>
Nifon Security, <http://nifon.rs/o-nama/>
Alarm Guard 24, <http://alarmguard.rs/>
Ваљаоница безбедност д.о.о., <http://valjaonicabezbednost.rs>
Security Home d.o.o., <http://securityhome.rs/Kontakt.html>
ДМ Обезбеђење, <http://www.dm288.com/index.php/naslovna>
ОЗНА Жике Белог, <http://ozna.rs/>

Хрватске фирме

Sokol Marić, <http://www.sokol-maric.hr/hr/>
Bilć-Erić, <https://www.bilic-eric.hr/index.html>
V Grupa, <http://vgrupa.hr/>
Arsenal Ivezić, <http://arsenal-ivezic.hr/>
Klemm Security, <https://www.klemmsecurity.hr/>
Zaštita-Zagreb, <http://www.zastita-zagreb.hr/>
Noky Security, <http://www.noky-security.hr/>
Securitas services, <https://www.securitas.com.hr/>
AKD Zaštita, <https://akd-zastita.hr/>

RVR, www.rvr.hr

Fina Gotovinski Krediti, <http://www.finags.hr/>

Базе података

CINS: Baze podataka o napadima privatnog obezbeđenja na građane u Srbiji od 2003. do danas, dostupno na: <https://www.cins.rs/srpski/search-security/>

Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki, <http://www.dkom.hr/>

Državni ured za reviziju, <http://www.revizija.hr/>

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2009, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2010/SI-1421.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2010, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1451.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2011, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1478.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2012, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/SI-1504.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2013, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/SI-1528.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2014, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/SI-1551.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2015, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1576.pdf

Državni zavod za statistiku RH, Kazнено pravosuđe i socijalna zaštita, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude, podaci iz izveštaja 2016, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1605.pdf

Državno izborno povjerenstvo, <http://www.izbori.hr/ws/index.html>

Hrvatska gospodarska komora: <http://www1.biznet.hr/>

Sudski registar, <https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:1>

Агенција за борбу против корупције – претрага извештаја о трошковима кампање, <http://www.acas.rs/pretraga-registra/>.

Агенција за привредне регистре, <http://www.apr.gov.rs/>

Комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки, www.kjn.gov.rs/

Републички завод за статистику РС, Пријављена и осуђена пунолетна лица, према кривичном делу, дотупно на: <https://goo.gl/NKhLWB>

Друге објаве са интернета

ДСС, 10.10.2014., Дванаеста скупштина Демократске странке Србије, доступно на: <https://www.dss.rs/12-skupstina-demokratske-stranke-srbije-predstavljanje-kandidata-i-njihovih-timova-za-predsednika-dss/>

forum HRVATSKI ZAŠTITARI: <http://hr-zastitari.forum.st>

HDZ, 22.11.2012. Tiskovna konferencija ŽO HDZ-a Varaždinske županije, dostupno na: <http://www.hdz.hr/vijest/lokalne/tiskovna-konferencija-zo-hdz-varazdinske-zupanije>

HDZ, Predsjednici gradskih i općinskih odbora HDZ-a varaždinske županije, dostupno na: <http://www.hdzvz.com/vodstvo/vzupanv/gradske-i-opinske-organizacije>

Hrvatska udruga menadžera sigurnosti: <http://www.uhms.hr>

Hrvatska udruga poslodavaca, 30.12.2011. Neven Martić novi predsjednik Udruge, dostupno na: <http://www.hup.hr/neven-martic-novi-predsjednik-udruge.aspx>

Hrvatski ceh zaštitara, 01.12.2014, Održana konferencija Privatna zaštita 2014, dostupno na: <http://hcz.hr/odrzana-konferencija-privatna-zastita-2014/>

Internet stranica Aerodroma Rijeka, deo o javnim nabavkama: <http://rijeka-airport.hr/hr/javna-nabava>

Независни хрватски синдикати 18. 10. 2007. Једнодневни штрајк заштитара из АКД Заштите, доступно на: http://www.nhs.hr/novosti/jednodnevni_strajk_zastitara_iz_akd_zastite_2335/

Partnerstvo za društveni razvoj, Koliko se i kome isplati financirati političke stranke?, доступно на: <http://integrityobservers.eu/default.aspx?id=240>

Transparency International Hrvatska, Nisu problem pozajmice - već neučinkovitost kontrolnih tijela, dostupno na: <http://transparency.hr/hr/clanak/nisu-problem-pozajmice-vec-neucinkovitost-kontrolnih-tijela/475>

Veleučilište Velika Gorica, Nađ Ivan, dostupno na: <https://www.vvg.hr/zaposlenici/nad-ivan/>

Zakoni i podzakonski akti koji se odnose na oblast privatnog obezbeđenja na stranici Hrvatskog ceha zaštitara: <http://hcz.hr/normativni-propisi/>

Изборна енциклопедија, финансијска ревизија страначких финансија, доступно на: <http://www.izbori.hr/izbori/ip.nsf/WPDS/69212D0F8E648051C125745700339BD7?open&1>

Излагање представника фирме Секуритас, Civil-Military Relations: Seminar on “Private (Military) Security Companies III, 8-10 April 2015, RACVIAC

Излагање представника фирме Секуритас, CMR Seminar: “Private (Military) Security Companies II” (P(M)SC)/National Security Sector, 28-30 April 2014, RACVIAC

Инфостуд, оглас за посао фирме „Protecta” јануар 2012.
<https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/72197>

Инфостуд, оглас за посао фирме „Protecta” јануар 2015.
<https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-fizicko-tehnickog-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o.-Beograd/114096>

Инфостуд, огласи за посао фирме „Protecta”, новембар 2011.
<<https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/61375><https://poslovi.infostud.com/posao/Sluzbenik-fizicko-tehnickog-obezbedjenja/Protecta-Group-d.o.o/70787>>.

ИПЦ Информативно пословни центар, износ минималне зараде за 2014 и 2015, доступно на: http://www.porezi.rs/Statistika/S2014/01/1_3.php

Каматица, 17.06.2013, Ово су пет највећих осигуравајућих кућа у Србији, доступно на: <https://www.kamatica.com/osiguranje/ovo-su-pet-najvecih-osiguravajucih-kuca-u-srbiji/10807>

Правни портал, О закључивању вишегодишњих уговора:
<http://www.pravniportal.com/saglasnost-na-visegodisnje-ugovore-o-javnim-nabavkama/>

Синдикат ФТО Г4С, <http://www.kss.org.rs/index.php?page=clanice&mode=g4s>

Списак 188 фирми у којима је покренут стечај:

http://priv.rs/upload/document/predlog_2015-02-02_162013.pdf

Списак чланица Групаације самозаштитне делатности у ПКС:

<http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/%C4%8CLANOVI%20GRUPACIJE%20SZDUP.doc>

У.С.С. Слога, 10.2.2016., Бољи дани за раднике „ПРО ТЕНТ” д.о.о. Обреновац,
доступно на: <http://sloga.org.rs/bolji-dani-za-radnike-pro-tent-d-o-o-obrenovac/>

Удружење за безбедност и заштиту на раду Србије, Извештај инспектората рада за
период мај-септембар 2014, доступно на: <http://www.ubzrs.org/najnovije/izvestaj-inspektorata-za-rada-za-period-maj-septembar-2014/>

Центар за истраживачко новинарство: <https://www.cins.rs/srpski>

Центар за развој синдикализма, 9.2.2016. Штрајк упозорења Синдиката радника ПРО
ТЕНТ Слога, доступно на <http://sindikalizam.org/2016/02/09/strajk-upozorenja-sindikata-radnika-pro-tent-sloga/>

Биографија аутора

Марко Милошевић рођен је 1977. године у Београду где је завршио основну школу и гимназију. Дипломирао је на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду 2004. године са оценом 8,48, где је одбранио и своју мастер тезу *Карактеристике локалних оружаних сукоба у ери глобализације* 2009. године са оценом 10,00. Докторске студије уписује 2010. године на Факултету политичких наука на студијском програму Међународне и европске студије.

Своју професионалну каријеру започео је у Београдском центру за безбедносну политику где је радио од 2006-2015. године бавећи се истраживањима сектора безбедности. Објављивао је у часописима *Безбедност Западног Балкана*, *Свет безбедности*, *Journal of Regional Security, Analytical*, *Ревивија за безбедност* и други. Објавио је бројне публицистичке чланке, анализе, предлоге практичних политика, а био је коаутор и уредник неколицине књига.

У више наврата био је предавач Центра за безбедносну сарадњу RACVIAC (Загреб, Република Хрватска), а излагања је држао и у Центру за обуку у операцијама подршке миру PSOTC (Сарајево, Босна и Херцеговина), у Парламентарној скупштини ОЕБС-а (Беч- Хофбург, Аустрија), те на Француској Војној Академији у организацији The French Higher Council for Strategic Research & Training. Давао је писане прилоге за *Providing for Peacekeeping Project*, био је и евалуатор за *Transparency International Governmental Accountability Index*, као и гостујући истраживач у Норвешком институту за међународну политику (NUPI).

Током своје професионалне каријере бавио се највише темама приватног обезбеђења, мировним операцијама, цивилне и демократске контроле сектора безбедности, заштитом података о личности и слободним приступом информацијама од јавног значаја. На ове теме објавио је већи број радова.

Од децембра 2015. године запослен је у Служби Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности где је првенствено радио у Сектору за хармонизацију и сарадњу, да би од фебруара 2018. године био на позицији начелника Одељења за извештавање Сектора за сарадњу и извештавање.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани: Милошевић (Дарко) Марко

број уписа 1087

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Приватизација безбедности у постконфликтним државама: случај Србије и Хрватске у периоду 2000– 2016. године“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 15.5.2018.

Потпис докторанда

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милошевић (Дарко) Марко

Број уписа 1087

Студијски програм Међународне и европске студије

Наслов рада „Приватизација безбедности у постконфликтним државама: случај Србије и Хрватске у периоду 2000– 2016. године“

Ментор доц. др. Немања Џуверовић

Потписани Милошевић (Дарко) Марко

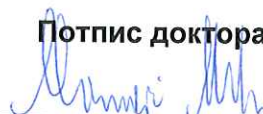
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 15.5.2018.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Приватизација безбедности у постконфликтним државама: случај Србије и Хрватске у периоду 2000– 2016. године“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 15.5.2018.

Потпис докторанда

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.